

Vlaanderen
is open ruimte

LANDSCHAPSBIOGRAFIE OUDLANDPOLDER

Wetenschappelijk rapport
Landinrichtingsproject 'Oudlandpolder Fase 1'

Regio West -2022

LANDSCHAPSBIOGRAFIE OUDLANDPOLDER

Wetenschappelijk rapport

Landinrichtingsproject 'Oudlandpolder Fase 1'

COLOFON

Uitvoerders:

BUUR Part of Sweco
Arenbergstraat 13 bus 1
1000 Brussel

HoGent
Futures through design
Geraard de Duivelstraat 5
9000 Gent

Dr. Dries Tys
Studiebureau de Werf
driestys@gmail.com

Opdrachtgever:

Vlaamse Landmaatschappij
Regio West
Vestiging Brugge
Velodroomstraat 28
8200 Brugge
Tel.: 050 45 81 00
www.vlm.be

Het rapport is opgemaakt door volgend projectteam:

Kernredactie

Pieter Foré (HoGent)
Sara Geets (BUUR)

Dries Tys
Sylvie Van Damme (HoGent)

Jonas Vanneste (BUUR)
Eva Vermeulen (BUUR)

Stuurgroep

Jan Bastiaens (Agentschap Onroerend Erfgoed)
Jan De Bie (VLM)
Sam De Decker (Agentschap Onroerend Erfgoed)
Jari Mikkelsen (Raakvlak)
Reinoud Van Acker (Provincie West-Vlaanderen)
Elisabeth Van Besien (VLM)

Matthias Van den Bulcke (VMM)
Anne Vandermeulen (Provincie West-Vlaanderen)
Wim Van Isacker (VLM)
Rein Vergauwen (VLM)
Tom Vermeersch (Provincie West-Vlaanderen)

Coverfoto: Eva Vermeulen

Datum Rapport: september 2022

INHOUD

WOORD VOORAF.....	5
1 De Oudlandpolder in een notendop	7
2 Het getijdenlandschap (tot 900)	10
2.1 Het verhaal van een evoluerend getijdenmilieu	10
2.1.1 De variabelen van de Relatieve Zeespiegelstijging toegepast op de Belgische kustvlakte in het algemeen en Oudlandpolder in het bijzonder	14
2.1.2 Sedimentatie en Veenvorming in de Belgische Kustvlakte en de Oudlandpolder	16
2.2 IJzertijd en Gallo-Romeinse bewoning in een verdrinkend landschap	25
2.2.1 Een landschap wordt vormgegeven door mensen: nederzettingen	25
2.2.2 Romeinse relictten in de Oudlandpolder	28
2.3 De Vroege Middeleeuwen	32
3 Een wereld in verandering: de komst van de feodaliteit en de bedijking (900-1200).....	44
3.1 Landschap en landbezit 9 ^e – 12 ^e eeuw	44
3.1.1 Natuurlandschap	44
3.1.2 De Graaf van Vlaanderen (it is your count that votes)	49
3.1.3 De grafelijke domeinen in de Oudlandpolder	51
3.1.4 De rol van de grafelijke domeinen en de komst van ridders in de kustvlakte	56
3.1.5 De belangrijkste leenhoven op oude kaarten (en in beeld)	65
3.2 Een bijzondere case: de Meetkerkse Moeren	69
3.3 Dorpen: de kerk in het midden	72
4 De inrichting van de waterhuishouding en de strijd tegen het water (1200-1800)	88
4.1 Bedijken?	90
4.2 Afwateringsproblemen	96
4.3 De leperlee	105
4.4 Het Lisseweegs Vaartje	109
4.5 Zandverstuivingen en kusterosie	109
4.6 De situatie aan de westzijde	114
4.7 De evolutie van de landbouw van de 13 ^e tot 17 ^e eeuw: van verlaten sites met walgracht naar de komst van de polderschuren	118
4.8 Het verhaal van Schoeringe	122
4.9 Vetmesterij en Bergschuren	125
4.10 De drooglegging van de Moeren	130

5	Intensieve transformatie (1800 – vandaag)	139
5.1	Agrarische rationalisering van het landschap	139
5.1.1	Gestage vooruitgang tot 1950	139
5.1.2	Agribusiness na 1950	142
5.1.3	Ruilverkaveling Houtave	145
5.1.4	Ruilverkaveling Paddegat	151
5.2	Land van water	156
5.2.1	Bescherming tegen stormvloed vanop zee	156
5.2.2	Zeehavens komen tot wasdom	158
5.2.3	Evolutie naar het huidige waterbeheersysteem in de polder	162
5.2.4	Verzilting in de polders	168
5.3	Bescherming van natuur	171
5.3.1	Eerste beschermingen langs de duinen	171
5.3.2	Groeiende aandacht voor het natuurlijke systeem	172
5.3.3	Historisch landgebruik als potentiële natuur	175
5.3.4	De landbouwer en natuurontwikkeling	178
5.4	Militair landschap	180
5.4.1	Forten en versterkingen	180
5.4.2	Eerste Wereldoorlog	181
5.4.3	Tweede Wereldoorlog	183
5.5	De bewoonde polder en de ontwikkeling van het toerisme	186
5.5.1	Britten nemen het voortouw in het kusttoerisme	186
5.5.2	Verlating blijft beperkt in het hinterland	187
5.5.3	Dagjesmensen	189
5.5.4	De toerist ontdekt de polder: de postmoderne landbouwer wordt ook gastheer	190
	 De Oudlandpolder: een kranige dame van leeftijd	 193
	 LITERATUURLIJST	 195
	 LIJST VAN ILLUSTRATIES	 208

WOORD VOORAF

De opmaak van de landschapsbiografie Oudlandpolder kadert binnen het landinrichtingsproject 'Oudlandpolder Fase 1'.

Dit landinrichtingsproject wil in eerste instantie 'het Raamakkoord Oudlandpolder' realiseren. In dit raamakkoord verbinden 20 partners zich ertoe om binnen de perimeter van de Oudlandpolder samen te werken in functie van volgende vier doelstellingen:

- het realiseren van een klimaatrobuust waterbeheer;
- het realiseren van de beleidsintenties m.b.t. het afbakenen van de natuurlijke en agrarische structuur;
- het verzekeren van de toekomstmogelijkheden van de landbouw door de noodzakelijke rand-voorwaarden voor een duurzame landbouwproductie te vrijwaren;
- het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen (= de natuurdoelen).

Daarnaast wordt binnen het landinrichtingsproject Oudlandpolder ook specifiek ingezet op:

- het verbeteren van de leefkwaliteit van de polderdorpen;
- het verbeteren van de omgevingskwaliteit van de rand tussen polder en kustzone, meer bepaald de polderrand Blankenberge – Uitkerkse Polder, de Oudemaarspolder en de polderrand tegenaan de kust-campings;
- het valoriseren en beschermen van het waterbouwkundig en ander erfgoed;
- het realiseren van de fietssnelwegen en het bovenlokaal functioneel fietsnetwerk;
- het realiseren van een mobiliteitsshift door in te zetten op het faciliteren van fietsmobiliteit en het verminderen van het gebruik van lokale wegen door niet gebiedseigen gemotoriseerd verkeer.

De hoofddoelstelling blijft evenwel het realiseren van een klimaatrobuust waterbeheer in de Oudlandpolder. Het voordeel van een polder is dat het waterbeheer volledig gebaseerd is op een aansturing door de mens: het is een samenspel van grachten, stuwen, sluizen, waterinlaten en pompen die zorgen voor het afvoeren maar ook het ophouden van het water in de polder. Die sturing kan ook worden aangepast aan de noden van het moment. En dat is altijd zo geweest. De polder zoals we hem nu kennen, is het resultaat van ingrepen van de mens gedurende eeuwen. Ingrepen die vroeger ook grotendeels aangestuurd werden door het klimaat en door rampen gerelateerd aan extreme weersomstandigheden.

Als we de polder klimaatrobuust willen maken dan kunnen we veel leren uit wat onze voorouders gedaan hebben en moeten we nieuwe ingrepen:

- uitvoeren met de gedachte in het achterhoofd dat het ook maar tijdelijke maatregelen zijn die in de verre of nabije toekomst mogelijk aangepast worden op basis van toekomstige noden of inzichten;
- uitvoeren met respect voor en voortbouwend op de inzichten en maatregelen uit het verleden.

Ook de realisatie van de andere doelstellingen hebben een sterke relatie met de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van het polderlandschap. De landschapsbiografie helpt ons dit landschap beter te begrijpen: hoe kunnen we de toekomst van de Oudlandpolder veilig stellen voortbouwend op ingrepen uit het verleden die aan de basis liggen van dit unieke door de mens geschapen landschap.

Deze landschapsbiografie dient hierbij als inspiratiebron maar maakt geen keuzes naar inrichting of beheer.

Wim Van Isacker
Projectleider landinrichtingsproject Oudlandpolder, VLM
31 augustus 2022

1 DE OUDLANDPOLDER IN EEN NOTENDOP

De Oudlandpolder ligt volledig ingesloten door water. Met als grenzen het kanaal van de haven van Oostende naar Plassendale in het westen, het kanaal Brugge-Plassendale in het zuiden, het Boudewijnkanaal in het oosten en de Noordzee in het noorden. Die grenzen zijn op de Noordzee na artificieel en aangelegd door de mens en zelfs over de grens met de Noordzee kan je discussiëren. Elke winter wordt het strand opgespoten met zand uit de zee, en de stenen dijken uit het begin van de 20ste eeuw leggen de kustlijn op een onnatuurlijke manier vast.

Zo is de Oudlandpolder in de eerste plaats een verhaal van omgaan met water. Let wel, niet noodzakelijk een strijd tegen het water, maar wel degelijk met omgaan met het water. De Oudlandpolder is net zoals alle andere onderdelen van de Belgische kustvlakte een oud waterlandschap, ook al zijn er heel wat aspecten vandaag vervaagd. De Oudlandpolder begon als een gebied dat onder invloed kwam van de getijden van de Noordzee, voor het gemak 10.000 jaar geleden, en die invloed is nooit meer verdwenen.

Mensen hebben in de schorren en het veen gejaagd op vis en watervogels, hebben zout gewonnen, hebben schapen geteeld, wol gesponnen en stoffen gemaakt. Ze hebben handel gedreven en ze hebben geleefd met het water. Dat water zorgde voor kansen, en voor gevaar, waar je mee omgaat. Nog steeds betalen de mensen trots hun wateringgeld. Dat is een kleine som om de waterhuishoudingswerken te onderhouden, die al minstens sinds de dertiende eeuw betaald diende te worden.

Die waterwerken zijn er buiten de prehistorie om, altijd geweest. In de Romeinse periode creëerde men opgehoogde wegen, woonplatformen en drainagekanalen, om in een landschap met eb en vloed te kunnen leven. In de Vroege Middeleeuwen werden die woonplatformen echte terpen en vanaf de Volle middeleeuwen trachtte men lokaal dijkjes aan te leggen. Eenmaal je met dijken begint, maak je ook sluizen en nieuwe drainagekanalen, want het water komt niet alleen van de Noordzee, maar ook uit het binnenland (denk maar aan grote regenvloeden). Die waterhuishoudingswerken werden steeds maar inventiever en complexer, allemaal om het leven in het kustgebied, maar ook in de aangrenzende zandstreek mogelijk te houden. Omgaan met getijden en het onderhouden van sluizen en dijken was duur, en vroeg heel wat arbeid en investeringen, nog steeds trouwens.

Maar zoals elk kustgebied, bood ook de omgeving van de (latere) Oudlandpolder heel wat kansen: vis, zout, veen, riet, wol, watervogels, zorgden voor een heel eigen economie, die kansen bood aan gewone boeren. Dat die boeren een bepaalde welstand konden verzamelen, blijkt al uit het luxe vaatwerk dat de inwoners hier al hadden in de Gallo-Romeinse periode, uit de sierspelden en het sierbeslag uit de Vroege middeleeuwen, uit het verschijnen van vorsten met domeinen en domeinridders in de Volle middeleeuwen en de uitbreiding van het grootgrondbezit in de Late Middeleeuwen. Jagers-verzamelaars werden zoutzieders, werden schaapsboeren, werden handelaars en kustridders, werden polderboeren en dijkbouwers en ga zo maar door. Het boeiende is dat het niet zomaar afgescheiden fasen zijn, maar dat alle activiteiten die zo typisch zijn voor de kust, door elkaar heen liepen. Jagen en verzamelen gebeurt nog steeds onder de vorm van visserij, of denk maar aan de eendenkooi in de Meetkerkse Moeren. De grote schaapskudden verdwenen pas echt uit de

kustvlakte in de 20e eeuw. Handel is nog steeds een logische activiteit in een zeegebied, dat geen marge- en grensgebied is, maar een contactgebied. En nog steeds moeten de mensen zorgen voor een evenwichtige relatie met de natuurkrachten (en vraagt dat heel wat inspanningen).

Op dat vlak is het doorheen de geschiedenis al wel eens fout gelopen. Hoe goed en hoe kwaad de mensen ook een bestaan hebben proberen op te bouwen in de kustvlakte, met mag duidelijk zijn dat de complexiteit van een getijdengebied in relatie tot de kracht van de zeespiegelstijging niet altijd even goed werden ingeschat. De zoutzieders van de ijzertijd en Gallo-Romeinse periode ontgonnen te veel veen, waardoor het water wegsijpelde, waardoor het evenwicht met de zee doorbroken werd, en het landverlies niet te overzien was. En ook in de Late Middeleeuwen en 16^e eeuw nam de zee land, dorpen, steden en mensen en was de schade niet te overzien. Leven aan zee vroeg en vraagt aandacht, en investeringen. Dat werd al eens vergeten.

Na 1600 was de kustvlakte er dan ook vrij erg aan toe: overstromingsrampen en de Tachtigjarige Oorlog hadden ook het gebied van de Oudlandpolder zwaar aangetast. Maatregelen dringen zich op: nieuwe grote kanalen, zwaardere sluisen en nieuwe havens werden aangelegd, helmgras werd aangeplant om de duinen onder controle te houden en de landbouw evolueerde verder naar grote kapitalistische ondernemingen, die aan vetmesterij en commerciële teelten deden.

En in dat nieuwe landschap veranderde de houding van de mens tot de zee helemaal. De zee was altijd een vijand geweest, gevaarlijk. De zee nam en zorgde voor heel wat slachtoffers. De zee gaf veel kansen, economisch, maar dat zorgde niet voor een rooskleurige perceptie. Vissers die op zee gingen en terugkeerden, werden door vastelanders ook met wantrouwen bekeken: de zee was goddeloos. Maar vanaf de 19^e eeuw kwamen er plots andere vastelanders met een andere houding. De bourgeoisie kwam naar het strand en naar zee voor gezonde lucht, plezier en ontspanning. Zo werd de zee ook een hedonistisch oord, en van daaruit ontstond dan het toerisme. De zeedijk werd een Boulevard voor de bourgeoisie. En tussen het binnenland en de Boulevard lagen standvastig de oude polderschuren.

Vandaag is het toerisme gedemocratiseerd, en staat de landbouw onder druk. Opnieuw zoeken de kust en de Oudlandpolder naar een nieuw evenwicht tussen landbouw, natuur, toerisme en industrie.

Elk landschap evolueert permanent, in nauwe samenhang met wat mensen belangrijk vinden en hoe ze de ruimte rondom begrijpen en lezen. Zo is de Oudlandpolder een heel oud en gelaagd landschap geworden, met een rijke biografie en een hele resem relicten die aan alle verhaallijnen beantwoorden. Verhaallijnen en landschapselementen kunnen zo transversaal een impact blijven hebben: ze zorgen voor het doorlevende landschap. Omgekeerd is er altijd verandering, door de mensen, door de natuur en zo transformeert het landschap tegelijkertijd. Dat boeiende verhaal brengen we jullie in dit boek: de landschapsbiografie van de Oudlandpolder.

Iets over de naam Oudlandpolder

De naam verwijst naar de klassering van het gebied van de Blankenbergse Watering als Oudland door de opstellers van de Bodemkaart in de jaren '50 van de 20^e eeuw (Tys 2003). Met Oudland werd een gebied bedoeld dat opgeslibd was na de zogenaamde Duinkerke 2 transgressie en nadien niet meer langdurig overstroomd werd. Zoals we hieronder uitgebreid zullen uitleggen, was deze theorie volstrekt fout. Er zijn geen Duinkerke transgressies geweest, het gebied dat als Oudland werd geklasseerd was een 13^e eeuwse watering (en geen Karolingisch bedijkt gebied) en de term Oudland werd in de Middeleeuwen nooit gebruikt om dit gebied aan te duiden. Oudland werd wel gebruikt in de Middeleeuwen om het onderscheid te maken tussen land dat op natuurlijke wijze droogviel en bewoonbaar werd en nieuwe slikken en schorren die buitendijks aangroeiden, als Nieuwland. Dergelijk "Oudland-Nieuwland" onderscheid kwam paradoxaal genboeg in het gebied van de Oudlandpolder nauwelijks voor (zie verder). Gaat de naam dan terug op een middeleeuwse polder? Ook dat is niet echt het geval.

Het woord "polder" (polra/polre als oudste vormen) werd namelijk effectief gebruikt voor actief ingedijkt hoger gelegen land, met andere woorden schorren (etymologisch woordenboek). Het woord en dus het concept polder komen voor het eerst voor in de 12^e eeuw op Kadzand (dus in Vlaanderen) en op Walcheren (dus Zeeland). Dat is eerder laat, aangezien het getijdengebied al van in de Vroege middeleeuwen toegankelijk en bewoonbaar was, en de vroegste bedijkingen 10^e- en 11^e-eeuws zijn. De vroegste namen voor actief ingedijkt gebied verwijzen ook niet naar "polders", maar bij voorbeeld wel naar "kades" en "kade-dijken" (cf Cadesand uit 1115), ringdijken (dijken die een gebied omcirkelen), vier dijken en ga zo maar door. Polder werd pas nadien geïntroduceerd, en het is niet geweten hoe dit juist taalkundig gebeurd is. Maar, het gebied van de Oudlandpolder was helemaal geen polder als bedijkt gebied. Het land van de Oudlandpolder lijkt in de eerste plaats van nature uit drooggevallen te zijn en de geulen zijn verzand zonder zware indijkingswerken (zie verder). Vermoedelijk kwamen er her en der vooral kleine ringdijk eenheden in het gebied voor, en ook hier gaan we later meer in detail op in. Wat was het gebied dan wel? De polder die de bodemkarteerders onderscheidde was het gebied van de Blankenbergse watering, wat een 13^e eeuwse rationalisatie was van de oude afwateringsorganisatie per ambacht. Elk ambacht was gebaseerd op de grenzen van afzonderlijke parochies, meestal zelfs moederparochies, die onder het gezag stond van een amman. Deze functionarissen vertegenwoordigden de graaf van Vlaanderen en waren meestal ridders of lage adel die een stuk grafelijk domein in leen hielden. Als ambachten in de Oudlandpolder komen we zo Bredene, Klemskerke, Vlissegem, Oudenaarde-Ettelgem, Straten (Jabbeke en Stalhille), Houtave-Nieuwmunster, Meetkerke, Zuienkerke, Lissewege en Uitkerke-Wenduine tegen. Dat was niet meteen een rationele oplossing, omdat bedijking en drainage nu eenmaal gemeenschappelijke zorgen zijn voor een groter gebied en dus werd besloten om de waterzorgen te reorganiseren en rationaliseren voor gebieden die samen afwaterden via één of twee gezamenlijke sluizen en aansluitende afwateringskanalen (Soens 2009). Zo werd het gebied tussen het afwateringskanaal van Oudenburg naar Bredene in het westen en de Gentele in het oosten samen genomen als één grote watering, de Blankenbergse watering met als belangrijkste afwateringssuis de Blankenbergse sluis op de Blankenbergse vaart.

De naam Oudlandpolder is dus vooral een recente constructie, en historisch niet helemaal correct. Het is eerder een voorbeeld van "invented tradition", maar wel een voorbeeld met een rijk verhaal en een complexe biografie.

2 HET GETIJDENLANDSCHAP (TOT 900)

2.1 HET VERHAAL VAN EEN EVOLUEREND GETIJDENMILIEU

In dit hoofdstuk volgt een overzicht van de landschapsgenese, de fysische geografie en de geomorfologische basis en achtergrond van het poldergebied van de Oudlandpolder tussen Bredene en Zeebrugge. De inzichten in de holocene geomorfologische ontwikkelingen zijn gebaseerd op het wetenschappelijke onderzoek van emeritus professor Cecile Baeteman. Ze worden toegepast op het gebied van de Oudlandpolder, maar de data waarover we beschikken zijn relatief beperkt. In het geheel genomen hebben we bij voorbeeld geen autonome radiocarbon dateringen voor de datering van de vorming van de veenvorming of de active fase van de geulen (via de slijkgapers of scobicularia plana op de geulbodems). Diepteboringen zijn vrij beperkt en ook geologische profielen zijn schaars.

We gaan dan ook het proces vrij generisch weergeven, waarbij we voor de vroegste fase ingaan op de algemene processen van de relatieve zeespiegelstijging¹ om te eindigen bij het beeld van de uiteindelijke geomorfologische fase die voorafging aan de bedijking en/of de fixatie van de polder. Dit houdt in dat het mogelijk is om de ligging van de belangrijkste getijdengeulen te situeren, de zijgeulen en de slikken en schorren tussenin. Dit beeld heeft betrekking op de Vroege Middeleeuwen (5^e - 9^e eeuw) in welke tijd de variabelen van de Relatieve Zeespiegel Stijging tot een dynamisch evenwicht kwamen. Dit getijdenlandschap was datgene waaruit de het huidige landschap zich ontwikkelde. Het zal ook de landschappelijke verscheidenheid aantonen tussen gebieden die op getijdengeulruggen liggen, versus komgronden, versus gronden in niet opgeslibde getijdengeulen, naast verder ook de omgeving van het duinenmassief.

Voor we verder gaan nog een klein woordje over **het transgressiemodel**, waarbij de kustvlakte werd ingedeeld in zones van Oudland, Middelland en Nieuwland, naar gelang van de veronderstelde stratigrafische aanwezigheid in de bodem van de kustvlakte van enkele grote transgressieve en regressieve fasen van de Noordzee, zeespiegelstijging en -daling.² Dit model ging voorbij aan de complexiteit van de vorming van een getijdengebied en stelde de aanwezigheid van archeologische resten gelijk aan gunstige ecologische condities, ergo het ontbreken van overstromingen en dus de aanwezigheid van zgn. regressieve fasen.

¹ De relatieve zeespiegelstijging op een bepaalde plek op aarde is de som van de toename van de hoogte van het zeeniveau (absolute zeespiegelstijging) en de lokale bodembeweging (dat kan een bodemdaling of een bodemstijging zijn). Indien bv. in een getijdengebied de bodemstijging door verzanding en/of opslibbing groter is dan de absolute zeespiegelstijging, hebben we te maken met een relatieve zeespiegeldaling op die bepaalde plek.

² Zie Baeteman 2013 voor een samenvattende kritiek hierover.

Het bestaan van transgressieve en regressieve fasen werd in essentie afgeleid én gedateerd op basis van de aan- of afwezigheid van archeologische en historische gegevens omtrent de aanwezigheid van bewoning in de kustvlakte.³ Het uitgangspunt was dat de bewoningsgeschiedenis van de kustvlakte nauw verbonden moest zijn met de aard en de situatie van het natuurlijke landschap. Tijdens overstromingsfasen van het landschap was er volgens het transgressiemodel geen bewoning of menselijke activiteit mogelijk in de kustvlakte, tijdens de drogere of regressieve fasen wel.

Zo reconstrueerde men op basis van de aanwezigheid van Romeinse archaeologica in de kustvlakten van België en Zeeland een *Romeinse regressie* of zeespiegeldaling, die een eerste onderbreking vormde van de grootschalige transgressiefase die verantwoordelijk werd geacht voor het afzetten van het pakket mariene sedimenten boven een pakket oppervlakteveen. De Romeinse archaeologica werden eerst tussen het einde van de 1^e eeuw n.C. en de eerste helft van de 4^e eeuw n.C. gedateerd, maar later werd die datering door H. Thoen herleid tot de periode tussen 70 en 270 n.C.⁴

De transgressie die de Romeinse sporen bedekte met een dik pakket sedimenten, werd in het transgressiemodel algemeen beschouwd als die met de grootste impact op de kustvlakte.⁵ De transgressie werd gereconstrueerd en gedateerd op basis van de **afwezigheid** van archeologische en historische gegevens over de kustvlakte in de periode tussen het begin van de 4^e en het einde van de 7^e eeuw n.C..⁶ De vermelding van de aanwezigheid van enkele "marisci" of schaareshoederijen op zoute schorren in de 8^e eeuw n.C. in de oostelijke kustvlakte werd gebruikt om het einde van deze transgressiefase te dateren en om het begin aan te duiden van een nieuwe fase van zeespiegeldaling, de *Karolingische regressie*.⁷

Volgens het transgressiemodel bleef deze regressietoestand aanhouden in bepaalde delen van de kustvlakte, terwijl zich enkele eeuwen later in andere delen van de ongeveer 70 km brede kustvlakte een nieuwe transgressiefase gemanifesteerd zou hebben. In bepaalde delen van de kustvlakte, met name in de IJzervlakte en in het Zwinestuarium, situeerde men boven de afzettingen immers een pakket dekklei die het resultaat was van een nieuwe "invasie van de zee" die recenter was dan de Karolingische bewoning in de kustvlakte: de zogenaamde derde Duinkerke-transgressie.⁸ De zones die níet door deze transgressie werden overstroomd, werden *Oudland* genoemd. De zones die er wél door overstroomd zouden geweest zijn, werden *Middelland* en *Nieuwland* genoemd.⁹ Het onderscheid dat hierbij gemaakt werd, was dat het *Middelland* bestond uit natuurlijk opgeslibd land, terwijl het *Nieuwland* recenter en actief ingepolderd land was. Dit *Middelland* en *Nieuwland* bleef beperkt tot de IJzervlakte (Duinkerke 3a) en het Zwinestuarium (Duinkerke 3b). Tussen beide in, (en ook in de Westhoek) werd dan het Oudland gesitueerd, waarvan later dan de naam "Oudlandpolder" werd afgeleid.

³ Vos & van Heeringen 1997: 34; Baeteman 1999: 41 en Ervynck e.a. 1999: 100-102.

⁴ Zie Tavernier 1938; 1948 en Baeteman 1999: 41.

⁵ Zie bv. Ameryckx 1959: 380.

⁶ Tavernier 1938.

⁷ Verhulst 1959: 4-5.

⁸ Idem

⁹ Moormann & Ameryckx 1954: 202.

Dit afzettingsmodel werd meteen ook verbonden aan drie dijktracés die haaks op de kust staan en die vanuit de veronderstelde opdeling van de kustvlakte in *Oudland* en *Middelland* in het landschap gereconstrueerd werden. Het ging van west naar oost om

- de *Oude Zeedijk* in Veurne Ambacht ten westen van het IJzerestuarium,
- de *Silinghe* tussen Oudenburg en Bredene ten oosten van het IJzerestuarium en
- de *Gentele* tussen Brugge en Uitkerke ten westen van het Zwinestuarium.

De *Oude Zeedijk* werd b.v. louter op basis van zijn aanwezigheid in het 20e-eeuwse landschap en zonder kritisch onderzoek, als een statische en onveranderde ruimtelijke vorm teruggeplaatst naar een ge(re)construeerd hoogmiddeleeuws landschap.¹⁰ Het gaat echter niet om één geheel, maar een traject bestaande uit aaneenschakeling van dijksegmenten.

De dijk van de Blankenbergse watering tussen Bredene en Oudenburg werd wel op een degelijke retrogressieve wijze gereconstrueerd in tijd en ruimte. M. Gysseling slaagde erin het oude toponiem van deze dijk ("*de silinghe*") te volgen tot in het jaar 1201.¹¹ De dijk was dus haast zeker 12e-eeuws. De dijk en het kanaal zijn allebei jonger dan de perceelsstructuur in de polder en werden er zelfs dwars doorheen aangelegd.¹² Met andere woorden was er al enige tijd voor de aanleg van dijk en kanaal agrarische activiteit aanwezig op de plaats van dit tracé. Indien de dijk oud land had afgeschermd van een getijdengebied, dan zou de perceelsstructuur langs beide zijden van dijk en kanaal verschillend geweest zijn, wat dus niet het geval is. De dijk en het kanaal vormden wel een institutionele grens in het landschap, nl. die tussen de watering van Heer Woutermansambacht en de Blankenbergse watering, die de voorloper is van de Nieuwe Polder van Blankenberge. Zoals Verhulst stelt, lijkt deze dijk dan ook eerder in verband te staan met de afvoer van het binnenwater door de wateringen, die als instellingen werden opgericht in de tweede helft van de 12^e eeuw.¹³ Het kanaal langsheen de dijk van de Blankenbergse watering is immers het afwateringskanaal dat waarschijnlijk in de loop van de tweede helft van de 12^e eeuw werd aangelegd om regenwater uit de Pleistocene zandstreek via Plassendale en Bredene af te wateren in zee. De "*silinghe*" is niet meer dan de dijk die "bezijden van" dit afwateringskanaal werd aangelegd, om het land ten oosten van de dijk te beschermen tegen overstromingen vanuit het kanaal bij wateroverlast vanuit het binnenland (zie ook verder).¹⁴ Dezelfde redenering gaat op voor de *Gentele* op de oostgrens van het zogenaamde *Oudland*. Op de *Gentele* als afwateringskanaal wordt verder ingegaan in het hoofdstuk over de middeleeuwse waterhuishouding (zie verder).

¹⁰ Moormann 1951.

¹¹ Gysseling 1950: 38-47 en 87-88.

¹² Tys, 2003.

¹³ Zie Verhulst 1995: 41 en 2001.

¹⁴ Zie Gysseling 1950: 87 en 233.

Nu, op basis van de veronderstelde aanwezigheid van de vermelde dijktracés werd vervolgens, in een cirkelredenering, de verspreiding van het Oudland en Middelland in kaart gebracht. Zo werd de kustvlakte onderverdeeld in een aantal chrono-stratigrafische zones, het *Oudland* en *Middelland/Nieuwland*, die elk gekenmerkt werden door een andere sedimentatiegeschiedenis en chronologie. Een plaats, landschap of gebied in het Middelland, moest louter omwille van zijn ligging in deze zone gedurende de eerste helft van de 11^e eeuw zware overstromingen meegemaakt hebben, terwijl de inrichting van het landschap en de nederzettingen in deze gebieden niet ouder konden zijn dan de eerste helft van de 11^e eeuw. Dit in tegenstelling tot het Oudland, waar het historische landschap en de nederzettingen wel konden teruggaan tot de periode voor de eerste helft van de 11^e eeuw. Zo werd het transgressiemodel in latere studies gebruikt als een te volgen chronostratigrafische gids voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de Belgische kustvlakte, waarin oude en nieuwe gegevens werden gebruikt om het model te bevestigen.¹⁵

In de "Groene Hoofdstructuur voor Vlaanderen", een officieel instrument van de Vlaamse regering voor landschapszorg en natuurbehoud, heeft deze verouderde opdeling van het landschap van de kust in *Oudland*, *Middelland* en *Nieuwland* trouwens nog steeds een chronologische waarde voor de landschapsinterpretatie.

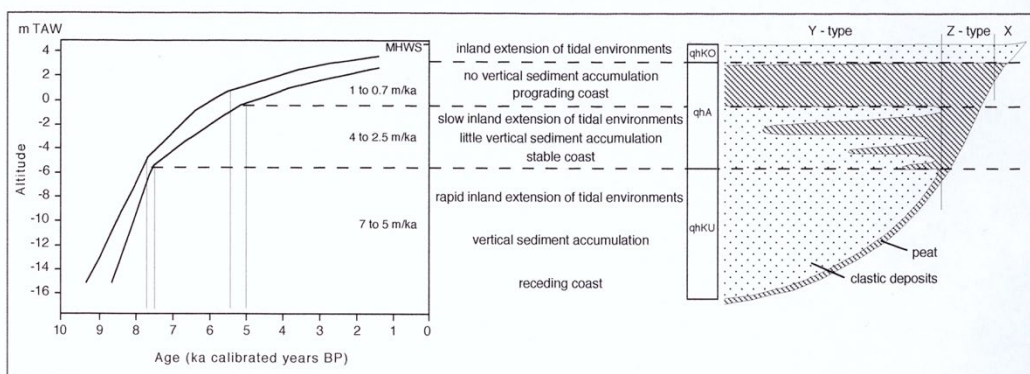
Het onderzoeksgebied de Oudlandpolder bestaat grotendeels uit de oostelijke Oudlandzone van de bodemkarterders, maar omvat ook zones zogenaamd Middelland ten oosten van de Gentele en ten westen van de *Silinghe*. De archeologische kennis over de huidige Oudlandpolder toont alvast dat er geen chronostratigrafisch onderscheid gemaakt kan worden tussen Oudland en Middelland (zie hieronder).

¹⁵ Ervynck e.a. 1999: 5: ...the transgression model and the gaps in the archeological record were continuously used to reinforce each other. ...

2.1.1 De variabelen van de Relatieve Zeespiegelstijging toegepast op de Belgische kustvlakte in het algemeen en Oudlandpolder in het bijzonder

De opdeling van het landschap van de kustvlakte in *Oudland* en *Middelland* is echter vooral vanuit geologische hoek naar de prullenbak verwezen. Natuurwetenschappelijke dateringen hebben aangetoond dat er gedurende de laatste 2.500 jaar geen afwisselende algemene fasen van stijging en daling van het zeeniveau zijn geweest, maar wel dat de zeespiegel continu bleef stijgen met ongeveer 7 cm per eeuw tussen pakweg het Neolithicum en de 19^e eeuw.¹⁶ Het is zo goed als onmogelijk om afzettingen te onderscheiden of ze samen te brengen in chrono-stratigrafische zones als het *Oudland* en *Middelland*. De geologische evolutie van de kustvlakte is een complexer verhaal, waarbij rekening gehouden moet worden met diverse variabelen van "Relatieve Zeespiegelstijging".

De eerste variabele is natuurlijk het klimaat en het smelten van de ijskappen. Het is een gegeven dat we heel goed kennen in deze jaren van *climate change*. De allergrootste klimaatsverandering gebeurde aan het einde van de laatste ijstijd. Die situeren we gemakkelijkshalve 10.000 jaar geleden. Door het smelten van de ijskappen kwamen er op vrij snelle tijd grote hoeveelheden smeltwater vrij. Dat smeltwater voedde de Atlantische Oceaan verder en het niveau van de zee steeg. Dat gebeurde eerst vrij snel, tegen een gemiddelde snelheid van 7 meter per eeuw. Dat tempo vertraagde geleidelijk tussen pakweg 7500 en 7000 jaar geleden en verder rond het Neolithicum tot 5500 en 5000 jaar geleden, om uiteindelijk uit te komen op een gemiddelde stijging van 7 cm per eeuw, in plaats van 7 meter. In de loop van dit proces werd zo de Noordzee gevormd, waarbij ongeveer 8000 jaar geleden al het grootste deel van de Noordzee was ingenomen (*Storrega tsunami*).

Figuur 1: de schematische weergave van de Relatieve Zeespiegelstijging aan de Belgische kust gekoppeld aan de lithostratigrafie van de kust.

¹⁶ Baeteman, 2013.

Dit was ook mogelijk door de beschikbaarheid van een grote **Accomodatieruimte** voor vloedwater en sedimenten. Dit is de reële verticale ruimte die beschikbaar is voor zeewater en sedimenten. Heel concreet: er was in het Mesolithicum genoeg laag gelegen ruimte voor de Noordzee om dat land te overspoelen, ook al moest ze daarbij omheen de hoogte (en later het eiland) van Doggerland heen. Sinds de Noordzee dan onze contreien bereikte, is de beschikbare ruimte voor omzetting tot getijdengebied, de zogenaamde accomodatieruimte, relatief beperkt gebleven: de grootste open ruimte die de Noordzee kon overstromen was ingenomen, en sindsdien zijn de kustgebieden, de gebieden onder invloed van de getijden, ongeveer dezelfde gebleven.

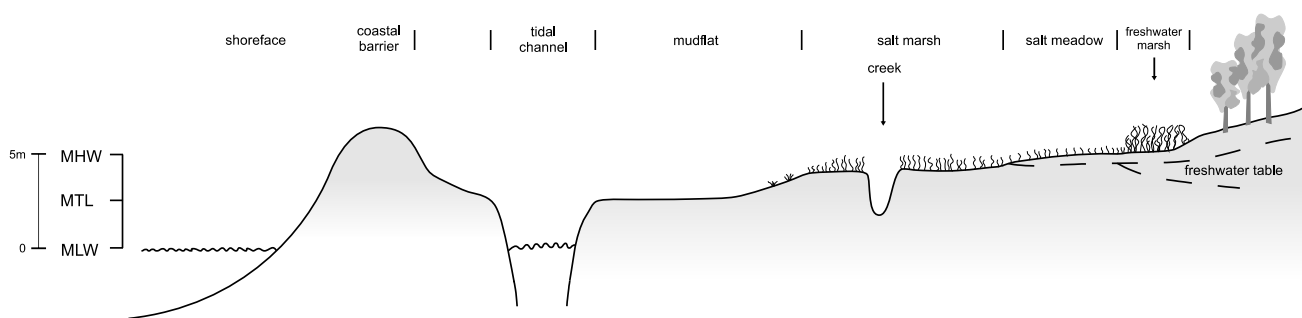
Kortom: als de accomodatieruimte groot/diep is, zal de vernatting zich sneller laten voelen en is er veel ruimte voor de getijden om aan land te gaan en aanvankelijk sediment af te zetten. Is de Accomodatieruimte beperkt, dan doet zich het omgekeerde voor: het gebied blijft langer onttrokken aan de getijden en de sedimentatie is beperkt.

Dit brengt ons ook bij het punt van het sedimentbudget: als er voldoende sediment is in het vloedwater, dan zal de accomodatieruimte verlanden door de afzetting van zand en klei bij dood tij. Is er te weinig sediment voor de beschikbare accomodateruimte voor getijden, dan zal die zone of regio permanent onder water komen. Zo ontstaat dan een uitbreiding van de zee.

In de grijze Noordzee is er altijd voldoende sediment geweest om de beschikbare accomodatieruimte aan land op te vullen. Die sedimenten (die ook de grijze uitstraling aan het water van de Noordzee geven) zijn in feite de verspoelde Pleistocene landschap op de bodem van de zee.

Hiermee komen we uit bij de kenmerken van een getijdengebied: het gebied waar de getijden aan land gaan, dat onder de invloed van de getijden staat, zonder dat het tot een zee omgevormd wordt. Bij zeespiegelstijging komt dus steeds meer land onder invloed van de getijden te staan. Die gaan aan land via watergeulen (die soms ook krekken worden genoemd). Via die geulen worden sedimenten meegevoerd die op het moment van de omslag van vloed naar eb, het zogenaamde 'dood tij' zullen neerzinken. Zand zakt aan de zeezijde en wordt het strand, of in de geulen zelf, die steeds neigen te verzanden. De kleinere kleipartikeltjes worden weg van de geulen afgezet. De klei die zo afgezet wordt, zorgt voor verlanding van het getijdengebied, eerst in de vorm van natte slikken, die dagelijks twee keer worden overspoeld door vloedwater. Dat proces gaat dan zo verder tot de opgeslibte klei boven het dagdagelijkse vloed niveau uitgroeit, zodat er planten op kunnen groeien. Die zones evolueren dan van slikken tot schorren. De schorren slibben nog steeds op, maar veel trager. Vooral bij stormtij en spingvloeden worden er nog extra sedimenten afgezet; Schorren kunnen vrij hoog opslibben en lange tijd vrij vallen van getijdeninvloed. In dat geval evolueren ze tot zoute weiden.

Figuur 2: de modelmatige weergave van een getijdengebied, met de kustlijn (shoreline), de duinen (coastal barrier), de getijdengeul (tidal schannel), de slikken (mudflat), schorren met kreekjes (salt marsh, creek), zoutweiden (salt meadow) en het zoetwatermoeras, waarin veen kan groeien (freshwater marsh).

2.1.2 Sedimentatie en Veeenvorming in de Belgische Kustvlakte en de Oudlandpolder

Bij het stijgen van de zeespiegel steeg namelijk ook eerst het niveau van het grondwater in de regio's die nabij de stijgende zee lagen. Dat zorgde voor een dusdanige vernatting dat er moerassen en permanente plassen ontstonden, waarin veen groeide. Elke kustvorming start dus met de vorming van basisveen. Door het dateren van dat basisveen door radiocarbondateringen, kan de uitbreiding van de Noordzee ook mooi in de tijd gesitueerd worden. Zo blijkt dat de Noordzee onze huidige kustregio al bereikte grofweg 8000 jaar geleden.

In die kustgebieden aan de rand van de Noordzee, werden eerst de diepere valleien aangeraakt door het stijgende water, zijnde de IJzervallei en de vallei die zich bevond ten noorden van de omgeving van Brugge-Aardenburg (die ook de Zeeuwse Arena wordt genoemd).¹⁷ Inderdaad, daar waar je vandaag een weidse vlakte ziet in de kustvlakte, had het oudere Pleistocene landschap veel meer reliëf, en was het golvend van karakter, met dus een vallei die tot 20 meter dieper lag dan de directe omgeving ter hoogte van de huidige IJzermond. Ten noorden en ten zuiden van die vallei ging het reliëf terug omhoog. Hoewel we weinig precieze data hebben lijkt het hoogtepunt van de rug die verder noordwaarts weer afdaalde naar een brede vallei ter hoogte van Zeeland, zich bevonden te hebben in de omgeving van Brugge, waar vandaag de dag nog steeds Pleistocene ruggen (of donken) boven de klei uit dagzomen. Zo worden er in de omgeving van Dudzele en Koolkerke heuveltopjes van het oude landschap gesitueerd. Ook in Meetkerke was er een dergelijke opduiking, een donk als het ware, die de loop van een getijdengeul naar het oosten heeft afgebogen. Dit leidde er dan weer voor dat de Meetkerkse Moeren niet systematisch met getijdenwater en -sedimenten bedekt zijn geworden.¹⁸

¹⁷ Vos & van Heeringen 1997 en Baeteman 2013.

¹⁸ Dedecker & Himpe 2001.

Er moeten nog meer donken bestaan hebben, die in het huidige landschap niet noodzakelijk dagzomen, maar die zich mogelijk vrij ondiep onder de klei bevinden. Volgens metingen door Cecile Baeteman lag het Pleistocene oppervlak voor de kust van de Oudlandpolder relatief ondiep, waardoor we kunnen afleiden dat ter hoogte van de Oudlandpolder het Pleistocene oppervlak vrij hoog geweest moet zijn.¹⁹ Het gebied van de Oudlandpolder lijkt zelfs een rug geweest te zijn in het Pleistoceen, die pas veel later overspoeld is geworden door vloedwater dan de zone ten westen (waar de brede Pleistocene IJzervallei lag) en ten oosten, waar de zogenaamde Pleistocene arena van Aardenburg lag (ter hoogte van de lijn Knokke-Aardenburg daalde het reliëf weer af).²⁰ Het getijdengebied ter hoogte van de Oudlandpolder uit het vroege Holoceen moet heel snel zijn dichtgeslibd. Algemeen geldt dat de grootste opvulling en uitbreiding van de kustvlakte van de Lage Landen al in 5.000 BP gerealiseerd was.²¹ Op dat ogenblik was de accommodatieruimte opgevuld en was er vermoedelijk ook niet zo veel sediment meer beschikbaar in het Noordzeewater.

Wat volgde was een opslibt gebied dat door de trage geleidelijke zeespiegelstijging nauwelijks nog door de getijden werd aangeraakt. Het kustgebied kwam weer onder invloed van het zoete grondwater en regenwater, waardoor er hoogveen kan groeien bovenop de zouteweiden. Dat veenpakket kan zo hoog opgroeien dat een gebied zelfs voor duizenden jaren onttrokken worden aan de getijden. Dat is in onze kustvlakte gebeurd in de periode waarin de vertraging van de zeespiegelstijging optrad, pakweg tussen 5.000 jaar geleden en de Romeinse periode. Dat dikke veenpakket, dat we oppervlakteveen noemen, dekte dus de vroeg-Holocene getijdsedimenten, het oude prehistorische schorrenlandschap volledig af. In dat veengebied bleven enkel de getijdengeulen over als veenstroompjes die enkel nog beperkt getijdenwater heen en weer voerden. Het veengebied zelf moet een rietmoeras en nat broekbos gebied geweest zijn. Heel vergelijkbaar met de Fenlands in East-Anglia. Het toponiem dat naar deze milieus verwijst is het element *holt/wold*. We herkennen het in "Holland", maar ook in Houtave, waar de oudste vorm *Holtawa* is, en naar een waterloop (*ahwo*) in het moerasbos verwijst.²²

Dat veen is plaatselijk nog langer blijven bestaan, onder meer in en rond de Meetkerkse Moeren, maar ook bij de Paddenhoek en rond Kwetshage terwijl ook in Sint-Pieters-op-den-Dijk en nabij Houtave verschillende kleinere zones als 'moeren' worden omschreven.²³ De Meetkerkse Moeren lijken nooit door mariene afzettingen afgedekt te zijn geweest. Net op de plaats waar een getijdengeul dit gebied bereikte, lag er een hoge donk met een stevigere zandige textuur. Die donk heeft de geul laten afbuigen naar het oosten, waardoor het veengebied eronder bleef bestaan.

¹⁹ Modelinge mededeling Cecile Baeteman

²⁰ Vos & van Heeringen 1997.

²¹ Beets & van der Spek 2000.

²² <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/lemma/?id=7730>

²³ Augustyn, 2001. De Decker & Himpe 2001 en Mortier, 2015.

Geologische informatie maar ook archeologische objecten die in de netten van vissers terechtkwamen, suggereren dat dit Neolithische kustgebied van ca. 5.000 jaar geleden zich ongeveer 10 kilometer dieper in zee uitstreckte en dat er dus een immense landmassa is geërodeerd.²⁴

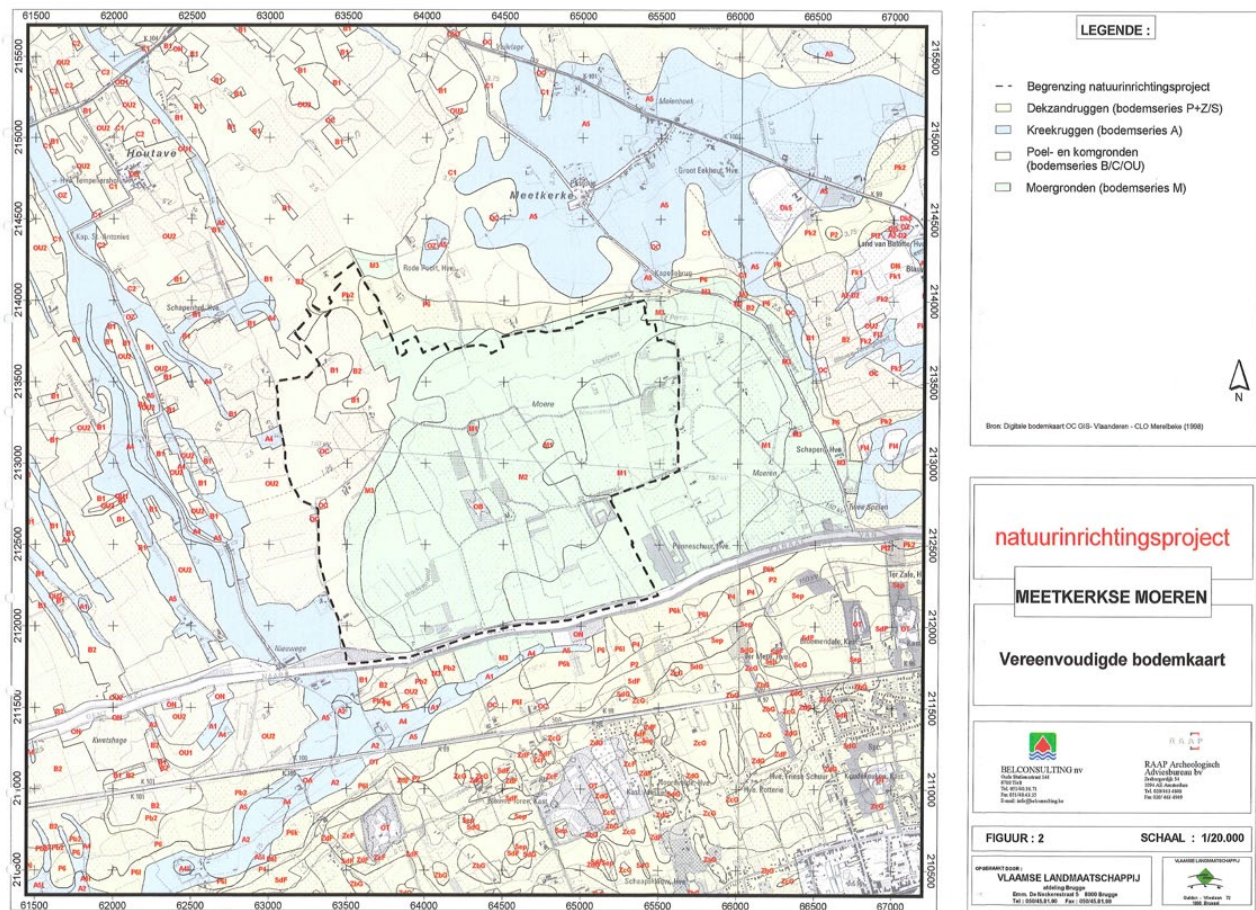
De oorzaak van die erosie is complex, maar wat vermoedelijk een erg grote rol speelde was hoe rond 8.000 BP de sedimentvoorraad in de Noordzee was opgeraakt: alle sediment was afgezet. Door de opslibbing van het getijdenbekken van de kustvlakte en de daarop volgende zeewaartse uitbreiding van het wadgebied, waren de sedimentbronnen in de Noordzee opgebruikt. Dit tekort aan sedimenttoevoer vanuit de Noordzee werd gecompenseerd door erosie van het *offshore* zand voor de kust en het *onshore* strandwad aan de rand van het getijdengebied. Het gevolg was dat de oude geulen die nog in het gebied aanwezig waren gereactiveerd werden, wat leidde tot een grondige drainage van het natte veen in de kustvlakte. Het gevolg daarvan was dat het veen inklonk en het oppervlak van de kustvlakte daalde. Dat had dan weer als gevolg dat er nieuwe accommodatieruimte gecreëerd werd, en de getijden meer ruimte kregen om aan land te gaan. Daardoor werden er grote nieuwe geulen in het getijdengebied gevormd en draineerde het veen nog meer, zodat er nog meer accommodatieruimte ontstond en zo voort. In het kort: omdat de stroming geen sediment afzette en weer vrij spel had, werden de bestaande afzettingen langzaam maar zeker gekanibaliseerd en transformeerde het veengebied langzaam maar zeker weer in een getijdengebied.²⁵ Dit was geen grote éénmalige overstromingsramp, maar begon tussen ca. 4.450 cal BP in de meest zeewaarts gelegen gebieden (de Bronstijd) en ging voort tot ca. 1.500 cal BP (450 n.C., de Laatromeinse periode) in de meest landinwaarts gelegen delen van de kustvlakte.

Zo werd het veengebied uiteindelijk quasi volledig omgezet tot wadgebied, en verdwenen kilometers kustvlakte onder zeewater. De menselijke drainage van het veen door zoutwinningsactiviteiten hielp hier zeker niet bij, en droeg integendeel bij tot het ontwateren van het veenmassief en daardoor ook de inklinking van het veen, waardoor het oppervlak daalde, het zeeniveau nog meer vat kreeg op het veengebied, de nieuwe geulen nog meer aan kracht wonnen en zo voort.²⁶ De grootschalige drainage van de kustvlakte door de Romeinen, die de opkomst van de invloed van de getijden zelf meemaakten, had waarschijnlijk het vernietigende paradoxaal effect dat ze de transformatie van de kust tot wadgebied op het einde drastisch versnelde hebben.

²⁴ Beets & van der Spek 2000 en Baeteman 2013.

²⁵ Beets & van der Spek 2000.

²⁶ Baeteman & Denys 1997.

Figuur 3: op deze vereenvoudigde bodemkaart zien we hoe de Moergronden van de Meeterkerkse Moeren zich situeren onder een dagzomende (hoge) dekzandrug, die ervoor zorgde dat de armen van de getijdengeulen omheen de Moeren gingen.

De geulen die werden gevormd in dit nieuwe getijdengebied (Metaaltijd en Romeinse Periode) zijn de geulen die we vandaag zien op de bodemkaart, de geomorfologische kaart en het digitale hoogtemodel. Met dit verschil (zoals gezegd): dat we zeewaarts kilometers geul en wadgebied kwijt zijn. Wat we nu zien zijn de landinwaartse beddingen van de geulen in hun laatste fase, op het moment van hun opslibbing aan het einde van de erosie.

De geulen die we zo in het onderzoeksgebied van het oudland aantreffen zijn van west naar oost:

- de geul van Bredene en zijgeulen,
- de zogenaamde Houtave/Stalhille geul, inclusief een vertakking in de richting naar de Meetkerkse Moeren en de zandstreek ten westen van Brugge (Sint-Andries en Varsseware). Dit geulstelsel staat ook bekend voor zijn parallelle vertakkingen in de richting van de zandstreek die mogelijk teruggaan op Romeinse drainagegrachten.
- de heel erg brede geul van Blankenbergse.

Belangrijk om te weten is dat die geulbeddingen zoals die bodemkundig staan weergegeven eigenlijk bestaan uit de maximale uitbreiding van het geulwad: de lage natte zone waarin de eigenlijke getijdengeul zich lateraal heen en weer bewoog. Getijdengeulen zijn namelijk dynamisch: ze migreren doorheen de tijd. Die migratie en dus de detailchronologie kunnen we onmogelijk vatten. De enige informatie die we dus hebben is de dichtslibbing van de volledige geulzone met zand. Dat bijvoorbeeld de Blankenbergse geul aan de oostkant zo enorm breed overkomt, is voor een gedeelte gezichtsbedrog: de hele geulzone was waarschijnlijk nooit één grote watervoerende bedding. Waar die bedding dan juist liep op welk moment is niet te reconstrueren. Ze was in elk geval niet statisch en de uiteindelijke vorm en maximale uitbreiding is diegene die tot stand kwam in de finale fase, zijnde vermoedelijk de laat-Romeinse tijd/begin Vroege Middeleeuwen (4^e - 6^e eeuw). Dat maakt ook dat er een permanente interne erosie was in het getijdengebied, door de geulmigraties.

In die zin lijken er in de Oudlandpolders tussen de geulruggen in, gebieden aanwezig te zijn die blijkbaar de erosie "overleefd" hebben en dus schorregebied weergeven dat aanwezig is gebleven doorheen de "high-energy-conditions".

De geulen zijn vermoedelijk relatief snel opgevuld geraakt met zand, op een beperkte restwaterloop na dan. Die dichtslibbing heeft te maken met het gegeven dat er in de laat-Romeinse periode opnieuw voldoende sediment beschikbaar was (door de kanibalisering van het meer zeewaartse wadgebied), maar ook vooral dat de accommodatieruimte in het Oudlandpolder-gebied vooral vertikaal beperkt was en dat er alleen maar kleinere riviertjes en beekjes op deze geulen aansloten. Belangrijk voor het openhouden van geulen is namelijk de eb-stroom. Bij relatief korte geulen en geulen zonder substantiële rivierconnectie zal de uitschuring zodanig beperkt zijn dat een relatief snelle opvulling waarschijnlijk is. Dit is in tegenstelling tot bij voorbeeld de IJzervallei waar de rivier voor een dynamischer getijdengebied heeft gezorgd. We sommen de beken vanuit de zandstreek even op, en hoe ze aansloten bij het geulstelsel.²⁷

- De Reie: deze rivier loopt door Brugge en sloot aan bij zowel het geulstelsel van de Blankenbergse geul als het Zwin-geulstelsel.
- De Kerkebeek (54,7 km): deze watert de zandrug min of meer achterwaarts af om samen met een reeks andere beken uit te komen in Brugge, waar ze eveneens lijkt te hebben aangesloten bij de Blankenbergse Geul.

²⁷ Met dank aan Jan De Bie.

- De Tollenaersbeek (2,3 km): VHA vermeldt van monding tot bron: Tollenaersbeek – Oosters Zwintje – Smisse Beek en loost iets westelijk van de Westernieuweg ter hoogte van Kwetshage. De Tollenaersbeek sloot aan bij de armen van de Stalhille/Houtave geul die ter hoogte van Varsenare uitkwamen.
- De Jabbeekse Beek (8,4 km) : VHA vermeldt van monding tot bron: Jabbeekse Beek – Walbeek en loost ter hoogte van Stalhille. De Jabbeekse beek was de belangrijkste connectie tussen de zandstreek en de Stalhille/Houtave geul. Het Digitale Hoogtemodel toont zelfs dat de bovenloop als een geulrug boven het landschap uitsteekt, waardoor we kunnen afleiden dat de beek zelf deels getijdeninvloed heeft gekend.
- De Riethofbeek (1,3 km) : VHA vermeldt van monding tot bron: Riethofbeek – Boterbeek, er is dan ook nog een Nieuwe Riethofbeek (L = 6,2 km) (verwijzend naar een verlegd tracé in het afwaartse stuk ?) en loost iets oostelijk van Oudenburg. Deze beek moet aangesloten hebben bij de takken van de Bredenegeul die ter hoogte van Ettelgem de zandstreek bereiken.
- Het Oudenburgs Vaartje (7,7 km): VHA vermeldt van monding tot bron: Oudenburgs Vaartje – Stedebeek – Millebeek en mondt uit ter hoogte van Oudenburg. Deze waterloop stond in verbinding met de Bredenegeul.

De eigenlijke vorm en ligging van de geul van Bredene is al bij al niet zo goed gekend. Dit komt door de historische overstromingen van de polders rond Oostende in de decennia rond 1600-1604, toen Oostende, dat het laatste Calvinistische bastion in het zuiden was, belegerd werd door Spaanse troepen (zie verder). De heractivering van de getijdendynamiek die het gevolg was van deze kunstmatige overstromingen heeft gezorgd voor nieuwe afzettingen bovenop de vroegmiddeleeuwse schorren en het verbergen van het oude landschap, met inbegrip van het zicht op de precieze ligging van de getijdengeulen. De hoofdgeul lijkt aan de zeezijde volgens een noord-oostelijk gebogen tracé te lopen. Aan de landzijde en onder het huidige Oostende is de loop van de geulbedding veel minder evident.

De naam Bredene verwijst naar een brede waterloop ("*Braidan ahwo*" is de reconstructie), dus de brede geul.²⁸ Dat betekent dat de naamgeving van de nederzetting is gebeurd op het moment dat er nog een open geulstelsel bestond en niet alle geulen verzand waren.

Ook de dorpsnaam Houtave verwijst naar een geulnaam. We vinden dat heel mooi terug in de oudste overgeleverde vorm uit 1003, waarin de naam geschreven wordt als "*Holtaua*".²⁹ Dit kan je letterlijk lezen als de waterloop (geul) doorheen het bos. Dat bos kan enkel maar verwijzen naar de veenbegroeiing of het bos in de aangrenzende zandstreek (het Houtland).

²⁸ <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=Bredene&field=lem> De eerste attestaties zitten rond de vroege 12^e eeuw; <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID55972&lemmodern=bredene&domein=0&conc=true>

²⁹ <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=Houtave&field=lem>

Een laatste geulrelict dat we even kort willen aanhalen is het verdwenen vloedgat boven Wenduine. Dat vloedgat is bekend uit de geschriften als de haven van Wenduine, en was waarschijnlijk het relict van een ouder geulsysteem dat overbleef na de grote kusterosie, en uiteindelijk bij de Middeleeuwse kusterosie zelf zou verdwijnen. Dat vloedgat, of "yde", was gelijkaardig aan het vloedgat waar Walraversyde zou ontstaan.³⁰

Ergens in de loop van de 4^e, 5^e en 6^e eeuw zijn de getijdengeulen dan grotendeels opgevuld geraakt met zand, waarna de invloed van de getijden op het wadgebied enigszins afnam. Zo brak in het grootste deel van de kustvlakte in de Vroege middeleeuwen een periode van "*low-energy conditions*" aan. De periode waarin deze kalme condities overheersten, de Vroege Middeleeuwen, werd vroeger verkeerd als een transgressiefase gezien, maar het was dus eerder omgekeerd. De geul- en wadactiviteit in de Vroege Middeleeuwen zou vooral bestaan hebben uit de herwerking van de afzettingen die voordien al in en langs de geulen tot stand waren gekomen, en die inmiddels waren geëvolueerd tot slikken- en schorrenmilieus. Met andere woorden bestond het kustgebied in de loop van de Vroege Middeleeuwen uit een dynamisch maar eerder kalm wadgebied, met lateraal bewegende geulen die afgezoomd werden door slikken die overgingen in schorren. Tussen de tweede helft van de 6^e eeuw en de tweede helft van de 8^e eeuw, viel de kustvlakte dermate droog dat bewoning weer mogelijk werd. In deze periode bleven alleen de grootste geulen open, in de vorm van een restgeul.

In die zin is de Oudlandpolder een bijzonder gebied. Als we vergelijken met het gebied ten westen, zien we dat daar zowel de Testerepgeul als de Spermaliegeul nooit volledig zijn dichtgeslibt en door menselijke actie ingepolderd werden (door dambouw onder meer). De connectie met de rivier de Yzer en de zeewaartse ligging hebben deze geulen vermoedelijk open gehouden. Dat lijkt veel minder het geval geweest te zijn in de Oudlandpolder. Alvast louter geologisch is er vandaag geen duidelijke niet-dichtgeslibte geul meer aanwezig in het gebied. We moeten hiermee echter oppassen: Zoals later nog zal blijken, heeft de omgeving van de Oudlandpolder zwaar te maken gehad met erosie in de loop van de Late Middeleeuwen langsheen de kustlijn. Relicten van geulen die zich daar bevonden, zijn vandaag de dag niet meer zichtbaar aanwezig, ook omwille van die andere erosie, met name de verregerende urbanisatie van de kuststrook.

Er zijn nochtans wel enkele aanwijzingen voor de aanwezigheid van nog watervoerende restgeulen die actief moesten ingepolderd worden. Zo is er de vrij logische theorie dat de Evendijk A enkel de zuidelijke flankerende bedijking van een relict van een geul die evenwijdig aan de kust liep, geweest lijkt te zijn (zie verder).³¹ Die restgeul werd dan bedwongen door twee defensieve dijken, om het water binnen een bepaalde bedding te houden, net zoals het geval was met de Testerep-geul tussen Oostende en Nieuwpoort. De noordelijke Evenedijk is dan verloren gegaan in de loop van de eeuwen die zijn gevolgd. De Polderader is dan wat restte van deze geulbedding na de indijking. We komen hier nog later op terug. Ook in de omgeving van het latere Blankenberge duidt bedijkingsactiviteit op de aanwezigheid van relictten van dit geulenlandschap uit de schorretijd. Een extra element is de aanwezigheid van de zogenaamde "Zwankendam". De naam verwijst naar

³⁰ Tys 1997 en Monteyne & Vandaele 2008.

³¹ Coornaert, 1967.

een dam die werd aangelegd op een restwaterloop ('Zwinneken') die de bedding voorzag voor het latere het Lisseweegse Vaartje. De ligging van de dam is mogelijk te reconstrueren via het grafelijke leengoed van het Hof van Zwankendamme, dat net boven de Lisseweegse Steenweg ligt, op de plaats van de Spei op de Lisseweegse Vaart. Op het digitale hoogtemodel is er echter geen enkele specifieke aanwijzing van een hoger gelegen damlichaam tegenover een lagere geulbedding, en ook in de percelering is iets dergelijks niet duidelijk aanwezig, in tegenstelling tot bij voorbeeld de dam van Nieuwendamme op de Testerepgeul.

De restwaterlopen die van de geulen en krekken overbleven, zijn echter vooral bekend via hun aanwezigheid in het bedijkte landschap als kronkelende drainagegrachten (die in deze opmgeving dikwijls "zwin", maar ook "vliet" worden genoemd) en dus ook via de toponymie. Zo vinden we aanwijzingen voor oude waterlopen in de namen van op het Oudnederlandse taalelement *ahwo* (leidend naar namen eindigend op aa/ee): *Holtawho*, *Brede Aa*, *Vertinga* en de *Heedyck*.

De Noord Eede daarentegen lijkt dan weer geen oude restwaterloop van een geul, maar een aangelegd drainagekanaal, gezien het hoekige verloop ervan dwars doorheen het landschap. Waterlopen die ook vrij vroeg teruggaan en mogelijk al dan niet gedeeltelijk een oorsprong hebben in het getijdenlandschap zijn de *Houckevliet* in Meetkerke (vermeld in 1266), de *Donkervliete* in Zuienkerke (vermeld ca 1300) en het *Mareleed* (idem).³²

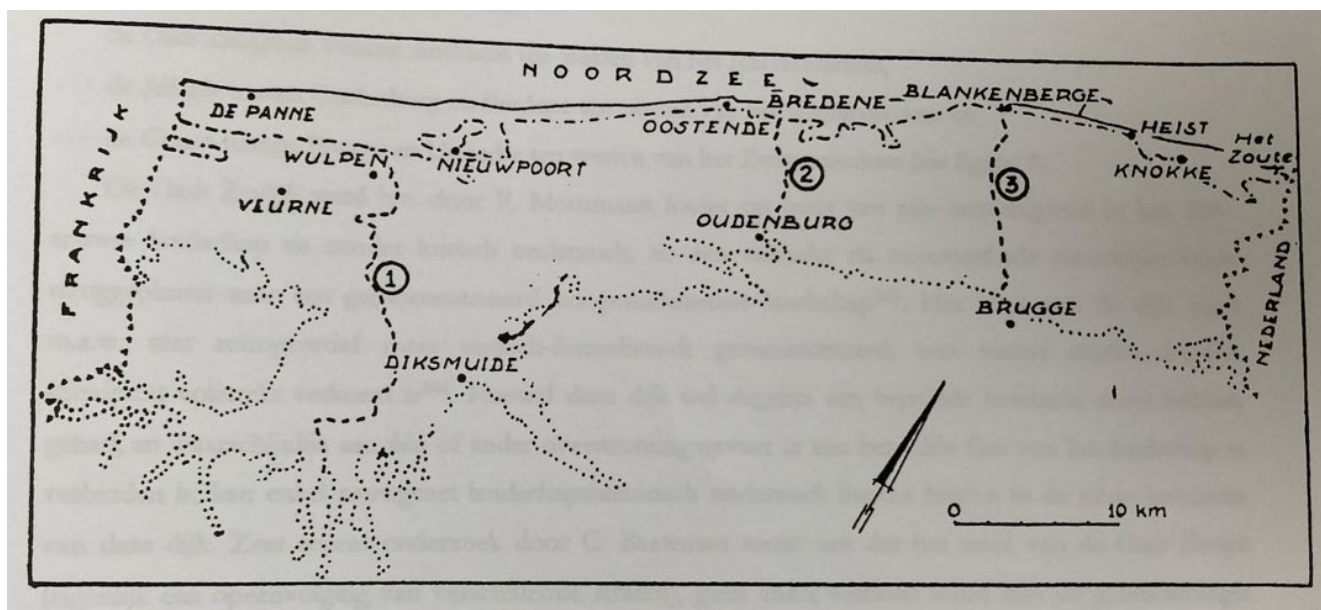
Tot slot: langs de zeezijde bestond het wadgebied uit een zandwad. Dit zandwad evolueerde tussen de 6^e en de 11^e eeuw gedeeltelijk tot duinen. De vorming van die duingordel werd beïnvloed door de relatieve zeespiegelstijging, de beschikbaarheid van voldoende zandige sedimenten, het eolisch zandtransport (wind) en de geomorfologie van een kustvlakte. Zo is het van belang dat er op de strandvlakte voldoende zand aanwezig is om door aanlandige winden ("onshore winds") opgenomen, verplaatst en landinwaarts afgezet te worden. In de loop van de Vroege Middeleeuwen was er voldoende zand aanwezig. Het verlanden van het wadgebied en het dichtslibben van grote delen van het getijdengeulennetwerk hebben een belangrijke rol gespeeld in het duinvormingsproces. Door dit opslibbingsproces daalde de invloed van de getijden op het wadgebied in die mate, dat er meer zand zeewaarts, op het strand werd afgezet. De aanvoer van zand naar een zo breed mogelijk, stuifgevoelig strandoppervlak en de aanwezigheid van voldoende sterke winden (met een snelheid van minstens 4m per seconde), zorgen vervolgens voor de opstuwing van strandzand en de vorming van hoge duinen. Een laatste factor die van belang is in het duinvormingsproces, is de geomorfologie van de kustvlakte. Duinen zouden zich namelijk in de eerste plaats ontwikkelen langs de mondingen van getijdengeulen, die als "sediment traps" werken voor de opvang van strand- en duinzand. Door het breken van de golven op de uitdeinende en trechtervormige oevers in de geulmondingen, werd zand op die oevers afgezet in verschillende strandruggen, die vervolgens de kern en het aangrijpingspunt van de eolische duinvorming gingen uitmaken.

³² Pollet 1942.

Door de zware erosie van het kustgebied zijn de duinen overal zwaar landinwaarts geplaatst. Nergens in het onderzoeksgebied liggen ze nog op de originele zandwad-situatie, maar bovenop oud klei-veen-gebied. Van Bredene tot Uitkerke situeren er zich verdwenen nederzettingen op het strand of in zee.

Dus het natuurlandschap van het Oudlandpoldergebied bestond zo uit een afwisseling van schorren met kronkelende kreekjes ertussen, afgescheiden door de vermelde geulcomplexen. De geulen zouden een belangrijke hoofdstructuur vormen, doordat ze als zandruggen transversaal de zee met het binnenland connecteerden. Vandaag vormen de geulruggen nog steeds een essentieel element van de landschapsstructuur, al was het maar omwille van de landbouw die mogelijk is op de ruggen.

Aan de kant van de zandstreek, in de omgeving van De Moeren komen we dan weer een heel andere ecologie tegen: plaatsnamen vertellen ons over een klassieker moeraskarakter daar, met de vermeldingen van veen, moer, "ghore", en een Goseweede (of Ganzenweide) in Meetkerke in 1279. Ook het zinnetje uit 1340: "*terra qui dicitur Ruland communiter appellata Nordorp iacens in prochia de Meedkerke, versus nordoest ab ecclesia*" (het land genaamd Ruland, gemeenzaam benoemd als Noorddorp, liggende in de parochie van Meetkerke, ten noordoosten van de kerk), wijst naar moerascondities.³³ *Rulaer* is namelijk bebost moerasachtig land.

Figuur 4: De dijken die verbonden werden aan de indeling van de kustvlakte in Oudland en Middelland. 1: Oude Zeedijk - 2: Dijk van de Blankenbergse watering - 3: Blankenbergse dijk of Gentele.

³³ Pollet 1942 en Middeleeuws woordenboek online.

2.2 IJZERTIJD EN GALLO-ROMEINSE BEWONING IN EEN VERDRINKEND LANDSCHAP

2.2.1 Een landschap wordt vormgegeven door mensen: nederzettingen

Een landschap bestaat niet zonder de mens: het is het resultaat van de interactie met die mens, door handelen, door waarneming. Mensen lezen de ruimte vanuit hun verwachtingen en perspectieven en geven zo die ruimte vorm. In die vorm zitten dan ook diezelfde verwachtingen en perspectieven, wat dat landschap meteen ook interactief maakt. Landschappen mediëren mensen en hun wereldbeelden, bij voorbeeld ten aanzien van de natuur.

Het vroegste landschap in de kustvlakte is ons enkel theoretisch bekend. Het gaat om het veengebied in het late Neolithicum en in de Brons- en IJzertijd. In die fase is de kustvlakte een veenmoeras dat omstreeks 1000 VC (Late Bronstijd) zijn maximale uitbreiding kende, maar vlak nadien geleidelijk aan weer onder invloed van de getijden kwam. In de Bronstijd bevonden er zich op de rand van de kustvlakte en de zandstreek alvast een aantal grafmonumenten die zo wellicht dankzij de voorouder op een bepaalde manier de toegang van een territorium markeerde (zie Centrale Archeologische Inventaris ID 76923 en 76924 voor de omgeving van de monding van de Kerkebeek ten zuidwesten van Brugge).³⁴

De erosie van het veen en de kustvlakte voltrok zich inderdaad doorheen de IJzertijd en de Romeinse tijd (800 VC-400 NC, zie eerder). Al van in het Neolithicum (5000 VC-2000 VC) was de mens in dat veenmoeras aanwezig om watervogels te jagen, zoals blijkt uit de aanwezigheid van pijlpunten in silex her en der in het oppervlakteen in de kustvlakte, zoals onder meer in Dudzele en Koolkerke ten oosten van de Oudlandpolder.³⁵ In Stalhille werd er dan weer een fragment van een bronzen pijlpunt uit de late Bronstijd gevonden, die evengoed wijst op de jacht in het veen in die omgeving.³⁶ Wellicht werden ook de andere typische veenland-activiteiten hier uitgeoefend, met name riet oogsten, of andere verzamelactiviteiten.

Een activiteit die ook in het veengebied wordt gesitueerd, al van in de IJzertijd is zoutwinning. Daarbij werd het veen gebruikt als brandstof voor het verder uitkristaliseren van zoutkristallen uit zeewater dat vermoedelijk al door opwarming in zoutpannen uitgeloozd was. In Fort Lapin ten noorden van Brugge, op de rand van de kustvlakte, werden er enkele sporen gevonden van zoutwinning uit de periode tussen 500 en 300 V.C.³⁷ In die omgeving moet een arm van de zogenaamde Blankenbergse Geul de rand van de zandstreek geraakt hebben en voor de aanvoer van zout water gezorgd hebben. Onder meer in Lissewege en Zeebrugge werden er ook

³⁴ Zie ook Hillewaert et al 2019.

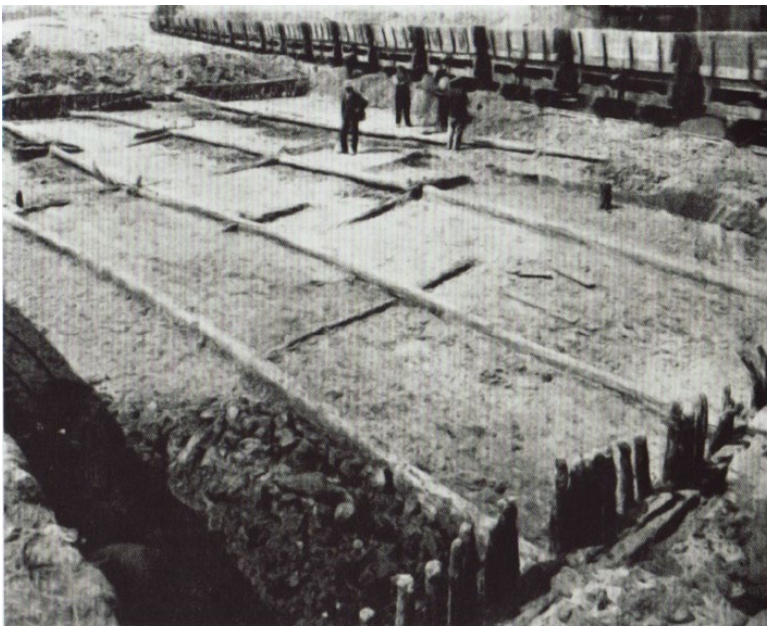
³⁵ Verwerft & Noens, 2019.

³⁶ Hillewaert et al 2019, p. 39.

³⁷ Hillewaert & Hollevoet 2019, p. 39.

enkele losse (ex situ) fragmenten aardewerk in de kustvlakte gevonden, die vermoedelijk ook naar ijzertijd zoutwinning verwijzen. De zoutwinning was een gespecialiseerde bezigheid, die zorgde voor een product, zout, dat in de handel werd gebracht in ruil voor goederen die men niet regionaal voorhanden had. Wie de handelspartners waren van de zoutzieders weten we niet, bij gebrek aan geschreven bronnen, maar het zout was wellicht een gegeerd handelsgoed, net zoals in de eropvolgende Gallo-Romeinse periode.

Die zoutwinning liep inderdaad door in de (Gallo-)Romeinse periode. Die periode kunnen we natuurlijk heel mooi cultuurhistorisch duiden: het Romeinse rijk is één van de meest gekende culturen uit de Wereldgeschiedenis. Toch moeten we oppassen om te denken in termen van “verovering” en “bezetting”. De regio werd waarschijnlijk gewoon verder bewoond en ontgonnen door de mensen die er altijd al hadden gewoond en gewerkt, zij het dat er nu een nieuwe staatsstructuur boven hen uitstreekte, die van het *Imperium Romanum*, waarbinnen deze streek maar een uithoek was. Tacitus zou de streek van het latere Vlaanderen “*in extrema galliarum*” gesitueerd hebben (einde 1^e eeuw N.C.).³⁸ Vooral tegen het einde van de tweede eeuw N.C. werden in de directe omgeving van Brugge verschillende legereenheden gevestigd, met name in Aardenburg en Oudenburg, wellicht omwille van de toegenomen spanningen aan de zeegrenzen en schermutselingen met gewapende groepen van buiten het rijk in deze omgeving.³⁹

Figuur 5: Foto van het houten raamwerk dat in 1904 in Zeebrugge werd opgegraven en vermoedelijk met een Romeinse zoutwinning geassocieerd kan worden.

Houten raamwerk aangetroffen te Zeebrugge (gem. Brugge) in 1904 bij het uitgraven van het dok ten westen van het Boudewijnkanaal. Onderzoek door de Opgravingsdienst van de Koninklijke Musea te Brussel (Uit Gilles de Pélichy 1905).

³⁸ Zie De Clercq 2019, p. 45.

³⁹ Dhaeze & van Dierendonck 2019.

Het is in deze fysische context, die eerder wordt gekenmerkt door toenemende “*high energy conditions*” en sedimentatie, dat de Romeinse aanwezigheid in de kustvlakte zich afspeelde. Langsheen deze geulen en hun zijtakken ontplooiden de Gallo-Romeinen zoutwinningsactiviteiten.

Tot de meest indrukwekkende sporen die met zoutwinning in relatie worden gebracht, is het framework van houten balken (spar en berk) dat bij het uitgraven van het Boudewijnkanaal in 1904 in Zeebrugge werd gevonden (figuur 5). De structuur van 22 meter breed en 70 meter lang werd lange tijd geassocieerd met een zoutpanne, onder meer omdat onder het raamwerk zand en turfblokken waren aangebracht (als bodem).⁴⁰

Ook het systeem van parallelle drainagegrachten rond Houtave werd in relatie tot Romeinse veenontginning en drainage gebracht. Hoewel het niet is aangetoond dat het hier gaat om een systematische zoutwinning in het landschap werden nabij deze grachten wel heel geregeld Romeinse archeologica aangetroffen.

Hoe dan ook situeerde de IJzertijd aanwezigheid en Romeinse aanwezigheid in de kustvlakte zich in een “verdrinkend” en eroderend veenlandschap, waarvan we de meest zeewaartse vertaling onmogelijk kunnen begrijpen, aangezien dat deel in zee is verdwenen.

Figuur 6: Gis-projectie van het digitale hoogtemodel op het 19^e-eeuwse kadaster: de lichte zones zijn opgevulde geulgronden. Wat we zien is een stelsel van parallelle drainagegrachten tussen het binnenland en de brede Houtave/Stalhille geul. De systematiek van dit stelsel is ook terug te vinden in de 19^e-eeuwse perceelsstructuur in deze omgeving.

⁴⁰ Hollevoet, Hillewaert & De Clercq 2019, p. 56.

2.2.2 Romeinse relictten in de Oudlandpolder

In de Oudlandpolder zijn er verschillende relictten gevonden van de Gallo-Romeinse cultuur. Zowel in Bredene, Klemskerke, Stalhille, Houtave, Nieuwmunster als Westende zijn er doorheen de laatste twee eeuwen mooi bewaarde stukken Romeins aardewerk opgegraven, die wellicht verwijzen naar crematiegraven (zie figuren).⁴¹ Het wijst erop dat het gebied vrij dicht bewoond was en dat crematiegraven over de hele omgeving terug te vinden zijn. Verder werden er zeker nederzettingsrelictten terug gevonden in de omgeving van Houtave en Bredene waar een Romeinse nederzetting dagzoomde, wat wil zeggen dat ze nauwelijks of niet onderhevig was aan de invloed van de getijden.

De meest opmerkelijke Romeinse site is wellicht die van Wenduine. Nergens anders in de eigenlijke kustvlakte is er een dergelijke dichtheid qua vondsten en sporen uit de Romeinse tijd terug te vinden. Die sporen situeren zich zowel op het strand als ter hoogte van het huidige dorp als ten zuidwesten daarvan. De vondsten werden vooral gedaan tussen het einde van de 19^e eeuw en nu en werden al een aantal keer samengevat voorgesteld.⁴² Vondsten werden gedaan op zowel het strand in veenlagen en in oude ploeglagen die af en toe na storm op het strand dagzoomden, maar vooral in de polder ten zuidoosten van het dorp bij veen-winning en kleiwinningen, maar ook tijdens landbouwactiviteiten. Bekend is het verhaal van het Duitse Marinekorps onder leiding van archeoloog Unversagt dat in 1917 bij turf uitgravingen op 100 meter van de Gravejansdijk belangrijke sporen van permanente Romeinse bewoning aan het licht bracht. Het ging onder andere om de relictten van een woning bestaande uit vakwerkbouw op een onderbouw van of met houten balken en bedekt met Romeinse dakpannen, tegulae en imbrices. Maar er werden ook mortel en beschilderd pleisterwerk terug gevonden en elementen van vloerverwarming, wat dan weer wijst op het bestaan van meer luxueuze gebouwen. Bij diverse graafwerken, waaronder uitgravingen van klei voor een steenbakkerij (Vercruysen) en vooral de landbouw werden er in de jaren '50, '60 en '70 in de Manitobawijk nog meer fragmenten vondsten uit de 2e en 3e eeuw aan het licht gebracht. Onderzoek in opdracht van de VLM in de omgeving van de Kleiputten uit 2011 voorzag in één van de eerste opgravingen en waarnemingen vanuit wetenschappelijk standpunt.⁴³

Het beeld dat we nu hebben, is dat er ter hoogte van Wenduine in de Flavische tijd (70-100 N.C.) een kleine vissersnederzetting groeide, niet aan zee maar aan de rand van een getijdengeul. Het visserskarakter wordt afgeleid uit de vondst van gewichten voor vissersnetten in de Romeinse laag op het strand. In principe moeten we oppassen voor problemen van verspoelde vermengde contexten hier, maar het visserskarakter zou duidelijk zijn. Vanaf de 2^e eeuw N.C. breidde de nederzetting dan uit in zuid-oostelijke richting, en evolueerde tot een meer uitgestrekte agglomeratie die als "vicus" kan worden bestempeld. In die nederzetting onderhield men duidelijk overzeese en lange afstands handelscontacten, gezien de vrije grote hoeveelheden importen

⁴¹ Hillewaert, Hollevoet & de Clercq 2019.

⁴² Thoen 1978. Monteyne & Vandenabeele, 2008 en Gheysen, Vanhoutte & De Clercq, 2014.

⁴³ Gheysen, Vanhoutte & de Clercq 2014.

(Terra Sigilita, Blicquy waar, en ook Brits aardewerk). Het botmateriaal was beperkt, maar wees vooral op schaaap (hetzij geit), dat ook in de Romeinse periode de meest voorkomende soort in de kustvlakte was.

De recente opgravingen in de Kleiputten toonden aan dat de nederzetting zich ook niet alleen op een (wellicht goed gedraineerde en dus voormalige?) venige ondergrond situeerde, maar verder ook op iets hoger gelegen schorreplaten en de zandige ruggen op de rand van getijdegeulen. Verder bleek dat de erosie van deze nederzetting relatief beperkt was en in de omgeving van de opgraving enkel maar de top van de archeologische lagen weg geërodeerd was door de zee, en op het strand mogelijk zelfs nog deposities en sporen in situ aanwezig waren. Die beperkte erosie heeft zeker een impact gehad op het gegeven dat hier meer dan ergens anders in de kustvlakte Romeins in situ bestudeerd kan worden. Mocht de site verstoord zijn geweest door een zwaardere getijdengeul zouden we vermoedelijk enkel losse fragmenten verspoeld aardewerk overgehouden hebben. Toch is de site ook vooral uniek door zijn omvang en de langdurigheid van zijn bestaan, met name een kleine 200 jaar. Romeins Wenduine was dus één van de belangrijkste plaatsen in de kustvlakte. Dat de nederzetting na het midden van de derde eeuw verdween lijkt toch vooral met de toenemende invloed van de getijden samen te hangen. De hele nederzetting is overspoeld door vloedwater en bedekt door zand en klei. Alleen, er hebben misschien wel een aantal andere factoren meegespeeld in het verlaten van de nederzetting. Eerst en vooral was het midden van de derde eeuw sowieso een moeilijke periode voor het noorden van het Rijk, en lijkt er zeker een economische breuk bestaan te hebben: de nederzetting werd misschien wel verlaten voor ze aan de getijden werd overgelaten. Verder was ze ook vrij uitgestrekt waardoor ze vermoedelijk moeilijk in zijn geheel te verdedigen was tegen de invloed van het stijgende vloedniveau.

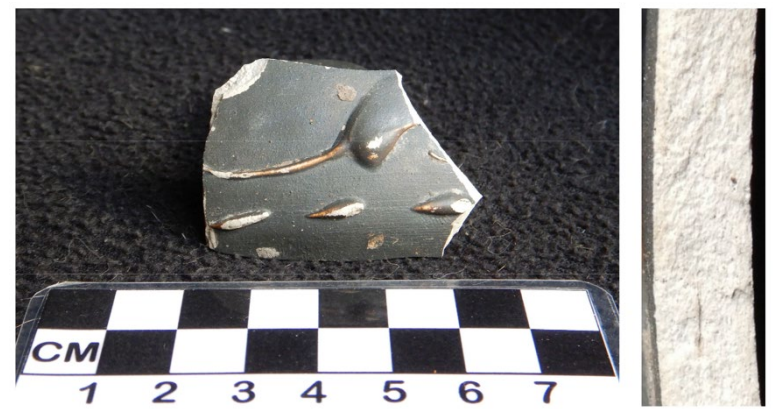
Ten zuidwesten van de Oudlandpolder lag één van de belangrijkste Romeinse centra in Vlaanderen en wellicht het belangrijkste in de kuststreek: het Romeinse kamp van Oudenburg. Dat ligt strikt genomen (net) buiten de Oudlandpolder, maar vanuit het perspectief van de landschapsbiografie kunnen we niet onder Oudenburg uit. Op een zandrug die zich uitstrekte als een schiereiland in de schorren bevond zich al sinds de tweede helft van de 1^e eeuw N.C. een Romeinse nederzetting. De ideale locatie: op een hogere en drogere plek aan het uiteinde van een getijdengeul, zorgde voor een groot strategisch voordeel, maar ook een bepaald economisch belang: de controle over de toegang vanuit de zee over land. Het Romeinse kamp dat daar ontstond op het einde van de 2^e eeuw was waarschijnlijk in de eerste plaats gericht op de bescherming van de overzeese handel.⁴⁴ Dat doet ook denken aan het Romeinse kamp van Richborough aan de overkant van het kanaal, dat de toegang van zee tot land aan de andere kant van het kanaal bewaakte. Als de geul van Bredene effectief dat belang had als vaarweg voor zeevaarders en handel, dan kunnen we ook Romeinse sites langsheen de geul verwachten. Zo komen we in Bredene alvast drie opmerkelijke nederzettingzones tegen.

⁴⁴ Vanhoutte 2018.

Ten zuidwesten van de oude dorpskern, net onder de Spuikom van Oostende, werden er doorheen de 19^e eeuw en in de loop van de jaren '70 belangrijke archeologische vondsten gedaan.⁴⁵ De site staat in de literatuur gekenmerkt als Bredene I en zou vooral in de Flavische tijd actief geweest zijn (70 tot 100 Na Christus). In de literatuur wordt deze zone soms gekoppeld aan een zone met ambachtelijke sporen (onder andere langgerekte kuilen) ten noorden van het terpdorp, uit dezelfde periode, de site Bredene II.

Die ambachtelijke zone lag op de rechteroever van de Brede-Aa geul, werkelijk vlak naast de geulbedding volgens het digitale hoogtemodel. Zowel het onderzoek van Hugo Thoen als het recente onderzoek aan het Centrumplein leveren interessante informatie op: het ging om een zone met vermoedelijk zoutwinningsactiviteiten uit de late 1^e en vroege 2^e eeuw na Christus.⁴⁶ In de sporen werden organische resten en een brede waaier aan aardewerkgroepen aangetroffen. Tot het ecologische materiaal hoorde slachtafval van schaap of geit en wulken. Tot het aardewerk handgevormd en grofverschaald aardewerk, maar ook versierd aardewerk zoals een fragment van een Castorbeker (zie figuur 7). Het versierde aardewerk wijst op welstand en interregionale handel.

De nederzetting zou op een opgehoogd areaal hebben gelegen, wellicht een Romeinse terp of dijk, langsheen de hoofdgeul. Hoe dan ook wijst het recente archeologische onderzoek erop dat het landschap al voor de Romeinse aanwezigheid onderhevig was aan een zware getijdendynamiek die het veen erodeerde (en niet erna zoals eertijds werd aangenomen).⁴⁷ Ook booronderzoek uit 2010 toonde al dat de omgeving in de Romeinse periode onderhevig was aan actieve getijdenwerking.⁴⁸ De Gallo-Romeinse kustbewoners woonden in een landschap dat langzaam maar zeker aan het vernatten was.

Figuur 7: De Castorbeker uit de site Centrumplein te Bredene.

⁴⁵ Thoen 1978 en Ryssaert et al 2010.

⁴⁶ De Smaele & Pieters 2018.

⁴⁷ De Smaele & Pieters, 2018.

⁴⁸ Ryssaert et al 2010.

Bij archeologisch onderzoek van het zich steeds maar uitbreidende verstedelijkte deel van Bredene ten noordoosten van het oude terpdorp, werd langsheen het Duiveketezwin, een opmerkelijke Romeinse site gevonden die het verhaal vertelt van hoe men in de Gallo-Romeinse periode het landschap begon aan te passen aan die toenemende invloed van de getijden: de site Bredene Landweg.⁴⁹ De site ligt ter hoogte van een zijtak van de getijdengeul die vermoedelijk de “Brede Aa” was, de geul die de naam Bredene gaf, maar die ook de structuur van het landschap alhier bepaalde.

De terpsite zelf is dus een vroeg derde eeuwse verhoging die uit plaggen was opgetrokken en die aan de basis 15 tot 25 meter breed was en 1,2 tot 1,5 meter hoog was. De vraag is of dit inderdaad eerder om een dijk ging dan wel om een langgerekt woonplatform. Enerzijds lag het lichaam tegenover een geul ten noorden en was er duidelijk een begroeiingshorizont of stabilisatiehorizont bovenaan en minder getijdeninvloed ten zuiden. Anderzijds is er duidelijk nederzettingsafval aanwezig: botmateriaal van varken, schaap en rund, aardewerk, maalstenen, visresten, kokkels. De kans bestaat dus deze dijk aan een nederzetting verbonden kan worden. Dat het getijdenmilieu dynamisch aanwezig was, blijkt uit de afzetting van sedimenten tussen ongeveer het midden van de 3^e eeuw N.C (ca. 250) en het begin van de 4^e eeuw N.C (325). Omstreeks dat eerste kwart van de 4^e eeuw, werd de site opnieuw bewoond, zoals blijkt uit de aanwezigheid van een waterput en sporen van landbouw. Opmerkelijk genoeg blijkt uit de vulling van de waterput dat de getijden deze plek af en toe nog steeds overstroomden. Mensen bleven deze hoger gelegen plek in het landschap gebruiken, ondanks de moeilijke omstandigheden, tot het niet meer ging. Uiteindelijk werd deze site verlaten om pas in de 11^e eeuw weer in gebruik genomen te worden. Deze plek in Bredene is een belangrijke getuige. Samen met soortgelijke sites in Walraversyde, Stene en Ramskapelle toont ze in welke moeilijke omstandigheden de Gallo-Romeinse bewoning ten einde liep. De Romeinen woonden werkelijk in een “verdrinkend” landschap.

Die moeilijke getijden situatie bleef enkele eeuwen aanhouden. Tegen pakweg de jaren rond 600 N.C. zien we dat de mens weer terug in de kustvlakte aanwezig is, en zich vestigt op de hogere plaatsen in het landschap, zoals vooral geulruggen, in de duinen ook.

⁴⁹ Deconynck et al 2021.

2.3 DE VROEGE MIDDELEEUWEN

De manier waarop we de geschiedenis indelen, leidt ons naar de Vroege Middeleeuwen. Deze periode wordt traditioneel in contrast gezet met de Romeinse periode. Dat contrast is er één tussen het klassieke beeld van een georganiseerd en ontwikkeld keizerrijk en een verband van gemigreerde stammen die het Romeinse Keizerrijk hadden omver geworpen. Vandaag is het beeld veel genuanceerder: in feite was het Romeinse Rijk zelf sterk geëvolueerd in de 4e eeuw tot een sterk gemilitariseerd en geregionaliseerd rijk. Dat rijk steunde heel sterk op de aanwezigheid van hulptroepen van Overrijnse oorsprong. De vroege middeleeuwen zijn in feite de logische verderzetting van dat laat-Romeinse Rijk. Het rijk ontbond heel geleidelijk tot regio's onder leiding van militaire leiders, die aan het hoofd stonden van hulptroepen. Dat laatste element werd dan later misbegrepen tot het gegeven als zouden barbaarse troepen en invallen het rijk ten val hebben gebracht.

Op het terrein, in het landschap veranderde het leven even geleidelijk. Het is niet zo dat we ons de aftocht van een grote horde Geromaniseerde (of zelfs Italiaanse) groepen mensen moeten zien: emigratie was niet aan de orde. Het is wel zo dat een groot economisch hoogtepunt voorbij was, omwille van vele redenen. Ook de typisch Romeinse stedelijkheid kwam tot een einde en op religieus vlak kregen we een wereld die shamanistische natuur religie combineerde met een vroeg Christendom.

In de kustvlakte werd en wordt traditioneel het onderscheid tussen de Romeinse periode en de Vroege Middeleeuwen gezien als ook een geologisch onderscheid. De Gallo-Romeinse archeologische resten bevinden zich doorgaans onder een pak klei, dat door een zware overstromingsfase werd afgezet, de vroegmiddeleeuwse bovenop datzelfde pak klei. Zoals we hierboven schetsten was het kustgebied structureel weer onder de invloed van de getijden gekomen voorafgaand, maar ook tijdens de periode van het Keizerrijk. Door de verzwakking van het Laatromeinse rijk werd onvoldoende infrastructuur aangelegd om de overstromingen en erosie afdoende tegen te gaan: de kustvlakte lijkt vrij algemeen opgegeven te zijn als reguliere bewoningszone in de tweede helft van de derde eeuw Na Christus.

De chronologie van de site Landweg in Bredene toont echter aan dat die toename van de getijden het hele gebied niét linea recta in een woeste zeebaai transformeerde: daar waar de kust weer bewoonbare plekken kreeg, nam de bewoning automatisch toe.⁵⁰ Dat was zo in Bredene in de 4e eeuw, en dat was zo in de eeuwen nadien. We hebben veel meer precieze dateringen van sites en sedimenten nodig om dit beeld verder te kunnen nuanceren, maar verder staat momenteel vast dat vanaf pakweg het midden van de 6^e eeuw, alle geologische factoren weer in evenwicht waren en de kustvlakte weer een relatief rustig getijdenlandschap was waar menselijke activiteit en bewoning mogelijk waren. Dat wil niet zeggen dat er geen overstromingen meer waren. Op de site Bredene-Landweg werd vastgesteld dat de volmiddeleeuwse bewoning na het midden van

⁵⁰ Deconynck et al 2021.

de 12e eeuw nog onder een pakket sedimenten werd bedekt, wat betekent dat ze ondanks de inpoldering een tijdlang onder water lag. Overigens zijn dijktracé's in de directe omgeving van deze site niet bekend.

Maar wat dus belangrijk is: in de Vroege Middeleeuwen ging de bewoning in de kustvlakte uit de Gallo-Romeinse periode globaal gezien verder door. De grotere stenen gebouwen zoals die mogelijk in Wenduine bestaan hadden, kwamen niet terug, maar in het gebied bevinden er zich wel verschillende boerderijen uit de 7^e, 8^e, 9^e en 10^e eeuw en wellicht minstens twee iets grotere terp nederzettingen. De nederzettingen lagen eerst (5^e - 7^e eeuw?) wellicht aan de randen van de dan nog open zijnde getijdengeulen en zouden naarmate die dan verzandden steeds meer verschuiven naar de zandruggen die in de plaats van de getijdengeulen kwamen (8^e - 10^e eeuw).⁵¹

Figuur 8: virtuele reconstructie van een vroegmiddeleeuws schorrelandschap, zoals we dat ook in de Oudlandpolder moeten voorstellen.

⁵¹ Deckers 2014.

Archeologie toonde de aanwezigheid van verschillende vroegmiddeleeuwse sites in de Oudlandpolder. Zo werd er net ten westen van het Boudewijnkanaal, aan de Zeelaan, in wat in feite nog een relictje van de parochie Dudzele was, een site opgegraven met diverse bewoningssporen en artefacten uit de periode van de 5^e tot de 12^e eeuw.⁵² Hoewel de sporen te verstoord waren om concrete plattegronden af te leiden, ging het wel degelijk om funderingspalen van een boerderij. Het aardewerk was dan weer heel divers, met aan de ene zijde lokale aardewerkgroepen en aan de andere zijde importen die wijzen op lange afstandshandel. De groep met het grootste aantal fragmenten is die van de zogenaamde “chaff tempered ware”. Dat is een baksel dat verschaald is met fragmentjes kaf, of gekapt gras, hoe dan ook plantaardig materiaal, dat afkomstig is uit de schorre. Deze groep wordt gesitueerd tussen de late 5^e eeuw en het midden van de 7^e eeuw en is een typische groep voor de bewoners aan beide kanten van het kanaal.⁵³ De groep vertegenwoordigt een bepaalde kustidentiteit en is echt heel eigen aan zowel de mensen in de kuststreek van Kent, de Thames vallei en zuid-Essex als de mensen in de Vlaamse en Zeeuwse kuststreek.

Ernaast zijn er dus de vele importen, uit Eifel en Rijnland, Maasland, Noord-Frankrijk en meer. Het gaat om handelswaar die wijst op de betrokkenheid van de kustbewoners in die periode in grotere handelsnetwerken, waarover later meer.

Een heel belangrijk signaal geeft het dierenbot: 59% van het dierenbot dat identificeerbaar was bleek tot schapen (en mogelijk ook geiten) te hebben behoord, tegen maar 39% voor het rund en zelfs maar 2% voor varken.⁵⁴ Isotopenonderzoek heeft aangetoond dat de vroegmiddeleeuwse schapen in de kustvlakte wel degelijk leefden van de planten die de schorre voortbrachten en dus ter plaatse werden gehoed.⁵⁵ Omgekeerd lijken de runderen gevoed te zijn geweest met landinwaartse gewassen, waardoor we kunnen afleiden dat het rundervlees ‘gekocht’ en aangevoerd werd vanuit het binnenland, terwijl het schaap in de schorren leefde. Verder werden er ook kat, hond, paard en kip aangetroffen.

Heel merkwaardig was de vondst in dezelfde site van skeletresten van drie mensen, zonder anatomisch verband en gedeponeerd in een kuil. Het ging om een man van 40 à 45 jaar, een vrouw van 30 à 35 jaar en een meisje van 13 à 14 jaar. Waarschijnlijk ging het om ‘opgeruimde graven’, wat wil zeggen dat de mensen aanvankelijk op of nabij het erf van de boerderij begraven werden en een tijd nadien in een kuil belandden. De skeletresten dateerden uit de periode 670-820. In die tijd waren de kustparochies nog niet georganiseerd en hadden de mensen nog een sterk ouder geloof. Daarom dat de mensen op het erf werden begraven, en dat er misschien zelfs een verder ritueel met het bot na de begraafing kan zijn uitgevoerd. Hoe dan ook gaat het om de oudste mensen uit de Oudlandpolder die we kennen via archeologische of historische weg.

⁵² In 't Ven et al 1998.

⁵³ Backhouse 2021, p. 242-243.

⁵⁴ Idem, p. 18.

⁵⁵ Müldner et al 2014.

De site Dudzele-Zeelaan maakt deel uit van een hele concentratie aan vroegmiddeleeuwse sites op of nabij de Blankenbergse Geul.⁵⁶ Dat blijkt uit enkele archeologische sites, waarover zo dadelijk meer, maar ook uit de concentratie aan vroegmiddeleeuwse nederzettingen in deze micro-regio. Het gaat om namen eindigend op -gem en -sele: de -gem namen zijn afkomstig van het germaanse *inga heim*: “het hof van de clan van”. Ze zijn dan meestal vergezeld met een oude persoonsnaam die de mythische stamvader was. -gem namen dateren uit de 6^e tot de 8^e / 9^e eeuw. Het zelfde geldt voor de -sele namen die dan verwijzen naar *Sali*: hallegebouwen, dus grote woonstalhuizen en wel op zo’n manier dat de hal werd beschouwd als een centraal en belangrijk kenmerk.

Het lijstje -gem (-hem) en -sele namen op de rug van de Blankenbergse geul is het volgende⁵⁷:

- Oudengem in Uitkerke (*Houdinghem*, 1333).
- Berkenem in Uitkerke (1436),
- Gijzele in Lissewege (*Ghysenzeele*, 1300),
- Franseele in Lissewege (*Franzeele/Vranczele*, 1387),
- Gaarlem in Lissewege (Gharleem, 1341),
- Schierhem (Scierhem, 1246);
- Spietsela in Zuienkerke (Spietsela, 1243),
- Utinga (1220),
- Kleiem in Zuienkerke (Clehiham, 975),
- Schoeringe in Zuienkerke (Scueringhe, 1333),
- Vertinga (Uertinga, 1183-1205).

Zowel qua archeologische vondsten als qua oude plaatsnamen springt de geulrug van de Blankenbergse geul er dus uit. Volgens Pieterjan Deckers bestaat er een mogelijkheid dat deze concentratie van vroegmiddeleeuwse nederzettingen wijst op een geplande kolonisatie van de schorren vanuit de zandstreek.⁵⁸ Dit is echter niet noodzakelijk: de geul van de Blankenbergse watering was nu eenmaal vroeg dicht geslibt en nodigde sowieso uit voor de ontwikkeling van schaapsboerderijen. Vermoedelijk staan Uitkerke en Zuienkerke wel in een nauwe relatie tot deze concentratie vroege nederzettingen: ze zijn, eenmaal de kerken en dorpen worden gesticht de zuidelijke kerk voor de vroegmiddeleeuwse boeren en de uitwaarts (zeewaarts) gelegen kerk voor dezelfde omgeving. Beiden liggen ook bij een belangrijk feodaal hof: het hof van de ridder van Uitkerke en het hof Kleiem of *Clehiham*, waar we later op ingaan, en zijn dus kerken die wijzen op het bestaan van centrale plaatsen in dit landschap.

⁵⁶ Deckers 2014.

⁵⁷ De oudste attestaties zijn gebaseerd op het toponymisch woordenboek van De Flou.

⁵⁸ Deckers 2014, p. 167.

De meest indrukwekkende en grootschalige site in het gebied van de oudlandpolder is de site Uitkerke-Lissewegestraat, waar de archeologie een belangrijke vroegmiddeleeuwse nederzetting aantoonde nabij de hoeves Oudenghem en Bekegem. De vroegste datering voor die site is einde 6^e eeuw NC.

Figuur 9: Luchtfoto met aanduiding van de locatie van de site Uitkerke Lissewegestraat.

De site lag net zoals alle andere op een verzandde geul. De verzanding van dezelfde geul begon in dit geval zelfs al in de 3^e eeuw N.C. om dan tegen de late 6^e eeuw voltooid te zijn, wat vrij vroeg is.⁵⁹

De nederzetting liep ook eeuwenlang door, tot in de 12^e eeuw, toen het een site met walgracht werd. Dat de site zo lang op dezelfde plek bleef bestaan, toont dat een bestaan in de onbedijkte kustvlakte toch een zekere stabiliteit had en de moeite was. Hetzelfde patroon van continuïteit van een boerderij in de schorre tot een boerderij met walgracht, werd eerder al vastgesteld in Leffinge, Lampernisse en Koksijde.

Het toont ook aan dat verschillende laatmiddeleeuwse (en soms zelfs nog bestaande) boerderijen wel degelijk kunnen teruggaan op vroegmiddeleeuwse voorgangers.

De boerderijen hadden ook waterputten, wat eveneens wijst op het permanente karakter. De boerderijgebouwen bestonden meer dan waarschijnlijk uit plaggenbouw, zoals later nog de gewoonte was in Scandinavië en Noord-Amerika.⁶⁰ Bij plaggenhuizen worden de wanden opgebouwd uit gedroogde klei- of

⁵⁹ Idem, p. 43.

⁶⁰ De clercq 2017.

veen plaggen, waardoor er nadien archeologisch enkel sporen overblijven van de centrale dragende palen van het dakgebinte en greppels waarin de plaggenmuren gefundeerd werden. Ook de plaggenbouw lijkt meer en meer het gangbare gebruik geweest te zijn in de vroegmiddeleeuwse kustvlakte. De plaggenboerderijen aan de Lissewegestraat hebben zelfs een heel eigen plaats in de bouwtypologie en worden ‘Uitkerke I, II, ...’ genoemd. De boerderijen waren voorzien van vrij grote waterputten die tot de zoetwaterlaag reikten, naast ook greppels en poelen.

De site was betrokken in een hele reeks typische maritieme activiteiten: het hoeden van schaapskudden, het verwerken van wol en schapehuiden, zoutwinning en handel, en jacht (metalen pijlpunt volle middeleeuwen). Het hoeden van schapen blijkt natuurlijk uit de aanwezigheid van schaapsbot (64% van het bot van de consumptiedieren was van schape, tegen 31% voor rund en 5% voor varken), maar ook uit de vondst van niet minder dan de resten van 5 vermoedelijke herdershonden.

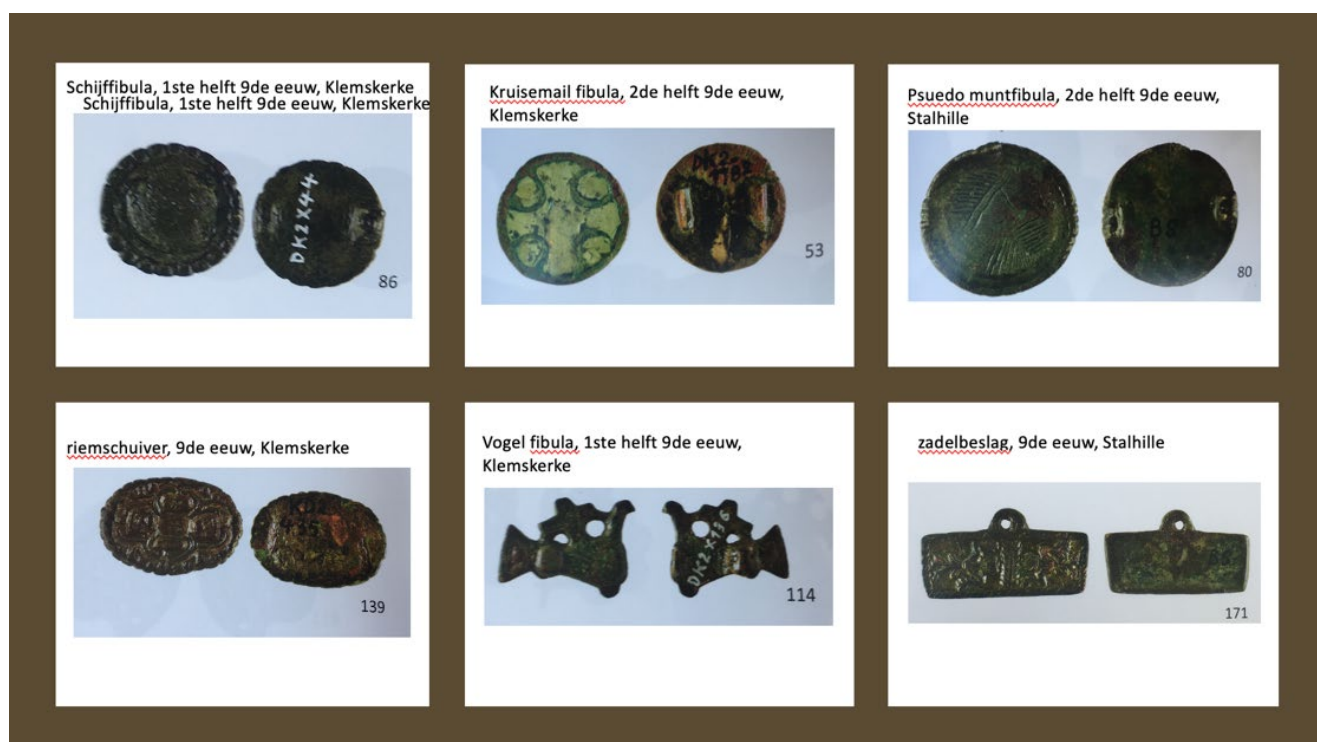
Weefgewichten in aardewerk, benen priemen en naalden en een wolsteker wijzen dan weer op de verwerking van de wol tot geweven stoffen. De schapenteelt in de schorren was een winstgevend specialisatie voor de bewoners van de kustvlakte. De wol, de schapehuiden en de geweven stoffen werden interregionaal verhandeld tegen import producten zoals hout, wijn, metaal, rundsvlees en mogelijk ook graan. Hoe dan ook valt het op hoe op de site geïmporteerde aardewerksoorten werden aangetroffen, doorheen zijn bestaan die wijzen op contacten met veraf gelegen regio's (zoals de Eifelstreek van waar Mayen aardewerk en basalt maalstenen kwamen), Noord-Frankrijk, de valleien van Maas en Schelde en het Rijnland (10^e-eeuwse reliëfbandamforen voor wijn).

Een andere activiteit was de productie van zout. Uitkerke-Lissewegestraat is zo het perfecte voorbeeld van de vroegmiddeleeuwse site in de streek.

Figuur 11 een randfragment van een handgevormde pot in chaff tempered ware uit de site Uitkerke Groenwaecke. Dit met schorregras of -stro verschaalde aardewerk was typisch voor het kanaalgebied, en dateert uit de 5^e tot 7^e eeuw N.C.

Het is alvast heel opmerkelijk dat de bewoners van de schorren een rijke materiële cultuur hadden: de wol, het zout, het veen en meer brachten rijkdom. Dat blijkt uit de aanwezigheid van geïmporteerd aardewerk uit de Rijnvallei en Noord-Frankrijk, maar vooral ook uit sierobjecten en relatief luxueuze opsmuk. Op alle opgravingen van vroegmiddeleeuwse sites komen die objecten, vooral fibulae, maar ook sierbeslag, en munten tevoorschijn. Metaaldetectie toont een brede verspreiding van die vroegmiddeleeuwse objecten over de hele kustvlakte. Specifiek in Stalhille en Klemskerke werden zo al verschillende getuigen van die welstand gevonden, wat erop wijst dat vermoedelijk over de hele Oudlandpolder vroegmiddeleeuwse bewoning terug te vinden is. Het gaat om bijvoorbeeld 9^e eeuwse riemtongen, een mooie 9^e-eeuwse riemschuiver uit Klemskerke, gelijkarmige fibulae uit de 8^e en 9^e eeuw, schijffibulae uit dezelfde periode en zelfs een vroeg-9^e-eeuwse vogelfibula van het Anglo-Deense type, alweer uit Klemskerke! Het toont hoe breed het wereldbeeld van de kustbewoners was en dat er een Noordzee-culturele wereld bestond met lange afstandscontacten. Uiteindelijk was Denemarken maar drie zeildagen verwijderd van Vlaanderen.

Figuur 12 : selectie van vroeg- en volmiddeleeuwse detectievondsten uit de Oudlandpolder.

Maar ook uit plaatsnamen elders in het gebied blijkt de relatieve intensiteit aan vroegmiddeleeuwse nederzettingen in de Oudlandpolder. Op basis van plaatsnamen eindigend op -sele, -inga, -heim en -ingaheim komen we zo plaatsen tegen als Cathem, Avensele (1284), Vackersele, Voederinge (Fortheringe, 1105), Walem (Waelhem, in Houtave, 1300). Maijhem (Maijghem, 1390), Peddelghem (1354), Mosselinge (in Wenduine), Tarninck/Tarninge (Wenduine), Warvinge en uiteraard ook Vlissegem (Fleskengem, al vermeld in 988).⁶¹ In Nieuwmunster werden dan weer Vakkerghem en Casingem gesitueerd. Warvinge lag nabij een oude binnenduin in Vlissegem waarop er zowel Romeinse (1^e – 2^e eeuw NC) als vroegmiddeleeuwse aardewerkfragmenten (7^e-8^e eeuw?) werden gevonden.⁶² Vroegmiddeleeuws aardewerk werd verder ook aangetroffen nabij de parallel lopende drainagegrachten in de omgeving van Houtave en Stalhille.

In het westen van de Oudlandpolder is ook Bredene dorp wellicht van vroegmiddeleeuwse oorsprong. Op de kaart van Pieter Pourbus uit 1571 wordt Bredene weergegeven als een dorpsterp: het gaat om een cirkelvormig woonplatform met radiaal ingeplante boerderijen rond een centrale kerk.

Figuur 13: Weergave van Bredene dorp in 1571 als cirkelvormig woonplatform met radiaal ingeplante bewoning, detail uit de kaart van Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Deze constellatie is gelijk aan die van de Friese dorpsterpen in Nederland en Noord-Duitsland. Bredene dorp ligt effectief op een ophoging in het landschap, zichtbaar op het digitale hoogtemodel en ook de vermelding van de kerk is vroeg, met name 988. Bredene gaat dus terug op een collectieve terp: een opgehoogd woonplatform in de onbedijkte schorren. Heel eigen is de radiale inplanting van de boerderijen, die verwijst naar een maximaal gebruik van de woonruimte, maar ook naar een radiale verdeling van het bezit. Dat uit zich in een radiaal grachtenstelsel vertrekkende vanuit het centrum, zoals ook werd aangetoond voor Leffinge.⁶³

⁶¹ Gebaseerd op Deckers 2014 et het toponymisch woordenboek van De Flou

⁶² <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/14523>

⁶³ Tys 2004.

Die radiale perceelstructuur treffen we dan weer aan rond de hoeve het Hof van Schellevliete nabij het huidige gehucht Strooienhaan. De site ligt op de rug van een opgeslibte zijgeul van de grote Stalhille/Houtave geul. In de Inventaris onroerend erfgoed wordt opgemerkt dat de site zich bevindt tussen de dorpskernen van Houtave, Zuienkerke, Meetkerke en Nieuwmunster. Radiale percelering is inderdaad eigen aan een grotere bewoningskern dan die van een individuele woonterp. De kans bestaat dus dat Schellevliete zich in de Vroege Middeleeuwen ontwikkelde als collectieve nederzetting, iets dat had kunnen evolueren tot een dorp, maar dan zonder een parochiekerk. Spijtig genoeg werd de grootschalige renovatie van het huidige feestzalencentrum in de kern van de radiale percelering niet archeologisch opgevolgd.

Figuur 14: de radiale percelering rond het Hof van Schellevliete, Houtave, Gis analyse van digitaal hoogtemodel, hydrografisch netwerk en kaart van het Dépot de la guerre (einde 19e eeuw).

De naam Schellevliet zelf lijkt in de eerste plaats toch vooral te verwijzen naar de waterloop ten zuid-oosten.⁶⁴ In 1259 echter heeft de naam betrekking op de brug van de weg over de Schellevliet, welke brug net ten zuiden van de radiale perceelstructuur en vermoedelijke terp ligt.⁶⁵ In een ander stuk van 1274 wordt dezelfde structuur "*Dat Werf*" genoemd en geassocieerd met 18 gemeten, "*dat leghet vpten waterganc andie Suyd side, dar in leghet Keisers brughe*".⁶⁶ Werf wordt effectief ook gebruikt als naamwoord voor een terp site, en vinden we terug in de vroegmiddeleeuwse terpsite Oude Werf in Leffinge.⁶⁷ De werf of terp in kwestie was via de Houtave geul dan verbonden met de zee.

⁶⁴ De Flou 1938 : lemma Schellevliete.

⁶⁵ Rijksarchief Brugge, Fonds Blauwe Nummers, 7335.

⁶⁶ Rijksarchief Brugge, Blauwe Nummers, 3141: 18 mesures de terre, sises au métier de Houtawe, à l'est du monastère de Houtawe, appelé "*dat Werf*", "*Heilewive meed*" et "*stic dat leghet vpten waterganc andie Suyd side, dar in leghet Keisers brughe*".

⁶⁷ Tys 2005.

Vanuit de associatie van werf met een vroegmiddeleeuwse opgehoogde bewoningssite, zijn er nog twee sites die we onder de aandacht willen brengen, met name Rikelinsweeër in Bredene en de Wickewerve in Houtave. De eerste wordt al vermeld in 1377 en ligt in een omgeving waar ook vroeg- en volmiddeleeuws aardewerk werd aangetroffen, net als brokken verbrande leem.⁶⁸ De Wickewerve wordt voor het eerst vermeld in 1271 en is een omgeving binnen Houtave.⁶⁹ Het gaat om een werf-naam gekoppeld aan het element “wick”, wat op een (vroegmiddeleeuwse) handelsnederzetting kan wijzen. Werven worden ook geassocieerd met water en een kade-aspect, dus handel. In die zin is de ligging van de Rikelinsweeër nabij de geul van Bredene wellicht interessant te noemen en kan ook dat wick-element relevant zijn.⁷⁰

Er is nog één toponiem dat we in deze context willen vermelden: dat is de vermelding van een *wic* net ten noorden van Brugge, nabij de dorpskern van Sint-Pieters-op-den-Dijk en Scheepsdaele. Daar wordt namelijk ten oosten van de Gentele de Sint-Gillishoek/het Sint-Gillisdorp gesitueerd, die in de Volle Middeleeuwen deel uitmaakte van het “Praatsche”, de heerlijkheid van de Heren Van Praet (Maldegem), die als zodanig mogelijk zelfs grafelijke wortels had. In het laatste kwart van de dertiende eeuw kocht de stad Brugge deze hoek over van de Heren Van Praet, waarbij gemeld werd dat men die omgeving “heetet Wyc”.⁷¹ Een *Wyc* is op dat moment nog geen woord voor een wijk, maar een oud woord voor een handelshaven, doorgaans gebruikt in de Vroege Middeleeuwen. Zoals Koch suggereerde is het vrij aannemelijk dat net in de omgeving ten noorden van Brugge een oudere handelshaven zou kunnen gelegen hebben en dat Scheepsdaele hiervan de opvolger is. Dit is hypothetisch, maar dat er vroegmiddeleeuwse handelsactiviteit nabij de Blankenbergese Geul was, is duidelijk. In de omgeving van deze *Wyc* en Scheepsdaele zitten we alvast daar waar de armen van de geul de zandstreek en de omgeving van Brugge bereikten. Koch situeert deze *wyc* alvast rond de omgeving van de latere Sint-Gilliskerk, en dat is vrij aannemelijk.⁷² Ook hier hebben we dus te maken met een site op de overgang van getijdengebied naar de zandstreek via de monding van een klein riviertje, de Reie. Iets landinwaarts werd deze toegang vanaf het midden van de 9^e eeuw beschermd door een kleine koninklijke versterking: het fort dat de voorloper zou zijn van de latere Burg van Brugge.

Overigens worden er op de rand van de zandstreek op verschillende plaatsen vroegmiddeleeuwse nederzettingen gesitueerd, zoals te Sint-Andries, Roksem en Ettelgem.⁷³ Op andere plekken, waar de beken uit de zandstreek op de getijdengeulen aansluiten, vinden we merkwaardige concentraties vroegmiddeleeuwse artefacten. Dit is het geval in de omgeving van de plaats waar de Tollenaarsbeek de kustvlakte bereikte. In die omgeving werd er een grote concentratie Merovingische en Karolingische sierobjecten verzameld via metaaldetectie en prospectie.⁷⁴ Of deze concentratie teruggaat op een verstoord grafveld of nederzettingencontexten met handelscontacten, is onbekend: beiden zijn mogelijk. In de directe omgeving van deze connectie lag alvast ook het ridderhof van Proven én de weg die de kustvlakte inliep ten westen van de

⁶⁸ Ryssaert et al 2010.

⁶⁹ De Flou 1938 : lemma Wickewerve.

⁷⁰ Ryssaert et al 2010.

⁷¹ Van de Putte, F. 1864 : *Cronica et Cartularium monasterii Dunensis, Brugge*, nr. 1253 ; Koch 1962.

⁷² Koch 1962 en Ryckaert 1972.

⁷³ Hollevoet 2010.

⁷⁴ Verwerft et al 2021.

Moere van Meetkerke (richting Houtave dorp). waarop ook het oude en merkwaardige gehucht Nieuwege gesitueerd kan worden. Nieuwege werd al vermeld in 1089 als *Niwega*, toen rechten op 30 gemeten grafelijk domein daar gelegen aan de proost van Sint-Donaas werden overgemaakt.⁷⁵ Wellicht heeft de omgeving van de monding van de Tollenaarsbeek in het getijdengebied een belangrijke rol gespeeld in de (Vroege) Middeleeuwen. Hetzelfde geldt overigens voor de omgeving van de aansluiting van de Jabbeke Beek op de Stalhille/Houtave geul. Langsheen de Riethofbeek, nabij Ettelgem en Oudeburg ligt dan weer de 8^e-eeuwse eigenkerk van Roksem, en ook Oudenburg zelf heeft een vaak onderschatte vroegmiddeleeuwse rol gespeeld met intense activiteiten tussen de 5^e en de 9^e eeuw.⁷⁶

De grenszone tussen zand en wad was in de Vroege Middeleeuwen een gebied met een relatief intensieve bewoning en activiteit, die vermoedelijk ook gericht was op de controle van handel, toegang en verkeer tussen getijdengebied en zandstreek. De plaatsen waar de beken in de kustvlakte uitmonden hebben met andere woorden een groot archeologisch potentieel.

We zijn vrij uitvoerig ingegaan op de vroegmiddeleeuwse bewoning in de Oudlandpolder, maar niet zonder reden. De vroegmiddeleeuwse nederzettingen zijn de eerste nederzettingen die tot stand komen na de Romeinse overstromingsfase, en vormen het startpunt van de ontwikkeling van het middeleeuwse en zelfs het hedendaagse landschap. Heel wat sites lopen door vanuit een onbedijkt landschap tot de fase van de inpoldering. Er zijn heel wat redenen om aan te nemen dat deze pioniersnederzettingen de aanleiding waren tot de inplanting van parochiekerken vanaf de 10^e eeuw en de vorming van dorpskernen. Bredene en mogelijk ook Uitkerke gaan vermoedelijk zelf terug op vroegmiddeleeuwse dorpssterpen. De onbedijkte schorrevlakte van de kust bood dus enorm veel mogelijkheden. Het gebied werd niet gedomineerd door grootgrondbezitters en was vrij toegankelijk waar mensen een autonoom vrij bestaan konden opbouwen in de schorren. Het leven in de schorre ging noodzakelijkerwijs gepaard met specialisatie (schapen, wol, zout, riet). De gespecialiseerde producten die de vroegmiddeleeuwse boeren voortbrachten werden in de eerste plaats verhandeld met het binnenland, en met andere regio's langsheen de Noordzee. De geschreven bronnen vertellen ons over *de Pallia Fresonia*, of Friese jassen. Met 'Fries' wordt het hele kustgebied van de Lage landen bedoeld (en niet enkel de huidige provincie in Nederland). De jassen waren blijkbaar heel sterke, dichtgeweven wollen mantels die de koude en de wind tegen hielden, vergelijkbaar met een Northface of iets dergelijks vandaag de dag. De schaapsboeren van de Oudlandpolder produceerden zo goederen die vermoedelijk in het hele Noordzeegebied verhandeld werden. De importgroepen qua aardewerk tonen aan dat de boeren ook heel wat interregionale en overzeese contacten hadden. De sieraden en soms ook gouden munten op heel wat vroegmiddeleeuwse kustsites tonen ook dat deze boeren een zekere rijkdom hadden, die ze ook toonden.⁷⁷ De vrije schaapsboeren in het gebied van de Oudlandpolder vormden hier geen uitzondering op.

⁷⁵ Diplomata Belgica online, nr. 105.

⁷⁶ Vanhoutte 2019.

⁷⁷ Tys 2020.

De vrije schaapsboerderijen in de natte schorren van de onbedijkte kustvlakte bouwden dus een welstellende eigen maritieme samenleving op, waarin er ook collectieve bewoningsvormen voorkwamen, zoals Bredene, Leffinge en meer. Die vroegste bewoningscentra vormden meer dan waarschijnlijk een soort van 'centrale plaatsen' in de kustvlakte. Centrale plaatsen waren die plekken waar de kustbewoners uit de ruime omgeving verzamelden voor bestuur, handel, sociale evenementen en religieuze rituelen.

De vrije en rijke schaapsboeren (en handelaars) die we met deze sites in verband kunnen brengen, verdwenen verder ook niet zomaar uit het landschap. Heel wat vroegmiddeleeuwse sites kennen een vervolg in de Middeleeuwen. We hebben zelfs indicaties dat ze in de Hoge Middeleeuwen (10^e-12^e eeuw) evolueerden tot de zogenaamde *maritimi Flandresis*, een specifieke en onafhankelijke lokale kustelite, wiens boerderijen evolueerden tot versterkte sites met een opperhof en neerhof.⁷⁸

⁷⁸ Tys 2010.

3 EEN WERELD IN VERANDERING: DE KOMST VAN DE FEODALITEIT EN DE BEDIJING (900-1200)

3.1 LANDSCHAP EN LANDBEZIT 9^E – 12^E EEUW

3.1.1 Natuurlandschap

Het landschap wordt nog steeds gedomineerd door de natuurlijke condities van een onbedijkt getijdengebied. Dat betekent dat de schorren verder opslibten tot zoute weiden die enkel nog overstroomd werden door stormvloed en springtij en dergelijke meer. Het was een groen, waterrijk landschap met schorre vegetatie en fauna (watervogels vooral). Doorheen dat landschap kronkelden tal van kreekjes naar de getijdengeulen, of de restgeulen ervan die nog open waren. We kunnen vrij zeker zijn dat de Blankenberge geul nog niet volledig was dichtgeslibt en dat er nog een kern waterloop moet zijn open gebleven. Daarop wijzen de inpolderingen ter hoogte van de monding van de geul, nabij Blankenberge en Uitkerke én het verhaal van Koningin Emma van Normandië. Zij was de weduwe van de Engelse koning Knut de Grote, en de moeder van de Deense koning Hardaknoet. Toen zij in 1037 Engeland moest ontvluchten omwille van opvolgingskwesaties, kreeg ze een luxueus asiel aangeboden door de Graaf van Vlaanderen in zijn paleis in Brugge. Zij voer over het water tot nabij het centrum van Brugge, niet ver van de Burg. Gezien het Zwin nog niet bestond, gaat men ervan uit dat ze tot Brugge voer over de Blankenbergse geul, die dan ook een groot strategisch én economisch belang had, tot aan de haven of wyc ter hoogte van de Sint-Gilliswijk.⁷⁹

De grootste delen van de geulen en hun netwerken waren echter al dichtgeslibt met zand, wat zorgde voor zandruggen in het landschap die perfect geschikt waren voor bewoning. De meeste terpsites en zo goed als alle vroegmiddeleeuwse bewoning en alle nieuw gestichte dorpen situeren zich op dichtgeslibte geulruggen. De oudste plaatsnamen in het gebied geven een schetsmatig idee van dit landschap. Plaatsnamen als *Clehiham*, de oudste in het onderzoeksgebied (975), verwijzen zo naar bewoning op een hogere opduiking in de schorreklei. *Clehiham* of Kleiem is als naam verbonden aan het leengoed (West-)Kleiem in Zuienkerke en is vermoedelijk de oudere naam voor Zuienkerke (zie elders). Een andere oude plaatsnaam is Scelfleta, of Schellevliet, dat al in 1003 wordt vermeld. De naam verwijst zowel naar een plaats, quasi zeker de terp structuur tussen Meetkerke, Nieuwmunster en Houtave, maar dus ook naar een typische kreek of kleine geul: de Schellevliet. Het element "Scel" zou volgens het Middelnederlands woordenboek op schelp kunnen wijzen, en dat is effectief een voor de hand liggende mogelijkheid. Open geulbeddingen hebben op de bodem

⁷⁹ Koch 1962 en Ryckaert 1972.

slijkgapers (*scrobicularia plana*) steeds grote schelpen concentraties liggen. De Schellevliet, wat de oudere naam lijkt van het nabijgelegen verloop van een deel van de Noord Eede, was dus rond 1000 wellicht nog een vliet met het karakter van een actieve kleinere getijdengeul. Een andere plaatsnaam die verwijst naar een waterloop in de schorren is Buekmaere in Lissewege.⁸⁰

Nog andere relictten van het waterlandschap in de toponymie zijn de verwijzingen naar de open geulen in de namen van Bredene (de Brede *ahwo*) of brede geul en Houtave, of *holt awa*, de geul door de moerassige bossen.

Rond het jaar 1000 moet de kustvlakte nog steeds uit drie specifieke natuurzones bestaan hebben:

- aan zee het strand en de duinen
- erachter het getijdengebied met schorren en geulen
- en daarachter, op de rand van de zandstreek een strook veenmoeras.

De aanwezigheid van dat veenmoeras blijkt uit de aanwezigheid van de Lage Moere van Meetkerke en uit heel wat andere indicaties, over de hele rand van de kustvlakte trouwens. Veenvorming vindt zich daar waar er grondwater open aan de oppervlakte ligt en er organisch materiaal in kan accumuleren, waardoor we een bruine, organische biomassa krijgen, waarin men kan wegzinken. Dat grondwater kan aan de oppervlakte liggen door depressies in de topografie, of door de stijging van de grondwatertafel door bijvoorbeeld het stijgen van het zeeniveau, of door een combinatie van beiden. RSL en kustontwikkeling wordt steeds voorafgegaan door veenvorming op de oudere bodems, en daar waar de zeespiegel stijgt, vinden we in de overgang van de getijdenzone naar de Pleistocene zandstreek steeds een moerasgebied met venige condities. Dat is ook zo het geval in de Vroege Middeleeuwen en de start van de Volle Middeleeuwen. Zo vinden we dus aan de rand van de kustvlakte overal veenmoerassen terug, zoals in Moerkerke, Meetkerke, Gistel-Moere, Leke en omgeving, de omgeving van Vleteren, de Grote Moeren, en zo verder. Op de kaart van Pourbus uit 1571 worden zo nog "moeren" gesitueerd ter hoogte van Sint-Pieters-op-den-Dijk, Varsenare, Meetkerke, Houtave, Jabbeke en Stalhille. Mogelijk waren het ontginningen door afgraving maar het toont alvast de concentratie veengebieden op de overgangszone tussen zandstreek en wadgebied.

⁸⁰ <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNW&id=ID14136&lemma=mare&domein=0&conc=true>

Figuur 15: De situering van moerland op de kaart van Pieter Pourbus.

Varsenare (oudste vorm *Fresnere* uit 1003) verwijst ook in zijn naam naar de typische elzenbroekbosjes in moerasgebied.⁸¹ De naam Meetkerke, die dateert uit de eerste helft van de 11^e eeuw, zou kunnen verwijzen naar de organisatie van het natte land in stroken en dus de ontginning van het veenmoeras. Alleen: er zijn argumenten (zie verder) om aan te nemen dat de naam MeeTkerke een administratieve verbastering is van MeeRkerke, de kerk bij het moeras, wat eigenlijk veel aannemelijker is. In die zin is Meerkerke volstrekt gelijkaardig aan Mariakerke bij Gent, dat ook van de kerk bij "Meerhem" afgeleid is. Het betekent dat de moeren, de grote moeraszone wellicht zichtbaar aanwezig was in de periode van de 10^e en 11^e eeuw.

De Grote Moere van Meetkerke sluit hier vanzelfsprekend bij aan, maar er is ook Gistel-Moere, Moerkerke en Leke, wat een Angelsaksische term voor "veen" is (*laec*).⁸² En dus ook Houtave verwijst naar diezelfde moerasbos condities, vermoedelijk voor de zone landinwaarts van het dorp, met de georganiseerde strookpercelering. De oudste vermelding van "*turbas*" of veen in het onderzoeksgebied dateert uit 1200 en gaat over 8 gemeten veen in Houtave, genaamd "*Vienetorvemed*" die door de Graaf van Vlaanderen verkocht worden.⁸³

Doorheen de veenrand trokken land- en waterwegen de schorren in, in de richting van de zee. De kronkelende tracés van wegen als de Schaastraat of de Brede weg in Uitkerke, wijzen naar een oorsprong in de schorre als weggetjes naast kreekjes.⁸⁴ Dergelijke weggetjes vinden we overal in het gebied terug, behalve dus in de zone aan de rand van de zandstreek nabij Houtave en Meetkerke, waar de percelering eerder strak georganiseerd is.

Figuur 16 (links): Detail van Lisseweghe op de kaart van Pieter Pourbus.

Figuur 17 (rechts): Foto vlakke weg doorheen de schorre van Lissewege.

⁸¹ <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=varsenare&field=lem>

⁸² Gelling & Coles 2000 en Tys 2003.

⁸³ Augustyn 1992, p. 562.

⁸⁴ Coornaert 1976a.

Er is één plaatsnaam die verwijst naar de vroege wegen en dat is Lissewege, cf de oudste vormen *Liswege* en *Letsvia*. De Langhe (1954) stelt terecht dat we moeten oppassen met een volksetymologische verwijzing naar de bloemen. Als we het element "letse" volgen in het middelnederlands woordenboek echter, vinden we een verwijzing naar verschillende elementen onder "lets" en "lisse" die dicht bij het kustlandschap aanleunen.⁸⁵ Zo kan "letse" verwijzen naar een lus of een link, wat dan weer kan verwijzen naar het weven van stoffen en textiel.⁸⁶ Afgeleid is er zelfs een verklaring mogelijk van lis of letse als pallisade en versterking, wat niet onmogelijk is gezien het latere belang (en wellicht ook de vroege oorsprong) van het kasteel van Lissewege. Als we verder kijken naar het romaanse woord lisse, afkomstig van *licium*, dan komen we op iets dat "effen" of "gelijk" is, wat zeker kan verwijzen naar een vlakke weg doorheen de schorre.⁸⁷ Die laatste verklaring klinkt het meest logische, maar laat ons de twee andere niet uitsluiten, gezien het belang van de textielproductie in de vroegmiddeleeuwse kustvlakte, en het belang van de feodale versterkingen in de volmiddeleeuwse kustvlakte, gekoppeld aan het regionale belang van de ridders van Lissewege, waarover hieronder meer.

⁸⁵ <https://gtb.ivdnt.org/WDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=25832&lemma=letse&domein=0&conc=true>

⁸⁶ <https://fr.wiktionary.org/wiki/licium>

⁸⁷ <https://fr.wiktionary.org/wiki/lisse>

3.1.2 De Graaf van Vlaanderen (It is your count that votes)

Daarmee zijn we aanbeland aan het aspect van landbezit, macht en sociale structuur, wat we dan weer kunnen koppelen aan het voorkomen van feodale leenhoven, kleine kastelen en sites met walgracht in de Oudlandpolder.

Vanaf de tiende eeuw kregen de schaapsboeren machtige nieuwe bureu, met name de Graven van Vlaanderen die in en aan de rand van de schorren zelf nieuwe machtscentra oprichten, zoals de ringforten van Veurne, Bergues, Bourbourg, Oostburg en de oudere burchten en versterkingen van Brugge, Oudenburg, Diksmuide, Gistel, Ieper en meer.⁸⁸ Die burchten vormden als het ware een defensief systeem: ze lagen op alle grote verkeer knooppunten, bij voorbeeld daar waar waterwegen vanuit de kust het binnenland bereikten, en omgekeerd, of nabij de mondingen van geulen, en dergelijke meer. De burchten werden bemand door vertrouwelingen van de grafelijke dynastie die de functie innamen van burggraven of kasteleins.

De Graven van Vlaanderen waren een erg machtige dynastie. Boudewijn I was gehuwd met de Karolingische prinses Judith, achterkleindochter van Karel De Grote en dochter van Karel de Kale, de koning van West-Francia. Hun zoon Boudewijn II stond bekend als één van de meest indrukwekkende en machtigste warlords in Europa rond 900 (hij was ook gehuwd met de dochter van Alfred the Great van Wessex) én zijn zoon Arnulf I, stond dan weer bekend als de rijkste man in de gekende wereld en had als bijnaam dé Markies. Als vorsten kregen ze grote domeinen en inkomsten onder hun hoede. Zo namen ze de oude Karolingische kroondomeinen in hun bezit.

Grafelijk domein is niet zomaar privébezit: het is land dat tot het “dominium” behoort, waarmee bedoelt wordt dat de opbrengsten ervan dienen om de vorstelijke functies uit te oefenen. Op die manier zijn de grafelijke domeinen de basis van macht en bestuur, en dus ook van “publiek” belang.⁸⁹

Die domeinen bevonden zich op de rand van de kustvlakte: bij Oudenburg, Snellegem, Sysese, rond Brugge en Oostkamp. Vermoedelijk was de hele rand van de zandstreek rond Brugge op de een of andere manier vorstelijk domein. Maar ze namen ook nieuwe gronden in bezit op grond van, het voor eigen profijt uitgeoefende koninklijke recht op woeste gronden. Die woeste gronden waren bij voorbeeld veenmoerassen en schorren die nog niet bewoond waren. We weten uit andere gebieden, zoals Kamerlings Ambacht en Veurne Ambacht dat er zo enorm grote oppervlakten aan schorren werden ingericht als grafelijke schaapsboederijen.⁹⁰ De relatie tot de oudere vrije schaapsboeren die op de terpen woonden was ambigu. Zij werden plots geconfronteerd met het einde van een wereld zoals ze die eeuwenlang gekend hadden, onder andere doordat vanuit de grafelijke domeinen begonnen werd met de bedijking van het oude schorregebied,

⁸⁸ Tys et al 2016.

⁸⁹ Tys 2004.

⁹⁰ Idem.

maar omgekeerd werden de vrije schaapsboeren ook niet gedwongen om hun rechten en bezittingen op te geven. Meer zelfs, meer en meer wordt duidelijk dat de vrije schaapsboeren in de tiende en elfde eeuw samenwerkten met de grafelijke macht en mee zorgden voor de uitbating van de grafelijke schaapsgronden.

Ook het gebied van de Oudlandpolder kende een enorm uitgestrekt grafelijk grondbezit, dat vooral werd georganiseerd onder de inkomstenpost van de “Spijker van Brugge”.

De Spijker van Brugge was én een fysiek gegeven én een virtueel gegeven.⁹¹ In de Burcht van Brugge, onder de grote *aula comitis*, bevonden zich de kamers waar de opbrengsten uit het domein uit het burggraafschap Brugge (het latere Brugse Vrije) werden opgeslagen. Maar de Spijker was ook de metaforische naam voor de opbrengsten van de domeinen, de “voorraad” in de overdrachtelijke zin en dus als zodanig de belangrijkste inkomstenpost uit de boekhouding van het grafelijke domein. In die zin vertegenwoordigde de *Spijker* de oudste kern van de Brugse grafelijke domeinen.⁹² Onder de Spijker werden opbrengsten uit graan, boter, kaas en meer opgelijst, naast cijzen in geld (waar de landopbrengsten vercijsd waren). Andere domeinposten waren het *Lardarium* (voor vlees inkomsten), de *Brevia de Roya* (over inkomsten uit de Reie-omgeving, waaronder veengebied), de *Magna Brevia* en de *Brevia de Camere*, wat beiden posten waren met in geld omgezette inkomsten uit (vooral) de schapenteelt in de kust.⁹³ De domeinen die onder de Burg van Brugge vielen, waren samen met de domeinen van Veurne de grootste uit het grafelijke patrimonium en voorzagen de Graven van Vlaanderen tussen de late 9e en de 13e eeuw van onmetelijke rijkdommen.

De domeinen vinden we terug via allerlei bronnen. Eén set bronnen wordt gevormd door allerlei historische documenten die handelen over schenkingen uit dat domein. Vooral abdijen kregen doorheen de tijd al eens wat inkomsten uit het grafelijke domein toegeschoven. Een tweede reeks bronnen komt uit de administratie van de grafelijke rekenkamer (landboeken, renteoverzichten en rekeningen), die we binnen het beperkte kader van dit project helaas niet konden raadplegen. Maar alle beschikbare informatie geeft alvast een vrij mooi beeld van waar zich de grafelijke domeinen uitstrekten.

⁹¹ Gysseling & Verhulst 1962.

⁹² Gysseling & Verhulst 1962, p. 85-87.

⁹³ Tys 2004.

3.1.3 De grafelijke domeinen in de Oudlandpolder

De vroegste indicaties over grafelijk bezit in het gebied brengen ons naar de 10^e eeuw, wanneer het landschap waarschijnlijk nog grotendeels onder invloed van de getijden staat. In 975 krijgt de Sint-Pietersabdij van Gent namelijk een bezit vanuit de grafelijke familie nabij *Clehiham* in Zuienkerke (*quandam posseionem sui iuris sitam in pago Flandrensi, nomeine Clehiham, ..., cum culturis, pasculi, pratis et quidquid ibidem habere*). Het gaat om een bezit van Graaf Diederik II van Holland en zijn vrouw Hildegard, dochter van Arnulf I.⁹⁴ In 1003 schenken Graaf Boudewijn IV en zijn moeder bepaalde inkomsten in gewichten kaas overmaakten aan de favoriete grafelijke abdij van dat moment, de Gentse Sint-Pietersabdij.⁹⁵ Het gaat om 12 pisae kaas in Houtave, 12 pisae kaas in Klemskerke, 2 in Varsenare, 2 in *Scelfleta* en 7 in Jabbeke. Eén pisa vertegenwoordigt 5 kg kaas. Dit bezit vinden we in veel meer detail terug in de archieven van de Gentse Sint-Pietersabdij uit de eeuwen nadien, wanneer de inkomsten nauwkeurig worden weergegeven.⁹⁶

In 1355 gaat het om:

- *In Stalhille ende Jabbeke: 4 hooftmannen, Somma 4 s 7 d* (deze gronden zijn vermoedelijk gelegen nabij Nieuwege)
- *In St Petrus supra Dyc: 14 posten, inkomsten in penningen, waghen en steenen bueter en caes*
- *In Uutkerke: Somma 18s 6d 1 o*
- *In Meetkerke: Somma 22 s 4 d,*
- *In Nieuwmonstre Scaepplant: 192 gemeten, 1 lijn, 16 roeden en in ghelde 56s (3,5 d/ gemet)*
- *In Houtave: lant cheyns Martini: 5-0-75 en 6-1-50* (dit ligt op de grens met Vlissegem, nabij Scamelweke)
- *In Houtave: rente. Somma 3lb 9 s 2 d*
- *Zuivelschult in Houtave, elke 8,5 lijn lands eene waghe caes Martini: 50-2-28*
- *In Vlissegem* (Lange Stringhen, Beenstic) en o.m. vermelding dat het om *Scaeplande* gaat.: 3lb-11s-3d
- *In Klemskerke: 14s-6d (super landin Spiker)*
- *Redditus in Novo Templo 236-1-50 gemeten lands (mensuras terre) « die men heet Monek land” ... que solvent annuatim pro dicte ecclesie 190 hodos dicte avene ad mensuram de spiker dictum comitis Flandris.*⁹⁷

In de archiefstukken die we hebben geconsulteerd, worden dus niet alleen de eigenlijke percelen gesitueerd waar deze kaasschuld geldt, maar wordt ook weergegeven dat de kaasrente van de abdij in Houtave, Nieuwmunster, Zuienkerke, Sint-Pieters-op-den-Dijk, Klemskerke, Vlissegem, Stalhille én Meetkerke liggen. De heel algemene weergave van de schenkingen uit de 10e en 11e eeuw blijkt heel specifiek te gaan om uitgestrekte gebieden die geconcentreerd lijken te liggen in de omgeving van Houtave-Nieuwmunster. Maar

⁹⁴ Diplomata Belgica online, nr. 4589.

⁹⁵ Diplomata Belgica online, nr. 4738.

⁹⁶ Rijksarchief Gent, Fonds Sint-Pietersabdij.

⁹⁷ Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, 1^e reeks : 312, Inkomsten Brugse Vrije 1355

nog belangrijker is dat de rente in kwestie heel duidelijk omschreven wordt als een Spijkerrente.⁹⁸ Dat wil zeggen dat de inkomsten in kaas en andere renten (ook haver en boter worden genoemd) die we in het archief van de abdij vinden, effectief teruggaan op grafelijk landbezit. Meer zelfs: de abdij lijkt in de Oudlandpolder geen enkel bezit te hebben gehad dat niét deel uitmaakte van het grafelijk domein. De rente in gewichten kaas (en boter) werd later ook omgezet in een waarde van 3,5 penning per gemet, wat weinig is. De rente die de abdij heeft op Testerep, op landen die in hun volledigheid zijn geschonken aan de abdij als *terrae ad oves*, bedroeg een veelvoud, met name 4 schellingen en 10 penningen per gemet.⁹⁹

Vermoedelijk was het grootste deel van de inkomsten uit renten op deze gronden gewoon in de handen van de grafelijke administratie gebleven.

Het is onmogelijk te bepalen om hoeveel land het in zijn totaliteit gaat, daarvoor is veel meer onderzoek nodig, maar we weten wel dat het Spijkerdomein in Nieuwmunster minstens pakweg 190 hectare groot was. De oorkonde uit 1003 suggereert dat het ook maar om enkele van de vele inkomsten gaat, en we kunnen toch met een bepaalde zekerheid afleiden dat het grafelijke domein vermoedelijk veel en veel uitgestrekter was dan wat de abdij in bezit hield. Overigens is de kans groot dat de rente uit Zuienkerke teruggaan op de schenking bij Clehiham uit 975, het is namelijk het enige bezit van de abdij dat we in Zuienkerke konden terugvinden. Ook hier gaat het overigens om oud Spijkerdomein.¹⁰⁰ De spijkerlanden die we zo terugvinden worden overigens geregeld "*scaeplant*" genoemd, wat vermoedelijk verwijst naar de oorsprong van de domeinen als schaapsweiden in de schorren van het nog niet gesloten kustlandschap.

Een ander stuk dat ons inzicht geeft in de uitgestrektheid van het grafelijk domein is de oorkonde uit 1089 waarmee de Proost van Sint-Donaas bepaalde inkomsten uit het grafelijk domein kreeg als vergoeding voor zijn werking als kanselier van Vlaanderen.¹⁰¹ Onder die schenkingen vinden we

- *In parrochia Madkerka que digitur Haddigaland*
- *In parrochia Holtawa terra Niwega, 30 mensuras diurnales*
- *In parochial Utkerca de terre Blidase 10 pise caesorum : 50 kg kaas*
- *In Liswega semis aratrum*
- *In Flisingem III d per ovilis*
- *In Liswega 62 mensuras diurnalis*
- *In Utkerca 79 mensura diurnales*
- *In Liswega 16 mesure diurnalis*

⁹⁸ Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, 1^e reeks: Leggher van Houtave 1571: *Dit naervolghende es de nieuwe Leggher van diverssche hooftmanscepen inde prochie van Houthaeve, daer of de achte linen, vichtich roeden lands ghelden mijn heer den prelaet van Sinte Pieter tegehn ghenet een waghe caes naer den slach van den Spyckere van Brugge te Sinte Maerten messe. .. In Nieuwemoenstre: item que sequuntur debent 190 hoed alve avene per spiker mate ... ok 30 waghe caes.*

⁹⁹ In één schelling gaan 12 penningen. 20 schellingen maken dan weer één pond.

¹⁰⁰ Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, 1e reeks: 385: diverse stukken: Nieuwe legger van de hooftmanscepen: 1599: Hooftmanschap Zuienkerke : *5 pond 12s paris* pennynckrente, *12 sten bueter en 24,5 steen caes naer den slach van den spyckere van Brugge,*

¹⁰¹ Soens & Tys 2001 en Diplomata Belgica online, nr. 105.

In het midden van de 10^e eeuw werd de Sint-Donaaskerk op de Burg van Brugge een collegiale kerk opgericht, de Sint-Donaaskerk. Deze kerk werd een prestigieuze kapittelkerk naar het model van de Dom van Aken. Aan het hoofd van het kapittel van de kanunniken stond de Proost. De proost werd uitgerust met bezittingen en tienden, voor een groot stuk geschonken door Graaf Arnulf I. De proost in de 11^e eeuw ook de aangestelde, “eeuwige” kanselier van de Graaf, zijnde het hoofd van de uitvoerende macht (de “regering”).¹⁰² Hij wordt ook behoeder van het zegel van de Graaf, ontvanger-generaal van het Grafelijk domein, meester van de munt, hoofd van de ontvangers en administrateurs van de rekenkamer.

Naar aanleiding van die aanstelling verwierf de Proost een hele set inkomsten uit het privé-domein van de Graven van Vlaanderen, het zgn. Oud-domein. Dit is wat beschreven staat in de oorkonde van 1089. Zijn hoofdmanschap over de notarii (en redenaers) is hiermee verbonden. In het totaal komen er niet minder dan een kleine 7.000 gemeten land uit het domein in de handen van de Proost. Deze worden ingericht als de heerlijkheid de Proostdij of het “Proosche”.¹⁰³ Een 2.800 gemeten worden uitgetrokken voor het onderhoud van de Kanunniken van de Sint-Donaaskerk, als de Heerlijkheid het ‘Kanuniksche’. In Bredene treffen we zo “kannuniklanden” aan, in het 7^e begin (nabij de latere Spuikom van Oostende).¹⁰⁴ Een ander blok kanunikland (en dus oud domein van de Graven van Vlaanderen) vinden we in Sint-Pieters-op-den-Dijk, op de grens met Sint-Andries en grenzend aan zowel de Ieperlee als de Moere van Meetkerke.¹⁰⁵ Na het Concilie van Trentino in 1572, wordt de Proost van Sint-Donaas de Bisschop van Brugge (en omgekeerd). Het verzamelen van alle mogelijke functies bracht een hele resem inkomsten en rijkdommen met zich mee: rond de 45.000 guldens per jaar, volgens een rekening uit de 18^e eeuw.¹⁰⁶

Als hoofd van de administratie van de rekenkamer, waren ook heel wat functies van notarissen, klerken, hooftmannen en redenaers (ontvangers) en functies van amman (schout) binnen de domaniale administratie van hem afhankelijk. Zo was het Ammanschap of Schoutsambt van de Spijker van Brugge van hem afhankelijk, net zoals de verantwoordelijken voor het oud domein in Lissewege, Bredene, Vlissegem, Houtave en Wenduine. Ook de *redenaers* of ontvangers van Proostland te Wenduine en Vlissegem behoorden tot de functies die de proost onder zich had.

Tot de oude domeinen van de Graven van Vlaanderen waar de Proost een aantal rechten en renten kon laten gelden behoorden landerijen te Wenduine, in het noorden (aan de zeezijde), in het noorden van Zuienkerke (oppervlakte 300 gemeten), Varssenare noord (op de grens met Meetkerke), Stalhille (noord en zuid), de omgeving van Nieuwege (kruising van landwegen en Ieperlee, minstens 30 gemeten), het noorden van Vlissegem (421 gemeten), het noorden van Klemskerke, het poldergedeelte van Ettelgem en het noorden van Bredene. Het bezit te Wenduine lag ter hoogte van het dorp en langs de zee. Het is grotendeels verdwenen in

¹⁰² Soens & Tys 2001.

¹⁰³ Idem.

¹⁰⁴ Ryssaert et al 2010.

¹⁰⁵ Mortier 2013.

¹⁰⁶ Soens & Tys 2001.

de loop van de tijd door verregaande kusterosie, waar we later dieper op ingaan, maar het evolueerde wel tot een belangrijke inkomst door de zeevisserij.

Dat blijkt ook uit de inkomsten die de Proost haalde uit zijn land te Wenduine: de 16 gemeten grafelijk domein in Wenduine die in de 16e eeuw nog onder de Proost van Sint-Donaas vielen, brachten zomaar eventjes 78 pond op (60 pond is een gemiddeld jaarloon).¹⁰⁷ Deze inkomsten kwamen zo goed als zeker niét uit de reguliere landbouw, maar lijken te verwijzen naar een taks op de visvangst en/of handel in de haven van Wenduine.

Mogelijk sloten op de inkomsten en domeinlanden te Wenduine, ook gronden in Uitkerke aan, waar *Caesrente* op gold.¹⁰⁸ Die kaasrenten waren een typische inkomst van de schaapsboerderijen uit het Spijkerdomein. Opmerkelijk staan onder de leengoederen van het Hof van Uitkerke verder ook inkomsten uit de Lardarium van Brugge opgesomd, dus het domein dat vleesproducten opbracht (schaapsvlees en rundsvlees).¹⁰⁹

In Lissewege had de Proost ongeveer 40 hectaren land én de *superaratum*-rente, wat een rente is die geheven werd telkens schaapsland, dus weideland, werd omgezet in akkerland. Dit omploegen veroorzaakte vermoedelijk een bepaalde meerwaarde die via deze rente werd afgeroomd. De eenvoudige vermelding dat de Proost het *superaratum* in heel Lissewege krijgt, suggereert dat Lissewege volledig grafelijk domein was. Dat wordt ook ondersteund door enkele andere gegevens. In Lissewege worden in 1308 nog inkomsten uit de *Brevia de Roya* gesitueerd. In 1130 krijgt de Oudenburgse Sint-Pietersabdij landcijzen kwijtgescholden uit het *ministrio Dodini*. Dit verwijst naar de de schout of amman van Lissewege Dodinus (ook Heion genoemd), die dus de heer van Lissewege was voor 1117.¹¹⁰ Verder werd er in 1127 een schenking gedaan uit het grafelijke domein te Lissewege aan de abdij van Affligem (90 gemeten die 8 mark zilver opbrachten).¹¹¹ Opmerkelijk zijn ook de schenkingen aan de abdij Ter Doest doorheen de 12^e eeuw vanuit het domein van de Heren van Lissewege.¹¹² Zo schenkt onder meer Adaleidis, dochter van de Schout en Heer Erembald van Lissewege 27 gemeten uit de goederen van haar ouders aan de abdij.

Kortom, we hebben in Lissewege te maken met een heel sterk grafelijk domaniaal bezit, dat op zich via het leenhof van Lissewege en de oprichting van de abdij Ter Doest uit de grafelijke portefeuille is verdwenen. Het verklaart ook waarom Lissewege zo een centrale rol in de feodale structuur in het gebied heeft gespeeld.

In Meetkerke lijken de volledige Moeren (en waarschijnlijk meer) bezit te zijn geweest van de Graven van Vlaanderen. De grafelijke administratie kon namelijk alle woeste gronden, zoals veengebied en moeras opeisen krachtens het “wildernisregaal”, wat een oud overheidsrecht was.¹¹³ Op die manier is het de grafelijke

¹⁰⁷ Gilliodts Van Severen 1887: deel 3.

¹⁰⁸ Rijksarchief Gent, Sint-Pietersabdij, 1^e reeks: 312, Inkomsten Brugse Vrije 1355.

¹⁰⁹ Gilliodts Van Severen 1883, p. 302-303.

¹¹⁰ Ook De Flou citeert *Dodoui, preconis de Lissauega* rond 1100, uit Cart. St-Andries f° 130, en *Dodin, prece de Lissawega* vóór 1127.

¹¹¹ *Diplomata Belgica* online, nr. 159: *uidelicet in parrochia de Liswega circa XC mensuras cultę terre VIII marcarum*.

¹¹² *Diplomata Belgica* online, nr. 7460, 15007, 15774.

¹¹³ Tys 2003.

rekenkamer die de ontginning van De Moeren van Meetkerke op zich neemt, wat blijkt uit de eigenlijke ontginningsgeschiedenis, maar ook uit schenkingen zoals die van 8 gemeten veengrond in Houtave (de *Vienetrovemed*) in 1200.¹¹⁴

Alles samen is de Oudlandpolder dus bijzonder rijk aan Grafelijk domein. We kunnen het in het kader van dit project niet precies, op perceelsniveau reconstrueren, maar het is duidelijk dat het alom tegenwoordig is, en dat er vooral aan de westzijde, bij Bredene, Stalhille en Klemskerke iets minder meldingen zijn van grafelijke domeininkomsten in vergelijking met de rest van het gebied.

In Kamerlings Ambacht bleek dat het grafelijk domein tot stand kwam in die schorren die vermoedelijk opslibten tot droger land op het einde van de Vroege Middeleeuwen. Het ging daar om landen nabij getijdengeulen, maar niet de geulen zelf. De grafelijke domeinen vormden zo een bepaalde stratigrafie in het landschap. Ze waren die landen die recenter droog kwamen te liggen dan de zones die al in de Vroege Middeleeuwen bewoond waren en die landen die eerder droog kwamen dan de Nieuwlanden in de beddingen van de laatste open getijdengeulen, zijnde de Yzer en de Testerepgeul.¹¹⁵

Als we dat vertalen naar de Oudlandpolder, dan lijken de grafelijke domeinen geconcentreerd te zijn boven de geulsystemen en -gronden van de Blankenberge geul, de Houtave/Stalhille geul, de geul van Bredene, plus de Meetkerkse Moeren. We kunnen dit pas zeker weten wanneer we de domeinen op perceelsniveau kunnen reconstrueren zoals voor Kamerlings is gebeurd, maar de indicaties zijn heel sterk. Het suggereert alvast dat de beide grote geulsystemen pas definitief dichtgeslibd zijn in de periode van de domeinvorming (9^e/10^e eeuw) en hun gebied toen via het wildernisregaal aan het grafelijke domein werd toegevoegd. Het gaat niet om de volledige geulen echter. We weten dat vooral in de omgeving van Uitkerke er diverse vroegmiddeleeuwse nederzettingen op geulruggen hebben bestaan (zie eerder). Net als in Kamerlingen Ambacht hebben we dus zones die al eerder bewoonbaar waren, met vroegmiddeleeuwse bewoning en dan zones die later bewoonbaar werden, die dan grafelijk bezit werden, zoals Lissewege, Houtave-Nieuwmunster en delen van Uitkerke-Westende, waar we vooral aan de mondingen van de getijdengeulen moeten denken. Een mogelijkheid waarmee we ook rekening moeten houden, is dat binnen de Spijkerdomeinen ook oude Karolingische kroondomeinen vervat zitten, die voor het einde van de 9^e eeuw tot stand waren gekomen. De reden hiervoor is dat er verschillende aanwijzingen zijn voor een sterke link tussen de vroegmiddeleeuwse centrale plaatsen op de rand van de Zandstreek en de aangrenzende kuststreek. Zo strekten Brugge, Varsseware, Jabbeke, Roksem en Oudenburg die allen geassocieerd kunnen worden met Karolingisch kroondomein, zich uit tot in het vroegmiddeleeuws getijdengebied. Harde bewijzen hebben we niet, maar de mogelijkheid bestond alvast. Verder bestond er zogenaamd vrijland in het gebied. Vanuit de kennis over het landbezit in Kamerlings Ambacht kunnen we dit vrijland gelijk stellen met allodiaal bezit van vrije boeren. Dit gaat dikwijls terug op een vroegmiddeleeuwse situatie.¹¹⁶

¹¹⁴ Augustyn 1992.

¹¹⁵ Tys 2004.

¹¹⁶ Idem.

3.1.4 De rol van de grafelijke domeinen en de komst van ridders in de kustvlakte

Hoe moeten we ons de grafelijke domeinen voorstellen? In se werd hier net als in de ouder bewoonde gebieden ook gewoon aan schaaпshoederij en andere landbouw gedaan. De herders en (schaaps)boeren kwamen vermoedelijk ook gewoon uit de oudere bevolking. Het verschil was dat de domeingronden renten en cijzen aan de graaf verschuldigd waren. Het is ook mogelijk dat sommige onderdelen van het domein ingericht werden in grote ontginningshoven, of dat er grotere schaapsboerderijen of “berquariae” werden ingericht, maar zonder meer gericht reconstructie-onderzoek kunnen we die niet situeren. De benoeming van het grafelijk domein als *scaeplant* lijkt wel in deze richting te wijzen.

Wat we wél weten is dat er ontvangers en beheerders voor de inkomsten uit het grafelijke domein werden aangesteld en dat is ook heel duidelijk het geval in de Oudlandpolder (zie eerder). Die functies kwamen toe aan leden van de lokale elites, de maritieme ridders, die delen van het domein als leengoed kregen en die leengoederen dan inrichtten als lokaal feodaal centrum, met kleine kastelen, sites met walgracht, versterkte woningen en dergelijke meer.¹¹⁷

Die leengoederen en lokale heren kennen we vrij goed via de administratie van de Burg van Brugge, waar ze van afhingen, en de geschiedschrijving in het algemeen. Niet verwonderlijk liggen de belangrijkste leenhoven van het gebied in Lissewege, Uitkerke, Zuienkerke en Meetkerke. We sommen ze kort op¹¹⁸:

Lissewege:

- **Hof van Lissewege**, het ridderschap en de titel van Heer van Lissewege, de patronage van de kerk, het jachtrecht op het domein (op hazen en vossen), de vogelvangst, de visserijrechten in Lissewege, 39 gemeten *foncier* (of kernbezit), 17 vazallen, 8 achterlenen die te Heist door de zee zijn verdronken. Een aanzienlijk deel van de gronden van dit Hof werden overgemaakt aan de abdiј Ter Doest, zodat dit leengoed eerder uitgestrekter moet geweest zijn dan wat er in de late Middeleeuwen aan leengronden bekend was.
- Hangt samen met het volgende Hof, dat er een afsplitsing van was: **Hof van de Ammanie van Lissewege**: de “ammanie” is het schoutsambt. De amman of schout is het hoofd van Lissewege Ambacht en wellicht ook de beheerder van de grafelijke domeinen in Lissewege. Een derde van deze ammanie hoort onder dit Hof. Tot het Hof hoorde o.m. ook 11 gemeten te Heist die door het oprukken van de zee en duinen waren verdwenen. Ook de palingvisserij en de rechtspraak in de Oudemanspolder en het hooien van de Evendijk horen tot dit hof. Het gaat dus om een maritiem hof, verbonden aan de laatst bijgekomen poldergrond.

¹¹⁷ Tys 2010.

¹¹⁸ Opsomming gebaseerd op de *Coutumes* van het kanselariј leenhof, de Burg van Brugge (Gilliodts Van Severen 1883).

- **Hof Ten Walle te Lissewege:** 17 vazallen, 26 gemeten *foncier*, 115 gemeten in afhangende lenen (*tenures*), waarvan 21 te Zuienkerke, 77 in Lissewege, 8 te Westkapelle en 9 te Uitkerke.
- **Hof van Bueckemaere/Beukemare te Lissewege,** 45 gemeten en 131 roeden *foncier*, 6 vazallen met 32 gemeten in tenures waarvan 28 te Lissewege en 9 te Zuienkerke. Dit Hof is in de loop van de geschiedenis volledig verdwenen, maar ligt in een opmerkelijke en grote circulaire perceelsstructuur.
- **Hof van Schepsdale/Schipsdale:** Lisseweghe, nabij Abdij ter Doest, 25 vazallen, 43 gemeten *foncier*, 48 gemeten in *tenures*, 12 te Lisseweghe, 2 te Sint Kruis en 18 te Oostkerke. De vraag is of deze naam verwijst naar Scheepsdale in Sint-Pieters-op-den-Dijk. Het Lisseweegs Vaartje, dat vlak langs dit hof moet hebben gelopen, kwam ter hoogte van de originele locatie van *Scipstal* uit in de leperleed.

Uitkerke

- **Hof Van Uitkerke**, het ridderschap en de titel van Heer van Uitkerke, talrijke privileges, de visvangst, het jachtrecht, het jachtrecht op vogels of de *patryzerye*, het molenrecht én het bakrecht, **het patronaat van de kerk**, de ammanie (functie van schout), de benoeming van de kerkmeesters, benoeming van de ontvangers van het grafelijk domein, de controle van de domeinrekeningen. De omvang qua land is 186 gemeten land, een **chateau fort**; 90 gemeten in *tenures*, waarvan 53 te Wenduine, 8 te Nieuwmunster, 27 te Westkapelle, 2 te Blankenberge, verschillende grondrenten genoemd *lantcheyns* en *grintscheyns*, en een rente van 3 pond en 9 penningen op een huis te Brugge. De Heer mocht de schout van Blankenberge benoemen (met gevangenisrecht en boetes) en beheerste de molenrechten.
Een opmerkelijk feodaal recht is het bakrecht op het bakken van brood, wat moest gebeuren in de heerlijke oven. Gebeurde dit niet dan riskeerde men een zware boete van 3 pond. Van die boete ging 2/3^e naar de Graaf van Vlaanderen en 1/3^e naar de Heer van Uitkerke.
In ruil voor deze inkomst moest de Heer van Uitkerke elk jaar aan de **Lardarium van Brugge** 60 kippen of 6 pond betalen, 420 eieren of 64 schellingen en 9 koeienhuiden of 7 schellingen. Dit suggereert dat de domeingronden waar het Hof uit afgesplitst werd domeingronden onder de Lardarium zijn, en we dus naar een Lardarium domein in de omgeving van Uitkerke-dorp moeten zoeken.
- **Hof van Maldegem**, 11 vazallen, 12 gemeten
- **Hof van Berkenem** in het gehucht Raaswalle/Roswale, 11 vazallen, 12 gemeten *foncier* en 28 en een halve gemet in tenures, 8 te Uitkerke, 18 te Lissewege

- Voormalig leengoed: **Raaswalle**, verbonden aan de tienden van Lissewege en heren van Lissewege, vermeld in 1265: *Raeswalle*

Zuikerkerke

- **Hof van West Cleyhem in Zuikerkerke**, 30 vazallen, 30 gemeten *foncier*, 118 en een halve gemeten in *tenures* waarvan 90 te Zuikerkerke, 21 en een halve te Wenduine, 7 te Westkapelle. Verder ook de visserij op de binnenwaterlopen, het jachtrecht op vogels en de jacht op zwanen in het ambacht Zuikerkerke. Opmerkelijk is ook dat de rechten op de banale molen van Meetkerke horen tot dit leenhof.
 - **Hof van Oost-Cleyhem, ook de Bonte Poorte** genoemd, *foncier* van 37 gemeten
 - **Hof van Spetelingswerve te Zuikerkerke**, 10 vazallen, 12 gemeten *foncier*, 46 gemeten in *tenures* waarvan 17 te Zuikerkerke, 17 in St Pieterop-den-Dijk, 8 in Nieuwmunster, 5 in Knokke
 - **Hof Ter Eye**: 12 vazallen en 25 gemeten *foncier*
 - **Hof van Oomberghe te Zuikerkerke**, geldleen van 96 ponden, 21 mud graan, 40 mud rogge, 40 pond kaas, 16 pond boter. 40 vazallen betalen en leveren dit, alles vanuit 264 gemeten waarvan 60 te Dudzele, 129 te Zuikerkerke, 50 te Lissewege, 25 te Varssenare
- ➔ Bij een kleiner leengoed van 11 gemeten en 18 roeden te Zuikerkerke staat vermeld dat 1 en een half mud tarwe en 16 pond boter betaald moeten worden in zilver **naer den slach vanden spyckere**. Ook hier blijkt weer de link tussen de leengoederen en het grafelijk domein van de Spijker van Brugge.

Meetkerke

- **Hof van Meetkerke, met kasteel**, 27 gemeten *foncier* en 27 gemeten in *tenures*, 12 pond rente, de leiding en het inspectierecht over de De Blankenbergsge Watering, het visrecht op alle waterlopen: *de groote visscherie ende palinczete in alle de ghebannen wateren liggghende binnen der wateringhe van Blankenberghe streckende tusschen de Ghentele ende de Zydelinghen ende de visscherie buter grooter Sluus van Blankenberghe up de dunen also de zee inne comt*. Dit laatste moet betrekking hebben op de geul langs waar de sluis van Blankenberge uitwatert.

Verder horen tot dit hof ook het molenrecht, de jacht en het vogeljachtrecht in Meetkerke en het bepalen van maten en gewichten. Er zijn 14 vazallen. De familie de Visch hield dit in leen in de 13^e eeuw.

- **Hof van de Waesschout te Meetkerke**, verwijst naar het Waesschoutheetdom: de functie van Dijkgraaf van de watering van Blankenberge (*du mestier de Waes tussen de Ghentele en de Zydelinghe*) en de helft van de visserij en de rechten op de palingvangst (*paeldincsete*) in de watering 4 vazallen, die de helft krijgen van de inkomsten van vier visserijen, de eerste twee in de feodale visserijen van Meetkerke en Houtave, de derde in de feodale visserije in de Moere van Meetkerke, de 4e op de Ieperleed tussen *Nieuweghe* (Nieuwege) en de stadsmuur van Brugge. Tot het schoutdom van de wateren van de watering van Blankenberge hoorden de boeten en winsen op het geschot. Tot de opmerkelijke leendiensten behoorde: *“livrer à la cuisine du comte en tems de quaresme, lorsqu’il est à Bruges ou à Male, quatre prises et demies de pimperlles, qui sont anguilles salées”*. Gezouten paling was dus een gastronomische lekkernij uit de middeleeuwse Oudlandpolder.
- **Hof ten Torre te Meetkerke en Sint-Pieters op den Dijk**, 41 gemeten *foncier* en 61 gemeten in *tenures*, 9 vazallen, tenures te Sint-Pieters-op-den-Dijk en te Leffinge, plus de visserij, *“item vermach derfachtighe van deesen leene te stellen eenen bailliu omme metten mannen recht ende wet te doene dat leene van gheene nature behoort”*.
- **Hof de la motte ou Mottelette of Twalleken, in Meetkerke**, 6 vazallen, 23 gemeten *foncier*, 21 gemeten in *tenures*

Houtave

Hof te Cringhe in Houtave, met 14 vazallen, 36 gemeten *foncier*, 5 in *tenures*

Stalhille

Hof van Stalhille: 20 achterlenen, 62 gemeten en 105 roeden, in Stalhille/Vissegem, Westcapelle en Klemskerke, allemaal kleine brokjes land

Alles samen, gaat het om 1.517 gemeten of 671 hectaren uit het grafelijk domein. Zoals we kunnen afleiden uit de opbrengsten van het Hof Van Oomberghen en de opbrengsten van het Hof van Uitkerke, zijn heel wat leengronden afkomstig uit de domeinen van de Spijker en de domeinen van het Lardarium van Brugge, die zoals we al stelden enorm uitgestrekt moeten geweest zijn. Het aantal vazallen bedroeg minimaal 250, maar was waarschijnlijk nog een stuk hoger. Dat is belangrijk omwille van de militaire rol van deze leenhoven.

Dit brengt ons bij het bestuurlijke kader van de middeleeuwse Oudlandpolder: bovenaan heb je het Graafschap, onder leiding van de Grafelijke familie, die tot de Europese topadel behoort. In se ligt alle wereldlijke macht bij de feodale vorst, de Graaf dus. Maar in het Graafschap werd vanaf de 11^e eeuw de bestuurlijke hervorming doorgevoerd om Burggraafschappen of Kasselrijen in te richten. Die waren een hervorming van de oudere karolingische pagi of gouwen. Een burggraafschap werd ingericht vanuit een grafelijk machtscentrum, een burcht, en stond onder leiding van een burggraaf of kastelein, een vertrouwling van de Graaf. In de Oudlandpolder bevinden we ons volledig in het Brugse Vrije: het burggraafschap Brugge, met het paleis (De Burg) van Brugge als centrum. Het Brugse Vrije combineerde twee oude pagi, namelijk de pagus Flandrensis, en de pagus Rodanensis (Aardenburg). In het Brugse Vrije lagen overigens nog enkele belangrijke grafelijke burchten, zoals Oostburg, Oudenburg, Gistel en Diksmuide. In elke kasselrij en dus vanuit elke centrale burcht werden de macht en het bestuur van de Graaf uitgeoefend op een regionaal niveau. Daaronder stond dan de instelling van het “Ambacht”. Daarmee bedoelen we niét de beroepsassociaties uit de steden, maar wel degelijk een gebied. Over het algemeen vallen de Ambachten samen met de territoria van grotere, zelfstandige parochies, meestal ook moederparochies. Zo komen we de ambachten van Lissewege, Uitkerke, Vlissegem, Bredene, Jabbeke, Straten (Sint-Andries en Varssenare), Meetkerke en Houtave tegen. Aan het hoofd stond dan een amman of ambachtsheer die meestal een belangrijk lid van de lokale adel was en die het bestuur op lokaal vlak waarnam. De ambachten zijn wellicht eveneens ingericht samen met de kasselrijen in de 11^e eeuw. Bovenaan elk ambacht stond de ambachtsheer, zoals de Heer van Uitkerke.

De ridders uit de kustvlakte waren in het algemeen en in de Oudlandpolder in het bijzonder niet zomaar vazallen, maar vormden een belangrijk onderdeel van de (krijgs)macht van de Graven van Vlaanderen, die vooral op de omvangrijke gewapende ruitermacht gebaseerd was. Die ruiters hadden het statuut van *milites*, wat in de Volle Middeleeuwen gewapende ruiter betekent, en niet “ridder”. De gewapende ruitery was een belangrijk aspect van de oorlogsvoering in het Vroege en Volle Middeleeuwen, doorheen heel Europa. *Milites* hadden welstand, maar waren geen lid van de adel. In 1060, wanneer monniken van de abdij van Lobbes Lissewege aandoen met de relieken van de Heilige Ursumarus, zorgde dit voor een hele volkstoeloop.¹¹⁹ Onder hen wordt in het bijzonder Robert vermeld, een man die 200 ridders leidde (*Robertus Iuvenis et potens militia ducentorum militum praeminus*). De monniken zelf werden in Lissewege dan weer begeleid door nog eens een andere 500 gewapende ruiters. Hoewel Warlop waarschuwt voor overdrijving, moet het aantal gewapende ruiters in Lissewege, Uitkerke en omgeving inderdaad erg hoog geweest zijn. Het aantal vazallen van de leengoederen wijst op zich ook al op aantallen die boven de 200 liggen en het is ook algemeen gekend dat er tussen de Engelse Koning en de Vlaamse Graaf een overeenkomst bestond dat de Graaf met 500 tot 1.000 ruiters te hulp konden komen, als huurlingenleger.¹²⁰ Uit Kamerlings Ambacht weten we dat heel wat onderlenen inderdaad de plicht hadden de heer bij te staan met ruiterdienst.

¹¹⁹ Warlop 1975, p. 96.

¹²⁰ Oksanen 2012.

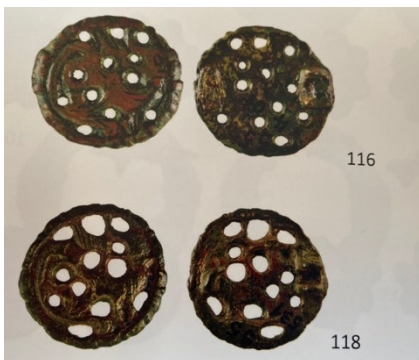
Dat blijkt ook uit de archeologie en de metaaldetectie: op talrijke plaatsen in de kustvlakte werd er sierlijk militair paardentuig uit de 10^e-11^e eeuw gevonden, dat we ook terugvinden in Engeland en Denemarken. De ruiters of *milites*, die mee de militaire macht en slagkracht van de graven van Vlaanderen uitmaakten, waren in heel de kustvlakte aanwezig. Er werden in het hele onderzoeksgebied gedecoreerde metalen onderdelen van Anglo-Deens paardentuig uit de 10^e en 11^e eeuw gevonden.¹²¹

Figuur 18: Wangplaat van een bit van het Anglo-Deense type, 10^e-11^e eeuw, gevonden te Stalhille

Figuur 19: Stijgbeugelriembeslag, 10^e - 11^e eeuw, gevonden te Stalhille

Figuur 20: Grifioenfibulae uit Stalhille, 10^e - vroege 12^e eeuw.

¹²¹ Deckers et al 2017.

Een bijzonder symbool van deze ruiters was de zogenaamde griffioen fibula, een mooi uitgewerkte sierspeld met het griffioen motief, in brons of zilver, die we behalve in kust-Vlaanderen ook terugvinden op sites en in havens in East-Anglia, maar ook Friesland, Denemarken en Skane in zuidelijk Zweden. Geschreven bronnen spreken over een eigenzinnige elite, met militaire en economische status en macht, de zogenaamde *maritimi Flandrensis*.¹²²

Die grote rol blijkt ook uit het verhaal over de crisis van 1127, toen er na de moord op Graaf Karel de Goede, of Karel de Deen, bijna een burgeroorlog ontstond. We leren uit heel wat bronnen dat er in de kustvlakte rond 1100 een soort anarchistische situatie bestond: de lokale elites en ridders bestreden elkaar en probeerden machtsposities in handen te krijgen, waarbij er niet werd gekeken op een moord meer of minder. Zo kwamen de zogenaamde Erembalden uit de omgeving van Lissewege-Dudzele-Koolkerke aan de macht en drongen door tot de hoogste posities in het Graafschap. Toen Karel De Goede als Graaf paal en perk wilde stellen aan de opgang van dit maffieuze gezelschap, werd de Graaf door de Erembalden vermoord. In een reactie groepeerden de belangrijkste barons en ridders uit de kustvlakte zich als het zogenaamde “eedverbond van Brugge” om positie te kiezen in dit conflict (27 maart 1127). Tot die “notabelen” behoorden “*ex Isandica Alardus scabinus cum sua potentia, ex Ostburg Haiolum cum illius locis potestatibus, ex Reddenburg Hugo Berlensis cum illius loci fortioribus, ex Lapscura, Ostkerca, Utkerca, Liswega, Slipen, Gistella, Oldenburg, Lichtervelda, ladbeca omnes fortiores et meliores ...*”.¹²³ De Heren van Uitkerke en Lissewege behoorden dus tot de “*fortiores*” van de *maritimi Flandrensis*. Zij hadden ongetwijfeld een aanzienlijke riddermacht onder zich en oefenden ook uitgebreide feodale rechten uit over hun omgeving. Dat zie je aan de rechten van de heren van Uitkerke en Lissewege bij voorbeeld. De Familie van de Heren van Lissewege stond ook vrij dicht bij de top van de politiek, zeker in de loop van de 12e eeuw. In hetzelfde conflict van 1127 speelde de Heer van Lissewege, Walter Crommelin, een opmerkelijke rol door één van de samenzweerders tegen de Graaf, zijn schoonvader burggraaf Haket van Brugge, te verbergen in zijn kasteel te Lissewege.¹²⁴ Walter van Lissewege was verwant aan de Erembalden en werd in zijn tijd omschreven als een rijk en machtig man, een *Miles magni generis*.

De machtige en rijke positie van de Heren van Lissewege is wat verloren gegaan in de geschiedenis, maar hoeft ons zeker niet te verbazen, aangezien Lissewege een belangrijk centrum lijkt te zijn geweest van de grafelijke domeinen en we kunnen indirect afleiden dat de stichting en rijkdom van de abdij Ter Doest wellicht niet los stond van de rijkdom van de Heren van Lissewege en van het grafelijke domein aldaar. Hetzelfde kan wellicht gesteld worden voor de imposante kerk van Lissewege. Het Kasteeldomein van Lissewege (ook bekend als het zgn. *Upperhof*) moet vrij indrukwekkend geweest zijn. We kennen het helaas enkel van kaarten en mogelijk één foto (zie verder), omdat de laatste relictten ervan werden afgebroken in 1961 om er een verkaveling bovenop aan te leggen (straten ten westen van het station van Lissewege). Er is niet zoveel geweten over de site, maar het vermoeden is heel sterk dat het ging om een cirkelvormig mottekasteel (later ook *De Hooghe*

¹²² Tys 2010.

¹²³ Idem.

¹²⁴ Warlop 1975.

genoemd), met een diameter van 65 meter, een hoogte van minstens drie meter en een gracht met een breedte van 3 à 4 meter.¹²⁵ Een indrukwekkend mottekasteel paste bij de figuur van bijvoorbeeld een Walter Crommelin, maar evengoed bij de eerdere heren van Lissewege, die een grote rol hebben gespeeld in het landschap en het beheer en de bescherming van de domeinen van de Graven van Vlaanderen én de toegang van zee tot Brugge.

De diameter van het Hof van Uitkerke was dan weer een 50 meter voor het opperhof en de vermoedelijke motte, maar ook 150 meter voor de buitenste walgracht.¹²⁶ Die opmerkelijk grote diameter komt overeen met de diameter van de 10e-eeuwse ringwalburcht van Oost-Souburgh op Walcheren. We moeten op zijn minst de hypothese durven opwerpen dat Uitkerke zou teruggaan op een grafelijke ringwalburg van ca. 900.¹²⁷

Ook opmerkelijk is de manier waarop de laatmiddeleeuwse versie van het kasteel van Uitkerke versterkt werd, namelijk met twee impressionante rondtorens aan de ingang. De funderingen van die torens zijn vandaag nog steeds bewaard en geven weer hoe het kasteel in de Late middeleeuwen nog steeds een defensieve rol speelde in het gebied, maar ook nog steeds een opmerkelijke uitstraling had.

Dat brengt ons even op het aspect van de positie en de inplanting van de belangrijkste leenhoven en ridderhoven in de kustvlakte. We hadden het al over de grafelijke domeinen, die sowieso meer nabij de recenter opgeslibde zones gesitueerd waren en dus nabij de laatste open geulen lagen. Het hof van Uitkerke in het bijzonder, maar wellicht ook het hof van Lissewege lagen nabij die laatste open geul, langs waar de (handels)schepen Brugge bereikten in de 11^e eeuw. Het is zeker mogelijk dat de belangrijkste leenhoven en ridderhoven ingeplant werden vanuit een soort defensief masterplan, om de grote verkeersassen te controleren. Daarmee moeten we ook denken aan de naam Lissewege uiteraard. Maar het geldt ook voor de bredere omgeving van de Oudlandpolder, en dan vooral de kastelen op de rand van de kust en de zandstreek (Kastelen Varssenare, Jabbeke, Karolingisch fort van Brugge en meer, zie verder).

Figuur 21: De gereconstrueerde wal van de ringwalburg van Burg op Schouwen, de cirkelvormige structuur rond het kasteel van Uitkerke kan gelijkaardig geweest zijn.

Het is zo goed als zeker dat de talrijke ridderhoven een inspiratie hebben geboden: vanaf de 12^e en 13^e eeuw worden heel wat meer sites in de kustvlakte voorzien van een walgracht. Het gaat om boerderijen in het bezit van kloosters, zoals Schoeringe, of het Hof van de Eekhoutabdij in Meetkerke bijvoorbeeld, maar ook om

¹²⁵ Berkers 2010.

¹²⁶ Coornaert 1967a, p. 83.

¹²⁷ Tys et al 2016.

eenvoudige vrije boerderijen met een beperkt landbezit. De feodale walgracht, die ook goed functioneert in een vlak watterrijk gebied, was een typisch kenmerk geworden van de middeleeuwse bewoning in de kustvlakte in het algemeen en de Oudlandpolder in het bijzonder.¹²⁸ In het gebied vinden we zo nog best wel mooie relictten terug van die laatmiddeleeuwse walgrachten. Een voorbeeld is de cirkelvormige gracht van de boerderij *den Schoonen Borneput*, in Meetkerke, recht tegenover de toegangsweg tot de site van het kasteel van Meetkerke, maar er zijn er nog heel wat meer.

Figuur 22: links de Schoonen Borneput in Meetkerke en boven het Groot Eeckhout in Zuienkerke, op de Ferrariskaart.

Figuur 23 : De Schoonen Borneput vandaag,

¹²⁸ Tys 2010.

3.1.5 De belangrijkste leenhoven op oude kaarten (en in beeld)

Hof van Lissewege

Figuur 24: Hof van Lissewege, respectievelijk op de kaart van Popp (1866), de kaart van het Gereduceerd kadaster (ca. 1850), copyright NGI en de kaart van Pieter Porubus (1571). De zwart-witfoto verwijst vermoedelijk ook naar het kasteel van Lissewege. De verwijzing is naar een hof in het gehucht Ter Walle, maar niet het Hof Ter Walle. De omvang en de grandeur van het gebouw (5 traveeën, twee verdiepingen en het hoge dak met dakkapellen) verwijst niet naar een boerderij, maar naar een aristocratisch gebouw. Vandaar dat we menen dat de foto een zeldzame weergave is van het nadien verdwenen kasteel van Lissewege. De algemene vorm stemt ook overeen met wat we op de Popp-kaart zien: een vierkant alleenstaand gebouw.

Hof Beukemaere (nu havengebied Zeebrugge)

Figuur 25: De parcelering van Beukemaere op de kaart van het gereduceerd kadaster, 1850.

Figuur 26: Foto.

Uitkerke :
Hof van Uitkerke

Figuur 27: Op de kaart van het gereduceerd kadaster zien we een kasteelsite in de grotere ringgracht, en hoe de spoorlijn dwars door deze site liep (linksboven), daarnaast de weergave op de Zwinkkaart van 1501 waarbij de flankerende ronde torens naast de ingang opvallen (rechtsboven). Die torens, en de brede cirkelvormige buitengracht staan ook weergegeven op de Pourbuskaart van 1571 (midden). De funderingen van beide rondtorens zijn vandaag nog aanwezig op de site, als laatste relict van het kasteel, dat verder herleid is tot een villa met rococco-ornamenten.

Zuienkerke :

Kasteel van (West-)Kleiem

Figuur 28: Op de foto links zie je het kasteel in 1956, voor de restauratie.¹²⁹ Het kasteel in zijn huidige vorm ligt op een vierkant eiland dat mogelijk een laatmiddeleeuws concentrisch kasteel droeg. De huidige vorm is 17^e-eeuws, met 18^e-eeuwse en 20e-eeuwse toevoegingen.

Meetkerke:

Figuur 29: Hof van Meetkerke op de kaart van Pieter Pourbus, die van Ferraris en een foto van vandaag.

¹²⁹ Louwagie 1956.

3.2 EEN BIJZONDERE CASE: DE MEETKERKSE MOEREN

We halen hier alvast ook specifiek de Meetkerkse Moeren aan. Die worden als zodanig niét als geheel vermeld in vroege documenten. Er zijn echter wel een reeks 13e eeuwse en latere plaatsnamen die vrij duidelijk naar het veengebied of moerascondities en -ecologie verwijzen¹³⁰:

- *In moro abbatis Sancti Andree*, 1265
- *Amans Moer*, 1293, uit de Coutumes van het Brugse Vrije.
- (het) *Bissinbroeck et vocatur buyssinckbroeck + de Bissinpitte*, 1293.
- *Bouthil: in den moer vanden welcken lande voorseidt datmen heet de ghemeten landts Bouthil*, 1342
- *In den moer*, 1382
- *Daneels Moeren*, 1472, 2 gemeten groot
- *De groote Asse*, 1324, verwijzend naar es, een boom die het goed doet bij alluviale gronden, en natte (klei)gronden
- *Ter Ghore: in Meedkerke, ten westhende streckende an Houthawe, in een jegenooode heet ter ghore*, 1437, “gore” is moeras of slijk
- *Gosewede*, 1259, de ganzenwei
- *De Meet*, 1250
- *Moer* (1246), *More* (1293), *inden moer* (1300), *in moer* (1337), *in den moer* 1438 en 1476)
- *Rietland*, 1300
- *De Vortmoer*, 1248.

Figuur 30: de toponiemen uit de drooggemaakte moeren.

¹³⁰ Pollet 1942 en Augustyn 2001.

De Moeren duiken dus doorheen de hele Late Middeleeuwen op als landschap in de lokale geschreven bronnen en in de plaatsnamen. In oorkonden en grafelijke rekeningen is het omgekeerd niet eenvoudig om vermeldingen naar de Moeren terug te vinden. De oudste rechtstreekse verwijzingen naar veengebieden in de kustvlakte dateren uit de 12^e eeuw, en specifiek naar de veengebieden nabij Moerkerke en Gistel-Moere.¹³¹ Het oudste veentoponiem in de kustvlakte is dan weer waarschijnlijk Leke (oudst gekende vorm *Lecca*, 1187) dat vermoedelijk verwijst naar laec, wat angelsaxisch voor veen is en dus verwijst naar een vroegmiddeleeuwse benoeming van veen op de rand tussen de zandstreek en het kustgebied.¹³² Het veen strekte zich zoals gezegd, inderdaad uit langsheen de landwaardse randzone van het getijdengebied, en kwam tot stand in depressies door de hoge grondwaterstanden, zonder door getijdensedimenten bedekt te worden. Dat geldt overigens voor het hele onderzoeksgebied, met ook de naam Varsenare die naar veenmoeras verwijst (zie verder), de veengebieden van de Paddenhoek en Kwetshage tussen Jabbeke, Ettelgem en Stalhille, de veengebieden nabij Nieuwege nabij Houtave en de Moerhoek ten oosten van de Moeren van Meetkerke, naast de Moeren van Meetkerke zelf dus.

Het veengebied van de Meetkerkse Moeren, die zich bevinden tussen Sint-Andries Brugge, Varsenare en het dorp Meetkerke moet zo goed als zeker teruggaan op de metaaltijden en Romeinse periode. De geheractiveerde getijdengeulen tijdens de Romeinse overstromingsfase hebben het veengebied nooit geërodeerd en door een specifieke topografische situatie bleef het gebied zelfs relatief gespaard van getijdensedimentatie.¹³³ Het is onmogelijk iets zinnigs te zeggen over de vroege ontginningen van het veen in De Moeren. Er zijn geen archeologische indicaties. We weten enkel dat het veengebied, net als de andere venen die dagzoomden in de 9^e, 10^e en 11^e eeuw krachtens het wildernisregaal tot het vorstelijke domein behoorden.¹³⁴

In 1111-1119 werd er een bepaalde oppervlakte veen door de Graaf vercijnsd aan de Sint-Bertijnsabdij van Saint Omer.¹³⁵ Grafelijke veeninkomsten stonden ook gewoon vermeld in de domeinrekeningen, waarvan de oudst gekende de de Grote Brief van 1182 is: 98 pond van de 190 pond die werden geïnd via de *Brevia de Roya* in de kasselrij Brugge, hadden een oorsprong bij het “*super novum incrementum de mur*” (op nieuw aangegroeid veenland).¹³⁶ Het betekende dat in de 12^e eeuw nog veen ontwikkelde in de omgeving van Brugge, en misschien ook wel in de Meetkerkse Moeren. *De Brevia De Roya* hadden ook een Nederlandse naam, namelijk de Moerbrieven ... Er was zo goed als zeker al veenontginning van in de 10^e eeuw en vermoedelijk eerder, maar uiteindelijk zou de vercijnzing van het veen aan abdijen en andere ertoe leiden dat het veen intensief uitgeteerd zou worden doorheen de Late Middeleeuwen.

¹³¹ Augustyn 1992, p. 422-423.

¹³² Gelling & Coles 2000 en Tys 2003, Topobymisch woordenboek.

¹³³ De Decker & Himpe 2001.

¹³⁴ Voet 1942 en Augustyn 2001.

¹³⁵ Augustyn 1992.

¹³⁶ Gysseling & Verhulst 1962.

In 1265 verkocht Gravin Johanna Van Constantinopel 300 bunder woestenij (bos, heide en veen) nabij de Sint-Andriesabdij aan deze jonge, nieuwe abdij.¹³⁷ Tot die verkoop hoorde ook een 100 gemeten (ca. 44 ha) *in moro*, als het zogenaamde 'Meunickemoer'.¹³⁸ Dat de veenontginning doorheen de 12^e en 13^e eeuw hard ging, wordt aangetoond door een financieel conflict tussen de Sint-Andriesabdij en de Brugse Eekhoutabdij over novale tienden (dus tienden op ontgonnen veengrond) uit 1261.¹³⁹ Ook Brugse patriciërs zouden later grote delen van de Moeren in cijns houden.¹⁴⁰

De uitveningen liepen door tijdens de Late Middeleeuwen tot de Moeren van Meetkerke in de 16^e eeuw tot een uitgemoerde waterplas waren herleid die drooggelegd moesten worden. Vanaf 1502 verschenen de eerste ideeën om de 570 hectaren Moeren, die vooral nog als jachtgebied voor gevogelte (zwanen en kraanvogels) functioneerde, om te zetten in laag gelegen hooiweiden. Op dit proces wordt verder in deze biografie ingegaan.

¹³⁷ Augustyn 2001.

¹³⁸ Augustyn 1992.

¹³⁹ Mortier 2015.

¹⁴⁰ Augustyn 2001.

3.3 DORPEN: DE KERK IN HET MIDDEN

In deze periode, de Volle Middeleeuwen, ontstaan ook de eigenlijke dorpen in het onderzoeksgebied. De dorpen die er vandaag zijn worden gedefinieerd door hun kerken. De kerktoren bepaalt nog steeds de landschappelijke identiteit van het dorp. Die dorpen hebben een heel specifieke rol in het landschap: ooit waren ze nieuw en vertegenwoordigden ze een herschikking van de bewoning en zelfs de machtsverhoudingen in het landschap doorheen de tijd.

De dorpen vandaag zijn: Lissewege, Uitkerke, Zuienkerke, Meetkerke, Wenduine, Nieuwmunster, Houtave, Stalhille, Bredene, Vlissegem, Klemskerke, Sint-Jans-op-den-Dijk en dan is er nog Sint-Pieters-op-den-Dijk, dat vooral een randwijk van Brugge is geworden en er is ook een stadje: Blankenberge. In het onderzoeksgebied bevinden er zich ook onderdelen van de middeleeuwse parochies Ettelgem, Dudzele en Oudenburg, die kort zullen worden vermeld. Er zijn verder oude gehuchten als Zwankendamme en Buekemaere in Lissewege, het Noorddorp in Meetkerke, Nieuwege in Houtave en andere. En er zijn ook verdwenen dorpen en gehuchten, zoals Scharphout, de vissershavens van Wenduine, Blutsyde en Wayn en de plek Scelfleta die al in 1003 vermeld wordt.

In elk dorp staat de kerk dus centraal. Je zou eigenlijk kunnen stellen dat pas met de stichting van de parochiekerken ook de dorpen zijn ontstaan. Dit proces is typisch volmiddeleeuws (10^e-12^e eeuw)). Hoewel wij gewoon zijn dat dorpen er steeds waren en zullen zijn is dit niet zomaar evident. Voordien waren collectieve nederzettingen dikwijls mobiel: ze verschoven geregeld van plaats, op de vici in de Romeinse tijd na dan. Dat een nederzettingstype voor minstens 700 tot 1000 jaar een vaste plek in het landschap kreeg, is een heel apart gegeven. Het is de onder meer rol van de kerk die hiervoor gezorgd heeft.

Twee belangrijke kenmerken van kerken liggen daar aan de oorsprong van. Ten eerste is er het rituele: de kerk is een vaste rituele plaats waar voor een hele gemeenschap van gelovigen magische rituelen worden opgevoerd, zoals de sacramenten van het doopsel, het huwelijk, de begrafenis en de zondagse eucharistie. Die rituelen kunnen binnen het Christendom enkel in een gewijd gebouw gebeuren, zijnde de kerk.

Ten tweede zijn kerken als Christelijke tempels grote, kostbare, duurzame gebouwen van steen, met kunstwerken. Die verplaats je niet zomaar. Deze gebouwen worden dikwijls gebouwd vanuit kapitaalkrachtige elite figuren, zoals grootgrondbezitters, vorsten of bisschoppen. Die eigen-kerken worden dan ook dikwijls gebouwd bij het hof van de elite figuur in kwestie.

Dus van zodra er een kerk gebouwd wordt, die een vaste rol speelt voor een groep parochianen, zal de kerk doorgaans bewoning aantrekken en worden sociale en ceremoniële functies gegroepeerd rond het vaste cultus gebouw. Het zijn dus ergens gebouwen vervuld van een bepaald soort magie, waar de gemeenschap troost en samenhang vindt en vond. Kerken zijn tegelijkertijd ook een soort van gemeenschapsgebouwen.

In de loop van de 9^e, 10^e en 11^e eeuw ontstaat ook een extra dimensie: namelijk dat je een vaste kerk hebt per territoriale groep van gelovigen. Het was van belang dat mensen wisten welke ceremoniële plek, welke kerk voor hen bestemd was.¹⁴¹ Dat op zich was voldoende om vanaf een bepaald ogenblik grenzen te gaan bepalen voor elke parochie en kerk omschrijving. Dat werd versterkt door het instellen van een kerk-taks: de tienden. De tienden zijn een bepaald percentage van de inkomsten (ongeveer 10%) die elke parochiaan moest betalen op de landbouwomzet om voor het onderhoud van de de pastoor te zorgen (één derde van de tienden), voor het onderhoud van het kerkgebouw (een tweede derde van de tienden) en voor de sociale zorgen van de gemeenschap te zorgen (de ocmw functie van de parochie zo je wil, vanuit het derde derde van de tienden inkomsten. Maar om te weten welke gronden welke belasting opleverden, was het natuurlijk belangrijk om de grenzen van de parochies nauwkeurig vast te stellen. Dit idee van de systematische heffing van tienden en het bepalen van de grenzen van de parochies, is relatief laat, en is volgens Brigitte Meijns iets dat heel geleidelijk tot stand kwam in de loop van de 11^e eeuw en vroege 12^e eeuw.¹⁴² In elk geval kunnen we vanaf de 12^e eeuw heel duidelijk terugvinden waar en wanneer er dochterkerken werden afgesplitst uit moederkerken en parochies.

In het gebied van de Oudlandpolder vinden we zo de volgende duidelijke afsplitsingen

- Wenduine, Sint-Jans-op-de-Dijk en vermoedelijk ook Zuienkerke uit Uitkerke
- Nieuwmunster uit Houtave
- Sint-Pieters-op-den-Dijk uit de Sint-Salvatorsparochie in Brugge
- Stalhille uit Jabbeke
- Ettelgem is een afsplitsing uit Roksem
- Omgekeerd weten we dat uit de moederparochie Lissewege de dochterparochies Heist en Knokke zijn ontstaan.

Dat betekent dat Uitkerke, Houtave en Lissewege alvast oudere moederkerken zijn in de Oudlandpolder, met een uitgestrekt parochiaal gebied. Hetzelfde geldt voor Dudzele, Jabbeke, Oudenburg en Roksem aan de rand van het gebied.

Een ander gegeven dat kan wijzen op een vroege oorsprong is, naast een vroege datering via geschreven of archeologische bronnen, ook het systeem van de *portiones*: dat is een systeem waarbij de vroegste parochies en kerken meerdere priesters in dienst hadden om de uitgestrekte gebieden die ze bedienden, te voorzien van

¹⁴¹ Meijns 2015.

¹⁴² Idem.

het nodige zielenheil. Een *portio* is dan een opsplitsing van de taken en van het parochiale gebied, (nog) zonder dat het een dochterparochie wordt. In een 15^e-eeuws overzicht van de parochies, hun kerken en wat ze opbrengen aan de Bisschop (qua kerktaks) herkennen we zo Uitkerke, Lissewege, Bredene en Jabbeke als kerken met meerdere priesters en *portiones*.¹⁴³

- **Huutkerke** : Sint-Amanduskerk, eigenaar kerk: Deken en kapittel van de Sint-Donaaskerk Brugge, *duo curati duarum portionum*, taks: 70 pond.
- **Lisseweghe**: OLV Kerk, eigenaar kerk: Sint-Bertijnsabdij Saint-Omer, *tres curati*, taks: 89 pond
- **Breedene**: Sint-Rijckerskerk, eigenaar kerk: Sint-Rijckersabdij Ponthieu, *due capellanie, capellania maior et capellania minor*, item custodia unacum scolastris dicti loci de Breedene, curati, taks: 40 pond.¹⁴⁴
- **Jabbeke**: Sint-Blasiuskerk, eigenaar kerk: Bisschop Brugge, *duo curati*, taks: 60 pond, *Hospitale*

Daartegenover vinden we dan bij voorbeeld Houtave, Vlissegem, Zuikerkerke en Meetkerke waar we geen *portiones* hebben, en eerder lage kerktaksen, wat ook wijst op een beperkter oppervlak. Houtave was wel de moederkerk van Nieuwmunster en was dus oorspronkelijk groter (en wellicht dus toch ook een moederkerk, zoals we hierboven argumenteerden. En Vlissegem wordt dan weer vermeld als altaar in 988, samen met het grote terpdorp Leffinge. Ook Vlissegem is wellicht oorspronkelijk een vroege moederkerk, waaruit dan minstens Klemskerke zou zijn ontstaan.

- **Houtave**: Sint-Bavokerk, eigenaar kerk: Sint-Andriesabdij Brugge, 1 curatus, taks: 48 pond.
- **Meetkerke** : OLV-kerk, eigenaar kerk: Sint Eekhoutabdij Brugge, 1 curatus, taks: 40 pond.
- **Vlissegem**: Sint-Blasiuskerk, eigenaar kerk: Bisschop Brugge, 1 curatus, taks: 42 pond.
- **Zuikerkerke**: Sint-Michielskerk, eigenaar kerk: Deken en kapittel Sint-Donaaskerk, 1 curatus, taks: 55 pond.

De oudst vermelde kerk en daarmee ook het oudst vermelde dorp in de Oudlandpolder is **Vlissegem**. Vlissegem wordt voor het eerst vermeld werd in 988 in een pauselijke bulle van Paus Johannes XV. In deze bulle beval de Paus dat er niet geraakt mocht worden aan de rechten die de Bisschop van Noyon-Doornik had op de kerken van Jabbeke, Oudenburg, Leffinge, Gistel, Vlissegem en Sint-Salvator in Brugge: "*Similiter iubemus ut nullus homo faciat eidem episcopo, vel successoribus eius, molestiam de Hicinio cum matre ecclesia ... et in Flandris de ecclesia sancti Salvatoris, de Getbecca, Aldenburgi, Latfinga, Gestella, Fleskengem ...*".¹⁴⁵

Het lijkt er dus op dat de bisschop in 988 deze altaren in zijn bezit had, of dat hij meende dat de rechten op deze altaren aan hem toekwamen, wat niet noodzakelijk betekent dat hij de altaren in kwestie in het jaar 988 ook effectief in handen had. Deze eerste vermelding van de kerk van Vlissegem vormt ook samen de vroegste vermelding van een vermoedelijk dorp in het onderzoeksgebied. Tegelijkertijd is het samen met de vermelding

¹⁴³ Warichez 1912.

¹⁴⁴ Op dat moment was de parochie al gekrompen ten aanzien van haar grootste middeleeuwse omvang, door landverlies en vooral de heroprichting van Oostende op het grondgebied van Bredene rond 1400..

¹⁴⁵ Thesaurus Diplomaticus op CD-Rom, zoekterm Vlissegem, pauselijke bulle. Zie ook Van Mingroot 1988: 17-18.

van de kerk van Leffinge in dezelfde bulle, de oudste vermelding van de aanwezigheid van kerken en kerkelijke structuren in de gehele kustvlakte.

Haast even vroeg als Vlissegem is **Klemskerke**. Klemskerke wordt voor het eerst vermeld in 1003, als één van de parochies waar grafelijke inkomsten en renten lagen die door Boudewijn IV en zijn moeder Regina uit het grafelijke domein werden overgemaakt aan de Gentse Sint-Pietersabdij (in *Clemeskirca XII pisae*).¹⁴⁶ Met *pisae* wordt overigens de gewichtsmaat van (schapen)kaas bedoeld: één *pisa* weegt 5,11 kg. Uit Klemskerke werden dus een opbrengst van ongeveer 63 kg kaas geschonken aan de abdij. Dat wil zeggen dat er voor 1003 al een kerk was gesticht en dat de dorpsnaam in het oud-Nederlands verwees naar die vroege kerk. Ongeveer honderd jaar later (1108) schenkt de Bisschop van Doornik het altaar van Klemskerke aan het Sint-Donaaskapittel van Brugge, samen met o.m. Uitkerke, Zuienkerke, Aartrijke en andere altaren (*altare de Clemeskerca*).¹⁴⁷ Meer dan waarschijnlijk gaat het om altaren waarover de Bisschop de controle verloren had, of nooit effectief controle had gehad, omdat de kerken in grafelijk bezit bleken, wat onder meer het geval bleek te zijn met Uitkerke en Aartrijke. Het Kapittel van Sint-Donaas was een kerkelijke instelling gesticht door de graven van Vlaanderen en verbonden aan hun macht. Op deze elegante manier werd een situatie opgelost waarbij de Graven van Vlaanderen de altaren binnen de eigen kerkelijke sfeer konden houden. In 1231 werd door de Teutonse Orde een nieuwe kapel gesticht binnen de kerk van Klemskerke.¹⁴⁸ In 1241 bleken er zich in Klemskerke ook novale tienden te bevinden, wat wil zeggen dat het gaat om tienden op nieuwe gronden. De oorkonde vertelt dat het niet gaat om alluviale nieuwe gronden, maar tienden op nieuw ontgonnen stukken duingrond: "*exceptis decimis noualium, si quas euenire contigerit, in Wastina que dicitur Dunis* ».¹⁴⁹ Deze extra tienden werden om een onbekende reden betwist door de Sint-Bertijnsabdij uit Saint-Omer. Dat de duinen als *wastina* omschreven worden én dat het om novale tienden gaat, heeft meer dan waarschijnlijk te maken met het gegeven dat de brede duinengordel boven Klemskerke en Vlissegem (waarin Den Haan ligt), al voor 1241 aan het verstuiven was en uitbreiding plaatsvond boven oud landbouwland. De grond waarop de tiende gold, werd *Brighemans hoec* genoemd.

De kerk in **Bredene** moet eveneens vrij oud zijn, omwille van de centrale ligging van de kerk op de vroegmiddeleeuwse terpheuvel van Bredene. en omwille van de immense omvang van de originele parochie. De parochie Bredene zoals die op de 19^e-eeuwse Popp-kaarten kan gezien worden, is wat er van de parochie overbleef na een herbepaling van de grenzen naar aanleiding van de 80-jarige oorlog rond Oostende. Oospronkelijk reikte de parochie veel verder naar het westen, tot voorbij Oostende. Oostende werd rond 1400 ook heropgericht op het grondgebied van Bredene.¹⁵⁰ De immense moederparochie Bredene lijkt de noordelijke helft van het latere Woutermans Ambacht te hebben uitgemaakt en grensde oorspronkelijk aan de al even omvangrijke moederparochie Leffinge.¹⁵¹

¹⁴⁶ Diplomata Belgica online, nr. 4738.

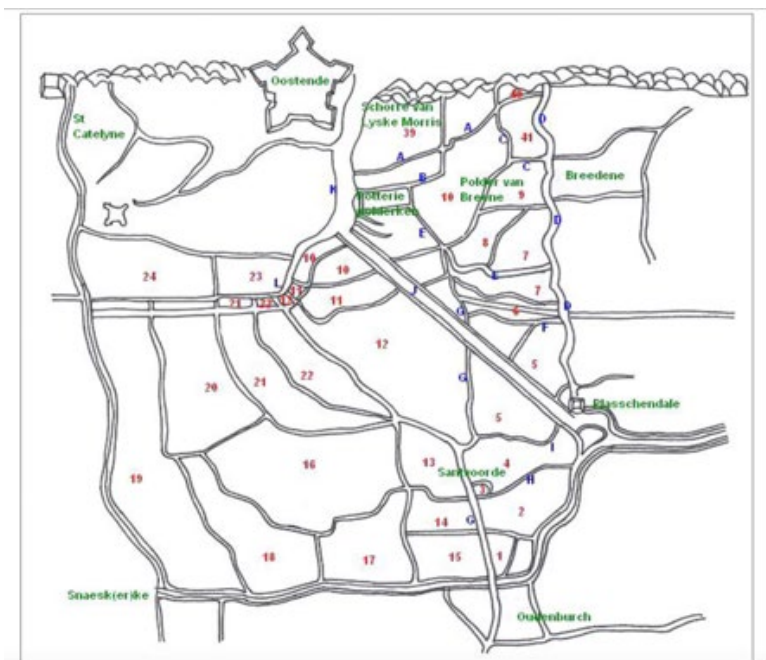
¹⁴⁷ Diplomata Belgica online, nr. 7673.

¹⁴⁸ Diplomata Belgica online, nr. 31476

¹⁴⁹ Diplomata Belgica online, nr. 24783

¹⁵⁰ Tys 2003 en Ryssaert et al 2010.

¹⁵¹ In mins here woutermans ambacht van ghent. In die procchie van Bredene (*Corpus Gysseling online, nr. 137 uit 1269*).

Figuur 31: reconstructie van het grond gebied (en de “beginnen” uit de ommeloper) in Woutermans Ambacht, waaruit blijkt hoe uitgestrekt de moederparochie aanvankelijk was.

Bredene wordt voor het eerst vermeld in 1087, wanneer de Bisschop van Brugge het personaat van Bredene, het recht om de priester te benoemen, overmaakt aan de abdij Saint-Ricquier nabij Amiens.¹⁵² Dit betekent dat dit recht voordien elders lag, mogelijk bij een lekeheer, of een gemeenschap van leken zelfs. De Bisschop treedt hier namelijk op als de hoogste kerkelijke gezagsdrager, niet als de oude eigenaar van dit personaat. De abdij blijft een hele tijd enkel dat personaat op *de ecclesia Bredenay* behouden, en niets meer dan dat.¹⁵³ De monniken van Saint-Ricquier richtten in Bredene een priorij op, die in 1106 een kapel met grond in Lissewege kregen.¹⁵⁴ De priorij zou deze kapel nooit valoriseren, en later zou de kapel aan Ten Duinen geschonken worden waarna de abdij ter Doest gesticht is geworden aldaar. Maar met de priorij in Bredene gaat het niet goed.

In 1190 leren we dat de de monniken van de priorij in Bredene de seculiere priester mogen helpen met het zielenheil.¹⁵⁵ Dit wijst erop dat er een conflict is tussen de lokale priester, die de bewoners vertegenwoordigt, en de monniken van de abdij. In 1202 blijkt de priorij in Bredene dan uiteindelijk in ruïne te liggen.¹⁵⁶ De rol van Saint-Ricquier in Bredene was dus beperkt gebleven, al wordt er ook een school gesitueerd, die vermoedelijk wel door de abdij gesticht is, aangezien een school in de middeleeuwen nog niet tot de gangbare instellingen in een dorp behoort.

¹⁵² Diplomata Belgica online nr. 2091.

¹⁵³ Diplomata Belgica online nr. 6239 uit 1184.

¹⁵⁴ Van Royen 2003.

¹⁵⁵ Diplomata Belgica online nr. 11053.

¹⁵⁶ Diplomata Belgica online nr. 8131.

Eén bron werpt nog een ander licht op de tienden in Bredene. In 1222 blijken een deel van de tienden in handen te zijn van Diederik van Beveren, een beroemde Heer die in die tijd Burggraaf was van Diksmuide en die tienden in leen hield van de Heer van Schoten en Breda.¹⁵⁷ Deze tienden waren waarschijnlijk novale tienden, op recente geulgrond gewonnen. We vinden namelijk geen enkel ander spoor van deze leketienden in Bredene. Bredene behoorde verder tot het Woutermans Ambacht, dat onder meer Oostende en Zandvoorde bevatte.

Lissewege en haar kerk worden voor het eerst vermeld in een bron rond 1060 als kerkelijk centrum (in het verhaal over de reliektocht van de Heilige Lewinna, de *translatio sanctae Lewinna*).¹⁵⁸ Verder werd in een stuk uit 1119 vermeld dat het ‘altaar’ (dus de kerk met een deel van de tienden) door de Bisschop van Doornik werd overgemaakt aan de Sint-Bertijnsabdij van Saint-Omer.¹⁵⁹ De Bisschop was hierbij het doorgeefluik van de Burggraven van de grafelijke burcht en kasselrijcentrum van Bergues (Noord-Frankrijk). De tienden van Lissewege waren dus eerder in handen van een geslacht uit de topadel, die trouwe vazallen waren van de Graven van Vlaanderen en de tienden formeel ook van de grafelijke familie in leen hielden. Ook dit wijst op het belang van Lissewege als centrum van grafelijk domein (zie eerder). Op dezelfde manier bevonden zich ook bij voorbeeld de tienden van Leffinge in de handen van grafelijke vazallen, in dat geval de heren van Fauquemberghe, de burggraven van Veurne. Of en wanneer deze hoge heren de tienden usurpeerden van de kerk is onduidelijk. In theorie is de Bisschop eigenaar, maar er zijn heel wat aanwijzingen dat de kerk van Lissewege een grafelijke eigenkerk is en dat de Bisschop dus pas later, in de 12^e en 13^e eeuw de parochierechten aan een kerkelijke instelling overmaakte onder het mom van een “restauratie”. De burggraven van Bergues bleken overigens nog tot in de dertiende eeuw delen van de tienden van Lissewege in handen te houden.¹⁶⁰ In 1234 bleken zo een beperkt deel van de tienden van Lissewege in handen te zijn van de ‘Weitinus de Rossewale’, die ze in leen hield van de burggraaf van Bergues, een van de topvazallen van de Graaf van Vlaanderen.¹⁶¹ Opmerkelijk is dat Raaswalle, wat een belangrijk leengoed is in Uitkerke (en voor het eerst vermeld in 1209 als ‘Razawala’) dus een rol speelt in Lissewege. Het hof zelf zou ook teruggaan op een vroegmiddeleeuwse site.¹⁶²

De parochie had verder niet minder dan 3 portiones, wat wijst op een bepaald belang en een bepaalde uitgestrektheid. De grens van Lissewege met Uitkerke was de *Grote Watergang* die een relict vliet moet geweest zijn van de Blankenberge Geul. De grens met de grote moederparochie ten oosten, Dudzele is complexer.

¹⁵⁷ Warlop 1975, p. 281.

¹⁵⁸ HOLDER-EGGER (O.), in: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, 15/2 (Hannover, 1888) 783-789.

¹⁵⁹ Diplomata Belgica online nr. 2957.

¹⁶⁰ Diplomata Belgica online nrs. 16795 (1222), 30690 (1242/1244) en 23626 (1247) behandelen de verkoop en overdracht van diverse onderdelen van de tiende van Lissewege door de here van Bergues aan de abdij van Saint-Omer.

¹⁶¹ Diplomata Belgica online nr. 31501.

¹⁶² <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/45088>

In 1060 werd de *aecclesiam Liswege* zoals gezegd, bezocht door de monniken van de abdij van Sint-Winoksbergen, die daar de relieken van de (door hen uit Sussex geroofde) heilige Lewinna kwamen tonen. De relieken van de heilige brachten meteen een miraculeuze genezing voor een man die met dodelijke zweren aan zijn bed gekluisterd was, een zekere *Ramboldus*, die meteen de oudste met naam gekende Lissewegenaar én Oudlandpolder-bewoner is.¹⁶³ Dat de monniken van de grafelijke Benedictijnerabdij van Sint-Winoksbergen in Lissewege om steun (en bezit) kwamen vragen lijkt logisch vanuit de vermoedelijk rijke inkomsten van de parochie. Het is tegelijkertijd een vreemd gegeven, omdat het de heer van Bergues blijkt te zijn (waar de abdij gesitueerd is) die de parochie-inkomsten in de 12^e eeuw in handen blijkt te hebben.

Ten westen van Lissewege bevindt zich de grote moederparochie **Uitkerke**, die wellicht de grootste en belangrijkste in het hele Oudlandpolder gebied is geweest. De naam Uitkerke wordt traditioneel verklaard vanuit de veronderstelling dat de kerk buitendijks aan de Blankenbergse Dijk of Gentele Dijk werd aangelegd, maar deze dijk is mogelijk een stuk jonger dan de kerk en het dorp van Uitkerke. Met het element “Uit” wordt meer dan waarschijnlijk gewoon verwezen naar de zeewaartse ligging van de kerk op de geulrug van de Blankenbergse geul. Zoals we al eerder zagen is de zandrug van deze heel vroeg opgeslibte geul vrij dicht bewoond van in de Vroege Middeleeuwen. De “uit”-kerk was dan vermoedelijk de kerk die als vroege parochiekerk de zeewaartse kant van deze omgeving bediende.

Net als Lissewege is het een parochie die in de Late Middeleeuwen nog portiones heeft, en dus meerdere priesters. In een oorkonde uit 1237/1238, over een stuk land gelegen in “Riet” (moeras?) worden de *parochiales presbyteri in Utkerca*, Petrus en Lambertus genoemd.¹⁶⁴

In de loop van de tijd werden uit de moederparochie onder andere de deelparochies Wenduine, Blankenberge en Sint-Jans-op-den-Dijk afgescheiden. Hun parochiale gebieden dienen we dus bij dat van Uitkerke te voegen om een idee te hebben van de uitgestrektheid van de moederparochie.

De reliekentocht met het lichaam van de Heilige Lewinna uit ca. 1060 doet ook Uitkerke aan, wat sterk suggereert dat Uitkerke inderdaad een grote, en wellicht ook rijke parochie was. De monniken bezochten met haar relieken dus *Uutkerkea*, waar het bezoek een heel tumult en een volkstoeloop veroorzaakt. De mensen wilde blijkbaar de stof over de kist van de heilige aanraken.¹⁶⁵

De precieze ouderdom van de kerk van Uitkerke is niet bekend. De kerk heeft een merkwaardige toewijzing aan Sint-Amandus, wat op een vroegmiddeleeuwse oorsprong zou kunnen wijzen (de meeste Amanduskerken hebben een vroegmiddeleeuwse oorsprong). De oudste oorkonde waarin de kerk wordt vermeld (en dus ook het dorp) is een oorkonde uit 1100 waarin de Bisschop van Doornik het personaat van de kerk aan het

¹⁶³ Holder Egger 1888: *Verum postea ventum est ad aecclesiam Liswegel, ubi in lecto defertur quidam nomine Ramboldus, pustulae morbo morti proximus.*

¹⁶⁴ DB20882

¹⁶⁵ Holder Egger 1888.

machtige Sint-Donaaskapittel te Brugge schenkt.¹⁶⁶ Het personaat is het recht om de priesters van de parochie te benoemen. In 1108 wordt vervolgens het altaar van Uitkerke en dus het beheer van de hele kerk overgemaakt aan hetzelfde kapittel, samen met de altaren en kerken van Zuienkerke, Klemskerke, Aartrijke, Loppem en Dudzele.¹⁶⁷ Het kapittel van de Sint-Donaaskerk in Brugge was als instelling nauw verbonden met het grafelijke huis. De kerk en het kapittel maakten deel uit van de Burcht (en het paleis) van de Graven van Vlaanderen in Brugge en waren, net als de Sint-Donaaskerk, door de grafelijke familie gesticht. Het lijkt erop dat het bezit van de kerk van Uitkerke zo binnen de grafelijke sfeer werd gehouden. De kerk lijkt namelijk een eigenkerk te zijn die gesticht werd nabij (en door) het grafelijke leenhof van Uitkerke. De kerk ligt topografisch, als een eiland haast, naast de merkwaardige circulaire structuur van het Hof en (later ook kasteel) van Uitkerke. Ook de geschreven bronnen lijken dit toch wel te bevestigen. In de vroege 13^e eeuw worden een groot deel van de parochiale tienden van Uitkerke afhankelijk van het leenhof van Uitkerke verkocht aan het al vermelde kapittel van Sint-Donaas in Brugge. In 1202 bij voorbeeld wordt een derde van de tiende van Uitkerke in hypotheek gegeven door Ridder Willem Hamer van Uitkerke en dit aan het Sint-Donaas Kapittel te Brugge.¹⁶⁸

Dat de kerk van Uitkerke een grote rijkdom had, blijkt uit de latere collectie schilderijen van de kerk. Die bevatten merkwaardig oude topstukken uit de 16^e en 17^e eeuw, die eertijds werden toegeschreven aan Quinten Metsys en Antony Van Dijck.¹⁶⁹ De schilderijen collectie van de Sint-Amanduskerk in Uitkerke is ongetwijfeld de rijkste en bijzonderste uit de hele omgeving en verwijst naar de grote rijkdom van de parochie in de Late Middeleeuwen en nadien.

Uit Uitkerke werden dus enkele dochterkerken afgeleid. In een document uit 1135 vermeldde de Bisschop van Doornik dat de kerk van Uitkerke enkele afhankelijke kapellen had (*altare de Utkerca cum appenditio suo*).¹⁷⁰ Een oorkonde uit 1187 geeft mooi weer hoe dan die afhankelijke kapellen evolueren tot dochterparochies, in het bijzonder Wenduine.¹⁷¹ De tekst luidt als volgt:

parrochiam in duas diuisimus, scilicet in Utkerca et Weinendunen. Ut autem de utriuslibet parrochie terminis nulla prorsus in futuro nasci posset dubitatio, statuimus ut aqueductus qui dicitur Uertinga, a meridie usque ad Dich et a Dich usque ad Latam Fossam, et a Lata Fossa usque ad Slusflith et a Slusflith usque ad mare dictas parrochias distingueret

¹⁶⁶ Diplomata Belgica online nr. 7672

¹⁶⁷ Diplomata Belgica online nr. 7673.

¹⁶⁸ Diplomata Belgica online nr. 31414.

¹⁶⁹ <http://balat.kikirpa.be>, zoekterm Uitkerke en Bartholeyns 1913, 182.

¹⁷⁰ Diplomata Belgica online nr. 7674.

¹⁷¹ Diplomata Belgica online nr. 4694.

vertaling:

“We verdelen de parochie in twee delen, te weten Uitkerke en Wenduine. Opdat er in de toekomst geen geschillen zouden zijn over de grenzen van de parochies bevestigen we hierbij dat het volgende verloop beide parochies van elkaar onderscheidt: de waterloop die de *Vertinga* wordt genoemd, van het zuiden tot de *Dich* en van de *Dich* tot aan de Brede Gracht, en van de Brede Gracht tot aan de Sluisvliet en van de Sluisvliet tot aan de zee.”

De grenzen tussen beide deelparochies worden aangegeven door waterlopen: de *Vertinga*, vanuit het zuiden tot aan de *Dich* (of dijk?), van de *Dich* tot aan de Brede Gracht en van de Brede Gracht tot aan de Sluisvliet, en vandaar naar de zee.

Wenduine is dus de noordwestelijke hoek van de moederparochie, tussen een merkwaardige rechte lijn die daar de grens vormt tussen Uitkerke/Wenduine ten noorden van die lijn en Houtave/Nieuwmunster ten zuiden van die lijn. Deze lijn kunnen teruggaan op een ondertussen verdwenen afwateringskanaal, hetzij een merkwaardige onbekende dijk tussen het Bommelzwin en de duinen aan de westzijde van Wenduine. Als je de tekst probeert te volgen op de kaart, dan kan de *Vertinga* niets anders zijn dan het Bommelzwin, die mogelijk teruggaat op een oude zijgeul of geultak van de zogenaamde Houtave geul. Het Bommelzwin lijkt in het zuiden aan te sluiten op de Schellefliet (of *Scelfleta*). In de hoek waar het Bommelzwin samenkomt met de Wenduinese Watergang loopt de grens kort naar het oosten, om dan de Blankenbergse Vaart te volgen. Dat kleine stuk in het verlengde van de Blankenbergse Vaart moet dan het element “*Dich*” zijn dat in 1187 vermeld wordt. Het kan een kleinere binnenlandse afdamingsdijk geweest zijn waarvan de originele rol niet meer duidelijk in het landschap aanwezig is. De Blankenbergse vaart is dan de “Brede Gracht” (Blankenberge bestond namelijk nog niet), die dan naar het noorden verder zou lopen tot aan de Evendijk om daar als Sluisvliet tot aan de afwateringslus te lopen. Die Sluisvliet sloot trouwens ook aan op de Gentele, zoals we eerder aangaven. Wat wel duidelijk is, is dat in 1187 de afwatering gebeurde via de sluis op de Blankenbergse Vaart en níet meer via de restgeul tussen de Westdijk en de Oostdijk. De waterhuishouding en de bepaling van deelparochies en nieuwe parochiale identiteiten waren erg nauw met elkaar verbonden (over de waterhuishouding, zie verder).

Figuur 32: kaart van het gereduceerd kadaster van Wenduine van 1850 met weergave van de grenswaterlopen.

Na Wenduine wordt vermoedelijk ergens net na 1200 Sint-Jans-op-den-Dijk afgesplitst van Uitkerke. In 1228 wordt "Magister Willelmus Bec, presbiter Sancti-Iohannis supra Dyc" vermeld.¹⁷² In de eerste helft van de 13^e eeuw wordt dan de OLV-parochie Scharphout gesticht, het latere Blankenberge.

Een kerk die vermoedelijk een afsplitsing is van Uitkerke is **Zuierenkerke**, zij het dan dat het gaat om een afsplitsing zonder dat er een schriftelijke neerslag van bewaard is gebleven. Het lijkt er sterk op dat de "zuidelijke kerk" is gesticht vanuit de grote moederparochie Uitkerke, als de kerk die de zuidelijke omgeving van het Uitkerkse gebied zou bedienen. Die omgeving werd al voor het eerst vermeld in een schenkingsoorkonde uit 975 als *Cle(h)iham*, wat vermoedelijk betrekking heeft op een vooruitstekend en/of hoger gelegen gebied in de schorren, nabij een open getijdengeul.¹⁷³ Deze schenking gebeurde door Hildegard, dochter van Graaf Arnulf I van Vlaanderen, en haar echtgenoot Dirk II, Graaf van Holland (en overigens geboren in Gent). Kleiem of Clehiham was duidelijk een gebied met grafelijk domein. Het zou echter pas duren tot 1108 voor de kerk van Zuierenkerke vernoemd wordt, wanneer de Bisschop van Doornik het altaar en de parochierechten schenkt aan het Sint-Donaaskapittel van Brugge.¹⁷⁴ De beide altaren worden in de oorkonde samen geplaatst, als zijnde gerelateerd, wat volgens Brigitte Meijns op een onderlinge verwantschap kan wijzen: "*altare quoque de Utkerca et altare de Zuenkerca.*"¹⁷⁵

Die grafelijke rol wordt later nog verder duidelijk wanneer blijkt dat opnieuw vazallen van de Graaf van Vlaanderen een deel van de tienden in handen houden (leketienden). In dit geval geeft Philips van Maldegem in 1207 een deel van zijn tiende van Zuierenkerke in hypotheek aan het Sint-Donaaskapittel.¹⁷⁶ In datzelfde jaar belegt hij ook een hypotheek op de helft van de tiende van Zuierenkerke bij de abdij van Vicoigne, en dat voor maar liefst 800 pond.¹⁷⁷ De tiende van Zuierenkerke bracht dus in totaal rond de 1600 pond op, wat een erg hoog bedrag is. In 1220 dan draagt Philips 1 van Maldegem 2400 schoven (vermoedelijk tarwe) of hooi?) die 6 jaar opbrengsten op de tienden van Zuierenkerke voorstellen, over aan de Bisschop, die ze overmaakt aan het Sint-Donaaskapittel (DB 31434). De heer van Maldegem was dus nog meer dan 100 jaar lang de tiendenheer van Zuierenkerke, en dus degene verantwoordelijk voor het onderhoud van de kerk, daar waar het altaar bij Sint-Donaas zat.

De derde parochie waaruit een duidelijke afsplitsing kwam is **Houtave**. Houtave wordt al in 1003 vermeld, in het kader van het overmaken van grafelijke domeininkomsten aan de Sint-Pietersabdij in Gent. In Houtave en omgeving moeten er effectief uitgestrekte grafelijke domeinen gelegen hebben. De vermelding van Houtave als parochie gebeurt pas in 1190 wat vrij laat is.¹⁷⁸ In dat jaar wordt er door de Burggraaf van Oudenburg, alweer een hoge functionaris van de Graaf van Vlaanderen, een rente uit Houtave nabij *Niwenwega* (op de grens met Varsseware) geschonken aan de kapelaan van een nieuwe kapel in (wellicht) Oudenburg.

¹⁷² Coornaert 1967a, p. 34.

¹⁷³ <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/lemma/?id=8536> en Diplomata Belgica online, nr. 4589.

¹⁷⁴ Diplomata Belgica online, nr. 7673.

¹⁷⁵ Meijns 2015.

¹⁷⁶ Diplomata Belgica online, nr. 31417.

¹⁷⁷ Diplomata Belgica online, nr. 14008 en 14009.

¹⁷⁸ Diplomata Belgica online, nr. 10941.

Niwenwega is zowel het gehucht Nieuwege, tegenwoordig aan het 17^e-eeuwse kanaal Scheepsdale-Plassendale, als een (nieuwe) weg die Houtave verbond met Varsenare in de Zandstreek, waar de weg rechtstreeks aansluit op de *Zeeweg/Zeedijk*, die loopt tot (minstens) in Loppem.¹⁷⁹ De situering van de rente heeft betrekking op de grafelijke gronden in Houtave. De geschreven bronnen plaatsen overigens het bezit en vermoedelijk ook de stichting van de kerk van Houtave in de sfeer van de adel en meer specifiek het huis Eine-Vladslo-Oudenburg.

In de loop van de zes jaren tussen 1215 en 1221 maken diverse leden van de regionale lage adel de delen van de tienden van Houtave die ze in leen hielden over aan de Sint-Andriesabdij van Brugge. Dat gaat om Wouter en Jan Bigge, de zonen van Wouter Bigge; Willem de zoon van Bertildis van Zuienkerke; Richard Balea; Gosuinus van Varsenare en de Schout Christiaan van Nieuwmunster.¹⁸⁰ Dit zijn de lokale vazallen en leenhouders, wellicht ook ruiters/milites en dorpsheren van de directe omgeving van Houtave. Zij hielden de inkomsten van de tienden in concreto in handen. Maar zij hielden ze in handen van belangrijke families: de rechtstreekse leenheer en dus “heer van de Tienden” was de Heer van Schelderode, die tot de topadel van Vlaanderen behoorde. De familie van Schelderode behoorde tot het roemruchte huis van de heren van Gavere en waren belangrijke “bannermen” van het Graafschap. Maar ook zij hielden de tienden op zich in leen, en dit van niemand minder dan de roemruchte vrouwe Sybil van Wavrin, de nicht van de Graaf van Vlaanderen en de kleindochter van de Hertog van Bourgondië. Sybil was namelijk de dochter van Peter van den Elzas, broer van Graaf Philips van den Elzas, en Matilde, de dochter van Raymond van Bourgondië. Philips van den Elzas nu, had in 1176 het enorme bezit van de kinderloze Walter II van Eine, één van de machtigste adellijke figuren uit het Graafschap in handen gekregen via haar oom Graaf Philips.¹⁸¹ Uit zijn bezit, dat verder ook het Burggraafschap en de Heerlijkheid op de nabijgelegen oude stad Oudenburg inhield, kreeg ze onder meer de Heerlijkheid Vladslo. Het is zo goed als zeker dat het bezit (en wellicht ook de stichting) van de kerk van Houtave gezien moet worden in relatie tot de Burggraven en heren van Oudenburg, wat alweer wijst op het belang van de hoge Vlaamse adel in de Oudlandpolder.

Er is om af te sluiten nog één bijzonder aspect rond de ouderdom en het ontstaan van Houtave als dorp. In het begin van de 11e eeuw ondernam de abt Othelbold van de Gentse Sint-Baafsabdij een poging om de kerk van Houtave te claimen als bezit van de abdij dat verloren was gegaan tijdens de moeilijke late 9e eeuw (Noormannen inval en machtsontwikkeling Graven van Vlaanderen). Die claim is meer dan waarschijnlijk vals, aangezien de Sint-Baafsabdij geen bewijs kon voorleggen, en het altaar van Houtave nadien niét naar Gent ging, maar naar de Sint-Andriesabdij. Waarschijnlijk was het net de rijkdom uit de grafelijke domeinen én de rijkdom van de vrije schaapsboeren die de abdij ertoe aanzette een poging te ondernemen om de rijkdom in kwestie aan haar bezit toe te voegen. Slechts één element maakt dat we voorzichtig moeten blijven, namelijk

¹⁷⁹ Het historische belang van deze weg, de Zeeweg en Nieuwege, roept de vraag op naar het belang van het vertrekpunt ervan. Op de weg lag alvast op de overgang van de zandstreek naar de kustvlakte het Hof van Proven, van de heren van Varsenare, en het domein Tillegem in Brugge. De kans bestaat dat er in Loppem een inmiddels verloren gegane centrale plaats gesitueerd was, waarvan de rechtstreekse connectie met de kustvlakte van groot belang was.

¹⁸⁰ Diplomata Belgica online, nr. 33536 en 33546.

¹⁸¹ Warlop 1975, p. 451 en 523.

dat de kerk van Houtave een Sint-Bavokerk is.¹⁸² Alleen is een kerkstichting uit de 9e eeuw niet erg waarschijnlijk én is Houtave aantoonbaar dominant grafelijk domein (en geen domein van de Sint-Baafsabdij).

Uit Houtave ontstaat dan weer de kerk van **Nieuwmunster**, aan de noordzijde van de parochie. Het ontstaan van de parochie van Nieuwmunster is relatief laat. Nieuwmunster wordt echt als een nieuwe kerk gesticht én benoemd in de jaren voor 1214/1216 waarin het dorpje wordt vermeld als *Niemonstra* of *Novo Templo*.¹⁸³ In 1214 wordt ook de schout van de Sint-Pietersabdij te Nieuwmunster genoemd, waarmee verwezen wordt naar de grote domeinen van deze abdij in de omgeving van het dorp Nieuwmunster, domeinen die afkomstig waren van uit het Spijkerdomein van de graven van Vlaanderen (zie eerder). De vraag rijst of de kerk stichting, de nieuwe monsterkerk, niet gestimuleerd is door de Gentse abdij, die in deze hoek van Houtave een symbolisch grotere aanwezigheid wilde, door er een velle neuve te stichten.

De parochies en dorpen die we nog niet besproken hebben, zijn allen gelegen aan de rand van de kustvlakte en de zandstreek. **Sint-Pieters op den Dijk** is een afsplitsing uit de oude Sint-Salvators parochie in Brugge. Pas in de vroege 13^e eeuw, 1220, wordt Sint-Pieters vermeld als afzonderlijke parochie, daar waar het grondgebied van Sint-Pieters in 1198 effectief nog tot Brugge werd gerekend.¹⁸⁴ Het betekent dat de mensen in de rand van de kuststreek Brugge als hun kerk en gebied zagen, en niet Uitkerke-Zuienkerke, wat misschien wel iets zegt over afstanden tot centrale plaatsen en aspecten van identiteit.

Stalhille is een late afsplitsing uit Jabbeke en wordt voor het eerst vermeld als parochie in 1201 in verband met een bepaalde rente die daar lag.¹⁸⁵ Stalhille was een onderdeel van Jabbeke, dat zich dus tot in de schorre uitstreckte. De naam, als verwijzing naar een stal op een *hil*, wellicht een geulrug tenmidde van de venige depressies die daar zo sterk aanwezig zijn, zal heel waarschijnlijk ouder zijn. Het roept het beeld op van een schapenboerderij op de hoge grond in de schorre. Maar de parochie zelf is wellicht late 12^e- of vroege 13^e-eeuws. De moederparochie Jabbeke wordt ook wel vereenzelvigd met het Ambacht Straten, naar de heren van Straten, die een top-adellijke familie waren uit de omgeving van Varsenare, die terugging tot de 11^e eeuw. De eigenaar van de kerk was, net zoals in Jabbeke, de Bisschop van Brugge.

Meetkerke is een stuk ouder en wordt al vermeld in 1041, wanneer Heinfridus en Ava een bezit (met weiden en huizen enz) in *Matkerka* overmaken aan de Sint-Pietersabdij van Gent.¹⁸⁶ Die kerk moet dus een stuk ouder zijn en was wellicht een dochterkerk van Varsenare, waarmee het een opmerkelijk rechte grens vormt, Varsenare dat op zich wellicht afhing van de Sint-Salvatorskerk van Brugge (die sinds 988 zéker eigendom was van de Bisschop van Brugge). Meetkerke werd vermoedelijk al ergens in de 11e eeuw afgesplitst uit Varsenare. De geschiedenis daarvan zorgt voor een bepaald mysterie. Er is namelijk een oorkonde uit 1052/1053 die melding maakt van de schenking van het altaar van Marchirca door Bisschop Boudewijn aan het kathedrale

¹⁸² Verhulst 1959, p. 103.

¹⁸³ Diplomata belgica online, nr. 15193 en 33058.

¹⁸⁴ Coornaert 1972, p. 136.

¹⁸⁵ Diplomata belgica online, nr. 29391.

¹⁸⁶ Diplomata belgica online, nr. 4769.

kapittel van Doornik.¹⁸⁷ In 1193 wordt door dat zelfde kapittel de kerk van *Matkerca* doorgegeven aan de Brugse Eekhout abdij tegen een cijns van 8 mark per jaar.¹⁸⁸ De schrijfwijze is dus anders: *mar* in de plaats van *meet*. Opmerkelijk genoeg is er bij archeologisch onderzoek van het graf van Bisschop Boudewijn, de schenker van het altaar, een endotaaf of gedenksteen uit 1068 gevonden waarin de schenking van de kerk van *Marchirca* aan het kapittel van de Kathedraal bevestigd wordt: het *altari Marchirce in Flandris cum alii Beneficiis*, onafhankelijk van de oorkonde.¹⁸⁹ Los van het altaar wordt Meetkerke ook in 1089 en 1108 nog vermeld: in 1089 gaat het om grafelijk domein in *Madkerca*, in 1108 gaat het om *Matchirca*. Is het mogelijk dat er ergens bij de administratie van Doornik Meetkerke bekend stond als “Markerke”? Doorgaans kan een “r” taalkundig geen “d” of “t” worden en omgekeerd, maar hier lijkt die verwisseling wel degelijk gebeurd te zijn. Meer zelfs, nog in de vroege 20^e eeuw werd Meetkerke door de lokale bevolking Meerkerke genoemd, zo schrijft Magda Devos.¹⁹⁰ En er is meer: de Mareleed, die al in 1300 vermeld wordt, verwijst eveneens naar Mare/Meer in de plaats van Meet.¹⁹¹

Het bestaan van deze traditie, in relatie tot de oude bronnen roept de vraag op wat de originele vorm is en wat de kanselarijvorm of administratieve vorm, want ze kunnen niet uit elkaar geëvolueerd zijn. Beide vormen zijn oud, midden 11^e-eeuws, wat op zich al bijzonder is. Beide vormen zijn zinvol: de kerk aan het meer/moeras versus de kerk bij de natte weiden (maad, cf ook meadow). Beide kunnen de administratieve verbastering geweest zijn van de andere, waarbij een scribent *Marchircha* als *Madkerca* opschreef of vice versa. Of bestonden beide tradities nu eenmaal naast elkaar? Dat laatste is dan weer minder waarschijnlijk: met een “mar”/“meer” wordt duidelijk naar een bestaand, nat moeras verwezen, maar “med/meet” verwijst naar natte lage weides (cf meadow). Misschien ging het ook vooral om een verschil in perceptie, tussen natte weide, en moeras. In 16e-eeuwse bronnen worden de Moeren, die op dat ogenblik zéker tot nat moeras zijn herleid, verder nog omschreven als “vollanden”, met een herkenbare percelering en *morescate* of moerschattung.¹⁹² De vraag is wel of deze percelering ook in de 11e eeuw al aanwezig was. Voor Meerkerke spreekt het gegeven dat de lokale bevolking in het dialect Meerkerke bleef zeggen tot in de 20^e eeuw. Dat is bij voorbeeld ook het geval in Oostkamp, waar de lokale bevolking nog steeds Horskamp zegt, de originele 11^e eeuwse (of oudere) vorm, ondanks dat het administratief Oostkamp is geworden. Tegen Meerkerke, spreekt dat Meerkerke enkel voorkomt in bronnen uit Doornik, wat best ver is, en dat Meetkerke van in de 12^e eeuw duidelijk domineerde. Het is een intrigerend landschappelijk probleem.

¹⁸⁷ Pycke & Vleeschouwers 2016, p. 68.

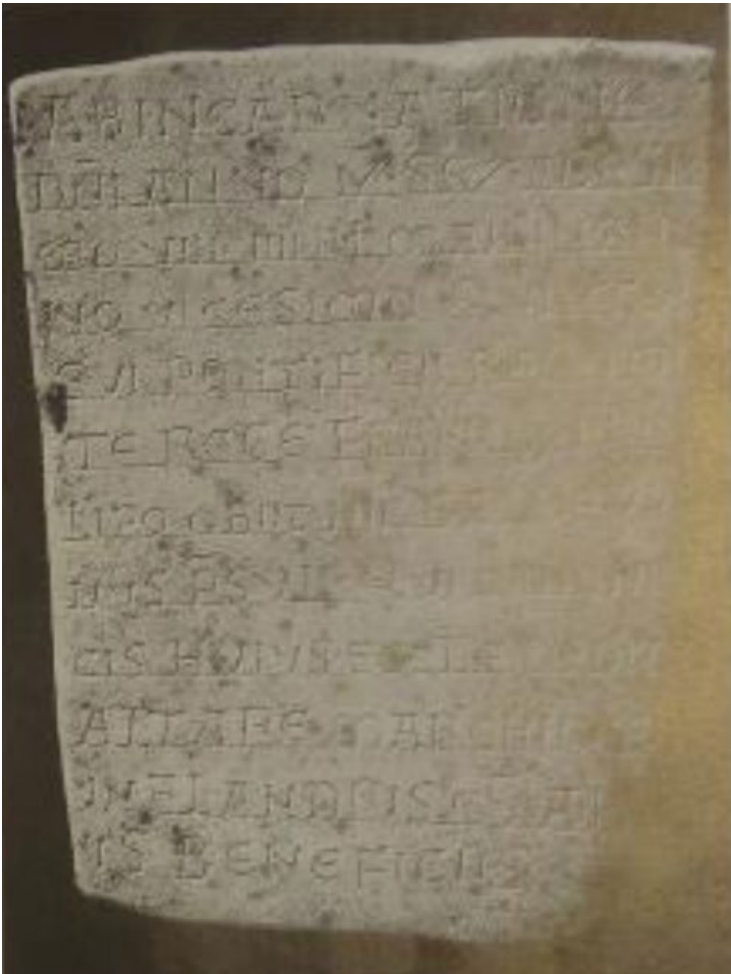
¹⁸⁸ Diplomata Belgica online nrs . 10928, 10929, 11080, 11678, 11962, 5878.

¹⁸⁹ Van Belle 2014.

¹⁹⁰ Devos & Vandekeckhove 2005.

¹⁹¹ Pollet 1942.

¹⁹² Augustyn 2001, p. 58.

Figuur 33: de endotaaf uit het Graf van Bisschop Boudewijn van Doornik met de vermelding van *Marchirca*.

Het gebied van Meetkerke, bekend om zijn veen landschap, de Grote Moere, was wellicht grotendeels eigendom van de Graven van Vlaanderen (zie elders), en wellicht heeft de schenking uit het grafelijk domein van gewichten kaas in Varsenare van 1003 betrekking op het gebied van Meetkerke.¹⁹³ De kaas was afkomstig van Grafelijke schaapsboerderijen in Houtave, Klemskerke, Scelfleta, de schorren voor Jabbeke (Stalhille) en dus wellicht ook de kustvlakte (veen en schorren) voor Varsenare, zijnde Meetkerke. Het zou betekenen dat er in 1003 nog geen kerk stond in Meetkerke en in 1041 wel, en dat de omgeving pas dan voldoende parochianen bezat om een eigen kerk te krijgen. De naam kan verwijzen naar de ontginning van het veen in lange uitveningsstroken of “meten”, wat meteen een idee kan geven over de ouderdom van systematiek van de ontginning van het veen aldaar, of naar ‘meadows’, of lage weiden, tenzij de versie *Marchirca* juist zou zijn, en dan verwijst de naam naar de kerk aan het veenmoeras. De inkomsten uit de veenwinning te Meetkerke moeten overigens erg aanzienlijk geweest zijn: de schenking van altaar, kerk en tienden aan de Eekhoutabdij

¹⁹³ Diplomata belgica online, nr. 4738.

werd bekrachtigd door de paus zelve. Maar er is vooral die vreemde vermelding op de endotaaf van Bisschop Boudewijn: van alle schenkingen en bezitsoverdrachten wordt die van Meetkerke aangehaald als belangrijk memoria-element op de endotaaf. Het is merkwaardig. De kerk zelf begon als een veldstenen Romaanse kerk, wellicht uit de 11^e eeuw dus.

Een laatste parochie die we zo kort willen aanhalen en die effectief deel uitmaakt van het onderzoeksgebied, zij het slechts voor de noordelijke helft boven het kanaal (en dus de leperlee), is **Ettelgem**. Ettelgem is een dorp met een vroegmiddeleeuwse oorsprong aan de zuidzijde van de maritieme vlakte. De oudste vorm is *Adlingehem*, een vroegmiddeleeuws ing-heim toponiem, daterend uit 1028/1030.¹⁹⁴ De kerk van Ettelgem was een dorpskerk en afsplitsing van de 8e-eeuwse eigenkerk van Roksem, die de belangen van de Sint-Bertijnsabdij van Saint-Omer in dit deel van de kustvlakte vertegenwoordigde. De nederzetting zelf lijkt zéker vroegmiddeleeuws, maar de kerk is wellicht 11e-eeuws.

Dat er vanuit de parochies, dorpen en kerken op de rand van de schorre dochterkerken en dorpen werden gecreëerd, eenmaal die zone bewoonbaar werd, is een gegeven dat we ook elders in het Noordzeegebied tegenkomen.¹⁹⁵ Het betekent verder ook dat we volgens ons te maken hebben met zowel parochies en dorpen en dus 'kolonisatie' vanuit de oude, vroegmiddeleeuwse centra op de rand van de zandstreek én met grote moederparochies in de schorren zelf, die tot stand kwamen in plekken met een zeker belang, zoals vooral Uitkerke en Lissewege.

Het blijft opvallend dat die vroegste kerken in en aan de rand van de kustvlakte (bij voorbeeld Jabbeke), meer dan één pastoor hadden wat te maken had met de uitgestrektheid van die vroege bewoning in de kustvlakte. Dit gegeven is erg gelijklopend met wat men vaststelde voor het 7e- tot 10e-eeuwse rurale minster-kerk-systeem in Engeland. De Latijnse term voor een Angel-Saksische minster-kerk was *monasterium*. Hieronder moet in de context van de rurale minster-kerken echter geen kloostergemeenschap worden verstaan, maar gewoon het verblijf van meerdere priesters die bij een minster-kerk hoorden.¹⁹⁶ Opmerkelijk genoeg zijn er ook in de Vlaamse kustvlakte enkele kerken/plaatsen die in 13^e-eeuwse bezitsoorkonden met de "volkstaal"-versie van het woord *monasterium* worden beschreven en dan met name met het woord *monster/moenster*:

6/11/1283 ...van. alevene. ymeten lands ende een alf ymete lands ...
licghende int ambocht & indie prochie van **Vlissenghem** of sutalf **den moenstere** benorden ...

27 5/12/1263 ... ende dit lant ghelt .x sol jars **te Suenkerca in de monster** den armen...

161 20/10/1274 ... *achtiene. ymete lands lichtelic min jof lichtelic me legghende binden ambochte van houtawe beoesten den moenstre van Houtawe vorseit. & & es gheheten Dat Werf & Heilewiue Meed. ...*

¹⁹⁴ Toponymisch woordenboek online.

¹⁹⁵ Rippon 2001, p. 185.

¹⁹⁶ Tys 2003.

763 17/1/1288 ... van Enen ymete lands lichtelic min jof me licghende in die prochie van **Nieumoenster** zudwaerd van **Weindunen moenster** & heet **Knijs Ofsted...**¹⁹⁷

Vlissegem, Zuienkerke, Houtave, Wenduine noch Nieuwmunster hebben nooit een klooster gehad en toch werden er munsterkerken gesitueerd. Zou het kunnen dat het om kerken gaat die net als de Angel-Saksische minsters door de bisschop opgericht werden om parochiale zorgen te verspreiden in tot dan toe “onbediend” gebied? In het Middelnederlands woordenboek wordt münster/monster vooral verklaard als stichtskerk, naast domkerk, kathedraal, betekenissen die voor de munster-kerken in de kustvlakte vergeten mogen worden.

Minster-churches worden in Engeland ook meestal gekoppeld aan vorstelijk bezit, en effectief lijkt het toch wel zo dat de meeste kerken in het gebied in vele gevallen nauw verbonden lijken te zijn met ofwel de Graven van Vlaanderen, ofwel hun vazallen, en dat geldt dan vooral voor de oostelijke kerken en de kerken aan de rand van de zandstreek. In het geval van de westelijke kerken: Bredene, Vlissegem en Klemskerke, zien we veel minder inmenging van de Graven van Vlaanderen en kunnen we heel hypothetisch zelfs veronderstellen dat de kerken misschien wel gewoon het resultaat zijn van de initiatieven van de lokale vrije kustbewoners, de opvolgers van de vroegmiddeleeuwse schaapsboeren.

Hoe dan ook vertelt de kerkgeschiedenis een heel verhaal over hoe de evolutie van de bewoning in de Oudlandpolder verliep. Vanaf het bestaan van de kerken ontstonden er nieuwe centra en focusplekken, die dus inderdaad eeuwenlang zouden blijven bestaan, de dorpen.

Eén gegeven willen we nog bespreken: er waren dus meer collectieve nederzettingen dan de dorpen alleen. Tussen Nieuwmunster, Houtave, Meetkerke en Zuienkerke lag het verdwenen *Sclefleta*; tussen Wenduine en Uitkerke Tarninge; tussen Lissewege en Uitkerke Buekmaere; tussen Houtave en Stalhille Nieuwege; tussen Uitkerke en Zuienkerke lag Sint-Jans en meer. Die gehuchten hebben allemaal een rol gespeeld in de ontwikkeling van het landschap en hebben het uiteindelijk niet gehaald als centra, maar ze hadden het wel kunnen worden. Het betekent dat de collectieve bewoning zich concentreerde in enkele centra met een doorlevende sterke identiteit en dat een dichter netwerk van dorpen niet vatbaar was. Dat zie je ook aan Sint-Jans-op-den-Dijk, wat officieel een parochie(tje) was, maar nooit uitgroeide tot een dorp die naam waardig.

¹⁹⁷ Al deze vermeldingen zijn afkomstig uit het Corpus Gysseling online.

4 DE INRICHTING VAN DE WATERHUISHOUDING EN DE STRIJD TEGEN HET WATER (1200-1800)

*Plus l'homme transforme, moins qui'il comprend ce qu'il s'y passe.*¹⁹⁸

Alle geologische, archeologische, topografische en toponymische aanwijzingen wijzen erop dat het gebied dat met dat van de Oudlandpolder overeenstemt grotendeels op natuurlijke wijze, zonder actieve bedijking of inmenging is droog gevallen en verland, tot een gebied met zilte weiden die geleidelijk aan verzoetten.

De grote getijdengeulsystemen slibten het laatste dicht, wellicht in de loop van de 9^e en 10^e eeuw. We weten niet hoe snel of hoe traag dit juist gebeurde, maar we weten wel dat er van de geul van Bredene een brede waterloop overbleef die haar naam gaf aan het terpdorp Bredene, en dat er nog een relictgeul overbleef van de Blankenbergse geul, omdat de Engelse koninging Emma daarover Brugge bereikte in 1036. Ook hebben we aanwijzingen voor het bestaan van talrijke haakse vloedgaten en kleine geulen die vanaf zee het land instroomden, zoals het vloedgat dat plaats zou bieden aan de vissershaven van Wenduine, of het vloedgat van de Sluisvliet. Door de latere, zware kusterosie is het de kennis over deze vloedgaten echter heel beperkt. Hoe dan ook nam de invloed van de getijden in het gebied sterk af. Het gebied verlandde snel en in tegenstelling tot Kamerlings Ambacht rond Leffinge ten westen en tot de Zwinstreek ten oosten lijken er geen zware bedijkings en inpolderings strategieën ontwikkeld te zijn: we hebben geen grootschalige geulbedijkings of afdammingen zoals wél het geval is in beide andere gebieden. Er is geen enkele geul ingepolderd voor de finale verzanding en verlanding, zoals bij voorbeeld het geval was met de Testerepgeul. Dat betekent dat ook de brede geul van Bredene en de geul van Blankenberge zonder zware menselijke ingrepen verland zijn en herleid zijn tot zandruggen met eventueel enkele restwaterlopen.

Dit wil niet zeggen dat we volstrekt geen vroege bedijkings in het gebied van de Oudlandpolder hebben gehad, alleen dat ze beperkt zijn gebleven. Wat we tegen komen zijn enkele indicaties van het bestaan van ringdijken, indicaties over de bedijking en inpoldering van de geulmondingen ten noorden van Uitkerke en Lissewege, het aanleggen van dijken als verhoogde wegen transversaal door het landschap en het aanleggen van afwateringskanalen en de erbij horende zijdelingse dijken (om het water niet in de polder te laten stromen).

¹⁹⁸ Van der Leeuw 1990.

De eerste grote problematiek was de organisatie van de waterhuishouding en de afwatering van het Oudlandpoldergebied naar zee. De tweede grote problematiek was die van de duinverstuivingen en kusterosie. Voor beide problematieken stond de watering in, in dit geval de Blankenbergse watering die de functie van de waterhuishoudingszorg overnam van de oude ambachten in het gebied sinds de vroege 13^e eeuw.¹⁹⁹

Aanvankelijk werd de waterhuishouding inderdaad georganiseerd op het niveau van de kasselrijen en de ambachten, maar heel erg veel is hier niet over geweten. De ambachten waren een volmiddeleeuwse bestuurlijke instelling, territoriaal gebaseerd op de omschrijving van de moederparochies. In elk ambacht was er een ambachtsheer, meestal de lokale vertegenwoordiger van de Graaf van Vlaanderen (dikwijls ook miles of ridder en beheerder van de grafelijke domeinen in hetzelfde gebied), die verantwoordelijk was voor de aanleg, het herstel en het schouwen van de dijken en de organisatie van de afvoer van water naar zee.

De infrastructuuringrepen die nodig waren voor inpoldering en onderhoud van polders (dammen, dijken, sluiscomplexen) overstegen het lokale niveau uiteraard en werden meer dan waarschijnlijk centraal gedragen, uit de centrale schatkist. Een rationalisatie diende zich aan, en de instelling van de watering werd ontwikkeld.

Al in 1182 werd de watering van Veurne Ambacht genoemd. Hun bestaan hangt rechtstreeks samen met zowel de toegenomen complexiteit van de waterhuishouding in de kustvlakte, als met de toename van de problemen met waterafvoer, duinverstuivingen en overstromingen. Het is eigenlijk een heel uniek iets: een gespecialiseerde instelling voor ecologisch beheer. De wateringen waren dus gespecialiseerde instellingen, en vertrokken niet vanuit oude machtsevenwichten, maar vanuit de ecologische noodzaak. Gebieden werden samen genomen vanuit de logica van de afwateringsinfrastructuur en het hydrologische netwerk. Per watering waren er één of meerdere grote afwateringskanalen en erbij horende afwateringssluizen. De afwateringskanalen bepaalden dikwijls ook de grenzen van de gebieden.

In de latere geschiedenis, wellicht de vroege 13e eeuw, werden er een aantal ambachtsgrenzen aangepast aan nieuwe instellingen, met name die van de Wateringen. Zo werd ten westen van de Oudlandpolder bij voorbeeld Leffinge Ambacht samen genomen met een deel van Testerep-Ambacht tot Kamerlings Ambacht, wat ook de omschrijving van die nieuwe Watering was. (De Kamerling was de Kamerheer van de Graaf van Vlaanderen, wat een adellijke topfunctie was). Hetzelfde gebeurde met Oudenburg Ambacht, het deel van Bredene Ambacht ten westen van het afwateringskanaal (de *Silinghe*) en het oostelijke deel van Testerep werd samen Woutermans Ambacht.

¹⁹⁹ Soens 2009.

Per watering bestond er een regelgeving gebaseerd op gewoonterecht, en bestond er een bestuur en een administratie, onder leiding van de waesschout (de schout van de schorren zo je wil). Per watering dienden de grondeigenaars naar gelang hun bezit wateringeld te betalen, om de werking te betalen. Dat leidde vanaf de 15^e eeuw tot het opstellen van ommelopers: een set gerichte landboeken met opsomming van alle percelen in de watering, wie de eigenaar was, welk oppervlak ze hadden en meer. De meeste bewaarde ommelopers dateren uit de 17^e en 18^e eeuw, maar zeker de zeldzame 15^e- en 16^e-eeuwse exemplaren zijn schatkamers voor de landschapsgeschiedenis van de kustvlakte. Het wateringgeld werd betaald om de waterambtenaren, de sluismeesters te betalen, de infrastructuur te onderhouden en herstellen, de stand van de zee te schouwen, dijken snel te herstellen in geval van nood en het ecologische evenwicht in de kustvlakte in stand te houden. In de oudst gekende keure van de Blankenbergse watering uit 1407 staat het mooi omschreven:

*“eerst tsoute watere te weerne ende tvarssche water ute te latene ende
al t vremde watre te wederstaene”*

(Stadsarchief Brugge: stadscartulariam ouden wittenbouck).²⁰⁰

4.1 BEDIJKEN?

In de Oudlandpolder zijn er dus blijkbaar geen grote bedijkingsprojecten geweest vergelijkbaar met de Zwinstreek, Kamerlings Ambacht of Veurne Ambacht: de meeste gronden zijn van nature tot hoge schorren en zoute weiden geëvolueerd zonder zware ingrepen zoals afdammingen en dergelijke. Het proces moet dus vrij geleidelijk gebeurd zijn en hoe dan ook betekent het dat er een overvloed aan zand in de Noordzee aanwezig was doorheen de periode tussen de 7^e en 11^e eeuw om de geulen voldoende op te vullen. Enkel in de laatste open geulgebieden bij Uitkerke en Bredene kunnen we beperkte inpolderingen veronderstellen, maar daarover later meer.

Wat de vroegste bedijkingen betreft is de informatie schaars: we hebben her en der cirkelvormige perceelscomplexen in de schorre percelering. Het merkwaardige complex van Buekemaere is hier wellicht een voorbeeld van. Er zijn er terug te vinden in het hele onderzoeksgebied, onder meer in Klemskerke, Zuienkerke, Bredene, Ettelgem en meer.

²⁰⁰ Gebaseerd op Croes 1992.

Figuur 34: de cirkelvorm in de percelering wijst naar een ringdijk als ontstaan. De link met het gegeven dat dit een oud leenhof is van de Graven van Vlaanderen, maakt dit bijzonder interessant.

Figuur 35: cirkelvormige structuur in de percelering van het deel van Ettelgem ten noorden van het kanaal naar Plassendale.

Ringdijken beschermen delen van de schorren tegen overstromingen met zout water, wat zeker in de lente van belang kan zijn om gewassen te beschermen in hun groei. We kennen hun bestaan archeologisch uit Friesland, waar ze dikwijls vertrokken vanuit de bestaande terpen.²⁰¹ Binnen ringdijk-complexen ontstonden er eerst brakwater en dan zoetwater condities, en dus eigenlijk ook de eerste polders. Met het ontstaan van ringdijken, vermoedelijk al in de loop van de vroege middeleeuwen, ontstond ook de nood om regenwater af te voeren en dus ook de nood aan eenvoudige sluisystemen om de eerste kleine poldertjes levensvatbaar te houden. Er zijn in het hele gebied diverse losstaande dijktoponiemen, en mogelijk houden die wel verband

²⁰¹ Bazelmans 1999.

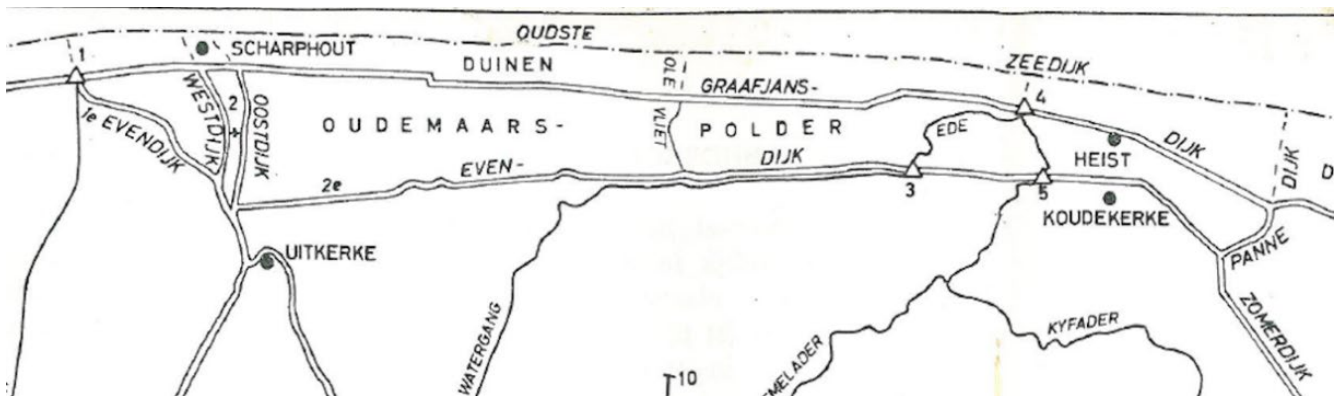
met dergelijke constructies. De dijken waren laag (2 tot 3 meter) en bestonden vermoedelijk uit klei- en veenplaggen.

De volgende stap van de bedijking is normaal gezien de bedijking met lange doorlopende dijken van de open getijdengeulen.²⁰² Geuldijken komen we in het gebied van de Oudlandpolder echter nauwelijks tegen, op één zone na dan, in de noord-oosthoek van het gebied, nabij Uitkerke. Daar vinden we de Hievendijk/Hevendijk/Evendijk, maar ook de Zwankendam (“*Zwinneken dam*”) en de Westdijk. In het verleden werd de Evendijk beschouwd als een grootschalige bescherming van het Oudland tegen de getijden, maar die visie is achterhaald. Het oudste netwerk van defensieve dijken en geuldijken is fijnmaziger. Maar wat wel blijft is dat we de oostelijke Evendijk moeten beschouwen als een geuldijk of defensieve overstromingsdijk. Daar wijzen diverse aspecten op. Het gaat om een dijk met wielen. Die boogvormige wielen zijn dijkherstellingen na dijkdoorbraken, wat betekent dat het overstromingsgevaar van ten noorden van deze dijk kwam. Sommigen dachten dat deze dijk dan een zeedijk moet geweest zijn en dat de volle zee op deze dijk inbeukte, maar dat is onmogelijk. De kust heeft hier te maken gekregen met een enorm landverlies in de loop van de late middeleeuwen (zie verder). Toen de dijk gebouwd werd, lag de zee niet dichterbij, maar omgekeerd verderaf. Ook het gegeven dat het land ten noorden van de dijk een ander statuut heeft, en als afzonderlijke polder wordt benoemd, met name de Oudemaarspolder die effectief *buten dickx* werd gesitueerd.²⁰³ Het land buiten de Evendijk werd ingepolderd, en het was meer dan waarschijnlijk geulland. Dat betekent dat er net zoals bij Testerep ten noorden van de Evendijk een getijdengeul moet hebben gelegen, mogelijk parallel aan de kustlijn. Het zou kunnen gaan om een noordoostwaarts afbuigend deel van de monding van de geul, of een zijtak met deze oriëntatie. Dat wordt indirect bevestigd door de boogvormige grens tussen Lissewege en Uitkerke en de vorm van Lissewege, dat als grafelijk domein mogelijk pas in de 10^e eeuw dichtslibde. Met een boogvormige monding van de Blankenbergse geul richting Knokke wordt niet alleen verklaard waarom Lissewege volledig grafelijk domein lijkt geweest te zijn. Door de kusterosie wordt het heel moeilijk om de originele monding van de geul en de relictten van de geul juist in te schatten. De Evendijk lijkt alvast een laatste zone met getijdeninvloed afgedamd te hebben. De ligging van afwateringssluizen in de Evendijk bevestigen dit. Zo was er de Oudengemse Sluis langs waar drainagewater uit het binnendijkse gebied naar zee werd afgevoerd (oudste vermelding 1389).²⁰⁴

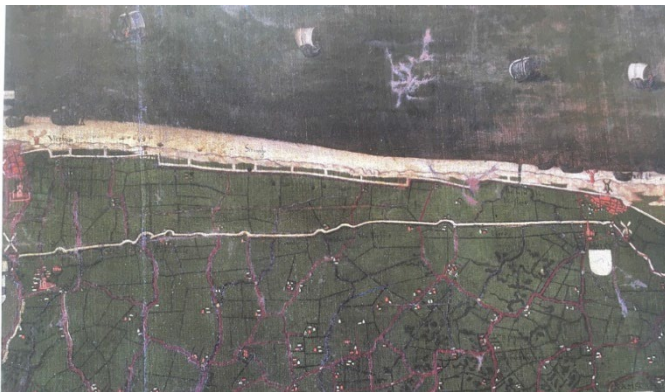
²⁰² Tys 2013.

²⁰³ Coornaert 1967a, p. 30.

²⁰⁴ Coornaert 1967a, p. 130.

Figuur 36: de situering van de Evendijk en de Oudemaars Polder door M. Coornaert.

Figuur 37: de Evendijk op de kaart van Pourbus.

Een laatste bemerking: de naam Evendijk werd heel lang verklaard vanuit de gelijkstelling van “even” aan “parallel”. Alleen: het Middelnederlands woordenboek laat dit heel eenvoudig niet toe. “Evene” verwijst naar iets gelijkmatig, dus wellicht gewoon het rechte karakter van de dijk.²⁰⁵ Maar de oudste vorm is niet Evendijk, maar “Hevendike” en “hevendik”, beiden uit 1288.²⁰⁶ En daarmee zitten we bij een ander traject. “Heve” betekent bij voorbeeld “heffing”, wat dus zou kunnen wijzen op een dijk die geraleteerd kan zijn aan een rente.²⁰⁷ Maar nog overtuigender is de verklaring van “Hevene”. Die is gewoon een landmaat voor een gebied van 200 gemeten groot.²⁰⁸ Het is heel gangbaar in de Middeleeuwse kustvlakte om de oppervlakte van een terrein te vertalen in een plaatsnaam. De Evendijk als de dijk die het gebied van één of meerdere “hevenes” groot begrensd.

²⁰⁵ <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=09349>

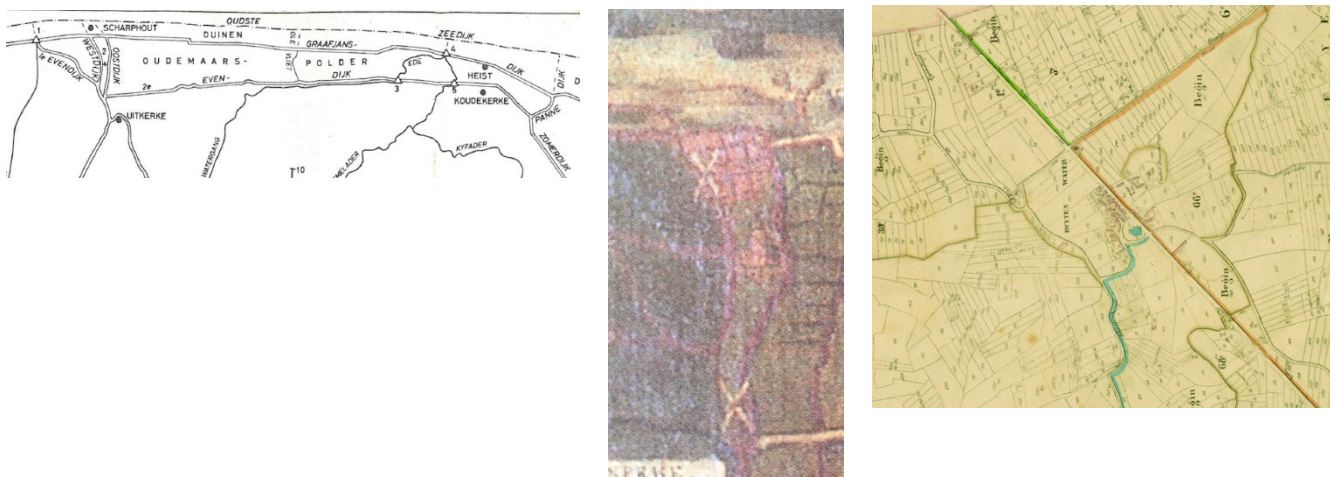
²⁰⁶ Coornaert 1967a, p. 105.

²⁰⁷ <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M025815.re.1&lemma=heven&domein=0&conc=true>

²⁰⁸ <https://gtb.ivdnt.org/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=17170>

Onder de Hevendijk vinden we heel wat kleinere interessante elementen, zoals Zwankendamme (wellicht gewoon “dam op het Zwennekin”). Het gaat niet enkel om een dam, maar ook om een klein leengoed, dat op een bepaalde manier iets heeft afgedamd dat niet heel duidelijk is. Vlakbij de dam bevindt zich wel een scheepssluis op de Lissewege Vaart, wat wijst op een structureel verschil tussen de waterstand buiten de Zwankendam en binnen de Zwankendam.

Aansluitend bij Evendijk vinden we de bedijking van een geulrelict door de Westdijk en de Oostdijk te Blankenberge. Dat systeem is heel duidelijk weergegeven op de Pourbuskaart en kan prima gevolgd worden op de 19^e eeuwse kadasterkaarten.

Figuur 38: De situatie van de Westdijk en de Oostdijk, zoals gereconstrueerd door Coornaert, op de kaart van Pourbus en op de Popp-kaart.

Tussen beiden dijken, dus in het centrum van Blankenberge moet er zich een relict van een kleine geul bevonden hebben. Die geul sloot aan op de loop van de Gentele. Meer specifiek zien we hoe de Gentele, waarvan nu duidelijk is dat het om een waterloop ging, ten zuidwesten van de kerk van Uitkerke een bredere bedding kreeg, die tussen twee dijken gelegen was, de Westdijk en de Oostdijk. Het is duidelijk dat het hier ging om een relict van een getijdengeul dat ingedijkt werd door zijdelingse geuldijken, een relict waarvan we niet meer kunnen zeggen hoe ver het zich nog noordwaarts uitstrekte voor het in zee uitmondde. De kusterosie heeft hier effectief voor zwaar landverlies gezorgd, zoals verder nog wordt uiteengezet. Enkele vaststellingen bij deze situatie: de geul moet volledig verzand en dichtgeslibd zijn geraakt, omdat tussen beide dijken, middenin de geul de Sint-Rochuskerk van Blankenberge werd gebouwd en we kunnen aannemen dat die enkel op een sterke zandbodem gebouwd kan zijn. De geul is dus dichtgeslibd ondanks dat er een belangrijk afwateringskanaal, de Gentele, op uitkwam. Die situatie moet vrij ver in de tijd teruggaan, omdat de hele Sluisvliet constructie, de afwatering via een vaart en sluis ten westen van Blankenberge (zie de discussie

rond de parochiegrens van Wenduine), al ten minste in 1187 aanwezig was én het dichtslibben van een geul tijd nodig heeft. Meteen rijst de vraag naar de ouderdom van de Gentele als waterloop en afwatering én van de bedijking in deze omgeving. Die vraag is niet 100% zeker te beantwoorden, maar het is niet onmogelijk dat we hier te maken hebben met een situatie die teruggaat op de late 11e of vroege 12e eeuw. Meteen hebben we nog een duidelijk relict van de Blankenbergse geul, naast de vermoedelijke oostwaarts afbuigende takken die we eerder bespraken.

Het valt hoe dan ook op dat Blankenberge het cruciale punt was en is voor de afwatering van dit gebied, zijnde de omgeving van Brugge en het gebied van de latere Blankenbergse Watering. Ook de naam van de Gentele zou naar beide dijken kunnen verwijzen overigens. De naam kan etymologisch teruggaan op *gentel-ee*. Het Middelnederlands Woordenboek geeft een voorzichtige verklaring voor *gentel*, namelijk een plaats waar twee dijken bijeenkomen.²⁰⁹ In dat geval is de Gentele de waterloop die aansluit op het knooppunt van twee dijken. Dat is in het geval van de Gentele heel duidelijk: de originele waterloop liep oorspronkelijk van Scipstal naar de plaats waar de Oost- en de Westdijk van elkaar vertakten onder het huidige Blankenberge. De Gentele zou dus deels kunnen teruggaan op een oude getijdengeul, maar is verder vooral in de Late Middeleeuwen en de 16^e eeuw de naam van een belangrijk oud afwateringskanaal tussen Brugge en de zee. Dat brengt ons bij de afwateringsproblematiek.

Wat is inklinking?

Een *man-made* landschap vraagt zware inspanningen: dijken en sluizen moeten worden onderhouden en het waterpeil moet voortdurend worden geregeld om aan landbouw te kunnen doen in de polders. Zeker in de wintermaanden moeten de laaggelegen polders een grote hoeveelheid water naar zee zien af te wateren. Door dat voortdurende draineren, daalt het grondwater en verliest de bodem aan volume. Gecombineerd met het feit dat er geen sedimenten meer worden afgezet omdat de polders niet meer door de zee worden overstroomd, is er geen aangroei of opslibbing van land meer en klinken de polders langzaam in.²¹⁰

²⁰⁹ Middelnederlands woordenboek online.

²¹⁰ DE BRUYN J., TROCH S., MABILDE J. en VANDERHEIDEN S., *Kust en klimaat. Gids voor een gebiedsberichte aanpak*, p. 109-111

4.2 AFWATERINGSPROBLEMEN

Voor de afwateringsinfrastructuur van het Oudlandpoldergebied beschikken we over verschillende bronnen die ons hier een mooi inzicht in geven, waaronder het *Memoriael* van de Blankenbergse watering dat alle relevante waterlopen opsomt én de kaart van Pieter Pourbus die een inzicht geeft in de middeleeuwse afwatering van de Oudlandpolder, naast andere kaarten en teksten.

Omstreeks 1200 waren alle grote infrastructuurwerken die gericht waren op het controleren van het getijdenlandschap (inpoldering, drooglegging, afdamming van schorren en uitschakelen van getijdengeulen) afgerond. Omstreeks 1200 werd men geconfronteerd met het gegeven dat de afwateringscapaciteit van de getijdengeulen diende opgevangen te worden, met andere woorden dat na de grote offensieve werken er nu aandacht moest gaan naar het gesofistikeerde evenwicht van drainage. De inrichting van de drainage had op een veel grote gebied betrekking dan enkel het kustgebied zelf. Ook de zandstreek achter de kustvlakte waterde haar regenwater en bronwater af op de Noordzee, en enkel de IJzer en het Zwin volstonden niet om het binnenlandse water af te voeren. Daartoe werd een hele infrastructuur van kanalen en afwateringssluizen gecreëerd, die de zandstreek en de zee met elkaar verbonden. Die kanalen moeten zijn aangelegd omstreeks het einde van de 12^e eeuw en hebben zoals gezegd de grenzen van de wateringen ter hoogte van de Oudlandpolder bepaald.²¹¹

In het gebied vinden we strikt genomen drie middeleeuwse wateringen. Helemaal ten westen lag de Watering van Woutermans Ambacht, ten westen van het afwateringskanaal van Oudenburg naar Bredene. Tussen het Afwateringskanaal Oudenburg-Bredene en de Gentele lag de Blankenbergse watering. Ten oosten ervan lag de Watering Eyensluis. In die laatste lagen het grootste deel van Lissewege, naast delen van Uitkerke en Sint-Pieters-op-den-Dijk. Het grootste deel van het onderzoeksgebied lag dus in de Blankenbergse Watering.

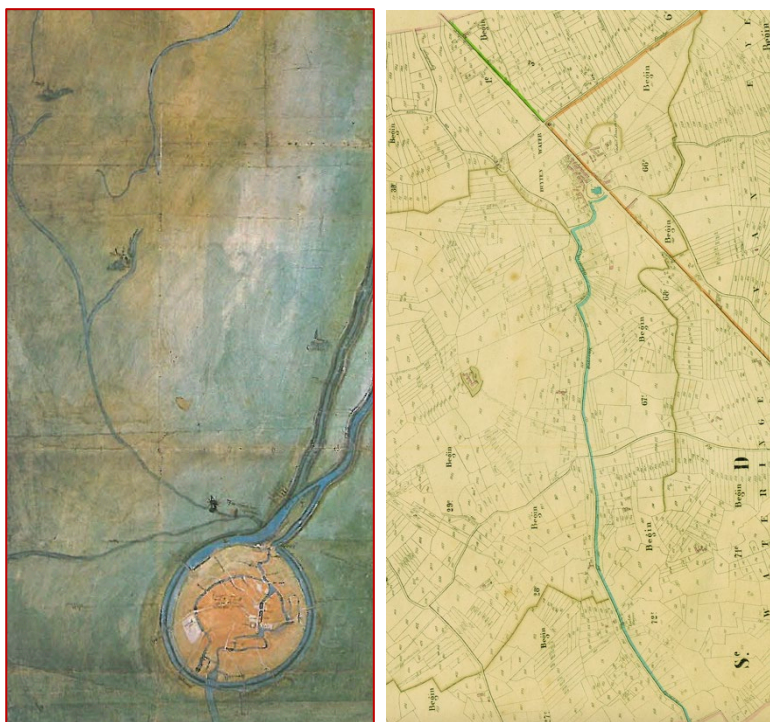
De westgrens van de Blankenbergse Watering is het afwateringskanaal Oudenbrug-Bredene (dat van ca. 1200 dateert) en naar de zijdelingse dijk langsheen het traject werd genoemd, de *Silinghe*.²¹² Het afwateringskanaal tussen Oudenburg en Bredene werd inderdaad afgezoomd door een zijdelingse dijk om te verhinderen dat het regenwater op de velden van de polderboeren zou lopen. Dergelijke dijken noemt men “silinghen” of “zijdelinges”. De zijdelinge hier werd al vermeld in 1201, maar moet wellicht minstens enkele jaren ouder zijn. De oostgrens was de Gentele, het afwateringskanaal tussen Brugge-Scipstal en Uitkerke-Blankenberge. Ook de Gentele vormde de grens tussen beide wateringen en was zoals aangevoerd aanvankelijk een drainagekanaal, met een zijdelingse dijk, de Blankenbergse Dijk. De Gentele is stratigrafisch jonger dan de moederparochies en de ambachten, en scheidt geen oost van west qua invloed van de zee, overstroming of herinpoldering. Bij de bespreking van de bedijking haalden we al aan dat de naam Gentele etymologisch te verklaren is als de

²¹¹ Tys 2013.

²¹² Gysseling 1950

waterloop bij de splitsing van de dijken en dat het kanaal effectief uitkwam tussen de West- en de Oostdijk te Blankenberge (zie eerder). Het afwateringskanaal is vandaag echter uit het landschap verdwenen. Op de Zwinkaart van Blondeel uit 1546, is de Gentele heel duidelijk zichtbaar, als afwateringskanaal tussen Scipstal (Scheepsdaele) bij Brugge en de zee, via Uitkerke. Ook in de geschreven bronnen wordt de gentele vermeld. Zo sprak men in 1531 sprak men van *eenen waterganc ghenaedt van ouden tyden de Ghentele*.²¹³

Op de kaart van Pourbus van 1571 wordt de Gentele echter niet meer als waterloop getoond, en wordt vooral het tracé van de Blankenbergse Dijk benadrukt. We kunnen dus afleiden dat het afwateringskanaal werd gedempt tussen 1546 en 1571, waarna de bekende “Blankenbergse dijk” overbleef. In de loop van de geschiedenis is dan echter de misvatting ontstaan dat er alleen maar een dijk op die plaats had gelegen, die dan zijn naam had gegeven aan bij voorbeeld het dorp Sint-Pieters-op-den-Dijk. Vooral de studie van Maurits Coornaert uit 1967 was hier heel bepalend in. De redenering was dat de Gentele als dijk het oudland beschermd zou hebben tegen overstromingen vanuit het Zwin (en de transgressie van 1134). Ten westen lag dus ouder *Oudland* en ten oosten jonger *Middelland*. Alleen gaat ook deze vlieger niet op. De Gentele is een stratigrafisch jonger element in een ouder landschap, waar die dwars doorheen loopt. Er is geen enkel verschil qua holocene deposities of archeologie ten westen ervan of ten oosten ervan, zoals verder nog zal blijken. Het was een drainagekanaal uit de tweede helft van de 12e eeuw, niet meer, niet minder²¹⁴. Op de kadastral kaarten zien we effectief een langgerekt lint in de percelering, die vermoedelijk, de gedempte bedding van de waterloop is.

Figuur 39: Links: het tracé van de Gentele tussen Scipstal/Scheepsdaele in Brugge, die vandaar noordwestwaarts liep, naar Uitkerke en uiteindelijk Blankenberge. Rechts: het tracé van de Gentele (lichtblauwe lijn), tot aan de vertakking van de westelijke en oostelijke afscheidingsdijken, en een kleine oostelijke waterloop richting de kerk van Uitkerke.

²¹³ Coornaert 1967a: 108

²¹⁴ Verhulst 1995: 40.

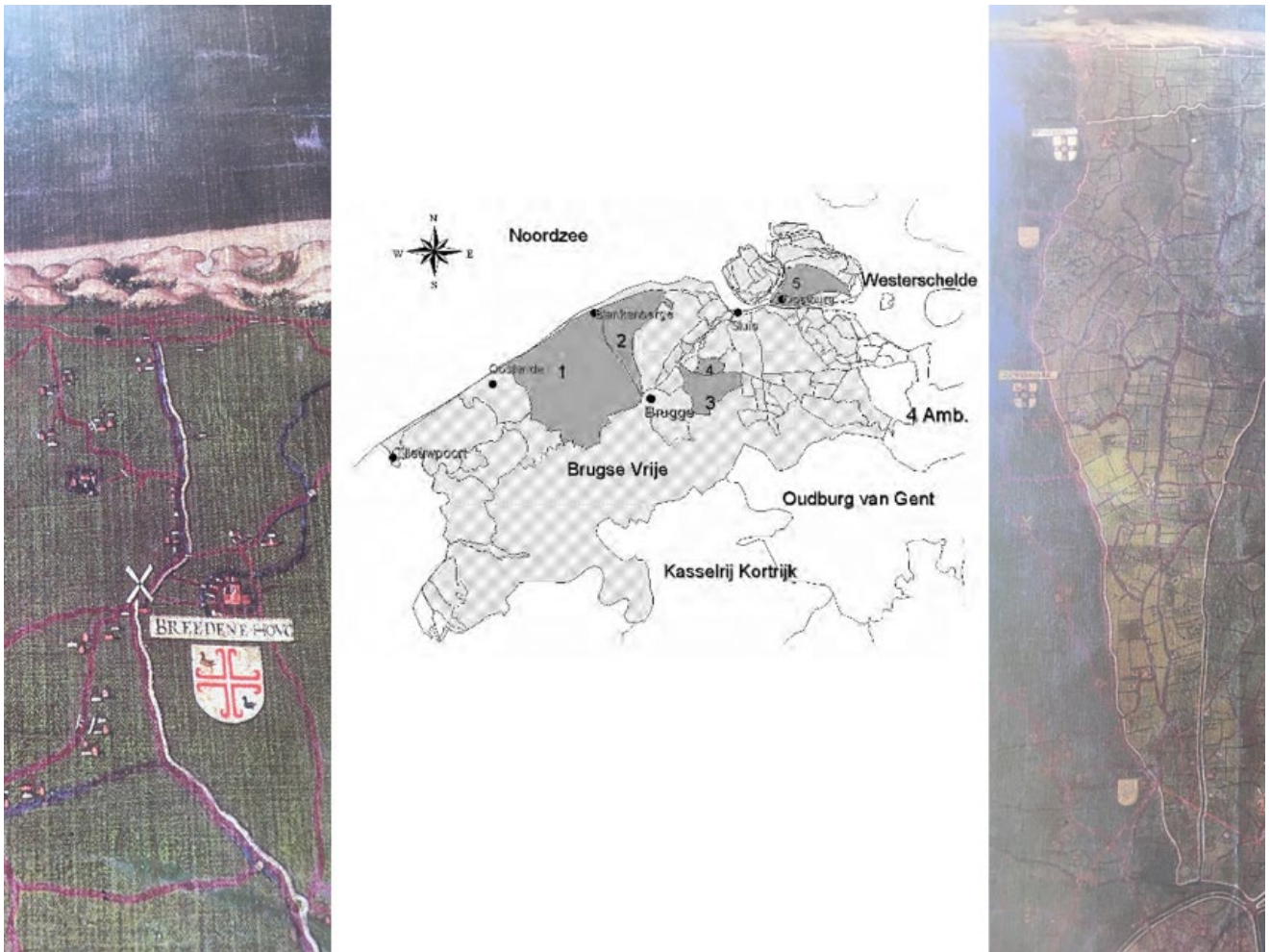
Figuur 40: De Gentele in 1571/1590, op de Pourbuskaart nabij Sint-Pieters-op-den-Dijk. De witte lijn is de Blankenbergse Dijk langsheen de Gentele, die ondertussen gedempt is en wordt weergegeven als een parse landweg.

Figuur 41: Die gedempte bedding is ook vandaag op een aantal plaatsen nog terug te vinden in het landschap van Sint-Pieters-op-den-Dijk.

Deze begrenzingen van de wateringen tonen dat het gaat om een nieuwe gebiedsomschrijving, jonger dan de parochiegrenzen die ze dwars doorsnijden én dat ze een logica volgen die volledig gericht is op de praktijk van de afwatering. De wateringen refereren zo aan de situatie uit de vroege 13e eeuw.

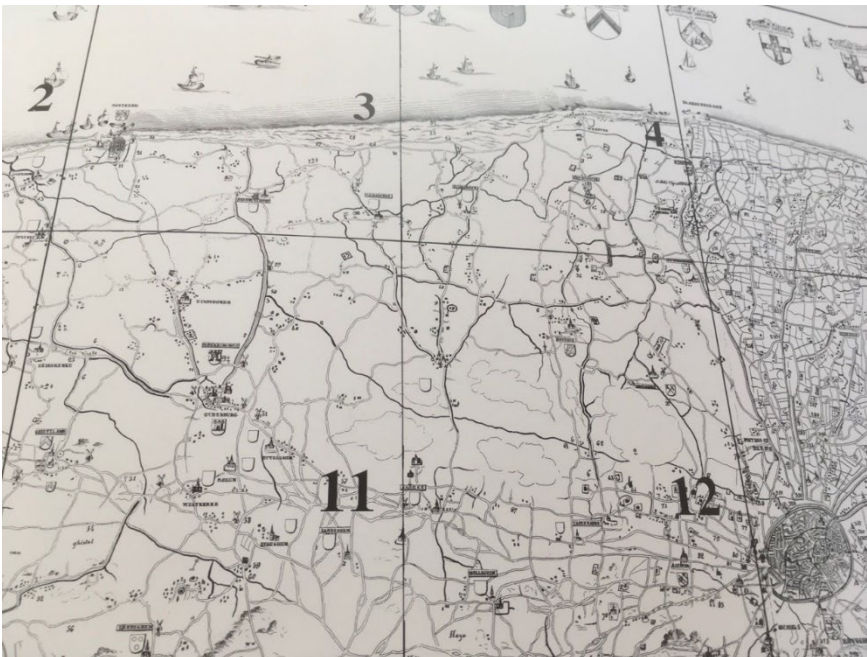

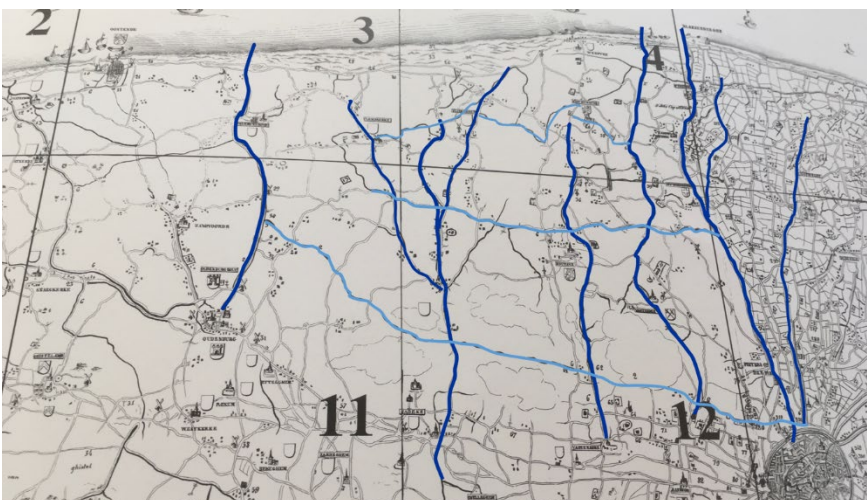
Figuur 42: Kaart van de Kustwateringen, uit Soens 2009, met aanduiding van de Blankenbergse Watering (1), tussen de afwateringskanalen van Oudeburg naar Bredene en van Brugge-Scheepsdale naar Blankenberge (gedempt tussen 1546 en 1571) op de Pourbus-kaart.

De afwatering zelf bestond vooral uit een hele set van kanalen die de zandstreek verbonden met de zee en die dus in grote lijnen haaks op de kustlijn stonden. Ze vertrekken systematisch vanuit de zandstreek, meestal aansluitend bij natuurlijke waterlopen waar die uitkomen op de kustvlakte.

Figuur 43: zwart-wit overzichtsversie van de Kaart van Pieter Pourbus uit 1571.

Figuur 44: zwart-wit overzichtsversie van de Kaart van Pieter Pourbus uit de 19e eeuw, met aanduiding van de afwateringskanalen aansluitend op de waterlopen uit het binnenland (donkerblauw). Deze lopen allen zuid-noord, en worden verbonden door een drietal oost-west tracés die de kanalen met elkaar verbinden (lichtblauw)

- In Oudenburg komt de Millebeek via de Stedebeek en het Oudenburgs Vaartje uit op de kustvlakte uit, via het Oudenburgs Vaartje (1). Nabij Oudenbrug mondde ook de Riethofbeek in de kustvlakte uit, om daar aan te sluiten bij het waterlopen netwerk van de polder.
- In Jabbeke gaat het om de Jabbeekse Beek – Walbeek (2).
- In Varsenare mogelijk de Tollenaersbeek – Oosters Zwintje – Smisse Beek die vermoedelijk aansloot bij de veendepressies (Kwesthage en Moere) (3)
- In Brugge kwamen de Kerkebeek bij Sint-Michiels en de Reie op de kustvlakte uit.

Het zijn deze beken en kleine stroompjes die de ligging van de drie grote geulsystemen in het gebied heeft bepaald. De Millebeek-connectie leidde tot de geul van Bredene, de Jabbeekse Beek tot de geul van Stalhille-Houtave en de Reie tot de Blankenbergse geul. Nadat de geulen dichtslibden en (gedeeltelijk) ingepolderd werden, bleef de toevoer van regenwater en bronwater uit het binnenland natuurlijk doorgaan. Het zorgde voor overstromingsgevaar door binnenlandwater en de melding doorheen de tijden van regenvloeden, dus wateroverlast vanuit het binnenland. De afwateringscapaciteit van de getijdengeulen moest dus opgevangen worden. In het natuurlandschap gebeurde dit door het geulen en krekens netwerk, maar eenmaal de geulen dus dicht slibden moest de drainage door de mens georganiseerd worden. Dat was dus een van de belangrijkste taken van de wateringen. Er werd een combinatie gemaakt van het gebruik maken van restkrekens en -vlieten uit het schorrenlandschap én het uitgraven van kanalen.

Waar dat de Gentele mogelijk aanvankelijk de belangrijkste afwateringswaterloop vormde tussen Brugge en Blankenberge, was dat later duidelijk de Blankenbergse Waterganc of Vaart tussen de Ieperlee en de grote afwateringssluis van Blankenberge. De naam Blankenbergsge Vaart verschijnt voor het eerst in de geschreven bronnen in 1425.²¹⁵ De oudere naam is de Grote Ede, of Die Ee en vinden we terug vanaf 1331, maar ook in het memoriael van de Watering. De nog oudere naam is de Lata Fossa, in de oorkonde over de grensbepaling tussen Wenduine en Uitkerke van 1183/1186. Die Lata Fossa kwam uit op de Slusflith uit de 12^e eeuw (zie eerder). De oorkonde over de begrenzing van Wenduine en Uitkerke laat effectief zien dat de Sluisvliet en dus de grote afwateringssluis op de grens tussen beide parochies lag. De grote sluis van Blankenberge wordt inderdaad stevast afgebeeld een stukje ten westen van Blankenberge. Hierbij moeten we dan wel rekening houden met het gegeven dat deze sluis geregeld landinwaarts werd heropgebouwd, omwille van de kusterosie. Dat blijkt onder meer uit de rekening van de volledige heropbouw van de sluis uit de eerste helft van de 16^e eeuw.²¹⁶ Die sluis verving vermoedelijk de sluis die we kunnen opmerken op de kaart van Jan De Hervy uit 1501, waar de toenmalige sluis volstrekt door duinen van de zee lijkt te zijn afgeschermd.

Figuur 45: De afwateringssluis van Blankenberge op het panorama van de Zwinstreek van 1501.

²¹⁵ Coornaert 1967a, p. 100.

²¹⁶ Croes 1992, bijlage 3.

De sluis die op de kaart van Pourbus staat weergegeven, zou dan de sluis zijn die nieuw gebouwd werd in de eerste helft van de 16^e eeuw. Ze valt effectief op door de systematische aanleg van inlaagdijken die het kanaal tussen de sluis en de zee afschermen.

Figuur 46 : De sluis op de kaart van Pourbus.

Figuur 47: De Blankenbergse Vaart waar die doorheen de dorpskom van Meetkerke loopt.

Een beschrijving van de toestand van het strand van Wenduine in 1798, na een zware stormvloed in 1781, beschrijft waarschijnlijk de relictten van deze 16^e-eeuwse sluis: *“Het strand was tengevolge van deze dubbele ramp zo vermagerd en aangedvreten dat het niet overdreven is zijn verzakking op vijf voet te rekenen aan de voet van de duinen. Wij hebben met menige andere ooggetuigen de grondvesten gezien van het afgebroken fort en van de oude sluis van Blankenberge, ver opduikend boven de zeespiegel.”*²¹⁷ De middeleeuwse en vroegmoderne versies van de sluizen van Blankenberge zijn met andere woorden allen verloren gegaan door kusterosie, en kunnen niet meer aan land teruggevonden worden.

Een van de grote vragen in verband met de problematiek van de aanwezigheid van zijdelingse dijken langsheen afwateringskanalen is de afwezigheid van een duidelijke zijdelingse dijk langsheen de Blankenbergse Vaart. De Blankenbergse Vaart ving alle regenwater en waterafvoer uit de Blankenbergse watering op en werd nochtans niét zwaar ingedijkt. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de Moeren als depressie voldoende opvang capaciteit bood voor eventuele regenvloeden vanuit het binnenland. De Blankenbergse Vaart liep effectief doorheen de oostflank van de Moeren en wellicht was dat de bedoeling, waarbij de Moeren als extra capaciteit voor drainagewater kon functioneren.

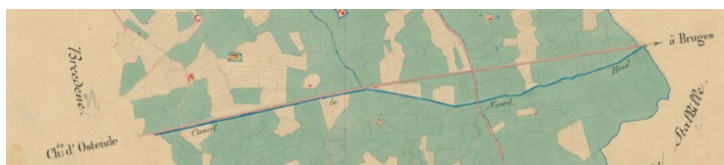
Er waren volgens ons aanvankelijk ook afwateringskanalen voorzien voor de waterafvoer vanaf de Jabbeekse Beek, wat perfect logisch zou zijn. Als we de Kaart van Pourbus zien, zien we dat vanuit de Jabbeekse Beek inderdaad een drainagegracht naar het noorden vertrekt, die dan verschillende vertakkingen heeft. Dat is zo goed als zeker het Dorpszwin, dat doorheen het dorp van Stalhille loopt. In Stalhille vertakte dan het Stegerszwin naar het oosten en in enkele takken verder richting Klemskerke en Vlissegem (onder meer het Duiveketezwin in Klemskerke). Die laatste armen lopen echter volstrekt dood op de duinen van Vlissegem/Den Haan. Die duinen zijn zwaar verstuifde verplaatste duinen, wat ervoor gezorgd heeft dat de oorspronkelijke afwateringpunten van de zwinnetjes op de Jabbeekse Beek onder zand zijn bedolven. We stellen dus dat er aanvankelijk meer sluizen moeten bestaan hebben, maar dat die door zand werden bedolven en dat er in de duinen dus oude sluiscomplexen teruggevonden moeten kunnen worden, tenminste als de kusterosie ze niet vernield heeft.

Door die verstuingen, die vermoedelijk al begonnen in de vroege 13^e eeuw, was er een noodgreep nodig om de afwatering van regenwater uit het binnenland op te vangen.²¹⁸ Die oplossing was het graven van de Noord Ee, die pas in 1306 wordt vermeld. Het kanaal verbond oost-west-lopende armen van bestaande vlieten, krekens en zwinnetjes (bij voorbeeld de oude Schelleliet ten oosten van Houtave), maar omvatte ook stukken die duidelijk gegraven waren, namelijk daar waar de Noord Ee de geulruggen van de geulsystemen dwarsste.

²¹⁷ Roche 1902.

²¹⁸ Tys 2003.

Dit kanaal ving zo de afwateringscapaciteit op van de waterlopen die aansloten op de Jabbeekse Beek, om dat water af te voeren naar de Blankenbergse Vaart, en de erbij horende sluis. De Noort Ee liep toen volgens Pourbus alvast ook door tot aan de Gentele. Later zou de Noord Ee dan ook de afwatering van de westkant van de Oudlandpolder hebben geregeld (zie verder).

Figuur 48: Links de Noord-Ee in het midden van de 19^e eeuw, op de kaart van het gereduceerd kadaster. Wellicht werd de loop deels rechtgetrokken langsheen de Oostendse Steenweg. Rechts een foto van de hedendaagse Noord Ee in Zuienkerke.

De hele constructie had als resultaat dat de Sluis van de Blankenberse Watering veel meer water dan enkel dat van de Reie afvoerde en dus in de 14^e en 15^e eeuw een strategische rol kreeg in de afwatering van de hele Watering.

Die rol kwam onder druk in de 16^e eeuw, door duinverstuingen, kusterosie en de Tachtigjarige Oorlog, maar de sluis werd verschillende keren verplaatst en hersteld, zoals blijkt uit de rekening voor de nieuwe sluis uit het eerste kwart van de 16^e eeuw.²¹⁹ Met de actieve oorlogsvoering rond 1600 kwam de sluis echter heel grondig in verval. Bij het herstel van het landschap en zijn waterhuishouding besloot met een nieuwe westelijke afwatering te voorzien. De Noord Ee werd voorzien van een westelijk verbindingsstuk naar de havengeul van Oostende. Bij de plannen voor de reconversie van het oorlogslandschap werd door niemand anders dan Simon Stevin een masterplan ontworpen, waarbij tussen Bredene en Oostende een nieuw kanaal werd gegraven dat aansloot op het kanaal Gent-Brugge-Plassendale (het zogenaamde Spinola-kanaal of de nieuwe Ieperlee). Dat nieuwe stuk Noord Ee moet dus van rond 1620-1630 gedateerd hebben.²²⁰

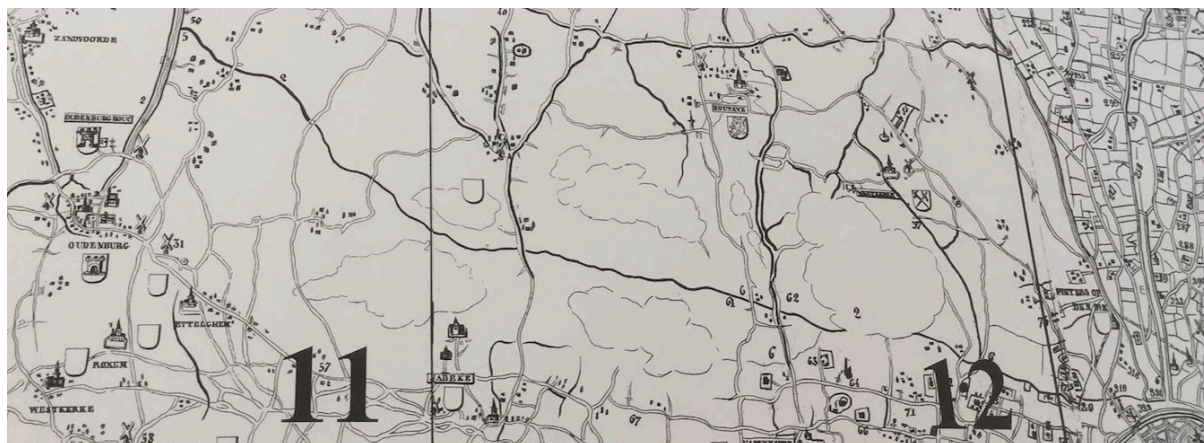
²¹⁹ Croes 1992, bijlage 3.

²²⁰ Lombaerde 2004.

4.3 DE IEPERLEE

Een tweede waterloop die een oost-west verloop kent, is de Ieperlee. De Ieperlee was het 12e–eeuwse verbindingskanaal tussen Ieper en Brugge. Tussen Nieuwendamme en Brugge liep de Ieperlee volgens het tracé van verschillende met elkaar verbonden natuurlijke waterlopen, zoals de Reigersvliet nabij Slijpe. Het tracé verliep via Leffinge en Snaaskerke verder tot aan Oudenburg, waar de Ieperlee het tracé volgde van het afwateringskanaal richting Bredene om dan ter hoogte van het latere Plassendale over te gaan op een west-oost lopend kanaal dat uitkwam ter hoogte van Schipstal bij Sint-Pieters-op-den-Dijk en Brugge. Dat tracé moet al bestaan hebben vanaf het midden van de 12e eeuw, zoals blijkt uit de oorkonde over de bevestiging van de rechten van de Ieperlingen op de scheepvaart op dit kanaal uit 1166: “*antiquam libertatem burgensium meorum Iprensium transeuntium navi per cursum aque inter locum illum qui vulgo dicitur Scipstal et Dixmutham*”.²²¹

De scheepvaart tussen Brugge en Ieper, via Scipstal en Diksmuide moet vrij intensief geweest zijn: men spreekt over een verplaatsing van 27 schepen per dag.²²² De Ieperlee kruiste diverse oertomen of overdragen over dijken en dammen, zoals er ook eentje nabij Plassendale lag. De oertoom van Plassendale staat weergegeven op de kaart van Pourbus (*by overdrach en Capelleken*, nrs. 5 en 50 op de figuur hieronder).

Figuur 49: de loop van de Ieperlee tussen Plassendale en Scheepsdale bij Brugge, op de zwart-wit druk van de kaart van Pieter Pourbus.

²²¹ Degryse 1947.

²²² Idem.

Overtomen waren grote katrolsystemen op dijken, die toelieten om schepen over de dijken te trekken naar kanalen aan de andere kant van de dijk, zonder de dijken te doorgraven. Het was dus een alternatief voor de zogenaamde sassensluizen. De keuze om met overtomen te werken in de plaats van met dergelijke scheepvaartsluizen, was om de dijken heel te houden en dus kwetsbare punten in de dijken te vermijden. Maar er was meer aan de hand: overtomen waren de ideale plaatsen om tolleren te heffen op de scheepvaart. Als landsheer was de Graaf de enige die de autoriteit had om dergelijke ingrepen in het landschap te doen, zeker als het ging om overtomen op waterlopen die tot zijn eigen patrimonium behoorden en die bovendien doorheen zijn eigen domeinen liepen (de grafelijke domeinen). Als zodanig waren de overtomen op dit deel van de Ieperlee dan ook landschapselementen die verwezen naar de economische en politieke macht van de graaf. Door de aanvankelijke drukte van de scheepvaart op de Ieperlee waren deze overtomen ware “cashcows” om een modern woord te gebruiken. We weten dat tijdens de winter van 1296-'97 gedurende een periode van 122 dagen, niet minder dan 3.250 schuiten door de Ieperse overdragen passeerden en er de tolleren betaalden, zoals Degryse terecht aanvoerde.²²³ Uit een tolrekening van 1181 bleek alvast welke producten in die talrijke schepen vervoerd werden:

navicule feno, herba (hooi), stramine (stro), glui, harundine (riet) onerate, libere ab omni exactione transibunt; navicule autem que turbis, alleis, cepe, porris (prei), caulibus (kool), ceterisque oleribus (vruchten) onerate fuerint singule obolum dabunt; naves vero que vinum (wijn), mel (honing), medonem, cervisiam (bier), triticum (tarwe), avenam (haver), ordeum (rogge?), pisam, fabam (bonen), ferrum (ijzer), cuprum (koper), stagnum, plumbum (lood), coria (leer), unctum (vet), pisces, ligna (hout) ad edificandum utilia et huiusmodi merces (goederen) alias.²²⁴

De scheepvaart over de Ieperlee kwam echter in verval in de loop van de 14^e eeuw, wellicht door het verval van Ieper als marktstad, maar ook de keuze om de zeeroute via de monding van de IJzer en het Zwin te verkiezen boven het systeem van overtomen met zijn talrijke stopplaatsen. In 1357 klaagde men dan ook over « *hoe dat de leet die langhen tyt voormaels ghelopen heeft van Scepstale bi Brugge t onser stede waert van Ypre zere vervult ende verdonkert es* ». ²²⁵

Omgekeerd impliceert dit verval inderdaad dat de Blankenbergse Vaart naast een afwatering ook een handelskanaal werd, wat dan weer betekent dat de grote sluis van Blankenberge naast een spui-rol ook een scheepssluis moet hebben gehad. We weten overigens dat Schoeringe wel degelijk via de Blankenbergse Vaart goederen van en naar Brugge transporteerde.²²⁶ Het verklaart ook meteen “Twee Speyen”, namelijk dat er ook tussen de Blankenbergse vaart en de Ieperlee een scheepvaart sluis moet hebben gelegen. Meteen krijgt ook Twee Speyen een extra “diepgang”: het is is een sluisencomplex dat de vaart op de Ieperlee omzeilde.

²²³ Idem.

²²⁴ Pirenne 1925.

²²⁵ Degryse 1947.

²²⁶ Vervaeke 2014, p. 138.

De Ieperlee liep via de IJzer tot in Nieuwendamme, ten zuidoosten van Nieuwpoort. Daar konden de schippers door de IJzerdijk varen, zonder overdrag, doorheen de potpolder die “De Verloren Cost” heette. Via twee overdragen, *Zeghers Overdragh* en de overdrag van de Lovie, kwam de Ieperlee in een loop die deels uit natuurlijke vlieten en deels uit gekanaliseerde stukken bestond. Via een overdrag in Snaaskerke liep de Ieperlee door tot Oudenburg, waar het kanaal dan de bedding van het afwateringskanaal Oudenburg-Bredene volgde. In het midden van dat traject ligt Plassendale, dat tot de 17^e eeuw een handelsplaats was met een kapel en een nieuwe overdrag langswaar de vrachtschepen over de kanaaldijk in een oostwaarts lopende bedding werden getrokken, de middeleeuwse Ieperlee die van daar oostwaarts liep tot Scipstal/Scheepsdaele. Die loop doorheen de zuidzijde van de Oudlandpolder bestond vermoedelijk eveneens uit een combinatie van gekanaliseerde stukken en natuurlijke stukken, zoals wellicht ook de Noordee. Net zoals de Noordee kruiste de Ieperlee zowel geulruggen als depressies tussen de geulen in. De Ieperlee werd langsheen de zuidkant van de Grote Moere van Meetkerke geleid, doorheen de moerasdepressie daar. Door middel van de sluisen van “Twee Speyen” vertrok hier dan de loop van de Blankenbergse Vaart noordwaarts.

Nog steeds ligt er op die plaats een grote stenen sluis die nu enkel voor het waterdebiet zorgt, maar die bij de bouw (de huidige structuur dateert van 1906) ook functioneerde als scheepssluis.

Figuur 50: de huidige sluisstructuur van Twee Speyen, daterend uit 1906. De kleine sluisdeuren duiden aan dat schepjes die deze sluis aandeden vrij smal waren, en wellicht kleinere puntschuiten waren.

Vanaf de sluis liep de Ieperlee dan verder richting Scheepsdale/Scipstal. We lezen namelijk in 1401 het volgende: "*te Sceipstale bi den overdraghe*" en in 1630 leren we dat; het zuidelijke uiteinde van de Gentele of Blankenbergse Dijk daar lag "*daer wijlent in den Yperleet het overdraght te staen placht*".²²⁷ Aangezien het tracé van de Gentele voorbij de kerk van Sint-Pieters zuidoostwaarts via de huidige Sintpietersgroenestraat liep (de vroegere "Groene Dreve"), tot aan de vest van Brugge in feite, kunnen we afleiden dat het oorspronkelijke Schipstal dus iets meer naar het oosten lag, én dat de Ieperlee daar op een overdrag uitkwam, dus een plaats waar de schepen over een dijk of dam werden getrokken. Hieruit kunnen we afleiden dat de dijk van de Gentele wellicht aansloot op de stad Brugge, en misschien wel de Vleminckdam in de Sint-Gilliswijk. Overigens werd van het Sint-Gillisdorp, dat zich zowel binnen als buiten de muren van Brugges tweede stadsomwalling uitstreekte, nog in het laatste kwart van de 13^e eeuw gezegd dat "men heetet Wyc".²²⁸ Met een Wyc wordt een vroege handelshaven bedoeld, uit de 8^e, 9^e of 10^e eeuw (cf Hamwic, Lundenwic, Ipswich, Quentovic, Wijk bij Duurstede, de Wic van Maastricht, enz.). Zou het kunnen dat de oorspronkelijke plek Schipstal een veel hogere ouderdom en een veel hoger belang had dan doorgaans wordt aangenomen? Het zou verder inderdaad wel een interessant kader vormen voor de situering van de start van de Ieperlee, van de Blankenbergse Dijk, van het Lisseweegs vaartje, dat op Zwankendamme uitkwam, en van de belangrijke zeevaartse weg waar de naam Lissewege vandaan kwam.²²⁹

De loop van de Ieperlee verdween uit het landschap door de aanleg van het kanaal Brugge-Oostende via Plassendale, wat gebeurde tussen 1618 en 1623.²³⁰ Dit initiatief maakte deel uit van de aanleg van een hele kanaalinfrastructuur om de afgesloten Scheldemonding te omzeilen, met heel beperkt succes. Door de aanleg van het kanaal werd de oude bedding van de Ieperlee weg gegraven en verdween wellicht ook wat nog herinnerde aan de middeleeuwse haven van Schipstal bij Brugge.

²²⁷ Coornaert 1967b, p. 10.

²²⁸ Van De Putte 1864, nr 1253.

²²⁹ Zie ook Mortier 2015.

²³⁰ Meulemeester 2000.

4.4 HET LISSEWEEGS VAARTJE

Een laatste noord-zuid lopende watergang is het Lisseweegs Vaartje, dat al vermeld werd in 1219.²³¹ Wellicht was het ook een gecombineerd handels- en afwateringskanaal. Het liep van de Monnikenspeye bij Brugge, waar er een aansluiting was op de Ieperlee, tot in de Oudemaarspolder, waar de afwatering dan via een netwerk van waterlopen aansloot op de Eyesluis. Daarbij passeerde de loop een dam in grafelijk bezit, de Zwankendam of dam op een “zwinneken”, waardoor we dus kunnen afleiden dat de loop van het vaartje wellicht deels teruggaat op een zijtak van de Blankenberge geul, als het al niet om de laatste open bedding van diezelfde geul ging. De dam doet veronderstellen dat er ook ten noorden een waterweg aanwezig was, die vermoedelijk aansloot bij de geul ter hoogte van de Oudemaarspolder boven de Evendijk. Zowel de loop van het Lisseweegs Vaartje, als dat van de Olevliet in het verlengde ervan werpen het sterke vermoeden op dat er wellicht ook een oude afwateringssluis moet hebben gelegen in de Evendijk, ten oosten van Uitkerke en ten westen van Heist. Het lijkt aannemelijk dat de Olevliet en het Lisseweegs Vaartje origineel op elkaar aansloten. De Kemelader die net boven Lissewege op het Lisseweegs Vaartje aansloot, getuigt ook van de link tussen het Vaartje en het geulennetwerk. Het kronkelende verloop doet dan weer vermoeden dat de Kemelader op een kreek uit de schorren teruggaat, waar het Vaartje een gekanaliseerde bedding had. Meer zelfs: op de kaart van Blondeel uit 1546 staat heel duidelijk hoe het Lisseweegs Vaartje en de Kemelader dezelfde waterloop vormen. Het is vooralsnog onduidelijk van wanneer juist de huidige rechtlijnige bedding tot stand kwam.

4.5 ZANDVERSTUIVINGEN EN KUSTEROSIE

Een onverwacht gevolg van het dichtslibben en inpolderen van de kustvlakte, in combinatie met de zeespiegelstijging en een gevaarlijke verwaarlozing van de duinen, was dat de kust enorm kwetsbaar werd voor erosie. Bij stormen botste de volle energie van vloed en golfslag nu op het strand en de duinen, waardoor die begonnen af te kalven. Al in 1230 was er op het strand van Testerep veen zichtbaar.²³² Dat geeft aan dat het oorspronkelijke strand en duin, die tussen de veen- en kleibodems en de zee lagen, ondertussen volledig verdwenen waren. In de Oudlandpolder verdwenen de oude, meer zeewaarts gelegen eerste sluis van de Blankenbergse watering en de erbij horende Sluisvliet, naast tal van landerijen, en zelfs enkele dorpen, met name Scarphout, Terninge (Harendijke), de vissershaven van Wenduine en Blutsyde.

²³¹ Ryckaert 2003.

²³² Tys 2003.

Blutsyde was een vissersdorp dat vooral bekend is van vondsten op het strand ten westen van Bredene bad, dus ongeveer omtrent het Fort Napoleon.²³³ De vondsten bestonden uit ovens, tonwaterputten, aardewerk en meer uit de Late Middeleeuwen, die allen zonder meer vergelijkbaar waren met de strandvondsten uit Walraversyde. Het element yde wijst op een ligging langs een restgeul of vloedgat en hoe dan ook toont de vondst de ernst van de kusterosie in deze omgeving aan.

De meest indrukwekkende resten van verdwenen bewoning in de Belgische kustvlakte zijn zonder discussie de resten te Raversijde.²³⁴ Maar ook te Wenduine moeten er indrukwekkende archeologische sporen en zelfs ruïnes zichtbaar zijn geweest op het strand en dat al vrij vroeg. De getuigenis van landmeter Gilliodts-Van Severen uit 1781 luidt als volgt: *“Bovendien hebben wij op een afstand van 385 meter (100 Brugse roeden) ten noorden van de duinen het grootste gedeelte van de grondvesten der huizen van de oude parochie Wenduine bloot gezien, die de oceaen eertijds verzwolgen heeft, zodanig dat men de regenputten kon opmerken, de ligging en de richting van de verscheidene straten van het verdwenen dorp kon volgen. We hebben erin gewandeld.”*²³⁵

Deze oude getuigenis getuigt van het dramatische verdwijnen van het vissersdorp van Wenduine rond 1570. Rond 1480 (na een zware erosie van de kust in de 14^e en 15^e eeuw, zie verder) lag het vissersdorp in een “begin” (het 72ste meer bepaald) dat dan nog 101 gemeten groot was (ongeveer 40 hectaren). In 1515 waren er van die 40 hectaren waren er 4 verdwenen “door den sande overvloghen”, wat opnieuw het geval was in 1560.²³⁶ In 1617 bleek bij een nieuwe landopname echter maar 22 gemeten over, ongeveer één vijfde van de oppervlakte van het “begin” uit 1480, of ongeveer 8 hectaren. 32 hectaren waren op één eeuw tijd opgenomen door de zee en de zandverstuivingen. Waarschijnlijk was de stormvloed van 31 oktober 1570, toen de polders overstroomd waren tot aan Brugge en meerdere bressen in de zeedijk werden gemeld, verantwoordelijk voor het definitieve verdwijnen van het vissersdorp (idem). Dat de resten van het dorp tweehonderd jaar later bij laag tij op 400 meter voor de duinen lagen, toont de impact en omvang van de erosie in die eeuwen.

Het is echter níet de stormvloed van 1570 die de zwaarste impact had op de kust. De grote 14^e-eeuwse en vroeg-15^e-eeuwse stormen waren nog veel schadelijker. Zo wordt doorgaans de storm van 1334 naar voren geschoven als grote ramp, maar er is ook de storm van 23 januari 1394 toen Oostende in zee verdween, en de storm van 1404. Bronnen vertellen over hoe de bezorgde schepenen van het Brugse Vrije geregeld naar de kust trokken om de dijken te schouwen: *“omme te overziene de diken vander zee en welke te broken waren”*.²³⁷ Op 12 november 1376 kwam de Oudemaarspolder onder water te liggen: *de grote vloet daer de zee in den polre brac*.²³⁸ De duinen verstoven en kalfden af: de maandag voor Hemelvaartdag 1389 trok men naar

²³³ Loppens 1932, p. 128-129.

²³⁴ Pieters et al 2010.

²³⁵ Roche 1902.

²³⁶ Monteyne & Vandaele 2008.

²³⁷ Boterberge 2000.

²³⁸ Coornaert 1966b.

Blankenberge omme t behoud van den dunen ... *dat tsant seere afghevloeyt (was) vanden dunen.*²³⁹ Na een reeks zware stormvloed, moest men vaststellen dat *de diken ende de dunen zeere te broken waren vander zee* (idem). De schuld werd gelegd bij de konijnen in de duinen, maar de oorzaken waren wellicht structureler en met name te vinden in het eenvoudige gegeven dat er niet genoeg werd geïnvesteerd in waterhuishouding en in duinenonderhoud.²⁴⁰ Er bestond een laissez-faire mentaliteit op dat vlak, waarbij men niet de link legde tussen het wanbeleid en de stormschade.

Een andere factor was ook de natuurlijke evolutie van de Relatieve Zeespiegel Stijging. Die ging gewoon door, met dat verschil dat er nu geen onbedijkt wadgebied aanwezig was om het vloedwater en de vloedenergie over uit te spreiden. Resultaat: er was geen accommodatieruimte voor de “high-energy-conditions”. Die energie van vloed en stormtij richtte zich met andere woorden volledig op het strand en de duinen, die het zwaar te verduren kregen. De haast misdadige veronachtzaming van de kustverdediging zorgde dus voor zware rampen, waarbij enorm grote gebieden definitief in zee verdwenen, waaronder een groot aantal dorpen en enkele steden. Het aantal slachtoffers is onbekend, maar moet erg hoog zijn geweest. Een dramatisch element dat de sfeer schetst is de vermelding hoe de stormklok werd geluid telkens er gevaar dreigde, een stormklok die men op straffe van zware boeten niet mocht negeren...

Het landverlies is ook terug te vinden in het in 1408 herziene Transport van Vlaanderen, waarin genoteerd werd hoe de beden (belastingen) gelijkvormig verdeeld moesten worden over de verschillende delen van het Graafschap.²⁴¹ De herziening was nodig omdat door verschillende stormvloed en duinverstuiwingen op het einde van de 14^e en het begin van de 15^e eeuw de in het Transport genoteerde belastingsverhoudingen niet meer klopten met de realiteit op het terrein. Tijdens de herziening werd nagegaan hoeveel gronden er definitief verloren waren gegaan (de zgn. enquête van Oudenburg). Tussen Oostende en Middelkerke werd de totale oppervlakte verloren land op dat moment op ca 131 ha geschat. Tussen Bredene en Oostende ging het om 264 hectaren die zijn vervloegen van den zande van den dunen. Nabij Klemskerke en Vlissegem was de schade enorm zwaar: 660 hectaren land geraakten overstoven (*twelke land es anderhalve mile of daerenboven es vervloegen ende verloren van den dunen ... ende hierin stonden scone dorpen die ale te nieuten zijn*). In Wenduine ging het om 120 gemeten of 52 hectaren, ter hoogte van Terningen/Harendijke: *es verloren van nieuwen zeediken ende bi den vloghen van den dunen omtrent 80 ghemeten lands ende hierin stond een groot dorp gheheeten Harendike, daer lettelt yement woend.*²⁴²

Ook Wenduine had het in die periode zwaar te verduren: de bronnen vertellen hoe van de ooit bloeiende vissersnederzetting die in 1378 nog 42 vissersschuiten had, er begin 15^e eeuw nog maar een viertal overbleven ten gevolge van de ecologische en economische crisis rond 1400.²⁴³ Voor Wenduine wordt ook specifiek een zware stormvloed in 1401 vermeld die het vissersdorp een zware slag toebracht. Nadien herstelde Wenduine,

²³⁹ Boterberge 2000.

²⁴⁰ Soens 2009.

²⁴¹ Buntinx 1968.

²⁴² Idem.

²⁴³ Monteyne & Vandaele 2008.

net als Walraversyde zich wel: in 1433 waren er weer 8 vissersboten en het aantal zou nadien weer oplopen, tenminste, tot de fatale storm van 1570 de Wenduinse visserij de genadeslag zou toebrengen. Ten oosten van Blankeberge ging het om 200 gemeten en in Heist en Knokke nog eens om 188 gemeten.²⁴⁴

Wat ook vermoedelijk in zee verdween was de vissershaven Scharphout, dat nog in 1297 vermeld werd, maar nadien niet meer.²⁴⁵ Nadien verschoof de vissershaven naar de opvolger: Blankenberge, waarvan het stadswapen curieus genoeg witte duinen zijn. Duinen zijn normaliter geen witte heuvels, maar zijn integendeel begroeid met bomen en struweel. Naakte, witte duinen zijn een symptoom voor een eroderende en geschonden kust en nét dat symptoom vormde dus de identiteit van deze nieuwe (?) vissershaven en mini-stad.

De maatregelen die genomen werden, waren lange tijd onvoldoende: men kreeg de stuivende duinen en de kustafslag niet onder controle. Maatregelen die we zo terugvinden zijn het verbod om helmgras te snijden, bij voorbeeld in “den Bleckaerd”, ten westen van het dorp van Wenduine. In 1528 werd opdracht gegeven om “stroo te pooten in de dunen ieghens de zandvlogen ».²⁴⁶

Het hielp niet zo veel: we lezen in de archieven van de Proost dat in 1551 de opdracht werd gegeven om « *de slaghen (= wegen) te makene omme van tstrande int dorp te commene, ghemerct dat de selve slaghen al wech ghevloeyt waren.* ». ²⁴⁷ In 1563 kwam er een verbod om “duyndoorne te hauwene, snydene, treckene ofte uyt te stekene” en in dezelfde eeuw kwamen er enorm zware boetes op het jagen in duinen of het weiden van vee in de duinen (20 pond, terwijl een gemiddeld jaarloon 60 pond was). De duinen bleven stuiven en de stormvloed van 1570 was fataal voor Westende, het haalde dus allemaal niet zo veel uit.

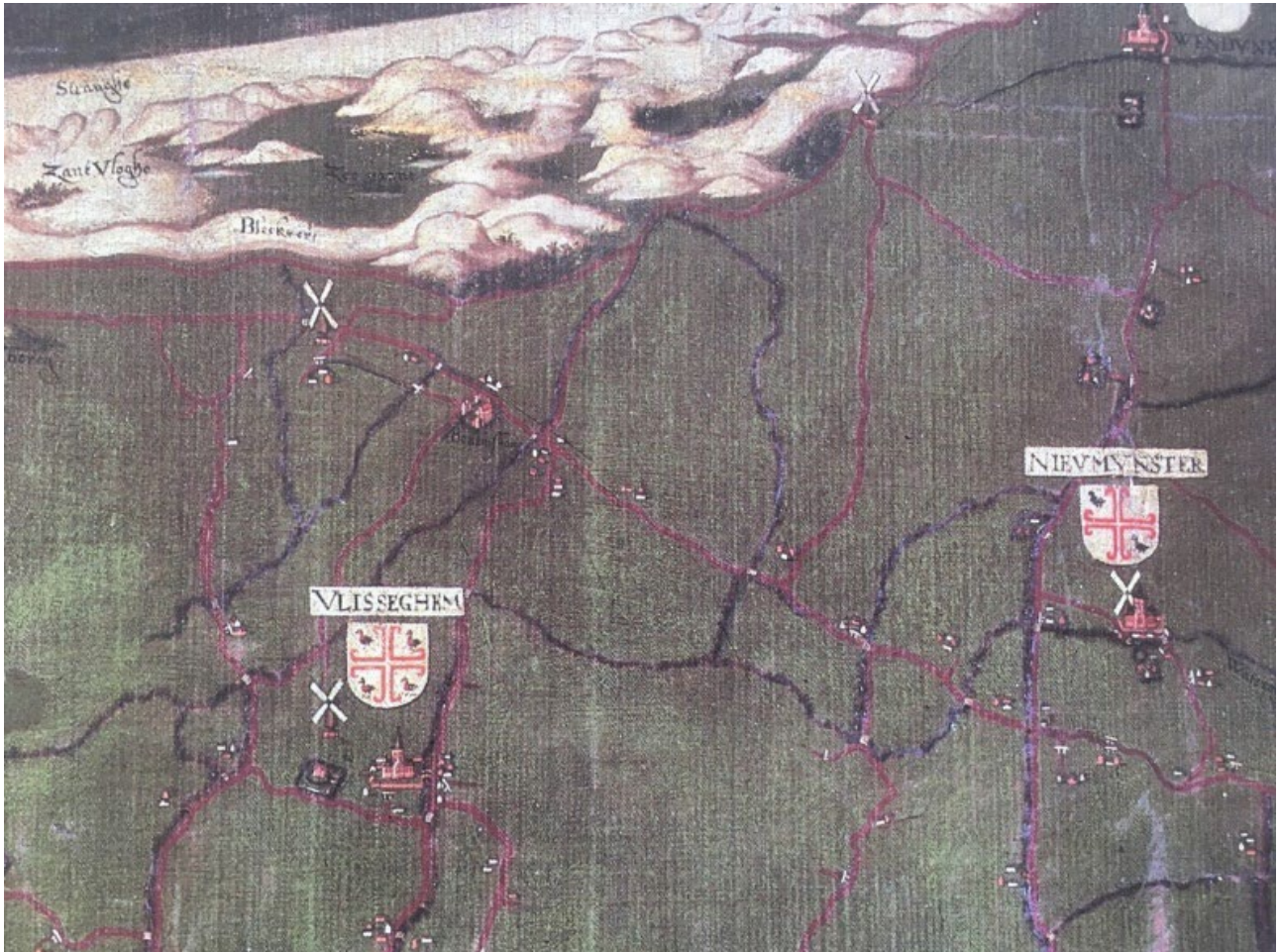
²⁴⁴ Buntinx 1968.

²⁴⁵ Corpus Gysseling online, nr. 2376.

²⁴⁶ Gilliodths Van Severen 1887.

²⁴⁷ Idem.

Uiteindelijk dienden men in 1589 de accijnzen op bier en wijn te verdubbelen om de kosten van het onderhoud van de duinen en de dijken te bekostigen, maar in Wenduine was de haven verzand en het dorp weggevaagd. De zeevisserij was ten einde.

Figuur 51: Op dit stuk van de kaart van Pourbus zie je hoezeer de duinen oud landbouwland innamen, door zant vloghen, en dit dus opnieuw omstreeks 1570.

De schade was dus enorm, en er werden diverse maatregelen genomen. De konijnenpopulatie werd aangepakt, een nieuwe dijk achter de duinen werd aangelegd (de zogenaamde Gravejansdijk) om de duinen op hun plaats te houden en de duinen werden “bepoot”, dus opnieuw bepland met gewassen. Het zou echter nog duren tot de 17^e eeuw vooraleer de kust tot rust kwam.

4.6 DE SITUATIE AAN DE WESTZIJDE

De waterhuishouding aan de westzijde van de Oudlandpolder is in de loop van het einde van de 16^e eeuw en de eerste helft van de 17^e eeuw drastisch veranderd. Dat heeft natuurlijk allemaal te maken met de heftigheid van de Tachtigjarige Oorlog in deze omgeving.

In 1572 trokken de Geuzen zich terug in oostende, dat de zijde koos van de Republiek (de Staatse kant) in plaats van de Koning. Vanaf 1578 werd Oostende versterkt met zware bastions. De verdediging werd ondersteund door het doorbreken van de dijken in 1584, waardoor een uitgestrekt gebied weer werd overgegeven aan de getijden. Het hele gebied tussen Bredene en Stene (van oost naar west) en van de zee tot aan Snaaskerke en Zandvoorde (van noord naar zuid) werd opnieuw schorre, doorsneden door geulen en krekens.

Figuur 52: Weergave van het beleg van Oostende, 1601-1604, met aanduiding van de verstrekkende historische inundaties rond de stad.

In 1598 begon de tegenreactie door de koningsgezinde troepen, met name de aanleg van twee gordels van versterkingen rond het Geuzenbolwerk. De buitenste gordel op 2 a 3 km afstand omvatte forten te Oudenburg, Plassendale en Snaaskerke. Plassendale was op dat moment nog steeds het gehucht waar de Ieperlee weer vertakte van het oude afwateringskanaal tussen Oudenburg en Bredene en waar een overtoom of overdrag het scheepsverkeer organiseerde.

Er kwam ook een tweede kring van forten dicht bij de stad. Dat waren de forten van Albertus, Sint-Isabella, Sint-Clara, Sint-Michiels ten westen van Bredene en uiteindelijk ook Bredene dorp zelf. Het Beleg was een bloederige en langdurige onderneming, en uiteindelijk zou Oostende als een “nieuw Troje” vallen in 1604, waarna de heropbouw van de stad en het landschap eromheen kon beginnen.

Die heropbouw was behoorlijk verregaand, omwille van het gegeven dat Oostende nu dé toegang tot zee werd voor de zuidelijke, Habsburgse Nederlanden aangezien de republiek de Scheldemonding afsloot.

De haven van Oostende moest een performante zeehaven worden, die via kanalen zou aansluiten op de havens van Brugge en Gent en via de Schelde zelfs Antwerpen en Brussel (kanaal van Willebroek). De ambitie was groot. Om het plan te laten werken, diende de haven uitgebouwd te worden, en een manier gevonden te worden om de havengeul onder andere zandvrij te houden, maar diende ook de toegang tot de haven vanuit het binnenland georganiseerd te worden. Daartoe werden plannen uitgewerkt en ontworpen door onder andere Spinola en Simon Stevin.²⁴⁸ Die plannen zouden een grote impact hebben op de Oudlandpolder, en een brug slaan tussen diens middeleeuwse landschapskarakter en de modernisering van het landschap in de daarop volgende eeuwen.

Een ingreep met grote impact was, de aanleg van het kanaal Brugge-Plassendale tussen 1618 en 1629, die als uitdieping en verbreding van de Ieperlee kan beschouwd worden, maar als breed en diep kanaal eigenlijk de Ieperlee verving. Er dienden een aantal Bruggen voorzien te worden en heel specifiek gebeurde de toegang tot het gebied van de Oudlandpolder nu via de brug van Scheepsdale, iets ten westen van het oorspronkelijke Scipstal, en de brug bij Nieuwege, wat altijd al een belangrijk punt was voor de toegang tot het gebied (Nieuwege werd al vermeld in 1089 en sloot aan op de Zeeweg in de zandstreek, zie eerder).

Bij die werken aan de kanaalverbinding met de haven van Oostende werd in Plassendale een nieuwe rechte verbinding gegraven naar de haven van Oostende. Daarbij werd de middeleeuwse overtoom vervangen door een nieuwe dubbele sluis met “speihuis”, de zogenaamde Blauwe Sluis van Bredene (1626). Beide sluizen zorgden voor nieuwe afwateringscapaciteit voor de Blankenbergse Watering, die geconfronteerd werd met een vervallen en ruïneuze afwateringssluis in Blankenberge.

²⁴⁸ Lombaerde 2004.

Plassendale werd zo een versterkt sluzencomplex, met bastionvedediging en tol-infrastructuur. Ook de Noord Ee werd in die periode trouwens met de nieuwe waterwegen verbonden, zodat de drainage van de Oudlandpolder nu hoofdzakelijk via Oostende liep. In het geheel werd de westkant van de Oudlandpolder nu belangrijker op het vlak van verkeer, economie en waterhuishouding, en zou het zwaartepunt pas met de aanleg van de haven van Zeebrugge weer oostwaarts verschuiven.

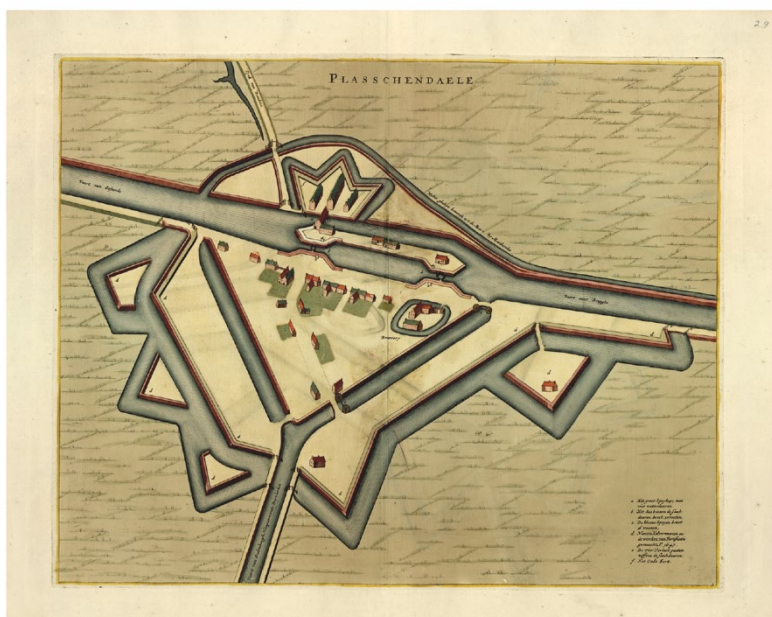

Figuur 53: kaart uit 1659 met de nieuwe hydrologische infrastructuur tussen Plassendale en Oostende..

Figuur 54: kaart van Oostende – omgeving van het Spaans tolhuis.

Afbeelding 9: Adriaan Villegas, Kaart van Oostende en de zee kust. Z.d. 1639 – 1641, (papier op lijnwaad 65 x 56 cm), Detail: omgeving van het Spaans Tolhuis, Gent, Rijksarchief, fonds Kaarten en plannen, nr. 1292.

Figuur 55: Vermoedelijke omgeving van het Spaans tolhuis.

Afbeelding 10 : Plasschendaele, Joannes Blaeu, *Novum ac Magnum Theatrum Urbium* (deel 1: *Belgica Libera ac Foederata*) - Tooneel der steden van de Vereenighde Nederlanden met hare beschrijvingen, ingekleurde gravure naar een ontwerp van Adriaan (de) Villegas (1594-1669), 1649, Detail (onder): vermoedelijke omgeving van het Spaans Tolhuis, dit exemplaar: Library of Congress Geography and Map Division Washington, D.C. Op de plaats van het tolhuis is op deze gravure nog geen gebouw te zien.

4.7 DE EVOLUTIE VAN DE LANDBOUW VAN DE 13^E TOT 17^E EEUW: VAN VERLATEN SITES MET WALGRACHT NAAR DE KOMST VAN DE POLDERSCHUREN

De duinverstuivingen, het landverlies, de kosten van het herstel van de infrastructuur doorheen de 14^e en vroege 15^e eeuw droegen sterk bij tot de economische crisis in de kustvlakte in de periode rond 1400. Ook de pest, talrijke conflicten en vooral ook zware algemene lasten hadden de bevolking erg verarmd. De boeren waren een kleine eeuw eerder al in opstand gekomen, tijdens de zogenaamde kustopstand van 1323-1328.²⁴⁹ Die kustopstand draaide hoofdzakelijk rond de toenemende belasting van de landbouwopbrengsten, en bracht de boeren jarenlang in opstand tegen de Franse Koning.

In die hele crisis kreeg de groep van de vrije boeren het zwaar te verduren. Er is dus een link tussen de ecologische en economische ontwikkeling van het polder landschap.

Die landbouweconomie was geëvolueerd uit de schorre-economie uit de Vroege Middeleeuwen. Zoals we zagen waren er doorheen de Vroege Middeleeuwen boeren in de kustvlakte aanwezig. Ze hielden schaapskudden, verwerkten huiden en wol, waren wellicht ook betrokken bij zoutziederij en actief in het handelsnetwerk. Het getijdengebied was waarschijnlijk een grote common voor de kudden, er was geen duidelijke afbakening van erven of privébezit. Er was wel bewoning op terpen (de zogenaamde “terpsamenleving”).

Vanaf de 10e eeuw namen de Graven van Vlaanderen dan heel wat land in krachtens hun rechten op woeste gronden. Vermoedelijk werden die landen eerst ook gewoon gebruikt op de Vroegmiddeleeuwse manier, maar dan tegen bepaalde rechten en cijzen. In de loop van de 10^e en 11^e eeuw werden de grafelijke gronden ontwikkeld tot poldergrond, in het geval van de Oudlandpolder vooral door het droogvallen van het wadgebied en het afsluiten/verdwijnen van de getijdengeulen. Er werden ongetwijfeld een aantal grafelijke gronden ontwikkeld als grotere, meer gespecialiseerde schaapsboerderijen of *berquariae*. In Kamerlings Ambacht zijn er duidelijk grote eenheden afgebakend, onder meer door ringdijken. Land kon nu geaccumuleerd worden, graanteelt werd mogelijk, de demografie nam toe. De landbouw bleef nog doorheen de 11^e, 12^e en 13^e eeuw gefocust op schapenteelt.

De “oude” terpboeren hielden hun positie in dit nieuwe landschap. De kustvlakte evolueerde tot een relatief dicht bevolkt gebied met een groot aantal kleinere vrije boeren met een boederij die op zelfvoorziening gericht was, naast een kleiner aantal grotere bedrijven.²⁵⁰ Hun bedrijfsvoering was gemengd, maar er was wel degelijk een bepaalde commercialisering waarbij er die producten geproduceerd werden die het goed deden

²⁴⁹ TeBrake 1993.

²⁵⁰ Soens 2013.

op de stedelijke markten. Zo werd bij voorbeeld meekrap als kleurplant voor de textiel gekweekt. Bijkomende inkomsten werden gehaald uit textiel productie, visvangst, veen ontginnen, riet snijden en mogelijk ook het werken aan dijkbouw voor de overheid. Maar alles tesamen genoten de boeren een grote persoonlijke vrijheid, die gesymboliseerd werd door de walgracht rond de eigen boerderij. Die gracht was vooral een symbool van vrijheid, al was ze gekopieerd van de grotere leenhoven en eliteboerderijen van de hoofdmannen in de kust.²⁵¹

Zo geraakte de polder sterk versnipperd tussen een groot aantal kleinere boeren die minder dan 5 hectaren land in bezit hadden, en op zijn best tussen de 5 a 10 hectaren land bezaten.²⁵² De reden hiervoor waren wellicht de algemene gunstige conjunctuur met de sterke groei van de marktsteden Brugge, Ieper, Veurne, enz. In die context brachten de marktgerichte handelsgewassen, die het goed deden op de stedelijke markten, zoals bij voorbeeld de kleurstoffen en de wol genoeg op. Vermoedelijk bestond er in de kustvlakte ook nog wel een vorm van gemene graasrechten voor de schaapskudden. De omvang van de parochiale tienden en de strijd om hun bezit, toont ook dat de kustvlakte een rijke streek was doorheen de 11^e, 12^e en 13^e eeuw.

De confiscaties na de kustopstand van 1323-1328 geven ons een goed inzicht in de bezitsstructuur in de kustvlakte aan het begin van de 13^e eeuw.

hectare	0	0 tot 2,3	2,3 tot 4,5	4,5 tot 9,1	9,1 tot 22,7	22,7+	totaal
Aantal	1189	1183	449,0	265	96	3	3185
%	37,3	37,1	14,1	8,3	3,0	0,1	100,0

Figuur 56: De geconfisceerde gronden van de opstandige boeren uit de kustvlakte, die de nederlaag leden in 1328 tegen de Franse koning.

De boeren waren wel volstrekt afhankelijk van de markt, zoals vandaag ook het geval is. Alleen waren er geen subsidies, en bij een daling van de conjunctuur en van het inkomen, kwamen heel wat boeren in de problemen. In de 14e eeuw waren er tal van politieke conflicten (de Guldensporenslag, Kustopstand, enz.) die leidden tot een verhoging van de belastingen én confiscaties van de goederen als een boer meedeed aan een opstand en het onderspit delfde.

Er waren ziektes en er was een daling van de bevolking, de stedelijke markten sputterden en ga zo maar door. Het inkomen kwam zwaar onder druk te staan en de overstromingen en duinverstuingen, die wellicht ook dus deels het gevolg waren van een falende overheid, zorgden voor extra kosten en de nood om de accijnzen en belastingen te verhogen, onder meer de grondbelasting om de waterhuishouding te financieren, het

²⁵¹ Tys 2010.

²⁵² Tys 1997, Soens et al 2014.

zogenaamde wateringgeld. De verhoogde kosten voor het onderhoud van de kust waren er zo te veel aan. Leningen tegen veel te hoge renten werden afgesloten bij de rijke ondernemers uit Brugge en andere steden. De aanhoudende moeilijkheden maakten echter dat die leningen niet terugbetaald konden worden. In die periode maakten heel wat vrije, eigengeërfde boeren gebruik van het abandonrecht: het “recht” om het eigen bezit op te geven wanneer men het dijkonderhoud niet meer kon, of wilde, betalen.²⁵³ De gronden werden opgekocht en opgeëist door degene die de boeren geld hadden geleend: stedelijke kapitaalkrachtigen die wél financieel sterk genoeg stonden om de herstelkosten en het onderhoud van de waterinfratructuur en bedijkingen te betalen.²⁵⁴

De economische crisis en de ecologische crisis versterkten elkaar op die manier: de boeren hadden te weinig inkomsten om de infrastructuur te onderhouden en herstellen, wat zorgde voor nog meer rampen, miserie en kosten. Zo verdwenen de kleinere boeren uit het landschap: ze gaven hun boederijen op en hun bezit kwam in handen van een kleine groep kapitaalkrachtige grootgrondbezitters (*absentee landowners*). De kleine boeren verloren zo ook hun rol in het waterbeheer en konden nu enkel als loonarbeider aan de slag wanneer er arbeid nodig was om dijken, duinen en sluizen te herstellen en onderhouden.

Deze ontwikkelingen was vrij algemeen voor de kustvlakte. Het onderzoek van Tim Soens toont het bestaan van soortgelijke ontwikkelingen in het oostelijke deel van de kustvlakte aan. In het gebied van de watering van de Oude Yevene werden tussen het laatste kwart van de 14^e eeuw en 1550 niet minder dan 1000 hectaren van kleine grondbezitters getransfereerd naar een kleine groep van 15 grootgrondbezitters.²⁵⁵

Een groot aantal van de boederijen die daar op het einde van de 13^e en in de eerste helft van de 14^e eeuw tot stand waren gekomen, kenden een kort bestaan en verdwenen uit het landschap in de tweede helft van de 14^e eeuw. Uit archeologisch onderzoek bleek dat de meeste verlaten sites met walgracht (de gracht bleef meestal liggen omdat de gronden nadien vooral werden gebruikt voor veeteelt, zie verder) niet het gevolg waren van gewelddadige vernieling, maar dat de meeste boederijen gewoon verlaten werden.

Het resultaat was dat het grondbezit van de grote bedrijven, die de bekende grote polderboederijen inrichtte, uiteindelijk, in de 17^e eeuw, rond de 80% van het landbouwareaal in de kustvlakte innam.²⁵⁶ De kustvlakte kreeg hierdoor het gekende open en weidse karakter kreeg. Alleen was dit geen oorspronkelijk landschappelijk kenmerk, maar een evolutie door de mix van kapitalisme en ecologische problemen.

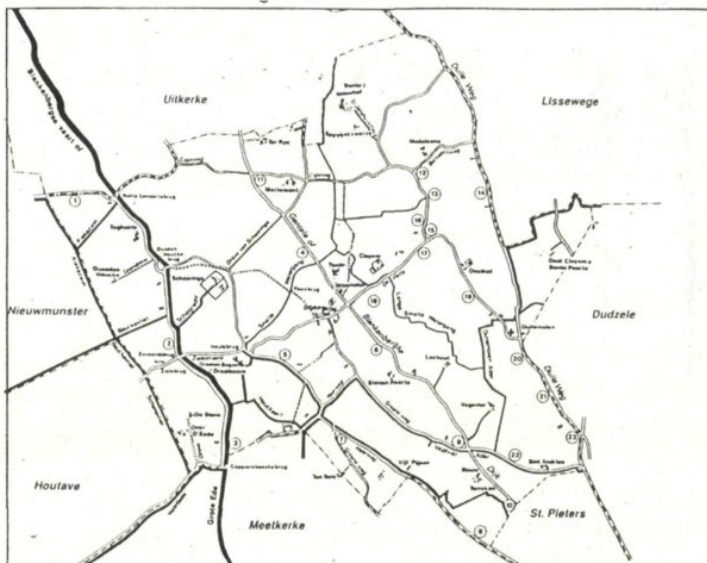
In de Oudlandpolder was dit proces ongetwijfeld gelijkaardig, maar hebben we voorlopig minder cijfer gegevens. In Zuienkerke waren erbij voorbeeld in 1690 23 percelen daer wylent een hofstede op stont, wat een vermindering wa van 76 naar 53. In 1748 bleven er van die 53 nog maar 29 over.

²⁵³ Vervaet 2014, voetnoot 24.

²⁵⁴ Soens 2009, Vervaet 2014 en Soens et al 2014.

²⁵⁵ Soens 2001.

²⁵⁶ Idem.

Figuur 57: Aanduiding van de verlaten hoeven (cirkels) in Zuilenkerke in de 17^e eeuw.

Fig. 3: Aanduiding van verlaten hoeven (cirkels met nummer) in de zeventiende eeuw te Zuilenkerke op basis van een ommeloper van 1690 (R. Boterberge 1992: 281).

Dit cijfer is alleen wel heel laat en geeft nog een andere evolutie weer, namelijk dat de grootgrondbezitters volledig inzetten op de vetmesterij van runderen, waarvoor er veel grond nodig was. Bij dit proces zouden uiteindelijk alle kleinere boeren uit het polderlandschap gedruwd worden en kwam men tot een duaal landbouwlandschap met grote polderboerderijen in een open landschap en loonarbeiders, die dan in kleine huisjes in de dorpen woonden.²⁵⁷ Tussen 1350 en 1550 werd grasland ook heel duidelijk 20% duurder dan akkerland.²⁵⁸ Vlees bracht meer op op de markt, wat deels kwam door de demografische daling na de moeilijke 14^e eeuw (oorlogen, pest, overstromingen), waardoor meer mensen meer vlees en zuivel konden consumeren. De nieuwe *absentee landlords*, de grootgrondbezitters, gaven via de richtlijn dat de nieuwe grote polderboerderijen moesten inzetten op de winstgevende vetmesterij en runderteelt. Polderland moest weer weide worden en mocht zo min mogelijk geploegd worden (*moet laten driesschen ende mag niet breken*).²⁵⁹

Wat met de mensen die hun land en boerderijen verloren? De taken van de nieuwe landlozen waren voornamelijk landarbeid, naast visserij, zoutproductie, het delven van veen en het onderhouden van de dijken.²⁶⁰

Die evolutie is ook goed te volgen bij de grootste boerderij uit de hele Oudlandpolder, namelijk Schoeringe in Zuilenkerke.

²⁵⁷ Vervaet 2014.

²⁵⁸ Idem.

²⁵⁹ Vervaet 2014, p. 86.

²⁶⁰ Vervaet 2014, voetnoot 672.

4.8 HET VERHAAL VAN SCHOERINGE

Schoeringe was de belangrijkste hofstede van het Sint-Janshospitaal van Brugge. Het hospitaal werd gesticht ergens in het midden van de 12^e eeuw en was een symbool voor de sterke ontwikkeling van Brugge als grote middeleeuwse stad. Het hospitaal werd actief ondersteund door de elite (adelijke families en rijke ondernemers) en zo werd in 1230 een grafelijk leengoed van 14,5 hectare in Zuienkerke, dat gekocht was door Henrik en Geldulf Ram geschonken aan het Sint-Janshospitaal.²⁶¹ De figuur van Henrik Ram is best interessant: hij was Brugse schepen en bedrijfsondernemer samen met Egidius van Bredene en Gervaas Tobbin, die bij voorbeeld een deel van de Testerepgeul had ingepolderd. De ecologische uitdagingen brachten dus ook geld op, dat via liefdadigheid ook werd geïnvesteerd in sociale infrastructuur.

Het hof van Scueringhe ging dus terug op een grafelijk leengoed en bezit ten noordwesten van de dorpskern van Zuienkerke, in de omgeving van Kleiem. Het toponiem doet alvast een vroegmiddeleeuwse oorsprong vermoeden.

Schoeringe ontwikkelde zich enorm snel, binnen een periode van 70 jaar tot een immens hof met een oppervlak van om en bij de 300 hectaren rond 1300.²⁶² Deze ontwikkeling doorheen de 13^e eeuw stond waarschijnlijk los van de grote crisis van de 14^e eeuw die we hierboven beschreven, wat niet wil zeggen dat er geen enkel verband was. De spectaculaire uitbouw en groei van Schoeringe was het resultaat van een uitgebreide reeks schenkingen, onder meer uit het grafelijk domein. Het hospitaal was effectief in de 14^e eeuw heel wat cijzen verschuldigd aan de grafelijke domeinontvangers van het oud domein.²⁶³ Maar het meeste land werd verworven door een als “schenking vermomde verkoop”, zoals Lies Vervaeet het omschrijft.²⁶⁴ In de Oudlandpolder, en dan vooral in Houtave en Zuienkerke, werden op massale schaal kleine, allodiale gronden en boerderijen aan het hospitaal overgemaakt. Het waren de kleine boerderijtjes waar we het eerder over hadden, soms kleiner dan een hectare groot, soms tussen de één en de vijf hectaren groot. Zo schonk Margriete, dochter van Willem Broekers, bij voorbeeld een stuk land van 0,66 hectare in Zuienkerke einde 13e eeuw.²⁶⁵ De schenkingen gebeurden niet zomaar. De schenkers kregen in ruil een levenslang onderhoud door het hospitaal, zoals haar reglementen het voorschreven.²⁶⁶ Het lijkt er alvast op te wijzen dat een groot aantal vrije kleine boeren al voor 1300 het kleine grondbezit opgaven en het zekere voor het onzekere kozen. De vroege bezitsconcentratie van Schoeringe was op die manier een voorloper van wat we eerder beschreven voor de 14^e en 15^e eeuw.

²⁶¹ Vervaeet 2014.

²⁶² Idem.

²⁶³ Idem.

²⁶⁴ Vervaeet 2014, p. 275.

²⁶⁵ Vervaeet 2014.

²⁶⁶ Vervaeet 2014, voetnoot 974.

Uiteindelijk kreeg het Sint-Janshospitaal zo een kwart van alle land in Zuienkerke in handen. Waarschijnlijk was het aantal verlaten sites met walgracht in de 17^e eeuw relatief klein, net omdat het hospitaal al zo vroeg zoveel oude boerderijen samen had gevoegd. Schoeringe was dus een mastodont en maakte ongeveer de helft van de inkomsten van alle boerderijen in bezit van het hospitaal uit.

Schoeringe bleef in rechtstreekse uitbating tot het midden van de 16e eeuw. Er was een kamer voorzien voor de zusters van het hospitaal en één voor de broeders.²⁶⁷ In de ommeloper van 1690 wordt het Hof omschreven als "*Die van Sint Janshuys ten hove van Schoorynge met alle de huysen daerop staende metten geheelen walgracht rontsomme totten uijtcante van eene gecalcye dreve voor de poorte oost totten heerweg*". Die poort was een monumentale ingangspoort waarvoor een dreef lag (de huidige zandweg Schoeringedreef). Het hof had verder een voorraadkamer, een kelder, een kaaskamer, een keuken, een refter voor de knechten en een love (luxe-vertrek). Die kaasproductie moet echt wel één van de grote activiteiten geweest zijn: tot het vaste personeel hoorden "*het kaasjonkwijf of de kaasmoe*der ».²⁶⁸

Figuur 58: Schoeringe op de kaart van Pourbus.

Het Hof was met de Blankenbergse Vaart verbonden via een eigen kanaaltje: de Schippersgracht die dwars over het erf liep. De gracht was nadrukkelijk voorzien voor het transport van de landbouwopbrengsten van Schoeringe naar het hospitaal zelf, en komt al in bronnen voor in de 14^e eeuw. Verder waren er stallen voor de runderen, voor de paarden, de schapen en een enorme schuur, waarover later meer. Schoeringe werd uitgbaat met de hulp van een variabele groep landarbeiders, die zeker bij het oogsten werd uitgebreid met tijdelijke krachten. De rekeningen vertellen over de aanwezigheid van "ougstslaep plakens » voor de tijdelijke arbeiders.

²⁶⁷ In 1409 stonden op Scueringhe in de zuster camere vier goede bedden met kussens, waarvan vermeld werd behoord ter hofsusters. In het vertrek van de broeders stonden vijf goede bedden (Vervae 2014, voetnoot 337.)

²⁶⁸ Vervae 2014, p. 172.

Een laatste landschapsbiografisch element is het volgende: met het Franse moderne bestuur onder Napoleon, werden de gronden van Schoeringe overgemaakt aan het Brugse OCMW. Die verkocht de gronden na de Tweede Wereldoorlog om geld vrij te maken voor de bouw van het moderne Sint-Jans Hospitaal in Sint-Pieters-op-den-Dijk (op de site van Weinenburg). Dat hospitaal torent nog steeds boven de omgeving uit, en is als landschapselement van kilometers ver zichtbaar in de oostelijke Oudlandpolder. Zo heeft het oude Sint-janshospitaal een blijvende impact op deze omgeving

Figuur 59: een zicht op (Groot) Schoeringe ca. 1950, met de immense bergschuur, en de Scheepsgracht die het hof verbond met de Blankenbergse Vaart.

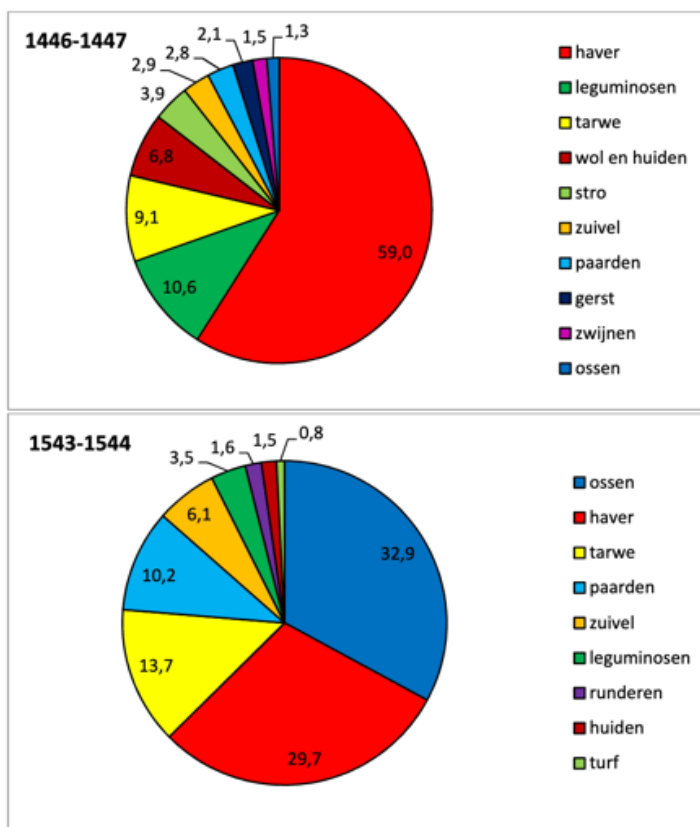

Figuur 60: vroege foto van Schoeringe en vandaag. De huidige schuur lijkt nog de onderbouw in baksteen, met steunberen, van de grote bergschuur bewaard te hebben als relict, hoewel de bergschuur zelf heropgebouwd werd in Bokrijk.

4.9 VETMESTERIJ EN BERGSCHUREN

De landbouwproductie van Schoeringe was doorheen de 13^e, 14^e en 15^e eeuw heel sterk gericht op een breed gamma aan voedselproducten: groenten, broodgraan en kaas. In 1310 had Schoeringe nog steeds 235 schapen en 130 lammeren, waarmee ze aansloten bij de vroeg- en volmiddeleeuwse schaaпsteelt.²⁶⁹ Tussen het midden van de 15^e en het midden van de 16^e eeuw wijzigde ook in Schoeringe de landbouwactiviteiten drastisch in de richting van de vetmesterij. Tegelijkertijd evolueerde de bedrijfsvoering naar pacht: Schoeringe werd een vrij typische polderboerderij, gericht op kapitalistische runderteelt (vlees en zuivel). In die zin kunnen we eigenlijk opmerken dat we in de polder een verwante evolutie zien als diegene die we in Engeland zien met de “enclosurebeweging”. Kapitaalkrachtige landeigenaars richten grote bezittingen rechtstreeks in vanuit hoge winstverwachtingen. In de polder waren dat runderboerderijen en open weidelandschap tegenover gesloten schaapsweiden met heggen (enclosures) in Engeland.

Figuur 61: deze grafiek van Lies Vaervaet toont de evolutie van Schoeringe richting runderteelt en vetmesterij tussen de 15^e en 16^e eeuw.

Figuur 29 Procentueel aandeel van de inkomsten (de financiële waarde) uit commercialisatie per product op Scueringhe in Zuierkerke in 1446-1447 en 1543-1544.

²⁶⁹ Vervaet 2014.

Die nieuwe grote polderboerderijen hadden een heel typisch nieuw element: de zogenaamde Friese schuur. Daar waar sommige oude historici en heemkundigen dit type schuur vroeger al eens op een nogal oppervlakkige manier durfden te koppelen aan een vermeende Friese herkomst van de kustboeren, weten we nu dat de polderschuren een toppunt zijn van 17^e eeuwse rurale architectuur, met complexe dakgebinten die echt technologische hoogstandjes waren. De juiste naam voor dit type schuur is dan ook “bergschuur”. Door een hoog dakgebinte te ontwikkelen, creëerde men extra opslagcapaciteit voor gewassen onder het hoge dak, dat tot drie verschillende opslagvloeren kon bevatten. Dit type dakgebinte was technologisch complex en duur en de bergschuren horen dus intrinsiek bij het verschijnen van de nieuwe kapitalistische polderboerderijen.

In de Oudlandpolder werden zo in de 17^e eeuw ook een hele reeks nieuwe bergschuren gebouwd, die in het landschap aanwezig bleven tot het derde kwart van de 20^e eeuw. Oude foto's tonen nog hun bestaan. Het oudere type schuur, waarvan we een mooi groot exemplaar terugvinden op de site van de abdij Ter Doest, is in de loop van de tijd veel zeldzamer geworden. Het waren rechthoekige driebeukige gebouwen in een rurale gotische architectuur. In Uitkerke kon net na de Tweede Wereldoorlog zo nog één middeleeuwse schuur op foto vastgelegd worden. De meeste van deze schuren verdwenen in de loop van de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, onder invloed van de opkomst van de industriële opslagschuren in beton en metaal.

Figuur 62: De twee 17e-eeuwse bergschuren van het Hof van Raewalle te Uitkerke

Figuur 63: Een 17^e-eeuwse bergschuur uit Nieuwmunster

Figuur 64: De 17^e-eeuwse bergschuur van het Klaragoed te Nieuwmunster

Figuur 65: De polderboerderij Groot Schoeringe van het Brugse Sint-Janshospitaal, Zuienkerke, 1628-1629

Figuur 66: De Bergschuur uit 1636 op het Hof Spikelboor te Zuienkerke

Figuur 67: 18^e-eeuwse bergschuur te Houtave

Figuur 68: 17^e-18^e eeuwse berschuur te Meetkerke

Figuur 69: 17^e-eeuwse boerderij te Zuienkerke (Kopsweg), die nog steeds binnen de middeleeuwse walgracht werd gebouwd

Figuur 70: Middeleeuwse schuur Uitkerke

Figuur 71: Kleine middeleeuwse schuur in vakwerk- en leembouw, Groenstraat te Zuienkerke

Figuur 72: Kleine schuur in styro en hout, middeleeuws type, Houtave

4.10 DE DROOGLEGGING VAN DE MOEREN

De ontginning van De Moeren doorheen de Late Middeleeuwen is nauwelijks te volgen in de archiefbronnen. We weten alleen dat een groot deel van de Moeren ca. 1500 herleid waren tot waterzieke gronden, waar veen onder het waterniveau werd uitgebaggerd.

Een beschrijving uit 1550 luidde als volgt: *“de scituation basse et fort aqueuse et en aulcuns lieux dicelluy croissent aulcunes herbes et, es plus bas lieux, aultre chose que eauwe »*.²⁷⁰ Uit een vergelijking tussen de 15^e-eeuwse en de 16^e-eeuwse ommeloper van Meetkerke blijkt alvast dat heel wat gronden in de kern van De Moeren in de 16^e eeuw vergraven waren tot onder de grondwaterstand, met watten of veenplassen als resultaat: *“met zommeghe heven, pitten ende watten daerinne liggende genaemt den Wulfsbusch”*.²⁷¹

De Moeren waren een broedplaats voor watervogels geworden, waaronder zwanen en kraanvogels en de jacht op watervogels was in de 16e eeuw één van de belangrijkste activiteiten in De Moeren geworden. De jacht op wilde vogels was een oud vorstelijk recht en vinden we al terug in relatie tot de rechten verbonden aan het Kasteel van Meetkerke (oorsprong wellicht Volle Middeleeuwen). Zo was er ook in De Moeren een ‘Zwanerie’, die een leen was van de Burg van Brugge. In die context ontstond ook de unieke eendenkooi van De Moeren, als ‘De Coeye’ in 1554. De eendenkooi was verbonden aan het kasteel Rietschilde in Varsenare. De kooi had een oppervlakte van 0,75 hectare en had vier vangpijpen. Het geheel werd afgezoomd door elzenhagen en was ook verbonden aan een hoeve (“kooihuis”).²⁷²

In 1502 en later in de 16^e eeuw werden er herhaaldelijk plannen gemaakt voor de drooglegging van De Moeren, naar Nederlands model, door er een ringdijk rond aan te leggen, en met een engine, een pompmolen, het water naar de Blankenbergse Vaart (*der Grooter Eede*) af te voeren.²⁷³ Dit betekent overigens dat op dat ogenblik de waterstand in dit kanaal door de Relatieve Zeespiegelstijging enerzijds en de inklinking van het veen anderzijds hoger was dan de waterstand in De Moeren en dat drainage begin 16^e eeuw al niet meer door gravitaire afwatering mogelijk was.

Pas in het begin van de 17^e eeuw werd definitief beslist om De Moeren droog te leggen. Het octrooi voor de droogmakerij dateert van 20 november 1622, maar blijkbaar waren de werken al 5 jaar eerder gestart, met het opstellen van de plannen voor een ringdijk rond de depressie van 1509 gemeten (664 hectaren) en twee windwatermolens.²⁷⁴ Dit plan pastte in het alomvattende herstelbeleid van de kustvlakte gedurende het Twaalfjarig Bestand (1609-1621). De beide houten windwatermolens creëerden een watergang waardoor het water uit de depressie naar de Blankenbergse Vaart werd geleid.

²⁷⁰ Augustyn 2001, p. 57.

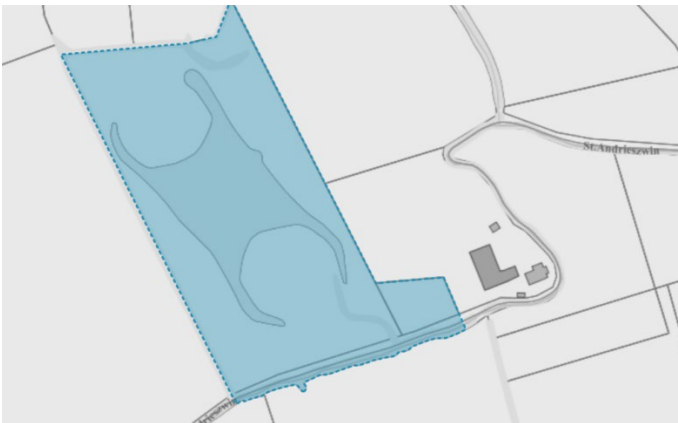
²⁷¹ Idem.

²⁷² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304810>

²⁷³ Augustyn 2001.

²⁷⁴ Augustyn 2001, p. 59.

De drooglegging van De Moeren was geen onverdeeld succes: de kwaliteit van de gronden was laag. De depressie kon enkel als hooiweide gebruikt worden en de investeringen in het gebied bleven dan ook minimaal. Daardoor bleef de eigenlijke middeleeuwse perceelsstructuur en landschapsinrichting grotendeels bewaard, tot aan de Ruilverkavelingen van de 20e eeuw.

Figuur 73: plattegrond van de eendenkooi van Meetkerke en foto van één van de vanggangen

Figuur 74 : de weergave van de afwateringsstructuur met de twee windmolens te Meetkerke, einde 18e eeuw.

Figuur 75 : Weergave van de ringdijk rond de Meetkerkse Moeren, einde 18e eeuw

Figuur 76: Foto van een site met walgracht in Zuienkerke.

Uitsmijter: iets over waternamen

Wanneer je het historische landschap van de polders bestudeert, is de evolutie van de omgang met het water een essentieel aspect. Het landschap zelf, de cartografische en geschreven bronnen tonen ons een complex waterverhaal. Dat vertrekt in grote lijnen vanuit getijdengeulen en gaat verder over een hele reeks afgeleide waterlopen tot een complex stelsel van afwateringsgrachten. De waterlopen werden benoemd met het taalmetaal eigen aan de periode en de regio. De waternamen bevatten een rijke historische woordenschat, die nog ten dele bewaard is in de huidige West-Vlaamse dialecten. Het verhaal van de inpoldering van de kustvlakte is hoofdzakelijk een middeleeuws verhaal. Het begint in de schorrenfase van de Vroege Middeleeuwen en voltrekt zich in de 12^e en 13^e eeuw, wanneer de hydrografie van de kustvlakte in een definitieve plooi valt, alvast toch tot de 20^e eeuw.

De waterloopwoordenschat die zo typisch is voor de kustvlakte, en zeker die van de Oudlandpolder, is:

- Zwin/Zwen (Zwijn)
- Aa/Ee
- Vliet
- Lede(ken)
- Gracht (Fossa)
- Vaart(je)

Daartegenover staan twee namen die typisch zijn voor de zandstreek, en dat zijn:

- Beek, en
- Reie.

De verscheidenheid in de woordenschat vormt een weerspiegeling van de complexiteit van de waterbeheersing in de kustvlakte. Ze toont hoe belangrijk het was om een genuanceerde woordenschat te hebben voor waterlopen en de functie die ze in de hydrografie hebben. Het gebruik van een specifiek basiswoord drukt een specifieke en genuanceerde bedoeling uit.

Het oudste woord voor water stamt van het Germaanse **ahwo/ahwa**. Het stamt af van dezelfde Indo-Europese wortel als Latijn *aqua*, waaruit Frans *eau*, Spaans *agua* en Italiaans *acqua*.²⁷⁵ het Germaanse *ahwa* evolueerde in de Nederlandse dialecten tot twee verschillende varianten: *aa* in het binnenland en *ee* in de kustdialecten. In de vroege en volle middeleeuwen komen we in de oude toponiemen wel degelijk ook *Aa* in de kustvlakte tegen, naast *ee*. Zo is er Bredene, dat in 1115 als *Breden-a* werd geschreven, de brede waterloop (en getijdengeul).²⁷⁶

²⁷⁵ Gysseling 1978; Gelling & Coles 2000, p. 14.

²⁷⁶ Toponymisch woordenboek online

De historische naam van de Spermaliegeul, een getijdengeul ter hoogte van Sint-Pieterskapelle, droeg dan weer origineel de naam *Suthana* of de *Suthan-Ahwa* of “zuidelijke waterloop”.²⁷⁷ Let ook op de Gerst-A bij Duinkerke en de Verting-A in de Oudlandpolder. Afgeleid is de vorm -Ee die we terug vinden in bij voorbeeld de *Noordee* of *Noordede*.²⁷⁸ Een deel van de Testerepgeul werd in de 12^e eeuw nog benoemd als de “*aquam quae vocatur Hee*”.

Behalve in diverse oude toponiemen van waterlopen, vinden we dit element ook indirect terug in nederzettingnamen, zoals *Holtauu*. Het tweede deel van *Houtave* is niet het Germaanse *ahwa*, maar een afleiding daarvan: *ahwjo*, uit *ahwa* en het localiserende suffix *-jo*. *Ahwjo* betekent etymologisch ‘(gelegen) aan het water’.²⁷⁹ Het eerste deel van *Holt-ahwjo* is *-holt* in zijn middeleeuwse betekenis ‘bos’. De samenstelling verwijst dus naar een moerasbos²⁸⁰. De dorpsnaam duidde in oorsprong vermoedelijk een uitgestrektheid in een ouder natuurlandschap aan, en ging naderhand over op de nederzetting die daar ontstond. Een analoge overgang van natuurland- tot nederzettingnaam geldt ook voor *Slijpe*, het dorp in het slibgebied (slikken en schorren). *Ahwa* en *Ahwjo* komen geregeld voor in de kustvlakte. We vinden het ook terug in de oude vorm van Zoutenaai (*Saltan-ahwjo* of de zoutwinning aan de getijdengeul).

In de kustvlakte verwijzen deze woorden logisch genoeg niet naar gewone rivieren, maar naar oude getijdengeulen of takken van getijdengeulen. De grootschaligheid van getijdengeulen, die bij vloed indrukwekkende natuurlijke waterlopen zijn, zou dan tot de referentie van “rivier” hebben geleid. De *ahwa/ahwa/ahwjo*-waternamen zijn dus zeer oud en gaan terug op de schorrenfase van het landschap.

Bij de *Noordee* hebben we dan weer duidelijk te maken met een gegraven waterloop, wellicht uit de 13^e eeuw. Het traject gaat namelijk dwars door geulruggen heen. Dat ook een nieuw kanaaltje als *ee* werd benoemd, toont alvast aan dat *ee* nog behoorde tot de gewone, gebruikelijke woordenschat voor waterlopen in de 13^e eeuw. Dat zou volgens taalkundigen eerder laat zijn, al is ook de waternaam de Lieve, het middeleeuwse kanaal tussen Gent en Brugge, waarschijnlijk een 13^e-eeuws *ee* toponiem (verwijzing naar *Lief-ee* of de kalme, zachtaardige waterloop).²⁸¹ Met het element *ee* kunnen dus ook 13^e-eeuwse gegraven kanalen met een bepaald belang of een bepaalde omvang aangeduid worden. Dit op grond van de gelijkens qua breedte, lengte en wellicht ook belang tussen natuurlijke waterlopen zoals relicten van voormalige getijdengeulen en gegraven kanalen zoals de *Noordee*. Overigens wordt ook de Blankenbergse Vaart in een aantal bronnen benoemd als de *Grote Ee*, zij het vooral tussen de 14^e en 18^e eeuw.²⁸² Dezelfde Blankenbergse Vaart werd in 1396 ook de *West Hee* genoemd.²⁸³ Op basis van de overlevering in de bronnen lijkt het gebruik van *aa* als waternaam in de

²⁷⁷ Tys 2003, bijlage toponymie.

²⁷⁸ De variant op *ede* is een hypercorrecte, dus foutieve vorm, die nooit in de volksmond heeft bestaan. Hij stamt uit de kanselarijen, waar ambtenaren oordeelden dat *ede* beschaafder klonk (informatie Magda Devos).

²⁷⁹ schriftelijke informatie Magda Devos (mail 16 augustus 2022).

²⁸⁰ schriftelijke informatie Magda Devos (mail 16 augustus 2022).

²⁸¹ schriftelijke informatie Magda Devos (mail 16 augustus 2022).

²⁸² Pollet 1942.

²⁸³ Coornaert 1967: 149. Dit roept overigens de vraag op ten westen van wat en wat dan de hypothetische “Oost Hee” is. Het meest waarschijnlijke antwoord is de Gentele.

kustvlakte relatief ouder te zijn dan *ee*, hoewel een duidelijke seriatie nog niet gebeurd is. In de 13^e eeuw blijft dan enkel *ee* over, als verwijzing naar gegraven waterlopen met een bepaalde omvang en breedte.

Een tweede benaming is *vliet*. **Vliet** lijkt in de kustvlakte aanvankelijk gebruikt te worden voor waterlopen die teruggaan op kleinere zij-armen van de grote getijdengeulen. Maurits Gysseling stelde dat het woord zeker teruggaat tot de 10^e eeuw, dus tot de fase dat de kustvlakte nog een getijdengebied was. Dat wordt bevestigd door de plaatsnaam *Drivlit*, waar in 944 Graaf Arnulf met zijn gevolg halt diende te houden vanwege vloedwater.²⁸⁴ De plaats Drievliet ligt ver landinwaarts in de IJzervlakte, wat dus inderdaad bevestigt dat het gaat om de zij-armen van getijdengeulen, en niet om de grote geulbeddingen zelf. In Holland werd een zijtak van de Oude Rijn als *Flieta* benoemd in 944.²⁸⁵

In het Oudengels verwijst *fleot* inderdaad ook naar kreek (als zij-armen van getijdengeulen), maar ook naar zij-armen van rivieren die door vlak land lopen.²⁸⁶ In de Oudlandpolder komen we als voorbeeld van de kreekbetekenis de *Donckervliet* (1300) en de *Houckevliet/Honkevliet* (1266) tegen in Meetkerke.²⁸⁷ Beide waren twee landinwaartse zijtakken, die aansloten bij mogelijk de grote getijdengeulen van Blankenberge en Houtave. Verder komen we in het gebied ook *Scelfleta* of Schellefliet tegen op de parochiegrens van Houtave en Zuienkerke (vermeld in 1003), en de Sluisvliet, die zeewaarts ligt en de monding van de Blankenbergse Vaart lijkt geweest te zijn. De Sluisvliet zou ook naar een kleine geul of geultak kunnen verwijzen, in de zin van een vertikaal lopend geulrelict waarvan de meer zeewaartse loop verdween door kusterosie. Dat geldt ook voor de Holevliet ten oosten van Blankenberge, die mogelijk eveneens teruggaat op een vloedgat of een kleine zeegeul waarvan de noordwaartse loop verdwenen is door de kusterosie (De Holevliet wordt al vermeld in 1344).²⁸⁸ Het woord *vliet* is een afleiding van de stam van het werkwoord *vlieten*, dat 'vloeien, stromen' betekent. Wellicht zinspeelt de benaming op de waterstroming bij eb en vloed. Grote getijdengeulen kregen nooit *vliet* namen. Voor de eigentijdse gebruikers en naamgevers had *vliet* vermoedelijk vooral betrekking op natuurlijke waterlopen in de kust met een kleinere rol, zoals we eerder aanhaalden.

Een derde substantief voor een waterloop is **zwin of zwen**. Dit woord heeft een heel eigen complexiteit. Het bijzonderste is dat het woord in de toponymie, los van de huidige dialecten, heel eigen is aan het oostelijke deel van de Vlaamse kustvlakte en dan vooral de streek rond Brugge. Om dit even te verduidelijken: we bedoelen hier niét de huidige opdeling West-, Midden- en Oostkust mee, maar de tweedeling van de kustvlakte van het oude Graafschap Vlaanderen, waar er een duidelijk verschil is tussen de kustvlakte ten westen van de IJzer en ten oosten van de lijn Bredene-Oudenburg. Het gebied tussen beide in, het oude Kamerlings Ambacht vormde een overgangzone tussen beide.

²⁸⁴ Verhulst 1995: 20.

²⁸⁵ M. Philippa, F. Debrabandere, A. Quak, T. Schoonheim en N. van der Sijs (2003-2009) *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*, Amsterdam.

²⁸⁶ Gelling & Coles 2000: 16.

²⁸⁷ Pollet 1942.

²⁸⁸ Coornaert 1967.

Nu, *zwin* heeft in tegenstelling tot *vliet*, *aa/ee* en *geleed/ledeken* geen zustervorm in het Oudengels en komt dan ook niet voor in Britse waternamen.²⁸⁹ Dat is opmerkelijk omdat het Kustwestvlaams behoort tot de Noordzeegermaanse talen/dialecten, wat een groep van “Noordzeetalen” is die teruggaat op de Romeinse periode en Vroege Middeleeuwen.²⁹⁰

In middeleeuwse West-Vlaamse plaatsnamen komen we zo heel wat woorden tegen die etymologisch identiek zijn met Engelse woorden en dus met het Oudengels en andere Noordzeetalen gedeeld werden. In de landschappelijke toponymie geldt dat niet alleen voor de waterloopnaam *ee*, maar ook voor woorden als *hide*, *vliet*, *geleed* en *werf*. Het substantief *zwin/zwen* is dan weer wel gangbaar in de kustgebieden van Nederland, van Zeeland tot Friesland. Het is heel opvallend dat *zwen* of *zwin* niét lijkt voort te komen in de kustvlakte ten westen van de Oudlandpolder. Het element wordt bijvoorbeeld geen enkele keer gebruikt in de middeleeuwse toponymie van Kamerlings Ambacht (ongeveer de huidige gemeente Middelkerke). De verspreiding van *zwinnen* en *zwennen* in toponiemen in de omgeving van Brugge vertegenwoordigt zo de zuidwestelijke grens van het gebruik van dit woord.

Dit is overigens een bijkomende indicatie van het merkwaardige gegeven dat de omgeving van Brugge taalkundig en cultureel op een bepaalde manier aansloot bij Zeeland en Holland, wat ook in andere plaatsnaam types én in aspecten van de vroegmiddeleeuwse materiële cultuur weerspiegeld wordt.²⁹¹

En belangrijk ook: *zwen* of *zwin* is zoals eerder gezegd taalmateriaal dat niet behoort tot het gedeelde Noordzeegermaans, maar heeft een heel eigen herkomst die we voorzichtig als “Fries” kunnen bestempelen. Etymologisch gaat *zwin* terug op de stam van het Middelnederlandse werkwoord *swinen*, wat ‘verdwijnen’ betekende. Het woord zou zinspelen op het weglopen van water uit getijdengeulen bij eb. Een *zwin* is dus een waterloop die aanvankelijk gekenmerkt wordt door het opkomen en afnemen van water, dus een getijdenwaterloop.²⁹² De gereconstrueerde Germaanse grondvorm **swina* wordt verklaard als ‘kreek’ in de zin van zijarm van een getijdengeul en is in die zin verwant aan *vliet*, dat wél ook in het Angelsaksisch bestond.²⁹³ Korter: in de brede omgeving van Brugge bestond dus een andere taaltraditie dan in het westelijke deel van de Vlaamse kustvlakte (voorbij de denkbeeldige lijn Bredene-Oudenburg).

Vanaf de Late Middeleeuwen (13e-15e eeuw) wordt het woord *zwin* ook gebruikt voor gekanaliseerde waterlopen in zeekele gebied, en dit dus voornamelijk in de oostelijke kustvlakte. *Zwin* werd in de Oudlandpolder vooral gebruikt voor kleinere kanalen en zijtakken van waterlopen binnen de middeleeuwse hydrografie (Bommelzwin, Duiveketezwin, Grote Moerzwin, ...).²⁹⁴ Daarnaast zijn er natuurlijk alle *zwin*-

²⁸⁹ in het oud-Engels of Angelsaksisch wordt het het woord *zwin/zwen/zwijn* blijkbaar niet gebruikt, tenzij als het gaat om het dier ‘zwijn’, en niét om een waterloop, zie Gelling & Coles 2000.

²⁹⁰ Devos & Vandekerckhove 2005.

²⁹¹ zie Deckers 2014.

²⁹² Van Veen & van der Sijs 1997 en Berkel & Samplonius 2018

²⁹³ De ophijsting door Jan Trachet van het voorkomen van *zwin*-waternamen in engeland en bij voorbeeld ook het Baltische gebied houdt namelijk geen rekening met het element “zwijn” in waternamen. (Trachet 2019).

²⁹⁴ Pollet 1942: 91.

waternamen in de directe omgeving van Brugge en in het estuarium van de grote Zvingeul ten oosten van Brugge. Kortom: een “zwin” is net als een “vliet” een waterloop in de polder die mogelijk teruggaat op een zijtak van de getijdengeul. Alleen: *zwin* werd in de toponymie veel meer dan *vliet* algemeen gebruikt voor een watergang in de polder, groot of klein.²⁹⁵ Het is in die zin eerder de lokale variant van *ledeken* of *geleed*, dat veel gangbaarder is elders in de kustvlakte.

In de Vlaamse kustvlakte komen in de middeleeuwse toponymie veelvuldig waternamen voor die zijn samengesteld uit het element *-geleed* of *-ledeken*, en een voorbepaling.²⁹⁶ *Ledeke* is de verkleinvorm van *lede*, in de volksmond ook samengetrokken tot *lee*, en is afgeleid van de Germaanse voorloper van het werkwoord *leiden*, in het Middelnederlands en in de Nederlandse kustdialecten *leden*. *Geleed* komt van het geprefigeerde werkwoord *geleiden*, *geleden*. Een lede of geleed is een gegraven waterloop dienend om het water te leiden van punt A naar punt B. Het werd ook gebruikt in het Hollands, bv. in de naam *Leerdam*. De Oudengelse zustervormen *lead* en *gelaed* zijn typisch voor middeleeuwse bedijkte kustgebieden en duiden vooral de kleinere drainagegrachten aan.²⁹⁷ Dat stemt overeen met de toepassing van *lede* en *geleed* in de Belgische en de Nederlandse kustgebieden: ook hier gaat het om drainagegrachten, die weliswaar een oorsprong kunnen hebben als een kleine kronkelende kreek in de schorren, maar toch specifiek dienen om water af te leiden en op die manier het terrein te draineren.

In Engeland komen beide termen voor vanaf ongeveer het jaar 1000. In de middeleeuwse Oudlandpolder waren de benamingen *lede(ke)* en *geleed* nét iets minder gangbaar in vergelijking met elders in de kustvlakte, maar dat komt doordat er hier het lokale woord *zwin/zwen* domineerde en geleed of ledeken wellicht niet “streek-eigen” was, hoewel we het wel in de toponymie tegenkomen (zie hierboven). Vermoedelijk zijn de *geleed*-toponiemen vooral uit de niet-lokale administratie afkomstig. De bekendste *-lee* is uiteraard de *leperlee*, die 12e-eeuws is en verwijst naar het handelskanaal tussen leper, de zee en Brugge. De *leperlee* is de uitzondering op de regel en verwijst niét naar een drainagegracht.

De *leperlee* is qua karakter eigenlijk een “vaart”: een waterloop waarop gevaren kan worden. Het was een handelskanaal waarop enkele tientallen kleinere barges of puntscheepjes tussen leper en Brugge voeren. Met het woord *vaart* werd vooral verwezen naar beweging en transport: het “varen”, of gaan en “voeren”.²⁹⁸ *Vaart* werd dan ook gebruikt voor waterlopen waarvan de functie in de eerste plaats verkeerstechnisch was: het was een transportas, een reisweg. Dat wil niet zeggen dat “vaarten” geen rol speelden in de drainage en algemene hydrografie, maar hun gebruik en vermoedelijk ook aanleg kwamen voort uit andere motieven, namelijk handelsverkeer. Het waren gegraven watergangen en -wegen voor de scheepvaart.²⁹⁹ Dat “vaarten” gegraven zijn, is meteen ook een essentieel kenmerk, dat klopt voor de *leperlee*, de *Blankenbergse Vaart* en het

²⁹⁵ Om dit vast te stellen werden alle middeleeuwse en vroegmoderne waternamen in de Oudlandpolder onderzocht, via hun attestatie in het toponymisch woordenboek van de Flou. Ook in de systematische toponymische studie van de middeleeuwse plaatsnamen van Kamerlings Ambacht, bleken geen *zwin* namen te zitten (Tys 2003).

²⁹⁶ *Ledeke* is een zeer oude dialectvorm, die al eeuwen uit de levende taal is verdwenen. Het verkleinsuffix *-ke*, laat staan het schrijftalige *-ken*, komt niet voor in de Noord-West-Vlaamse dialecten. Men zegt leetje, of een variant daarvan : leetje, leige, leigie, e.d. (schriftelijke aanvulling Magda Devos, mail 16 augustus 2022).

²⁹⁷ Gelling & Coles 2000: 20-21.

²⁹⁸ Middelnederlands Woordenboek

²⁹⁹ Idem.

Lisseweegs Vaartje. Het blijkt ook uit de attestatie uit 1187 waarin de Blankenbergse Vaart, die dan als grens wordt vermeld tussen de moederkerk Uitkerke en de dochterparochie Wenduine, de *Latam Fossam* wordt genoemd, de brede gracht.

Het element *vaart* vinden we ook terug in het merkwaardige Lisseweegs Vaartje, dat aanvankelijk de *Lisswegher Ede* (1219) heette, wat mogelijk kan wijzen op een oorsprong vanuit een getijdengeul.³⁰⁰ Het Vaartje was wel degelijk bedoeld als scheepvaartkanaal, en dan vooral tussen Lissewege, Ter Doest en de leperlee, waarop het Vaartje uitkwam ter hoogte van de *Monnikenspeye*, in het oorspronkelijke *Scipstal*, dat iets ten oosten van het huidige Scheepsdale lag. Ook het grote afwateringskanaal tussen de leperlee en Blankenberge, werd uiteindelijk de *Blankenbergsge Vaart* genoemd, na eerst tal van andere waternamen gehad te hebben. *Vaart* is als zodanig een element dat vooral na 1400 in de toponymie opduikt, niet in oudere bronnen, waardoor we kunnen afleiden dat *vaart* dus dichter bij het hedendaagse taalgebruik aanleunt dan de andere waterwoorden, die eeuwen ouder lijken te zijn.

Achter de waterwoorden in de Oudlandpolder gaat dus een hele belevingswereld schuil: de perceptie van water in het landschap. De *ahwa*-getijdengeulen zijn de oudste, steeds met verwijzingen naar het natuurlijke landschap van het getijdengebied (de brede geul, de geul bij het moerasbos). Vanaf de grote, brede geulen vertakken vlieten en zwinnen, en ook bij de vlieten vinden we verwijzingen naar het getijdengebied (in *Schelpenvliet* bij voorbeeld). Na de bedijking worden de geulen, de vlieten en de kreken herleid tot grotere en kleinere drainagewaterlopen, die we kennen uit het historische landschap en de historische toponymie. Er komen zwinnen en -ee's bij, naast gegraven vaarten, grachten en leedekens. De vaarten spelen een rol in de scheepvaart, de andere vooral in de drainage. De Blankenbergse Vaart, die met de grote Blankenbergse sluis is verbonden, heeft duidelijk een dubbele rol.

³⁰⁰ Ryckaert 2003.

5 INTENSIEVE TRANSFORMATIE (1800 – VANDAAG)

De laatste 200 jaar hebben grote infrastructuurwerken een enorme impact gehad op het landschap en hoe de bewoners het landschap kunnen gebruiken. De verbinding van Brugge met de zee heeft het watersysteem doorgesneden, maar trok ook economische activiteit en werkgelegenheid aan; de kusttram en koninklijke baan hadden een zware impact op de duingordel en brachten een era van massatoerisme op gang. Tegelijk is de identiteit van de Oudlandpolder nog sterk bewaard: het is nog steeds een open waterrijk landschap met vergezichten, geconcentreerde bewoning in enkele polderdorpen en druppelsgewijs verspreide hoeves.

5.1 AGRARISCHE RATIONALISERING VAN HET LANDSCHAP

5.1.1 Gestage vooruitgang tot 1950

De Vlaamse landbouwers waren in de 19^e eeuw in het algemeen vooral gericht op zelfvoorziening: ze kweekten op kleine schaal groenten en dieren om in de eigen behoeften te voorzien en eventuele overschotten werden op de lokale markt aangeboden. In de kustpolders en ook in de Oudlandpolder specifiek, waren de boerderijen echter gericht op verkoop.³⁰¹ De boeren van de Oudlandpolder vonden vooral een afzetmarkt in Brugge en Oostende.

De landbouwers waren echter verarmd uit de periode gekomen met veel wissels in bestuur, die steevast gepaard gingen met militair ingrijpen. Na het ontstaan van België in 1830 kon de landbouw zich ietwat herstellen dankzij de hoge prijzen op de markten voor landbouwproducten en geslaagde oogsten. Maar vanaf 1870 zorgde de massale invoer van goedkoop en kwalitatief tarwe uit Rusland en Amerika ervoor dat de winstmarges steeds kleiner werden. De laatste 30 jaar van de 19^e eeuw verlieten boeren in grote aantallen de Oudlandpolder om loonarbeider te worden in fabrieken in de stad en vanaf eind 19^e eeuw schakelden meer landbouwers over van akkerbouw naar de meer winstgevende veeteelt.³⁰² De snelle uitbouw van het spoornetwerk gecombineerd met goedkope treinabonnementen zorgden ervoor dat de plattelandsbevolking gemakkelijk vanuit de woonplaats kon pendelen naar de industriële centra waar werk te vinden was.³⁰³

³⁰¹ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 33

³⁰² DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 57

³⁰³ ROTTIER H. & ARNOLDUS H., *De Vlaamse kustvlakte van Calais tot Saeftinge*

Figuur 77: Hooiopper in Uitkerke. Na het maaien lag het gras even te drogen, vervolgens werd het gekeerd met een vork en daarna op oppers gezet.

De productiviteit van de landbouw nam gestaag toe en dat had te maken met 4 factoren³⁰⁴:

- In functie van de bodem specialiseerden landbouwers zich meer in één of enkele teelten. Zo is er in de Oudlandpolder opvallend veel graanteelt.
- Het gebruik van stalmest, en vooral de komst van kunstmest zorgden voor een verhoging van de productiviteit: op 10 jaar tijd leidde dat tot 50% meer opbrengst.
- Na de Eerste Wereldoorlog zorgden een aantal technische ontwikkelingen in de machinebouw, de veredeling van zaad en vee en het verbeteren van veevoeders voor grotere oogsten.
- En tot slot heeft ook de verspreiding van kennis de landbouwers in de Oudlandpolder geholpen bij het versterken van hun bedrijfsvoering. In 1884 werd landbouw een ministerie in de Belgische regering, wat betekende dat ook in Brussel het belang van de sector werd ingezien. In de Oudlandpolder vertaalde zich dat in de komst van een vak 'landbouwkunde' in enkele gemeentescholen en in de oprichting van de Boerenbond.

³⁰⁴ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 58

Van schapen en dijken

De schaapherders van de Oudlandpolder maakten gebruik van de dijken langs kanalen om de schapen te hoeden. De dijken waren hoger gelegen gebied waar je veilig was voor het wassende water en waar lekker gras groeide. Er zijn nog verwijzingen naar de schaaphoeders in de Schaastraat en Drijfstraat in Uitkerke, de Driftweg in Klemskerke of hoeve 't Schapenhof in Houtave.³⁰⁵

In de 19^e eeuw kwam een deel van de schaapsherders in de Oudlandpolder uit Nederlands of Belgisch Limburg. Zij werden 'Duitse herders' genoemd, naar hun tongval. Werden die herders voor hun kunde en ervaring specifiek aangetrokken naar de Oudlandpolder of vertrokken ze uit zichzelf uit eigen streek omdat er onvoldoende werk was voor schapers? Dat blijft onduidelijk. Feit is, dat ze in de Oudlandpolder actief waren. In het 19^e eeuwse Vlaanderen bedroeg de omvang van een schapenkudde gemiddeld 60 exemplaren. In de Oudlandpolder konden de kuddes iets groter zijn doordat de bodem zeer vruchtbaar was en de begraasde gebieden een voedselrijk aanbod hadden. De meeste herders waren geen zelfstandigen maar waren in dienst bij een landbouwer.³⁰⁶

Voor het grazen van de kuddes konden de herders beschikken over de braakliggende gronden van de landbouwer voor wie ze werkten. Daarnaast probeerden ze akkoorden te sluiten met boeren van aangrenzende percelen. Op die percelen aten de schapen alle onkruid en overgebleven gewassen op die anders het jaar erop zouden schieten. Verder was er nauwelijks 'woeste' of gemene grond beschikbaar en moesten de schaaphoeders een stuk van de gemeentewegen en kanaalbermen zien te bemachtigen. Het gras van de bermen vormde een goede aanvulling van het dieet van de schapen. Tegen 1960 stopten de laatste schaapherders hun activiteiten. Door de komst van tractors bleven er immers steeds minder braakliggende akkers over.³⁰⁷

³⁰⁵ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 31

³⁰⁶ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 63-64

³⁰⁷ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 64-68

5.1.2 Agribusiness na 1950

Na de Tweede Wereldoorlog komt er onder het credo ‘nooit meer honger’ een enorme stroomversnelling in de ontwikkelingen in de agrarische sector met een ongeziene productiestijging, boterbergen, melkplassen, technologische vooruitgang maar ook milieuhinder tot gevolg. Tussen 1950 en 2000 zijn bijzonder grote verschuivingen merkbaar in de Oudlandpolder: van een verhouding van ongeveer 50/50 voor grasland en akkerbouw, evolueert men naar 30% grasland en 70% akkerbouw en die akkerbouw is veel meer gericht op nijverheids- en voedergewassen; daarnaast daalt het beschikbare landbouwareaal met ongeveer 20% door de uitbreiding van woonzones, het installeren van industriezones en verkeersinfrastructuur; en de tewerkstelling in de sector nam af met maar liefst 85% als gevolg van de komst van de tractor.³⁰⁸ Is de boer met uitsterven bedreigd? In de Uitkerkse polder zijn inmiddels slechts 7 landbouwbedrijven meer actief, waarvan de helft 50-plussers zonder opvolger.³⁰⁹

Figuur 78: Dorsmachine in 1958 in Uitkerke: het dorsen van graan was een van de eerste activiteiten die in de landbouwsector werd uitbesteed.

³⁰⁸ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 71-72

³⁰⁹ VAN GOMPEL J. 'Landbouw als partner in het beheer van de Uitkerkse polder' in *Natuur.Focus*, 2015 (1) p. 10

De landbouwsector wordt een agribusiness: de landbouwer bestuurt een bedrijf dat onderdeel vormt van een grote keten toeleverende en verwerkende industrieën. Wel bleef grondgebonden veeteelt domineren in de Oudlandpolder, in tegenstelling tot de rest van Vlaanderen. De grote aantallen varkens en pluimvee zijn geconcentreerd in een beperkt aantal grote bedrijven, terwijl de groeiende rundveesector veel zichtbaarder aanwezig is in het landschap.³¹⁰ De familiale boerderijen evolueren naar semi-industriële landbouwbedrijven.

Naast technologische vooruitgang, speelden de ruilverkavelingen vanaf eind jaren 1950 een belangrijke rol in de opschaling van de landbouw. Om de nieuwe landbouwmachines optimaal te laten renderen werd een systeem bedacht voor onderlinge ruil van gronden: kleine, verspreide en ingesloten (lees: moeilijk te bereiken) percelen van dezelfde eigenaars werden herschikt tot grotere, aaneensluitende en gemakkelijk toegankelijke landbouwkavels. De aaneengesloten percelen konden door moderne landbouwmachines efficiënter worden bewerkt zodat er meer en sneller werd geproduceerd. Doel was de rendabiliteit van kleine, familiale boerderijen te bevorderen en de werkloosheid op het platteland te bestrijden.³¹¹

Het gevolg van die schaalvergroting van de bewerkte percelen betekende ook dat de Oudlandpolder van uitzicht veranderde. Kleine landschapselementen als perceelsrandbegroeiing werden door de landbouwer ervaren als een obstakel in de bedrijfsvoering en landschappelijke elementen als bomenrijen, hagen en heggen verdwenen uit het zicht. Ook werden sommige natte graslanden gedraineerd en omgezet naar akkerland. Daarmee ging heel wat biodiversiteit verloren. Sinds de jaren 1980 en 1990 kwam daartegen protest vanuit milieu- en natuurorganisaties. Het beleid rond ruilverkaveling veranderde: de focus lag niet uitsluitend op het rationaliseren van het landbouwbedrijf maar er kwam ook aandacht voor de zorg voor landschap, natuur, milieu, erfgoed, recreatie en leefbaarheid van het dorp.³¹²

In de Oudlandpolder zijn twee grote ruilverkavelingsprojecten geweest, voornamelijk met betrekking tot grasland en akkers met voedergewassen. De ruilverkaveling van Houtave gaat over een gebied met een oppervlakte van 1.871 ha agrarisch gebied, met 660 betrokken eigenaars en 286 gebruikers. Ze is 'nuttig verklaard' in 1976 en 10 jaar later uiteindelijk uitgevoerd.³¹³ Die ruilverkaveling had vooral tot doel de landbouwwerking te herstructureren, maar had ook impact op de waterhuishouding. De ruilverkaveling Houtave richtte het vijzelgemaal 'De Katte' op langs de Vaartdijk Noord zodat de voormalige molens en pompinstallaties niet meer nodig waren om het overtollige water uit de Meetkerkse Moeren over te zetten naar de Blankenbergse Vaart.³¹⁴

De ruilverkaveling Paddegat gaat over een gebied van 1.362 ha landbouwgebied, is nuttig verklaard in 1986 en gerealiseerd in 1993. Die ruilverkaveling was gegroeid uit de noodzaak om de waterhuishouding te verbeteren. Oorspronkelijk ging men van start met plannen voor een doorgedreven waterbeheersing en herverkaveling,

³¹⁰ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 74

³¹¹ <https://veldverkeners.be/nl/nieuws/uit-de-oude-does-van-landbouwlanschap-naar-multifunctioneel-platteland>

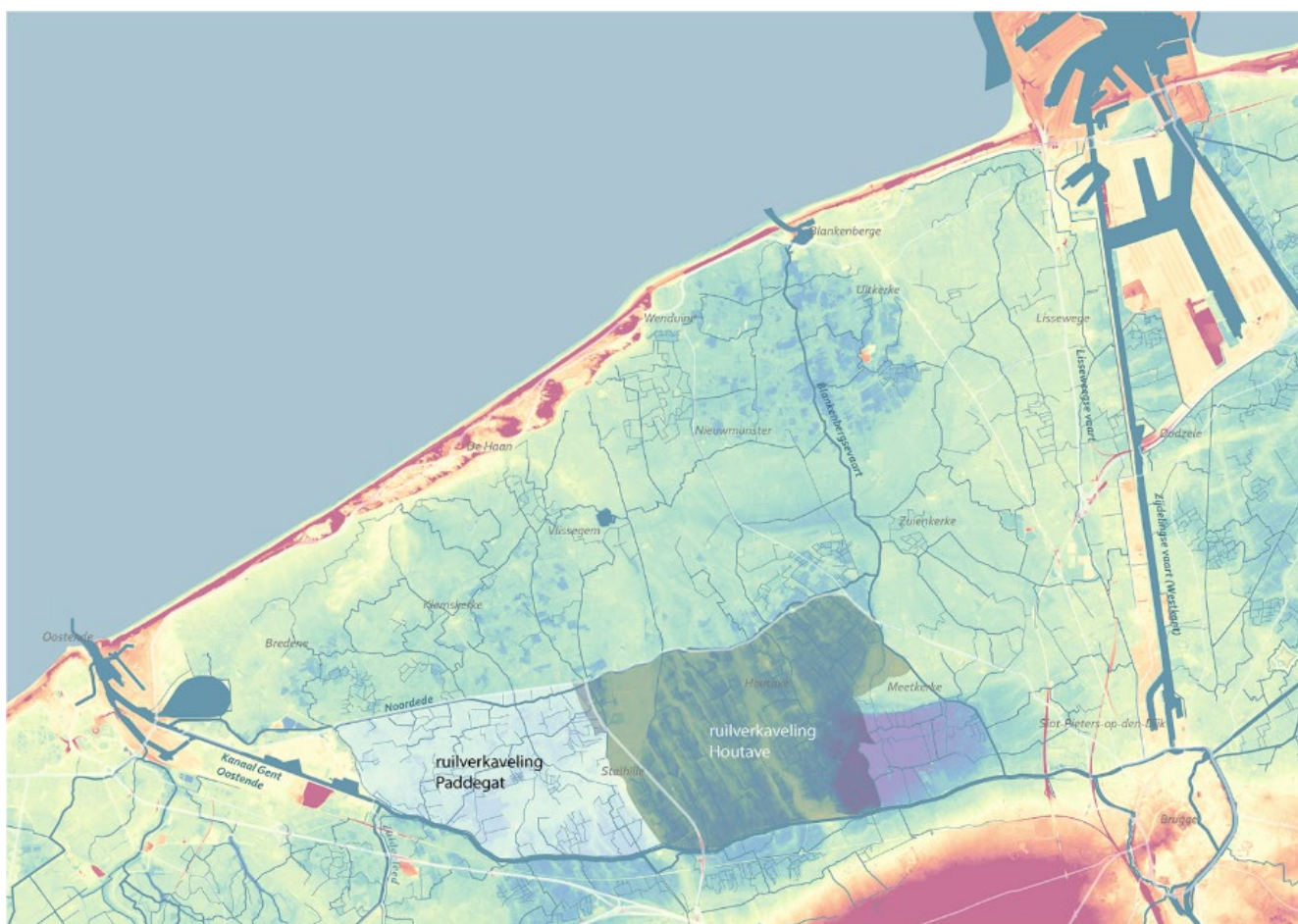
³¹² *Ruilverkaveling, veel meer dan kavels ruilen*, p. 1 en *Ruilverkaveling als instrument, een (be)leefbaar platteland als doel*, p. 9

³¹³ DECAESSTECKER K. "25 jaar ruilverkaveling in West-Vlaanderen" in *West-Vlaanderen Werkt* (1983) nr 5, p. 242-247

³¹⁴ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 104

maar onder invloed van een nieuwe visie op ruimtelijke ordening is de ruilverkaveling Paddegat afgestemd op een integrale gebiedsinrichting. Dat betekent dat naast de hoofdbestemming landbouw ook andere functies in het gebied ruimte kregen: landschap, natuur, cultuurhistorie, recreatie.

In het kader van die ruilverkavelingsprojecten werd voor de betrokken percelen ecotopenonderzoek uitgevoerd, waardoor er een goed zicht kwam op de specifieke natuurwaarden van de gebieden. Zo is het rapport dat werd opgemaakt voor de ruilverkaveling Houtave wellicht de oudste vegetatiekundige beschrijving van de Meetkerkse Moeren.³¹⁵

Figuur 79: Aanduiding van de gebieden van de ruilverkavelingen Houtave en Paddegat.

³¹⁵ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 128-129

5.1.3 Ruilverkaveling Houtave³¹⁶

Het ruilverkavelingsproject Houtave (1.870 ha) vond zijn oorsprong in de voorgenomen bouw van een autosnelweg en een express-weg en de voorgenomen bouw van een pompemaal door de Nieuwe Polder van Blankenberge, in een context van sterke grondversnippering, gebrekkige waterbeheersing en een ontoereikende ontsluiting van landbouwpercelen. Begin jaren '70 bestonden plannen om de rijksweg tussen de A10 (Jabbeke-Oostende) en De Haan een upgrade naar een expressweg te geven en gedeeltelijk ook van een nieuw tracé te voorzien. Daarnaast bestonden plannen om een nieuwe autosnelweg aan te leggen die met 18 km de verbinding maakte met de autosnelwegen Brussel-Nieuwpoort-Calais, Jabbeke-Oostende en Kortrijk-Brugge. De rijksweg tussen de A10 (Jabbeke-Oostende) en De Haan kreeg een upgrade naar een expressweg en kreeg gedeeltelijk ook een nieuw tracé. Beide geplande infrastructuren doorsneden de landbouwstructuur van de Oudlandpolder. Uiteindelijk werd de nieuwe autosnelweg niet gerealiseerd, maar in Houtave en Meetkerke (985 ha), Stalhille en Varsenare (878 ha) en Klemskerke (7 ha) werd wel een ruilverkavelingsproject opgestart.

Het ruilverkavelingsblok ligt voornamelijk in agrarisch gebied, waarvan het grootste deel ook als landschappelijk waardevol is aangeduid op het gewestplan. Ook een deel van het natuurgebied de Lage Moere behoort tot het blok. In het algemeen is de bevolkingsdichtheid er laag, met enkele dorpskernen en verspreide hoeves. Voor de ruilverkaveling waren er enkele goed gegroepeerde grotere bedrijven met vrij regelmatige kavels verspreid over het blok en daartussen veel kleine en minder regelmatige percelen die verder van de bedrijfszetels af lagen. De onderliggende landschappelijke structuur van noord-zuidgerichte kreekruigen met daartussen komgronden is niet terug te vinden in de kavelstructuur. Wel liggen landbouwwegen, boerderijen en dorpskernen voornamelijk op de hoger gelegen kreekruigen. De ontsluiting van lager gelegen gebied was problematisch.

De afwatering van het gebied was voor de ruilverkaveling grotendeels gebonden aan de getijdenwerking van de zee door de afwatering via de Noordede richting Oostende. De Noordede ontvangt water van het Noordgeleed ter hoogte van Blauwe Sluis en loost gravitair via een sluisencomplex in Bredene in de getijdengebonden havengeul van Oostende. Op de Noordede sloten een aantal noord-zuidgerichte waterlopen aan (Stegerzwin, Westernieuwwegezwin, Oosternieuwwegezwin, Mareleed) waarin het waterpeil werd geregeld met sluisen.

³¹⁶ VLM, *Ruilverkaveling Houtave*

De Lage Moere en Kwetshage-Paddegat (ten zuiden van de Oudlandpolder) maakten een uitzondering op de gravitaire afwatering.³¹⁷ Het bemalingsgebied van de Lage Moere (507 ha) werd begrensd door de Mareweg, Linzestraat en Westernieuwweg. De watertoevoer gebeurde via de zuidelijke vakken van het Oosternieuwwegezwijn en het Mareleed en via het Moerzwin. Het gebied werd bemalen in de Blankenbergse Vaart. De sluizen en duikers in het gebied hadden een ontoereikende doorlaatopening, het pompemaal dateerde uit 1927 en was aan vernieuwing toe en de lozing in de Blankenbergse Vaart veroorzaakte voor de ruilverkavelingswerken wateroverlast stroomafwaarts.

Typisch voor dit ruilverkavelingsproject is de grote omvang en de intensieve aanpak van de cultuurtechnische ingrepen in vergelijking met eerdere ruilverkavelingsobjecten in de kustpolders. Het project had immers een aantal doelen voorop gesteld:

- de grond in grote en regelmatige kavels hergroeperen,
- de versnippering wegwerken,
- de bewerkbaarheid en het opbrengstvermogen van de kavels verbeteren,
- de ontsluiting van het gebied verbeteren,
- de algemene afwatering van de streek beter laten functioneren, met name door de uitbreiding van het bemalingsgebied met de bouw van 2 nieuwe pompgemalen en een grotere watervoorraad op te slaan in het slotennet in de zomer dankzij nieuwe stuwen,
- en tenslotte enkele landschappelijke en recreatieve aspecten behartigen en de natuurwetenschappelijke belangen in het ecologisch bijzonder waardevolle gebied van de Lage Moere vrijwaren.

Veel aandacht en energie werd besteed aan de waterwerken. De waterbeheersing is gericht op verhoogde productiviteit van de grond, op betere werkomstandigheden voor de landbouwer en op een bredere teeltkeuze die toelaat op soepele wijze in te spelen op de evoluerende marktbehoeften. Met het oog op de optimale hergroepering van de grondstukken werd een zeer groot aantal kavelsloten gedempt met de vrijkomende grond van de aanleg van nieuwe wegen, van ontwateringswerken of van lokale egalisatie.

Op het primaire afwateringsnet werden in overleg met de Nieuwe Polder van Blankenberge twee nieuwe pompgemalen gebouwd:

- Voor de bemaling van 850 ha ten oosten van de Westernieuwweg zorgde een nieuw vijzelgemaal met wachtkom ter hoogte van De Katte voor lozing in het kanaal Brugge-Oostende. Het Mareleed werd hoofdaanvoerkanaal en werd rechtgetrokken en verbreed. Het Oosternieuwwegezwijn werd afgeleid langs de Maredeef en loost in het Mareleed en de bestaande sluizen op het Oosternieuwwegezwijn en Mareleed werden vervangen en uitgebreid.

³¹⁷ Het deel van de ruilverkaveling Houtave dat in het bemalingsgebied van Kwetshage-Paddegat lag, was 615 ha groot en behoorde oorspronkelijk tot het stroomgebied van de Noordede met lozing in Oostende. In het ruilverkavelingsblok bemaalt het het ganse gebied ten westen van de Westernieuwweg, minus het noordelijke deel. Het pompgemaal betekende een aanzienlijke verbetering voor de globale afwatering maar de afvoer bleef onvoldoende als gevolg van de overbelasting en het te laag gelegen tegenbemalingspunt. Daar bovenop verliep de gravitaire afwatering via een aantal verouderde en bouwvallige sluizen die door hun ligging lager gelegen gronden zoals de Riethoek in Stalhille minder goed konden afwateren.

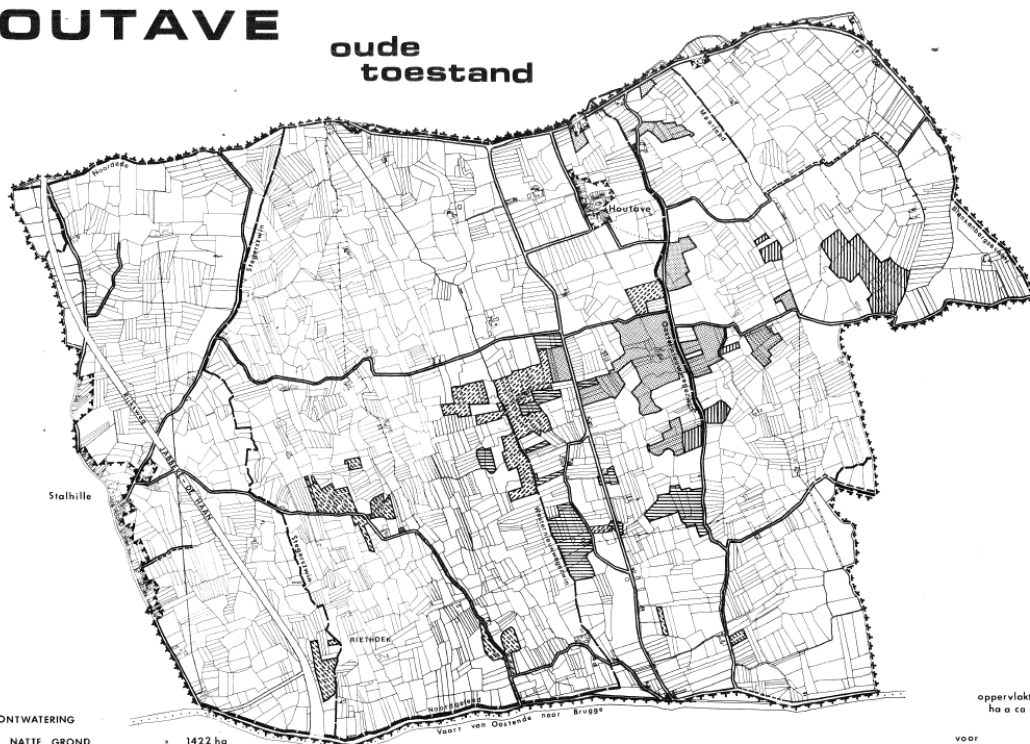
- Voor de bemaling van 890 ha ten westen van de Westernieuwweg zorgt het nieuwe vijzelgemaal 'De Steger' met wachtkom op het Stegerszwin voor wateroverslag in het kanaal Brugge-Oostende, als aanvulling op het bestaande en verouderde pompgemaal Kwetshage-Paddegat. Een reeks noord-zuidgerichte afwateringen parallel aan de kreekruggen zorgen ervoor dat water naar het Noordgeleed en Stegerszwin worden afgeleid. Het Stegerszwin en het Westernieuwwegezwin krijgen aan hun vroegere monding in de Noordede regelbare klepstuwen en ook stroomafwaarts en op parallelsloten werden klepstuwen geïnstalleerd om verschillende peilregelingen binnen het bemalingsgebied mogelijk te maken.

Verder werd de gravitaire afwatering van de Noordede verbeterd door lokale rechttrekkingen, kalibrering, oeverversterking en de bouw van nieuwe sluisen. In de Lage Moere werden geen ingrijpende cultuurtechnische werken uitgevoerd. Het was de bedoeling daar een hoog waterpeil aan te houden door middel van gronddammen en sluisjes, maar in de praktijk verdroogde de Lage Moere.

Figuur 80: Ruilverkaveling Houtave kaart oude toestand.

RUILVERKAVELING HOUTAVE

oude
toestand

Oppervlakte : 1871 ha 24 a 93
 aantal gebruikers: 299
 aantal gebuiken met meer dan 1 grondstuk
 gemiddelde opp. ha a ca. per grondstuk van de gebruik met meer dan 1 grondstuk
 aantal ingesloten grondstukk

geb

0 250 500 750 1000

AF- EN ONTWERPING

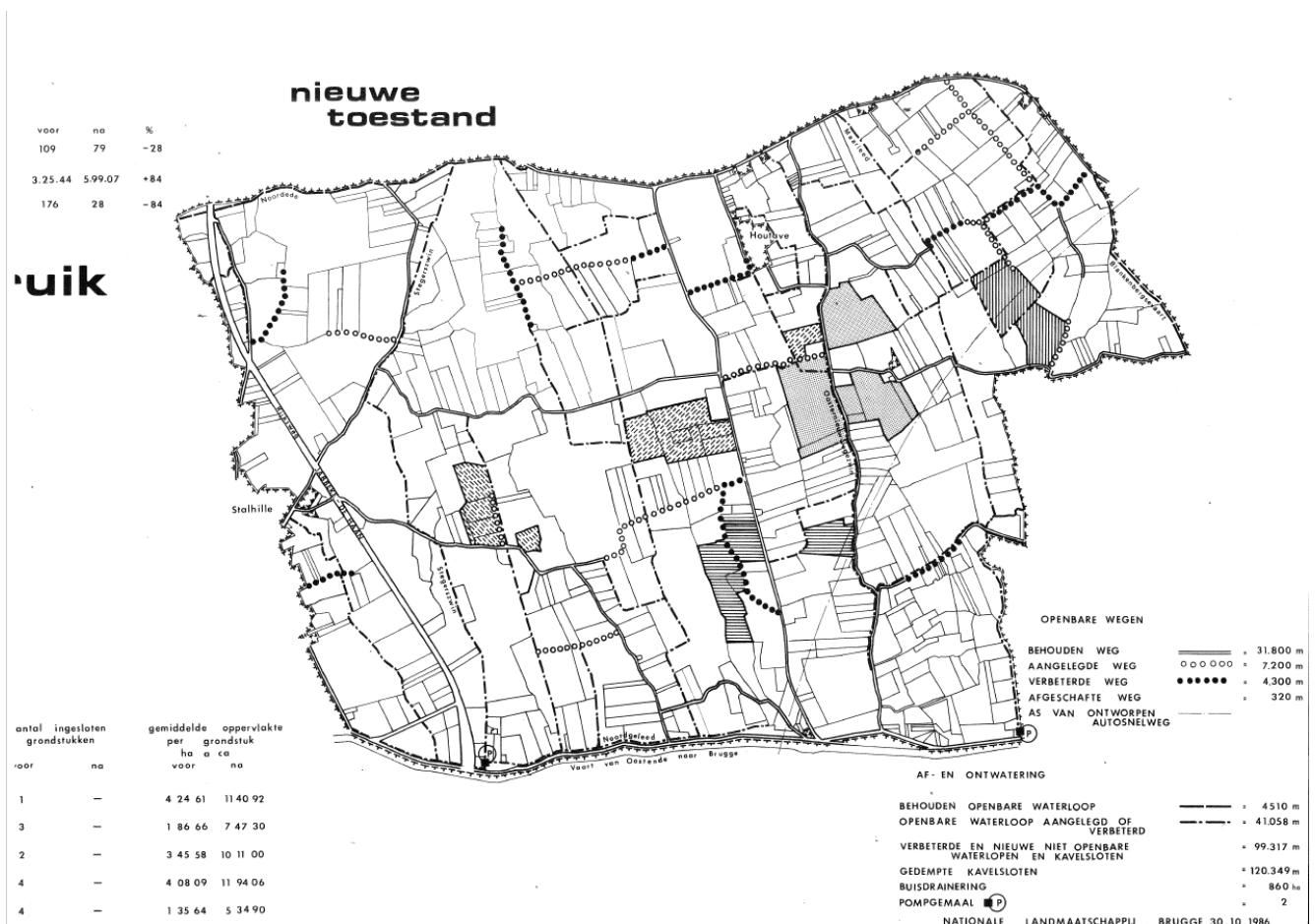
NATTE EN ZEER NATTE GROND	•	1422 ha
OPENBARE WATERLOOP	—	16.790 m
KAVELSLOOT	—	161.291 m
WEGEN		
VERHARDE OPENBARE WEG	—	38.500 m
NIET VERHARDE OPENBARE WEG	—	1.740 m
VERHARDE PRIVE WEG	—	470 m

	oppervlakte ha a ca		aantal grondstukken	
	voor	na	voor	na
TIMMERMAN O.	46 70 69	45 63 68	11	4
VERMEERSCH M.	22 39 98	22 41 91	12	3
VERMEIRE G.	20 73 50	20 23 10	6	2
ROMMEL R.	24 48 57	23 88 12	6	2
LUST A.	16 27 79	16 04 72	12	3

Voor de herverkaveling was het doel niet om nieuwe kavels volgens een strikt geometrisch patroon te vormen, maar werd gezocht naar het inpassen van de kavels in het bodemkundig patroon van kreekruiggrond en komgrond. Van alle kavels werd een inventarisatie gemaakt van de te behouden en af te schaffen grenzen, van de waardevolle begroeiing, de ondergrondse en bovengrondse kabels en leidingen, de taluds en de natuurlijke grenzen. Via een puntensysteem konden kavels worden geruild, in samenspraak met de betrokkenen.

Daarnaast werd het tracé van nieuwe kavelsloten deels bepaald door de nieuwe kavelgrenzen in functie van de vereisten die de drainage stelde, op basis van de wensen van de betrokkenen werd een groot deel van de buisdrainering vernieuwd, een deel van het ontwateringsnet werd gedempt, vervallen exploitatiewegen werden weer in gebruik genomen, er werden nieuwe verharde wegen aangelegd en het wegdek van bestaande wegen verbeterd, oneffen terreinen werden geëgaliseerd en de samenvoeging van kavels tot bewerkbare eenheden leidde tot een snelle oppervlakteafwatering.

Figuur 81: Ruilverkaveling Houtave kaart nieuwe toestand

Het Comité voor de ruilverkaveling Houtave erkende het bijzondere aspect en de kwetsbaarheid van het Oudlandpolderlandschap en de ecologische waarde van de Lage Moere. Een landschapsdeskundige van de Universiteit Gent heeft een landschapsstudie en ecotopenonderzoek uitgevoerd met focus op het deel van de Lage Moere dat in de ruilverkaveling ligt.

In de inventarisatie wordt een vergelijking gemaakt met de toestand ten tijde van Ferraris, waarbij het bodemgebruik in grote trekken constant blijkt te zijn gebleven: akkerlandkavels (toen veel groter dan nu) op de kreekruiggrond, weiland op de komgrond en in de Lage Moere. De sites van de oude hoeves zijn grotendeels bewaard gebleven, en een aanzienlijk aantal nieuwe boerderijen werd sinds de 19^e eeuw gebouwd, eveneens op of bij de kreekruigen. Van de 8 omwalde hoeves bij Ferraris zijn er nog 4 die een stuk walgracht bewaarden. De hoevegebouwen zijn veelal sterk uitgebreid, maar overwegend in varianten van het oorspronkelijk langgeveltype. De erfbeplanting en de boomgaarden rond het erf waren bij de overgebleven hoeves teruggelopen tot slechts 26% van de situatie ten tijde van Ferraris. De lineaire begroeiing als afsluiting was teruggevallen op 49% van die eind 18e eeuw.

Figuur 82: De Grote Molen van de Meetkerkse Moeren of de Lage Moere dateert in zijn huidige vorm van 1811. De poldermolen en de molenaarshoeve zijn gelegen op een grosso modo driehoekig erf dat afgeboord is door het Moerzwin, de Blankenbergse Vaart en het Schamelzwin.³¹⁸

³¹⁸ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/57979>

Voor wat de flora betreft, was het ruilverkavelingsblok vooral belangrijk inzake waterplantvegetaties in diepere sloten en bloemrijk hooiland. Het weilandcomplex in het noordoosten en de Lage Moere zijn van uitzonderlijk belang als broedplaats voor weidevogels. De biologische rijkdom is er gebonden aan een ondiepe grondwaterstand.

Het landschappelijke en ecologische onderzoek leverde een aantal adviezen op die deels werden verwezenlijkt:

- een reeks landschapselementen behouden en groenstructuren aanvullen (bv erfbeplanting aan hoeves),
- een niet-rechthoekig tracé uittekenen voor wegen en afwateringen,
- zoveel mogelijk de bestaande abiotische en biotische factoren van de Lage Moeren behouden met het oog op het behoud van het hooiland,
- op bepaalde kreekruggen weinig opgaand groen te voorzien, maar wel in de omgeving van Houtave en nabij bebouwde wegen,
- geen herverkaveling, kavelinrichtingswerken of draineringen uitvoeren,
- enkele sluizen voorzien om het waterpeil te kunnen regelen,
- en een reeks min of meer verlande sloten in graslandzones behouden. Dit laatste advies was wegens de vooropgestelde uitschakeling van de grondversnippering slechts gedeeltelijk haalbaar.

5.1.4 Ruilverkaveling Paddegat³¹⁹

Het ruilverkavelingsproject Paddegat (1.362 ha) strekt zich uit over delen van het grondgebied Oudenburg, haar deelgemeente Ettelgem, Klemskerke (De Haan), Stalhille (Jabbeke) en Bredene. Naast het jaagpad langs het kanaal Oostende-Gent, dat behalve fietsers alleen plaatselijk gemotoriseerd verkeer toelaat, wordt het Paddegat begrensd door gewestwegen met een belangrijke interlokale ontsluitingsfunctie: de weg Plassendale-Blauwe Sluis in het westen, noordelijk de hoofdverkeersweg Oostende-Brugge en in het oosten de weg Jabbeke-Vissegem en de omleidingsweg ter hoogte van dorp Stalhille. Het ruilverkavelingsblok is intern ontsloten door een dicht net van plattelandswegen.

Lange tijd werden de relatief hoog gelegen oude kleiplaatgronden in het noorden van het blok als grasland gebruikt. Men noemt dit 'vette weiden'. Die waren met laantjes begreppeld en hadden diepe en grillig kronkelende afwateringsgrachten en veedrinkputten. De percelen waren zeer onregelmatig van vorm, terwijl de versnippering er zeer groot was en delen gebrekkig ontsloten waren. De uitbaters van die gronden hadden hun bedrijfszetel meestal buiten het Paddegat en moesten voor hun bedrijfsvoering dus een zekere afstand overwinnen. Er was uitsluitend een extensieve vorm van veeveetmesterij mogelijk, maar het financieel rendement daarvan lag laag, waardoor meer boeren beslisten om die gronden om te zetten in akkerland. Op die manier sloten ze meer aan bij de traditioneel als akkerland gebruikte kreekruiggronden.

Op de kreekruigen hadden de percelen een grotere omvang en een regelmatigere vorm dan die op de kleiplaatgronden. Ook de ontsluiting was redelijk goed. De uitbaters van die gronden hadden hun bedrijfszetels ook op de kreekruiggronden, nabij de overige bewoning.

Poelgronden, uitgeveende en uitgebrikte gronden waren de laagst gelegen plaatsen van het blok. Het waren bijgevolg ook de natste, met het minste landbouwkundige potentieel. Slecht ontsloten en sterk versnipperd fungeerden die percelen vooral als wei- en hooiland voor bedrijven waarvan de zetel zich vaak buiten het ruilverkavelingsblok bevond.

Inzake waterbeheersing viel op dat het grootste deel van het blok (912 ha) tot het stroomgebied van de Noordede behoorde. Die waterloop was en is nog steeds getijdegebonden. Net als het water van het benedenpand van het Noordgeleed stroomde de Noordede naar het Maartensas van Bredene. Bij grote neerslag en/of ongunstige windrichting beschikte de Noordede over te weinig lozingscapaciteit in zee. Daardoor hadden de lagere gronden frequent met wateroverlast te kampen. Aan de andere kant waren 450 ha van het blok via het Noordgeleed gebrekkig aangesloten op 'De Steger', het pompemaal dat in de aangrenzende ruilverkaveling Houtave was opgericht.

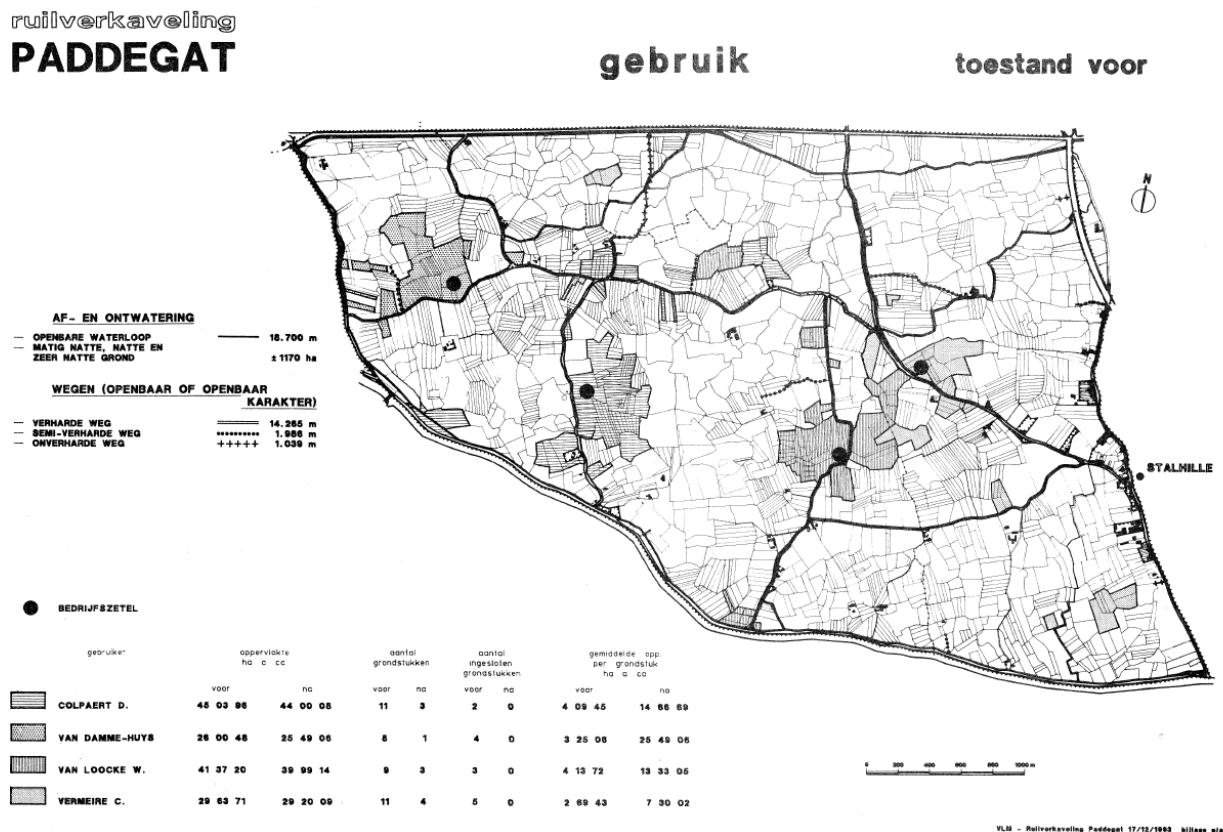
³¹⁹ VLM, *Ruilverkaveling Paddegat*

Daarnaast legden twee externe organismen beslag op een stukje van het Paddegat, nl. het Ministerie van Landsverdediging met een klein militair domein en de Radio Maritieme Diensten met hun domein in de ontginningszone van een voormalige steenbakkerij, waar het antennebos de radiosignalen van overzee opvangt. Het domein van de Radio Maritieme Diensten maakte deel uit van het slotenrijke graslandgebied.

De meeste graslanden waren verarmd qua soortenvariatie. Alleen in een aantal laaggelegen weilanden waar vroeger klei en veen werd gewonnen, had zich een waardevolle schorrevegetatie gehandhaafd. De oevervegetatie in de afwateringsgrachten van de akkers was als gevolg van het periodiek droogvallen zo goed als beperkt tot riet. De vegetatie in en rond de weidesloten en veedrinkputten was vaak soortenrijk. De meeste weg- en waterloopbermen droegen de soorten- en bloemrijke vegetatie van vochtige, voedselrijke hooilanden.

Zoals overal in Vlaanderen waren ook hier vele levensgemeenschappen aan het aftakelen. Soorten en gemeenschappen van vochtige en/of relatief voedselarme omstandigheden maakten dan plaats voor weinig soortenrijke gemeenschappen. Dat verlies aan biodiversiteit had in het ruilverkavelingsgebied bijna uitsluitend te maken met ontwikkelingen binnen de moderne landbouw. Zo was er de toenemende schaalvergroting, de intensivering, de daling van de waterkwaliteit en -kwantiteit, de bemesting en de omkering van het natuurlijk waterpeil.

Figuur 83: Ruilverkaveling Paddegat oude toestand gebruikspercelen.

De volgende knelpunten vormden de aanleiding tot het opstarten van het ruilverkavelingsproject Paddegat:

- het gebied had een aantal weinig ontsloten zones met soms een grote ruimtelijke versnippering,
- in het stroomgebied van de Noordede was er periodiek wateroverlast,
- het stroomgebied van het Noordgeleed was gebrekking hydraulisch ontsloten,
- in de Schorreweide en het domein van de Radio Maritieme Diensten waren kwetsbare zones op vlak van waterbeheersing,
- tussen Plassendale en de Blauwe Sluis was het onveilig voor fietsverkeer.

De ruilverkaveling Paddegat is de eerste multifunctionele ruilverkaveling in West-Vlaanderen. Om de hoofd- en nevenfuncties op een duurzame manier uit te bouwen, werd in het plan een evenwicht gezocht:

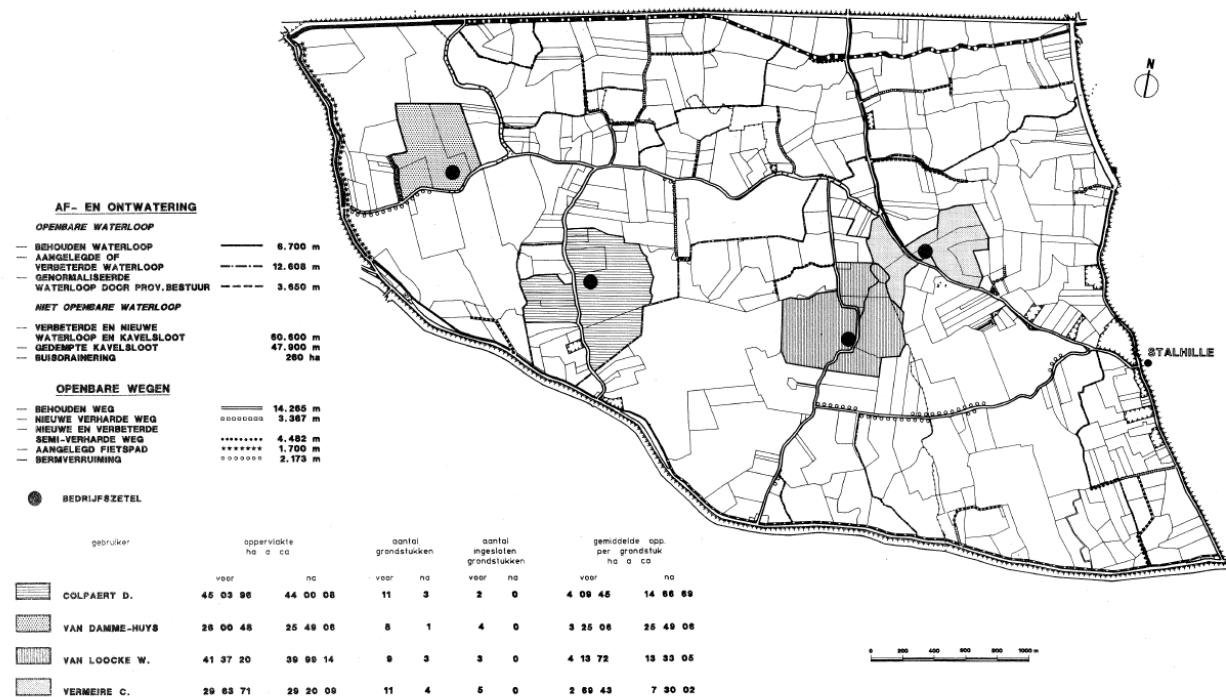
- ontsluiting: een sterke verbetering van de landbouwkundige ontsluiting van bepaalde zones rekening houdend bij de tracering met het zo weinig mogelijk verstoren van de rust en met het bouwen op draagkrachtige kreekruggronden, bovendien waren verkeersafwikkeling, verkeersveiligheid en de recreatieve ontsluiting van het gebied belangrijke aandachtspunten, een nieuw vrijliggend fietspad vervulde de verbinding tussen Brugge en de kust, twee vervallen 19^e eeuwse brugges werden gerestaureerd,
- waterbeheersing: in zones met periodieke wateroverlast werd gravitaire afwatering zo veel mogelijk vervangen door bemaling en de hydrologische verbinding van het hele gebied met het pompemaal De Steger werd verbeterd,

Figuur 84: Ruilverkaveling Paddegat nieuwe toestand gebruikspcelen.

ruilverkaveling
PADDEGAT

gebruik

toestand na

- herverkaveling: inrichten van een regelmatigere kavelstructuur met het oog op de ontsnippering, plaatselijke egalisering van kavels, nieuwe drainage voornamelijk op akkerland,
- natuur- en landschapsbouw: beperking van de werken in de graslandzones om de natuur- en landschapswaarden te behouden zodat het landschap open, rustig en rijk aan sloten bleef, in twee deelgebieden werd natuurbehoud en -ontwikkeling de hoofdfunctie (weide met schorrevegetatie in de Klemskerkestraat en het slotenrijk wei- en hooilandgebied 'De Schobbejak') en werd een hoog waterpeil aangehouden, voor fauna en flora werden droge en natte verbindingssassen gecreëerd doorheen de ruilverkaveling als kreekrugbegeleidende groenelementen.

Langs de Noordede werden natuurtechnische oeverversterkingen aangebracht langs de steeds sneller afkalvende oevers. In ondiepe zones van de waterloop werden plasbermen aangelegd zodat ongeveer de helft van de totale oeverlengte ondiep en licht hellend is. Alle oevers (7,4 km) werden met riet beplant ter hoogte van de waterlijn om de oevers te beschermen tegen golferosie en nieuwe vestigingsplaatsen te bieden aan planten en dieren. De waterloop werd ook grondig geruimd, waarbij de vrijgekomen specie werd gebruikt voor kavelinrichtingswerken. In het stroomgebied werden enkele zijlopen geruimd en herdolven en werden nieuwe sloten gegraven langs de nieuwe kavelstructuren.

In het stroomgebied van het Noordgeleed waren de werken voornamelijk gericht op het verbeteren van de hydrologische aansluiting op het gemaal 'De Steger': het Noordgeleed werd over bijna 4 km verdiept en gedeeltelijk in noordelijke richting verschoven waardoor tussen het Noordgeleed en de kanaaldijk een onderhoudsweg ontstond waar ook recreanten van gebruik kunnen maken. Daarnaast werden de oevers van het Noordgeleed en de hoofdafwateringssloot natuurtechnisch ingericht. De beek Dorpzwin werd rond het gebied 'De Schobbejak' geleid om daar hogere waterpeilen mogelijk te maken. En in navolging van de verbetering van de kavelstructuur werden waterlopen gedempt en nieuwe waterlopen gegraven, behouden waterlopen werden geruimd en/of geherprofileerd. Tussen het bemalingsgebied van het Noordgeleed en het gravitaire stroomgebied van de Noordede werd een nieuwe stroomscheiding gebouwd waarbij bijzondere aandacht was voor vismigratie.

Ruilverkavelingen: impact op het landschap

De waterwerken die werden uitgevoerd, gebeurden in functie van het gebruik van de gronden voor de akkerbouw. Kavelsloten werden gedempt en vervangen door nieuwe grachten langs grotere percelen. De Noordede werd rechtgetrokken en voorzien van oeverversteving zodat het regenwater zo snel mogelijk kon worden afgevoerd. Twee nieuwe pompgemalen draineerden de gronden en zorgden voor een versnelde waterafvoer. De bodem verdroogde.

Die verdroging had een grote impact op de biodiversiteit. De flora en fauna die gelinkt zijn aan de natte graslanden, diepe sloten en bloemrijk nat hooiland verdwenen. Ook het egaliseren van gronden had een negatieve impact op de biodiversiteit door het verlies aan microreliëf en nat-droog-gradiënten. De biologische rijkdom die gebonden was aan een ondiepe grondwaterstand verminderde aanzienlijk.

Ook in de ruimtelijke organisatie van het landschap lieten de ruilverkavelingsprojecten hun sporen na. Het landbouwlandschap werd rationeel hertekend: de gebruikspcelen werden een pak groter waardoor een nieuw open landschap ontstond met een grotere monotonie, grachten en wegen werden aangelegd volgens de noden van de ontsluiting van de landbouwpercelen en vele kleine landschapselementen verdwenen. Die rationalisering effende het pad voor een intensieve en grootschalige landbouw.

Ook het ontveende landschap van de Meetkerkse Moeren kende een grote impact.

Oorspronkelijk had het ruilverkavelingsproject van Houtave zich tot doel gesteld om het waterpeil er hoog te houden, maar in de praktijk verdroogden de Moeren toch. Die situatie gaf aanleiding tot het natuurinrichtingsproject in de Meetkerkse Moeren (2001-2009). Het gebied werd opnieuw vernat en op een aantal waterlopen werden stuwen gezet om zo het waterpeil te verhogen. Het doel was om de hooilanden, hooiweiden en de typische laantjes te herstellen.

5.2 LAND VAN WATER

5.2.1 Bescherming tegen stormvloed en vanop zee

De politiek woelige 18^e eeuw had niet alleen als gevolg dat de landbouwbevolking verarmd uit de strijdtonelen was gekomen, maar ook de zeewering als bescherming tegen stormvloed was verwaarloosd. Een goede zeewering bestond uit een voldoende brede strook droog strand, zeewerende duinen en zeedijken. In 1836 bracht de Belgische overheid een project op gang om de duinengordel tussen Oostende en Blankenberge als zeewering te versterken, het stuifzand vast te houden en zo de achterliggende polders te beschermen tegen de zee en tegen zandverstuiving. In Klemskerke werd gestart met het bebossen van de Doodemanspanne, een gebied dat als proefterrein zou dienen met de bedoeling later uit te breiden. Vandaag bestaat het duinenmassief van Klemskerke-Vlissegem-Wenduine voor bijna de helft uit naald- en loofhoutbos.³²⁰ Met de beplantingen van de duinen onderging de duinengordel een sterke landschappelijke metamorfose van kale zandheuvelds naar groene duinen.³²¹

Figuur 85: Naaldhout in de duinbossen nabij Zwarte Kiezel.

³²⁰ NOTTEBOOM & UYTENHOVE, *Recollecting Landscapes*, p. 202

³²¹ ALLAERT, *Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging (CcASPAR)*, p. 166

Dat dijken en andere zeeweringen het hinterland niet altijd kunnen beschermen tegen het geweld van de zee bewijzen de verschillende stormvloed: in 1808 veroorzaakte een springvloed grote overstromingen in Vlaanderen en in 1953 veroorzaakte een stormvloed maar liefst 37 dijkdoorbraken in Vlaanderen en liepen de steden aan de kust en langs de Schelde geheel of gedeeltelijk onder. Verschillende mensen kwamen om het leven in België en in Nederland was de situatie nog schrijnender: bijna 1.800 mensen verdronken bij de storm die in Nederland heeft geleid tot een zeer uitvoerig investeringsplan, de Deltawerken.

Toch is de kustlijn nog steeds dynamisch: Duitse bunkers uit de Eerste Wereldoorlog stonden in 1918 op de duinen in Knokke, maar lagen 10 jaar later al op het strand omdat de duinen waarop ze waren gebouwd wegspoelden.³²² De kust is immers een dynamisch systeem waarbij erosie en sedimentatie in een ideaal scenario in evenwicht zijn. Klimaatveranderingen beïnvloeden de sedimentatie, en dus het evenwicht van de kust. Erosie lijkt de bovenhand te krijgen, met meer overstromingen en verzilting tot gevolg.³²³

Klimaatveranderingen en de bewustwording daarrond heeft de Vlaamse overheid ertoe aangezet een Masterplan Kustveiligheid uit te werken, waarbij maatregelen worden doorgevoerd om de kust te beschermen tegen een 1000-jarige storm. In de kuststrook langs de Oudlandpolder gaat het daarbij zowel om ‘zachte’ ingrepen als strandsuppletie als om ‘harde’ ingrepen als een stormmuur of stormvloedkering. Door extra zand aan te brengen op het strand, de vooroever of de duinvoet worden de kustzones breder en hoger waardoor ze golven kunnen breken voor die schade toebrengen aan de zeedijk of bebouwing. Vandaag onderzoekt de Vlaamse overheid in het raamwerk van het project ‘Kustvisie’ wat er moet gebeuren als de zeespiegel zou blijven stijgen.³²⁴

³²² DE SMET J. *Het Vlaamse polderland en de kust: historisch-geographische schets*, p. 9

³²³ ALLAERT, *Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging (CcASPAR)*, p. 148.

³²⁴ <https://www.kustvisie.be/home>

5.2.2 Zeehavens komen tot wasdom

5.2.2.1 Vissers in Blankenberge en Oostende

Vandaag is de haven van Zeebrugge wereldleider in behandeling van nieuwe wagens, worden er containers verscheept, is het een belangrijk knooppunt in de aardgasinfrastructuur van Europa en is de haven van belang voor de roll-on-roll-off-trafiëk. De haven van Oostende focust zich tegenwoordig op offshore-activiteiten en hernieuwbare-energie.³²⁵ In de 19^e eeuw waren het echter de vissershavens van Blankenberge en Oostende die een belangrijke rol speelden.

Bij gebrek aan haven zetten de vissers van Blankenberge hun schepen op het strand. Die praktijk werd toegepast in kustnederzettingen zonder haven, maar betekende wel dat de vissers de zeeeringen en de duinen beschadigden met hun kabels om de schepen vast te leggen. Bovendien waren de schepen op die manier niet veilig bij stormweer.³²⁶

Blankenberge had echter sterk te lijden onder concurrentie van Oostende en Nieuwpoort in de uitbouw van haar visserij-infrastructuur. Al in het midden van de 18^e eeuw werden verzoekschriften gericht aan de overheden, maar die bleven onbeantwoord of werden afgewezen onder druk van de concurrenten. Uiteindelijk kwam er in 1848 een plan om een schuilhaven te bouwen in Blankenberge en een kanaal te graven naar Brugge, maar de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers stak daar een stokje voor door de nodige investeringen te blokkeren. Pas in 1865 werd een schuilhaven aangelegd maar het kanaal Blankenberge-Brugge werd geschrapt uit het ontwerp.³²⁷

De haven en de havengeul verzandden echter snel. Nog eind 19^e eeuw werd daarom een spuiikom aangelegd. Een spuiikom is een bassin dat via een spuisluis in verbinding staat met een zeehaven. Bij hoogwater laat men de spuiikom vollopen met zeewater om bij laagwater de spuisluis te openen en met grote kracht het verzamelde water door de haven naar zee te laten lopen. Het is de bedoeling dat op die manier het slib uit de havens wordt verwijderd. Maar in Blankenberge deed het systeem onvoldoende zijn werk en heeft de haven tot op vandaag last van verzanding.

Hoewel de haven van **Oostende** een sterke groei had gekend als handelshaven in de 18^e eeuw, verviel haar belang onder de Franse bezetting begin 19^e eeuw. De havengeul was verzand, wat de Fransen ertoe aanzette om een spuiikom met spuisluis aan te leggen in de bedding van de Gouwelozekreek. Na het vertrek van de Fransen werden de kaaien versterkt en de handelsdokken verdiept en voorzien van een nieuwe schutsluis. Tussen de handelsdokken en het kanaal Brugge-Oostende werd een nieuw verbindingskanaal aangelegd. In de

³²⁵ <https://www.vlaanderen.be/vlaamse-havens> (23/12/2021)

³²⁶ COORNAERT M., *Uitkerke: de topografie, de geschiedenis en de toponimie van Uitkerke en Sint-Jans-op-de-dijk tot omstreeks 1900*, p. 46-47

³²⁷ LEFEBVRE D. '750 jaar Blankenberge. De Blankenbergse schuit, de haven en de havenfeesten' in *Ruimschoots* (2020) nr 2, p. 17

bedding van het kanaal Brugge-Oostende werd dan een nieuwe spuikom en -sluis gebouwd. Midden 19^e eeuw komt daar een derde spuikom bij ten oosten van de havengeul. De activiteiten van de haven spitsten zich toe op de visserij en de transit van passagiers en toeristen. Zo komt er een stoombootdienst, de zogeheten Oostende-Doverlijn midden 19^e eeuw.³²⁸

Rond de eeuwwisseling verkreeg de haven van Oostende haar huidige uitzicht. Er werden ingrijpende herinrichtingen en uitbreidingen doorgevoerd, met onder meer het dempen van de Franse spuikom, de uitbreiding van de voorhaven zuidoostwaarts richting sas Slijkens en het graven van de huidige grote spuikom met sluizencomplex. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was de havengeul volledig afgesloten en aan het einde daarvan werden verschillende haveninstallaties vernietigd. In het interbellum werd op de oostoever een nieuwe vissershaven ontwikkeld. Op de plaats van de oude vismijn en visserskreek zag een jachthaven het levenslicht. Eind 20^e eeuw werd de haven gemoderniseerd: in de voorhaven werd de havengeul verbreed en verdiept om grotere schepen toe te laten, het oostelijke landhoofd werd weggebaggerd en de kaaimuren kregen een versteviging.

5.2.2.2 Het bouwen van de haven in Zeebrugge leidde tot een nieuwe parochie

Brugge was eind 18e eeuw een sterk verarmde stad: *Bruges la morte*. Het was de schepen voor openbare werken van Gent, Auguste de Maere, die zorgde voor een nieuwe impuls voor de stad. Hij beschreef in zijn werk *D'une communication directe de Bruges à la mer* een plan om een nieuwe zeehaven te ontwikkelen. Zijn doel was om Gent via Brugge opnieuw met de zee te verbinden. In Gent zelf konden zijn ideeën op weinig sympathie rekenen, maar in Brugge én in het koninklijk paleis was men sterke voorstander. Met een moderne haven die de grote stoomschepen kon ontvangen, zou België een rol van betekenis kunnen opnemen in de maritieme wereldhandel. Het plan van de Maere zou nooit worden uitgevoerd en een hevige strijd ontstond tussen Brugge en Oostende voor het ontwikkelen van een wereldhaven.³²⁹

Uiteindelijk schreef de Belgische regering in 1891 een wedstrijd uit voor het bouwen van een zeehaven voor Brugge met een uitweg naar de zee via Heist. En in 1895 werd het ontwerp van de Franse ingenieurs Coiseau en Cousin goedgekeurd. Zij stelden voor een binnenhaven te ontwikkelen in Zeebrugge, een zeekanaal te graven van Koolkerke, over Sint-Pieters, Dudzele en Uitkerke tot Lissewege en een voorhaven uit te bouwen in Heist, geïnspireerd op de haven van Boulogne. Een grote betonnen dam in zee zou de invaart van het kanaal beschermen. De heren Coiseau en Cousin richtten de naamloze vennootschap "Compagnie des Installations maritimes de Bruges" op voor de bouw en nadien ook de exploitatie van de haven. De Belgische staat zou de helft van de bouwkosten voor haar rekening nemen en private investeerders, waaronder Coiseau en Cousin zelf, dekten de rest.³³⁰

³²⁸ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14517>

³²⁹ <https://portofzeebrugge.be/nl/de-haven/geschiedenis> (23/12/2021) en VANTORRE D. 'Kroniek van een badstad' in *Heyst Leeft* (1983) nr 1, p. 20-24

³³⁰ VANTORRE D. 'Kroniek van een badstad' in *Heyst Leeft* (1983) nr 3, p. 19-23

De bouw van de haven van Zeebrugge verliep volledig parallel aan de bouw van het kanaal Brugge-Zeebrugge van 1896 tot 1905. Die komst verstoortte sterk de afwatering van de polder. De functie van de Lisseweegse Vaart, namelijk het afwateren van hemelwater naar de Ede, viel weg. De Lisseweegse watergang werd afgeleid naar de havengeul in Zeebrugge via een nieuwe uitwateringssluis ter hoogte van het westelijke hoofd van het kanaal. Langs beide zijden van het kanaal werden afleidingskanaaltjes gegraven om het water van de afgesneden secundaire grachten op te vangen.³³¹

Om de arbeiders die de werken uitvoerden te huisvesten, richtte men een nooddorp op. Op die manier ontstond de kern van Zeebrugge. Hoewel men oorspronkelijk het idee had om op grondgebied Heist de voorhaven uit te bouwen werd in 1899 gestart met de onteigening van gronden in Uitkerke (135,22 ha), Dudzele (445,77 ha), Lissewege (343,16 ha) en Heist (73,50 ha) voor de voorhaven. Daar ontstond een nieuwe parochie.³³²

De arbeiders kwamen van heinde en verre en namen vaak hun gezinnen mee naar Zeebrugge. De tijdelijke houten woningen die voor hen werden opgetrokken, werden smalend 'plankendorp' genoemd.³³³ In 1898 voelde men de nood om voor de kinderen van de arbeiders een school op te richten in één van de logementshuizen. Er werd lesgegeven in het Nederlands en Frans voor de Belgische, Franse, Italiaanse, Duitse en Portugese jongens en meisjes. In 1907 telde de school meer dan 300 leerlingen.

³³¹ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 100-102

³³² VANTORRE D. 'Kroniek van een badstad' in *Heyst Leeft* (1983) nr 3, p. 23

³³³ Stad Brugge, *De Zeebrugse vismijn*, p. 3

Figuur 86: De laatste woningen van plankendorp Zeebrugge

De beginjaren van de haven waren zeer mager, wat voornamelijk te maken had met het ontbreken van weg- en spoorverbindingen naar het hinterland, waardoor er voor aankomende schepen geen terugvrachten beschikbaar waren. Tijdens de wereldoorlogen werd de haven twee keer volledig vernietigd en het is pas eind jaren '60 dat er echt een doorbraak kwam voor Zeebrugge, dankzij een nieuwe schaalvergroting van de schepen en de komst van nieuwe technieken als roll-on/roloff en containers. Er komt een tweede strekdam in de voorhaven en grote dokken in de achterhaven.³³⁴

³³⁴ <https://portofzeebrugge.be/nl/de-haven/geschiedenis> (23/12/2021)

Figuur 87: Sint-Donatuskerk, Zeebrugge.

5.2.3 Evolutie naar het huidige waterbeheersysteem in de polder

5.2.3.1 Midden 19^e eeuw: hongersnoden leiden tot investeringen in afwatering

Een reeks van factoren zorgde voor een gestage verarming van de Oudlandpolderbevolking. Er was een aanhoudende bevolkingsgroei die in combinatie met extreme grondversnippering en hoge pachtprizen eiste dat de opbrengst van de landbouw steeds groter moest zijn. Een aantal, voornamelijk kleinere, landbouwers zocht aanvullend inkomen in niet-agrarische activiteiten. In de Oudlandpolder was dat voornamelijk in de linnennijverheid, maar de concurrentie van mechanisch gesponnen linnen uit Engeland was zeer groot.

Daarnaast veroorzaakten verschillende misoogsten in de drie opeenvolgende jaren 1844, 1845 en 1846 voor grote hongersnood in heel Vlaanderen. De prijs van landbouwproducten vloog de hoogte in. Dat betekende dat een groter deel van het gezinsbudget moest worden uitgegeven aan voedingsmiddelen, maar ook dat de landbouwers in de Oudlandpolder konden profiteren van die hoge prijzen. De overheid zette over heel

Vlaanderen verschillende investeringsprojecten op de rails en in de Oudlandpolder ging de aandacht naar het verbeteren van de afwatering: kleine waterlopen werden verbreed en bruggen werden gebouwd zodat landbouwers sneller bij hun akkers raakten.³³⁵

Zo is er in de Watergangstraat in Klemskerke een gerestaureerde brug over de Noordede die dateert van 1853 met de letters WB (Watering Blankenberge) op de sluitsteen. Ook uit 1853 is de bakstenen brug langs de Westernieuweg in Houtave over de Noordede. Bij een brug over het Moerzwin in Meetkerke zijn nog sporen te zien van een voormalige sluisconstructie, waar het schof (de balken) zijn verdwenen. En ook een sluisje met schuif op het Oosternieuwegezwin in Houtave is waarschijnlijk van 19^e-eeuwse oorsprong.³³⁶

5.2.3.2 Blankenbergse Vaart verliest betekenis als transportweg

Tot 1900 bleef de Blankenbergse Vaart belangrijk als transport-as door de polders. Met de uitbouw van een fijnmaziger stelsel van verharde wegen, verloor het zijn functie. Ook de bevaarbaarheid van de waterloop ging constant achteruit: de vaart is gevoelig voor oeverafkalving waardoor rond 1880 de gemiddelde diepte slechts 80 cm was.³³⁷ Vandaag is de Vaart belangrijk als onderdeel van het afwateringssysteem van de Oudlandpolder.

Figuur 88: Drie voormalige woningen voor sashmeesters in Blankenberge als één groot gebouw in neoclassicistische stijl.

³³⁵ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 53

³³⁶ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 111-113

³³⁷ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 63-64

De schutsluis of het sas tussen de Blankenbergse Vaart en het Kanaal Brugge-Oostende, bij Speien (Sint-Andries, Brugge) dateert in oorsprong van de 12^e eeuw, maar werd in de loop der tijden aangepast. De eiken sluisdeuren hangen er nog steeds maar staan permanent open en functioneren niet meer. Ook het sluiswachtershuisje naast de sluis is er nog steeds. Het sas fungeert nu alleen nog als watervang.³³⁸

5.2.3.3 Hoe werkt het afwateringssysteem van de Oudlandpolder vandaag?

In Vlaanderen is het waterbeheersysteem erg versnipperd. Bevaarbare waterlopen worden beheerd door verschillende Vlaamse overheidsdiensten. De onbevaarbare waterlopen zijn onderverdeeld in verschillende categorieën en naargelang de categorie is een andere overheid voor bevoegd. Onbevaarbare waterlopen van categorie 1 worden beheerd door de Vlaamse Milieumaatschappij, onbevaarbare waterlopen van categorie 2 door de provincie en onbevaarbare waterlopen van categorie 3 door de gemeente. Soms is een polder of watering beheerder, in dat geval is het beheer van de waterlopen van categorie 2 en 3 en de grachten de taak van het bestuur van de polder of watering. Niet-geklasseerde baangrachten langs gemeentewegen worden beheerd door de gemeente, niet-geklasseerde baangrachten langs gewestwegen en snelwegen in Vlaanderen worden beheerd door het Agentschap voor Wegen en Verkeer en andere niet-geklasseerde waterlopen en privégrachten worden beheerd door de eigenaar van het aangrenzende perceel. Als het gaat om 'publieke grachten', neemt de gemeente, de polder of watering het beheer ervan op zich, zonder de eigendom ervan over te kopen.³³⁹

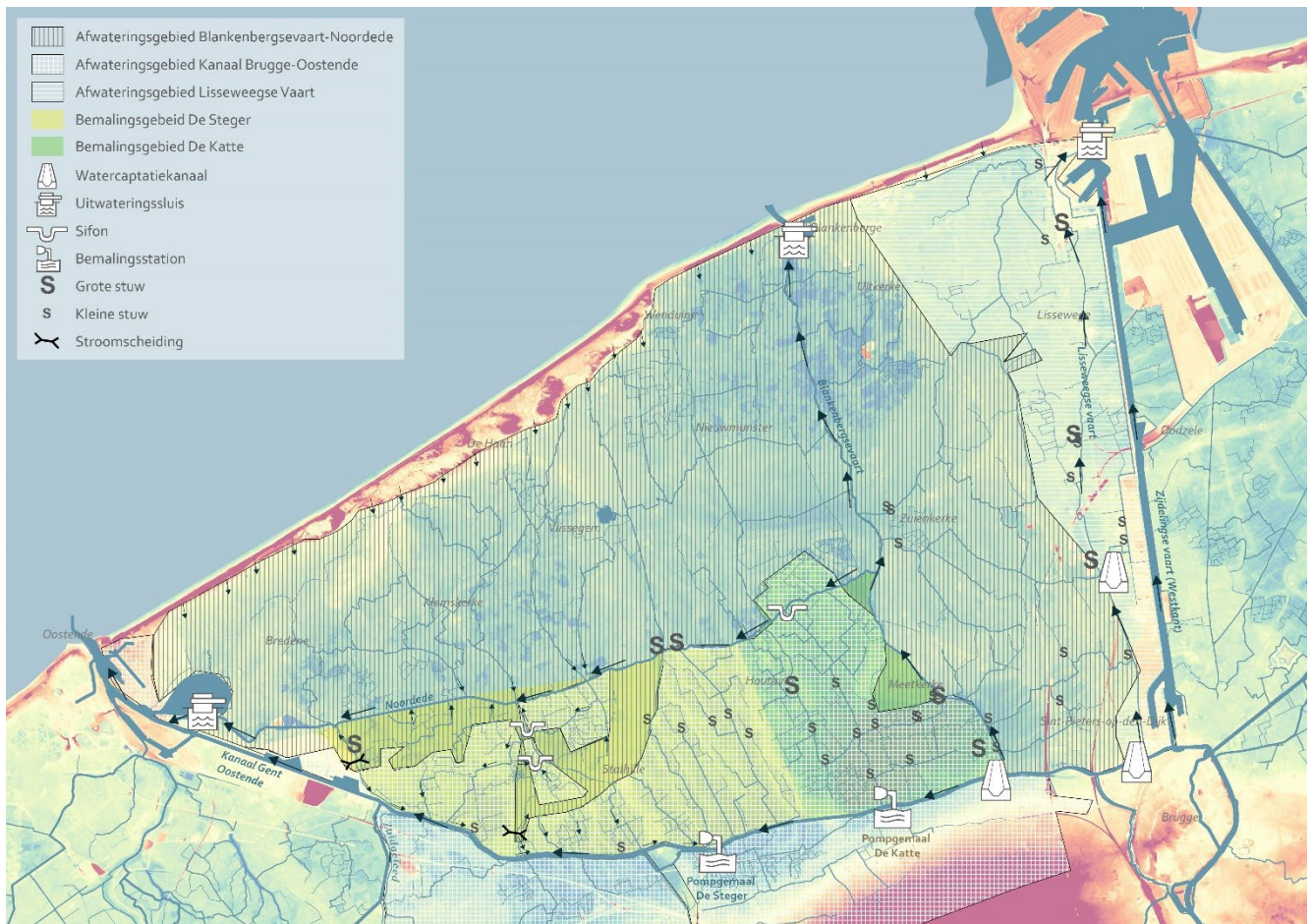
Polders en wateringen zijn territoriaal en functioneel gedecentraliseerde openbare besturen. Het grondgebied van de Oudlandpolder maakt deel uit van de Nieuwe Polder van Blankenberge, bevoegd voor de kwantitatieve waterhuishouding op het grondgebied van Blankenberge, Bredene, Brugge, De Haan, Jabbeke, Oudenburg en Zuienkerke.

Via de Oudlandpolder, net als via de rest van het kustgebied, moet het overtollige regenwater dat ter plaatse én stroomopwaarts valt, worden afgevoerd naar zee. Dat gebeurt grotendeels gravitair: er worden geen pompen voor gebruikt, maar het water stroomt van hoog naar laag. Dat is enkel mogelijk bij eb: de polders liggen immers lager dan de vloedlijn van de zee. Bij opkomend tij worden de zeesluizen gesloten zodat er geen zeewater landinwaarts stroomt. Bij laagtij kunnen de sluisen openen zodat het water naar zee kan stromen.³⁴⁰

³³⁸ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 109

³³⁹ <https://www.vlaanderen.be/natuur-en-milieu/waterbeheer>

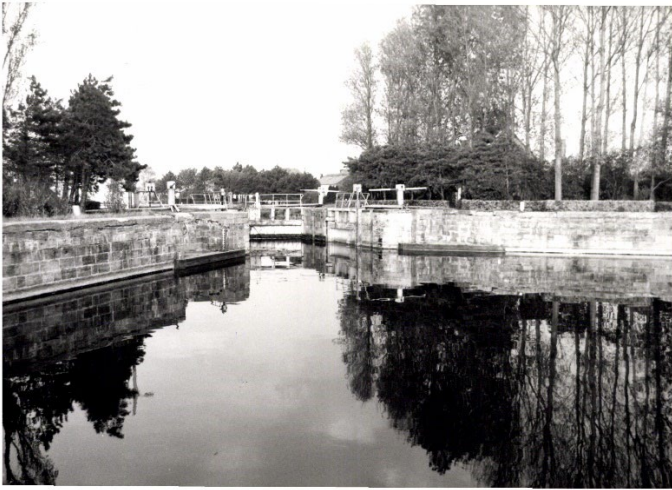
³⁴⁰ DE BRUYN J., TROCH S., MABILDE J. en VANDERHEIDEN S., *Kust en klimaat. Gids voor een gebiedsberichte aanpak*, p. 115-116

Figuur 89: Het afwateringssysteem van de Oudlandpolder in kaart.

Het water in de Oudlandpolder wordt op vier punten in zee afgevoerd: in Zeebrugge, Blankenberge, Oostende en Nieuwpoort. De Blankenbergse vaart, Noordede en Lisseweegse vaart werken via gravitaire lozing in zee. Het kanaal Brugge-Oostende krijgt gravitaire lozing via de Jabbeekse beek en de Boterbeek, maar ook de bemalingsgebieden van de drie pompgemalen. Een deel van het water uit het kanaal Brugge-Oostende stroomt gravitair in zee in Oostende en een deel gaat via het sluiscomplex in Plassendale naar het kanaal Plassendale-Nieuwpoort. Gravitaire lozing in zee gebeurt door het openen van de uitwateringssluizen op het ogenblik wanneer het zeewater lager staat dan het polderpeil (1 à 2 m TAW). Het lozingsvenster is variabel en verschilt van dag tot dag, afhankelijk van de waterstanden op zee. De polder kan sowieso slechts gedurende enkele uren per dag water afvoeren in zee.³⁴¹

³⁴¹ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 114

Figuur 90: Het sluisencomplex Plassendale, beschermd als stads- of dorpsgezicht en als monument. (Foto 1977)

Door de klimaatverandering zijn de polders extra gevoelig voor overstromingen. Als de zeespiegel en dus ook de laagwaterlijn stijgt, zal het lozingsvenster – of de periode waarin het water naar zee kan stromen – steeds kleiner worden. Als het dan ook nog eens, zeker in de wintermaanden, meer en harder gaat regenen, moet men nieuwe oplossingen bedenken, zoals het installeren van pompsystemen of meer ruimte voorzien om meer water langer vast te houden in de polders.³⁴²

In de polders is het peilbeheer in principe gericht op lage winterpeilen en hoge zomerpeilen. In de winter is het nodig om voldoende buffercapaciteit te creëren voor het opvangen van water na zware en langdurige regenbuien. In de lente worden lage waterstanden ook gevraagd door de landbouwers zodat de gronden kunnen worden bereiden en bewerkt. In de zomer is een hoger peil nodig voor de teelten en in functie van drinkwater voor het vee. Lage winterpeilen en hoge zomerpeilen gaan echter in tegen de natuurlijke situatie. Door klimaatveranderingen zal het contrast nog meer toenemen: in de winter dreigt wateroverlast en in de zomer zoetwatertekort.³⁴³

De Oudlandpolder mag dan een vrij vlak reliëf hebben, de waterstanden in de waterlopen verschillen toch behoorlijk. In de Blankenbergse Vaart ter hoogte van de lozing bedraagt het streefpeil in de zomer 1,70 à 1,80 m TAW; in de winter is dat sinds 1986 1,3 m terwijl dat in de jaren 1970 nog 0,8 m was. Ook voor de Noordede bedraagt het streefpeil ter hoogte van de lozing in de zomer 1,70 m TAW en in de winter 1,3 m TAW. Oorspronkelijk waterde de Noordede uit op de Blankenbergse Vaart, maar tegenwoordig watert ze uit in het kanaal Brugge-Oostende. Het waterpeil van de Lisseweegse Vaart is met stuwen ingedeeld in 7 vakken. Het streefpeil varieert van 3 à 3,50 m TAW tot 0,25 à 2,6 m TAW ter hoogte van de sluisen. De Lisseweegse Vaart speelt een belangrijke rol bij het bevloeden van de Oudlandpolder.³⁴⁴

³⁴² DE BRUYN J., TROCH S., MABILDE J. en VANDERHEIDEN S., *Kust en klimaat. Gids voor een gebiedsgerichte aanpak*, p. 119

³⁴³ DE BRUYN J., TROCH S., MABILDE J. en VANDERHEIDEN S., *Kust en klimaat. Gids voor een gebiedsgerichte aanpak*, p. 120-123

³⁴⁴ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 117-118

In de Meetkerkse Moeren liggen de laagste gronden op 0,75 m TAW. Tegen de achtergrond van het natuurinrichtingsproject is er een akkoord tussen ANB en de Nieuwe Polder van Blankenberge om een minimumpeil van 0,65m TAW aan te houden. In juni en juli kan het streefpeil zakken naar 0,55 m TAW zodat er kan worden gehooid. Het poldergemaal De Steger heeft een aanslagpeil van 1,30 m TAW in de zomer en 0,95 m TAW in de winter. In het tussenseizoen is het aanslagpeil 1,10 m TAW. Natuurgebieden 't Pompje, de Schorreweide en de Schobbejak hebben een afzonderlijk regelbaar waterpeil. De waterhuishouding werd gescheiden door buffersloten en inlaat- en uitlaatconstructies. 't Pompje wordt in de zomer op 1,70 m TAW en in de winter op 2,0 m TAW gehouden; de Schorreweide kent een zomerpeil van 1,65 m TAW en een winterpeil van 1,75 m. In de zomer kan naar die gebieden water worden aangevoerd vanuit het stroomgebied van de Noordede. In de Schobbejak wordt in de zomer een waterpeil van 1,50 m TAW nagestreefd en in de winter 1,75 m TAW.³⁴⁵

Typisch voor de Oudlandpolder is het bijkomende bovengrondse drainagesysteem van zogeheten laantjes: smalle greppels die op de percelen het regenwater afvoeren naar bredere grachten die aan de perceelsgrenzen liggen. In de zomer staan bijna alle laantjes droog, maar in de winter en de lente komen ze vol water te staan. In de Meetkerkse Moeren dienen de laantjes niet meer om te ontwateren, maar net om de hooilanden vochtig te houden.³⁴⁶

Figuur 91: Poldergrasland met laantje bij Warvinge, De Haan.

³⁴⁵ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 121-125

³⁴⁶ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 93

5.2.4 Verzilting in de polders

In de polders langs de hele Belgische kust is de watervoerende laag opgebouwd uit een zoetwaterlens bovenop dieper liggend zout grondwater, waarbij de dikte van de laag zoet grondwater varieert in functie van bodem en reliëf. De laatste 50 jaar is die zoetwaterlens relatief stabiel gebleven, maar klimaatverandering draagt wel bij tot verzilting door zoute kwel. Hoe dichterbij de kust, hoe meer de stijging van de zeespiegel de zoetwaterlens van onderuit onder druk zet.³⁴⁷ En verzilting kan ernstige problemen opleveren voor de landbouw en de drinkwatervoorziening. Zout slootwater kan niet worden gedronken door het vee; vandaar de vele poelen in de weilanden van de polders. En wanneer het grensvlak tussen zoutwater en zoetwater zo hoog opschuift dat de wortels van gewassen in het zoutwater terecht komen, komen bepaalde teelten in het gedrang, maar zijn dieper wortelende heesters en bomen de eerste slachtoffers.³⁴⁸

Bij stijging van het zeewaterniveau neemt de druk van het zoute grondwater op de zoetwaterlens toe en neemt ook de kans toe dat polders overstromen vanuit de zee. Wanneer door klimaatveranderingen minder regen de zoetwaterlens aanvult en er ook grondwaterwinningen de zoetwatervoorraad aanspreken, verkleint de zoetwaterlens. Kanalen aanleggen heeft ook een grote invloed gehad op het infiltreren van zout water in de grondlaag met zoet water.

De voorbije jaren nam de Vlaamse Milieumaatschappij binnen het raamwerk van het Europese Topsoil-onderzoek de verzilting van het grondwater in het kust- en poldergebied onder de loep. Het Topsoil-project heeft als doel om de Noordzeeregio beter te wapenen tegen de gevolgen van de klimaatveranderingen zoals zwaardere stormen, overstromingen en droogte. Het onderzoek heeft geleid tot een nieuwe kartering van de verziltingsgraad van het freatisch grondwater. Een pilootproject heeft dan geleid naar verkennend onderzoek naar de mogelijkheden om de beschikbaarheid van zoet water in de ondiepe ondergrond te verbeteren. Het Topsoil-onderzoek concludeerde dat er landsgrensoverschrijdende afspraken nodig zullen zijn om het volume aan zoet water in de kustregio te behouden.³⁴⁹

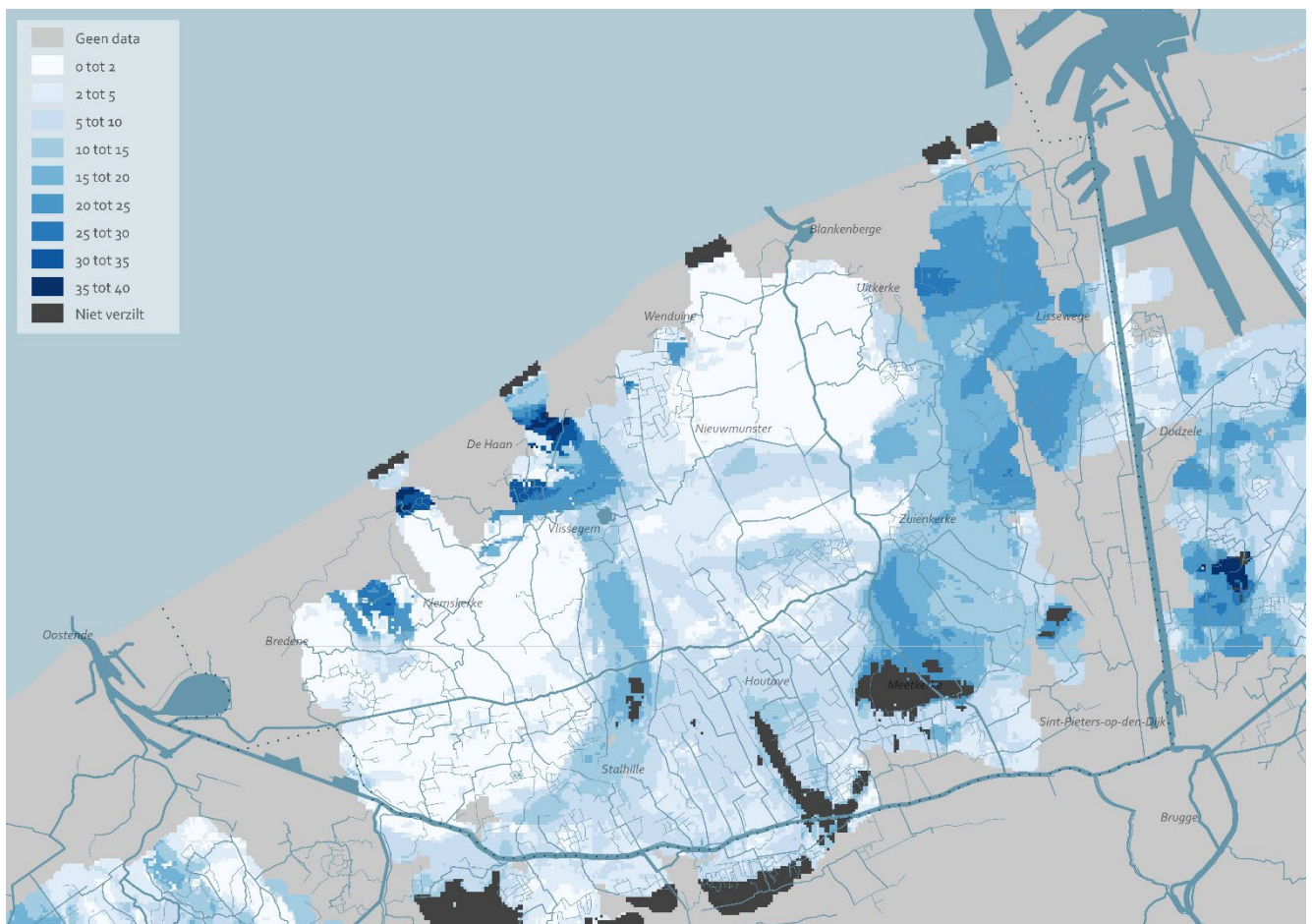
De verziltingskaart van de Oudlandpolder toont een duidelijke samenhang tussen de hoogteligging en de bodemtextuur (zand t.o.v. klei-veen in de ondergrond) aan de ene kant, en de verzilting aan de andere kant: de hoger gelegen en zandige kreekruggen zijn die plaatsen waar zoet regenwater van oudsher de ondergrond kan indringen en zout water tot op grote diepte verdringt (zoals de kreekrug Zeebrugge-Lissewege-Meetkerke-Brugge en de kreekrug De Haan-Stalhille-Oudenburg). De lager gelegen kleiplaatgronden (zoals de Uitkerkse Polders en de zone Klemskerke-Vlissegem) en dan vooral die zones die door menselijk toedoen zijn uitgeveend, zijn de plaatsen waar zout grondwater zich zeer ondiep bevindt.³⁵⁰

³⁴⁷ NEGACZ K., VELLINGA P., BARRETT-LENNARD E., CHOUKR-ALLAH R. en ELZENGA T., *Future of Sustainable Agriculture in Saline Environments*, p.79

³⁴⁸ DE BRUYN J., TROCH S., MABILDE J. en VANDERHEIDEN S. *Kust en klimaat. Gids voor een gebiedsgerichte aanpak*, P. 130, 132.

³⁴⁹ <https://www.vmm.be/water/projecten/topsoil>

³⁵⁰ TROCH S., MABILDE J. en VANDERHEIDEN S. *Kust en klimaat. Gids voor een gebiedsgerichte aanpak*, P. 127-128.

Figuur 92: Verzilting in kaart gebracht.

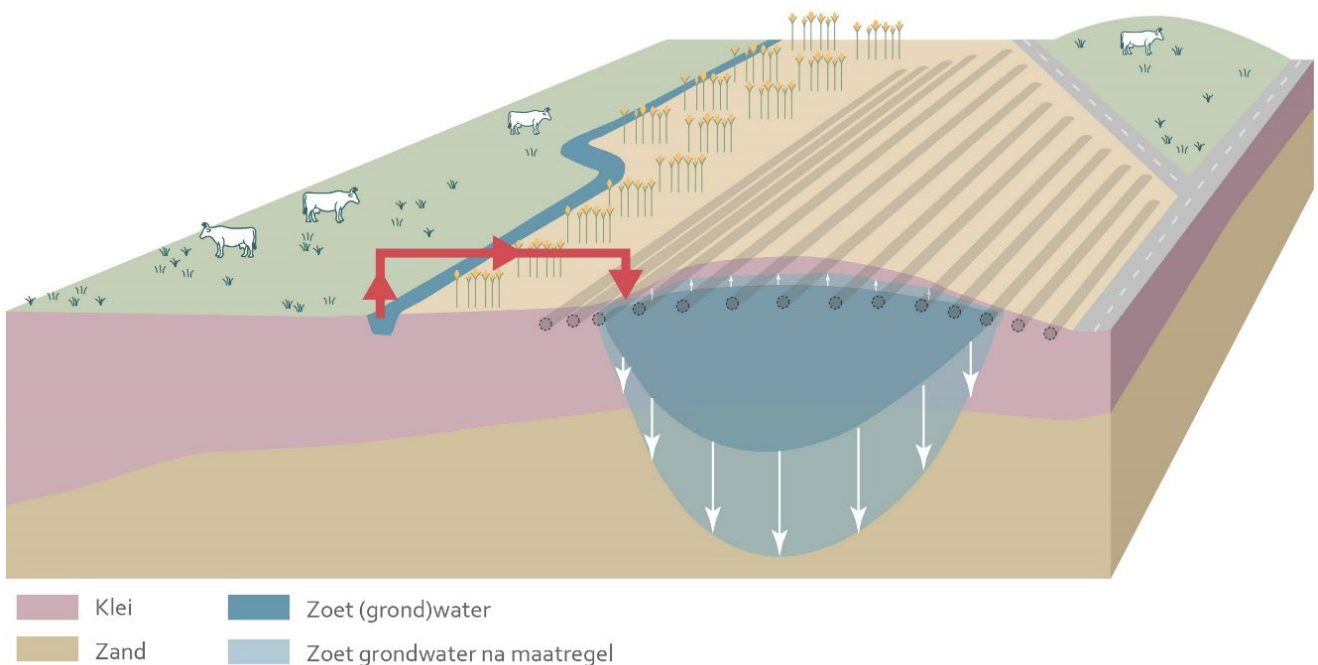
Tussen Wenduine en De Haan is de duinengordel erg smal en ligt de zoete grondwatervoorraad ondiep. Daar bieden de duinen onvoldoende bescherming tegen kwel van zeewater naar de aangrenzende polders. Ook langs het Boudewijnkanaal is er druk van onderaf op de zoetwaterlens: er sijpelt zout water vanuit het kanaal naar de aangrenzende polders.³⁵¹

Langdurige droogte zoals in de zomers van 2017, 2018 en 2019, heeft geleid tot meer verzilting. Het beschikbare water werd naar rivieren en kanalen afgeleid om de bevaarbaarheid te waarborgen, waardoor het oppervlaktewater in de polders niet kon worden verhoogd. Bovendien werd het de landbouwers verboden om grondwater op te pompen voor irrigatie om kwelverzilting tegen te gaan.³⁵² Ook overmatig pompen en draineren draagt bij tot het binnendringen van zout water in de polders.

³⁵¹ NEGACZ K., VELLINGA P., BARRETT-LENNARD E., CHOUKR-ALLAH R. en ELZENGA T., *Future of Sustainable Agriculture in Saline Environments*, p.79

³⁵² NEGACZ K., VELLINGA P., BARRETT-LENNARD E., CHOUKR-ALLAH R. en ELZENGA T., *Future of Sustainable Agriculture in Saline Environments*, p.79

In Nederland wordt al langer geëxperimenteerd met het ondergronds bergen van water, om een oplossing te bieden voor het wateroverschot in de winter en het tekort in de zomer. Bij die ondergrondse opslag wordt oppervlaktewater geïnfiltrateerd in een kreekrug. De nieuwe verziltingskaart brengt meteen ook de potenties voor de ondergrondse berging in de polders in beeld. Vlaamse landbouwers werd gevraagd naar hun waterbehoeften, watervoorraden, waterkosten en waterproblemen en naar hun bereidheid om te investeren in een pilotinstallatie. Uiteindelijk is er één locatie geselecteerd voor nader onderzoek en realisatie van een kreekrug-infiltratiesysteem. Het definitieve ontwerp maakt nu deel uit van een vergunningsproces om toestemming te krijgen om de installatie te bouwen.

*Figuur 93: Onderzoek van VMM toonde aan dat wanneer de grondwaterstand met 1 cm wordt verhoogd, dat de zoetwaterlens met maar liefst 40cm kan toenemen.
Illustratie: eigen verwerking van beeldmateriaal van VMM.*

5.3 BESCHERMING VAN NATUUR

5.3.1 Eerste beschermingen langs de duinen

Vandaag kennen we onze kust als een verstedelijkte rand langsheen kale zandstranden met tussenin versnipperde duingebieden. Kusttoerisme was de grote oorzaak van die urbane transformatie. Maar lange tijd was het anders. Tot 1800 kende de duingordel aan de Vlaamse kust een relatieve stabiliteit. Het was een woest gebied van ongeveer 5000 ha, bestaande uit brede zandstranden met daarachter een meestal dunnere duinenstrook.³⁵³ Natuurlijke dynamieken en menselijke activiteiten hadden een evenwicht gevonden. De weinige landbouwers of kleine vissersdorpen onderhielden op de meest geschikte plekken kleinschalige landbouwgronden voor eigen gebruik.³⁵⁴ De duingordel werd in beperkte mate begraasd door vee om overvloedig verstuiven van zand te voorkomen. Op kale plekken werd nieuw gras aangeplant. Zo bleef de oppervlakte aan natuurlijke duinen nagenoeg gelijk en was het beschermen van gebieden nog niet noodzakelijk.

Figuur 94: Zicht op Blankenberge, vakantiepark en Blankenbergse Vaart.

³⁵³ <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/het-duinendecreet-de-reddingsboei-voor-de-duinen-onzer-vlaamsche-zeekust>

³⁵⁴ SEYS, *Onze kust anders bekeken*, p. 115.

Het was Koning Leopold II die in 1909 een studie liet uitvoeren naar de bodemgesteldheid van bepaalde gebieden, voornamelijk tussen Oostende en De Haan. Hij wilde daarmee belangstelling ontwikkelen voor het behoud van de waardevolle gebieden.³⁵⁵ In 1911 kwam de ‘Wet op de Schoonheid der Landschappen’ als een van de eerste pogingen om natuurschoon in Vlaanderen te behouden. Die wet slaagde er slechts in enkele gebieden van het Zwin en de duinen van de Westhoek een beschermd statuut te geven.³⁵⁶ Toen in 1936 arbeiders recht kregen op betaald verlof was de ontginning van de kust als toeristische trekpleister niet meer te stoppen. Het waren voornamelijk private ondernemingen die geleidelijk grote stukken duinengordel tussen strand en polder innamen voor infrastructuur als campings, hotels en vakantiewoningen.³⁵⁷

Tegen 1970 werd het stedenbouwkundig beleid in Vlaanderen stillaan strenger, waardoor kleine duin- en natuurgebieden konden worden gevrijwaard van verdere woonuitbreidingen. Toch werd tussen eind 1980 en begin 1990 nog eens ongeveer 500 ha duingebied over de hele kuststrook ingenomen. Ondanks veel weerstand vanuit de private hoek, slaagde een gedreven groep van ambitieuze politici en vrijwilligers in 1993 in de bescherming van waardevolle resten duingebied via het duinendecreet.³⁵⁸

Met het duinendecreet werd ongeveer 1.000 ha bestaande duingebieden beschermd. Die gebieden vormen echter niet langer een aaneengesloten geheel: ze worden doorsneden door infrastructuur. Bovendien doet er zich een dubbele versnippering voor. Vandaag is nog steeds een kwart van alle duingebieden in privaat bezit wat een uniform en samenhangend beheer bemoeilijkt. Bovendien zorgt die privatisering voor een groot oppervlak aan ontoegankelijke duingebieden met afrastering in de vorm van prikkeldraden tot gevolg.³⁵⁹

5.3.2 Groeiende aandacht voor het natuurlijke systeem

In het poldergebied achter de duinengordel bevinden zich vandaag biologisch waardevolle (natuur-)gebieden. Vóór 1950 was de aandacht voor het natuurlijk systeem en het behoud van de waardevolle biodiversiteit echter erg laag. Exemplarisch daarvoor was de tekst “Lissewege 1911” die bedoeld was om in de les aardrijkskunde op school te informeren over Lissewege. Het tijdsdocument biedt een bijzondere inkijk op wat belangrijk werd geacht om te onderwijzen. Naast een uitvoerige beschrijving van de dorpen, de woningen en de straten komt ook het landbouwsysteem aan bod met o.a. de geteelde gewassen. Over het natuurlijk systeem wordt amper gesproken. Bij de uitleg over ‘het dierenrijk’ (bestaande uit twee zinnen) wordt een

³⁵⁵ ANTROP, BEYAERT & HERMENT, *België in kaart*, p. 215.

³⁵⁶ <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/het-duinendecreet-de-reddingsboei-voor-de-duinen-onzer-vlaamsche-zeekust>

³⁵⁷ <https://www.natuurpunt.be/nieuws/25-jaar-na-de-dag-dat-duinnatuur-zegevierde-waar-staan-we-nu-20180920>

³⁵⁸ ANTROP, BEYAERT & HERMENT, *België in kaart*, p. 215. en <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/het-duinendecreet-de-reddingsboei-voor-de-duinen-onzer-vlaamsche-zeekust>

³⁵⁹ Westtoer, *Welkom in de duinen*, p. 10-12

opsplitsing gemaakt in wilde dieren, huisdieren en dieren van het neerhof. Dat toont het gebrek aan aandacht voor de aanwezigheid en het welzijn van wilde dieren en daarmee ook hun biotoop en leefgebied.³⁶⁰

Het is pas in de tweede helft van de 20^e eeuw dat men begon in te zien dat de schade aan fauna en flora een ernstig probleem vormde. Geleidelijk aan werden kleine stukken natuur hersteld dankzij het optreden van onder meer lokale natuurverenigingen. Op die plekken is zowel het behoud als de terugkeer van waardevolle soorten al snel merkbaar. Ook Europa kwam geleidelijk aan met maatregelen voor natuurbehoud en -herstel. De implementatie van Europese richtlijnen in het Natuurdecreet van 1997 speelde een belangrijke rol in het beschermen van waardevolle natuur. Het voorziet belangrijke instrumenten om natuurbehoud en -herstel mogelijk te maken.³⁶¹

Vandaag speelt de Oudlandpolder een belangrijke rol voor de populatie overwinterende vogels. De poldergraslanden van de Uitkerkse polders, de Meetkerse Moeren en de graslanden tussen Klemskerke en Vlissegem zijn voor hen de belangrijkste gebieden. Daar streeft men dan ook naar een duurzame instandhouding van habitats en doelsoorten opgesteld vanuit het raamwerk van Natura 2000. Vooral de versnippering van waardevolle graslanden en een algemene uitbreiding van het leefgebied zijn daarbij van belang. In de graslanden tussen Klemskerke en Vlissegem ligt de focus op de kleine Rietgans en het in stand houden van de populatie. De soort is zeer gebiedstrouw en bovendien overwintert een groot deel van de populatie hier van november tot januari. Het behoud van het leefgebied is dus cruciaal voor het voortbestaan van die soort. Bij het optimaliseren van de overwinteringsgebieden profiteren ook ander wintergasten van de graslanden.³⁶² Resultaten van natuurherstel kunnen worden afgeleid uit bijvoorbeeld de terugkeer van enkele roofvogelsoorten als de overwinterende Velduil.

Figuur 95: Links Smienten en rechts Wulp

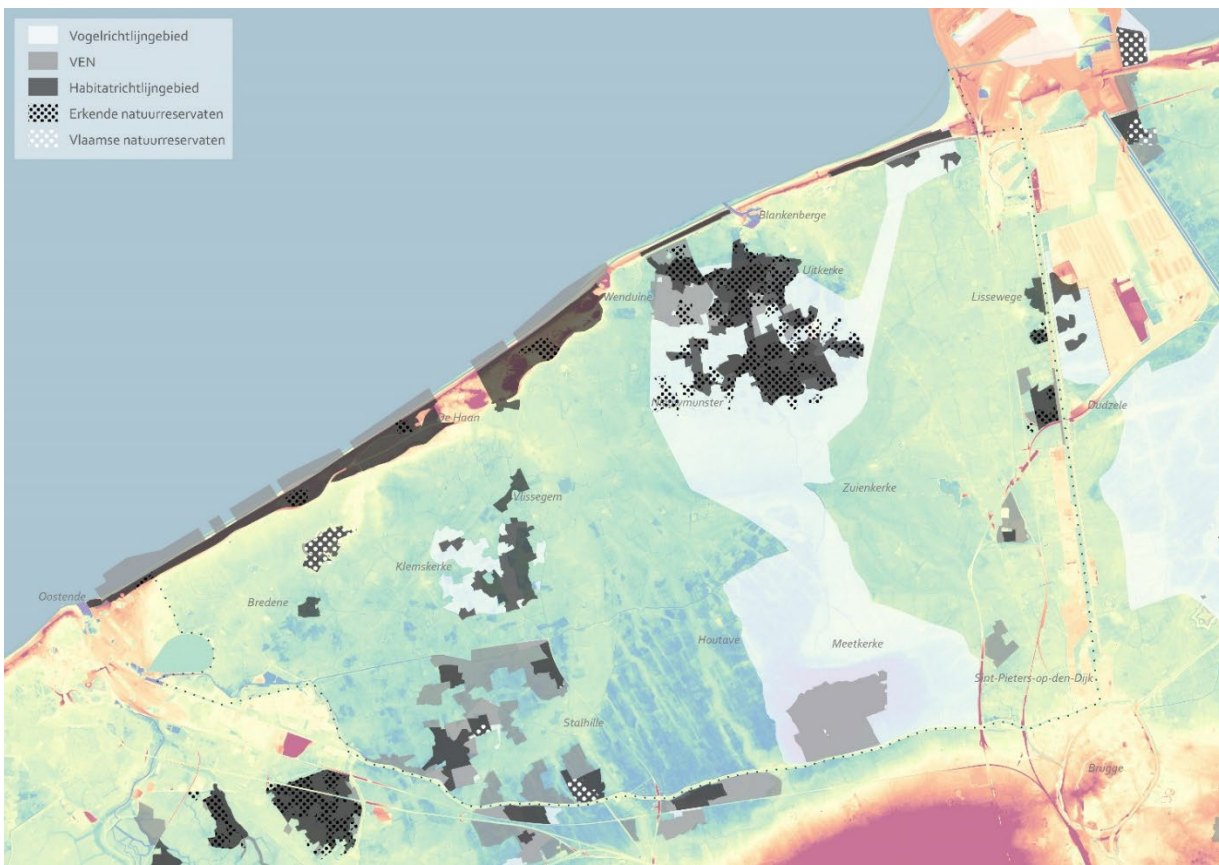
³⁶⁰ BALLEGEER, Lissewege - Een pedagogisch conferentiewerk uit 1911. *Rond de poldertorens*, 3, 129-149.

³⁶¹ Westtoer, *Welkom in de duinen*, p. 23

³⁶² <https://natura2000.vlaanderen.be/>

De graslanden tussen Klemskerke en Vlissegem bevatten ook waardevolle en zeldzame plantensoorten, vooral op plekken waar weinig beheer werd toegepast zoals perceelsranden. Bovendien komt hier lokaal zout grondwater naar de oppervlakte. Dat zorgt voor het binnendijks voorkomen van waardevolle zilte soorten die een belangrijke rol spelen in het behoud van de biodiversiteit. Ook langs het kanaal Brugge-Zeebrugge vormen zilte plantensoorten een waardevolle biotoop. Door de hogere ligging van het kanaal is er insijpelend zout water in de gebieden erlangs. Zo komen er bijvoorbeeld in het natuurgebied Ter Doest zeldzame planten voor zoals Zeevetmuur en Blauw kweldergras die oorspronkelijk uit de polders verdwenen waren door het toeslibben en opdrogen van het slikken- en schorregebied.³⁶³

Ondanks alle maatregelen zijn er nog steeds knelpunten. Een telling van de broedparen bij de doelsoortvogels uit de habitatrichtlijngebieden van de Uitkerkse polders wijst uit dat de beschermingsgarantie die was voorop gesteld, niet helemaal is bereikt. De belangrijkste knelpunten blijken het gebrek aan een globaal handhavingbeleid en specifieke beschermingsmaatregelen van natte biotopen.³⁶⁴

Figuur 96: Natuurbeschermingen in kaart.

³⁶³ PAUWELS & VANALLEMEERSCH, Poldergraslanden tussen Klemskerke en Vlissegem in ere hersteld. *De Spille*.

³⁶⁴ <http://www.uitkerkse-polder.be/toekomstprojectnieuw.html>

5.3.3 Historisch landgebruik als potentiële natuur

Het landgebruik in de 19e en 20e eeuw oefende een zware invloed uit op het landschap. Gronden werden afgegraven voor de ontginning van veen en klei en dijken werden opgetrokken voor het aanleggen van kanalen. Die menselijke ingrepen zorgden ondanks hun vaak negatieve invloed plaatselijk voor het ontstaan van interessante condities waar planten en dieren kunnen gedijen die er anders niet zouden kunnen voorkomen.

Figuur 97: Natuurgebieden in kaart.

Ter Doest is een mooi voorbeeld van onbedoelde natuuronwikkelingen door menselijk ingrijpen. Het gebied bestaat voornamelijk uit lager gelegen zilte graslanden en is gelegen nabij de weliswaar verdwenen abdij Ter Doest. De Cisterciënzermonniken, de toenmalige bewoners van de abdij, bedijkten het gebied reeds rond de 12^e eeuw maar de grootste verandering kwam er bij de ontginningen van klei en turf voor de bouw van de schuur van de abdij en de kerk van Lissewege. Zo ontstond een lager gelegen gebied van ca. 25ha dat Monnickenmoere werd genoemd. Die lager gelegen graslanden ondervinden grote veranderingen

voornamelijk sinds de aanleg van het Kanaal Brugge-Zeebrugge. Insijpelend brak water doen er zilte graslanden ontstaan, waardoor waardevolle zout-verdragende plantensoorten zich er vestigen.³⁶⁵

Specifiek in de **Uitkerkse polder** zorgde de ontginning van veen tot begin 20^e eeuw en kleiontginning tot ca. 1960 voor de vorming van extra micro-reliëf. Micro-reliëf betekent vaak een waardevolle basis voor de natuur. Toch was de natuur tegen de jaren '1970 sterk gedegradeerd als gevolg van de intensivering van de landbouw. Hooiland werd omgezet in grasweide, soortenrijke kamgrasweiden evolueerden naar monotone raaigrasweiden, poelen werden gedempt, grasland werd omgezet in akkerland. In 1989 werden de eerste stappen gezet om de Uitkerkse polder te laten uitgroeien tot het eerste weidevogelreservaat van Vlaanderen. De dringend noodzakelijke natuurontwikkeling bestond hoofdzakelijk uit vernatting en een aangepast beheer volgens historisch gebruik om de bijhorende soorten opnieuw een kans te geven.³⁶⁶ Vandaag is de Uitkerkse polder met zijn 1.400 ha een van de grootste beschermde gebieden langs de hele kust. Het belang voor akker- en weidevogels maar ook voor zowel winter- als zomergasten is niet te onderschatten.

De Fonteintjes is een langgerekt duingebied tussen Blankenberge en Zeebrugge met duinmeertjes en vochtige duingraslanden. Het gebied is ontstaan nadat de zee door de duinen brak en landinwaarts werd tegengehouden door de Graaf Jansdijk. Later werd de Sint Jansdijk versterkt en de graafwerken nodig voor die versterking zorgden voor het ontstaan van diepere plassen. Ook is het een belangrijke opslagplaats van regenwater. Onder het duinzand bevindt zich een zoetwaterlens die het zout water van de zee op amper 100 meter wegdukt. Het gebied werd vele malen onderzocht voor het plannen van een parkingzone, watersportzone of stort, maar werd in 1978 een van de eerste natuurgebieden in het beheer van (een voorloper van) Natuurpunt.

In het afwisselend landschap van **De Zandpanne** tussen De Haan en Wenduine, komen zowel vochtige duinvalleien als oudere loofbossen voor. Het meest waardevolle deelgebied is de open en reliëfrijske binnenduinen. Een ander deelgebied heeft ooit dienst gedaan als vloeuweide, een soort vroeg waterzuiveringssysteem voor huishoudelijk afvalwater van de nabije kustdorpen. Dat had een grote negatieve impact op de duinenecologie en werd stopgezet zodat de natuur er weer vrij spel kreeg.

Natuurreservaat D'Heye situeert zich ten noordoosten van Bredene en is ongeveer 48 ha groot. Het is een ecologisch waardevol gebied van zogeheten unieke 'fossiele duinen', de oudste duinrelicten langs de Vlaamse kust. Door eeuwenlange kalkuitloging door het insijpelen van regenwater is de bodem op verschillende plekken sterk verzuurd, wat zorgt voor interessante afwisseling in condities voor fauna en flora. De natuurlijke vegetatie in die duinen vertoont sterke gelijkenissen met de heiden van de zure zandbodems in het binnenland.³⁶⁷ Het gebied is beschermd als natuurreservaat via het Duinendecreet van 1993. Het afwisselende landschap bestaat uit duinen, heide, struiken, akkers en weilanden waarvan in de lente delen onder water

³⁶⁵ <https://www.visitbruges.be/nl/monnikenmoere>

³⁶⁶ VAN GOMPEL J. 'Landbouw als partner in het beheer van de Uitkerkse polder' in *Natuur.Focus*, 2015 (1) p. 5

³⁶⁷ <https://natuura2000.vlaanderen.be/habitattype/vastgelegde-ontkalkte-duinen-2150>

komen te staan. Het natuurgebied staat bekend om de bloemen en kruiden die in de lente en zomer zowel een mooi beeld geven als waardevol zijn voor allerlei insecten.

De Lage Moere strekt zich uit tussen Meetkerke, Houtave, Varsenare en Sint-Andries en is ongeveer 470 ha groot, waarvan ANB ongeveer 250 ha beheerd. Het is een typisch polderlandschap met open vergezichten. De waardevolle gras- en hooilanden komen er voor op de kalkarme bodem, wat eerder zeldzaam is voor de streek. Hier bloeien echte koekoeksbloem en waterkruiskruid. Opnieuw is dit zowel een belangrijk broedgebied voor vogels als een belangrijk rust- en foeragegebied voor overwinterende soorten.

Na 6 jaar natuurinrichting en vernatting in de Meetkerkse Moeren werd in 2015 de balans opgemaakt van de genomen maatregelen. Het doel was om de oorspronkelijke Dotterbloemgraslanden te herstellen door de grondwatertafel en het waterpeil in de sloten te verhogen. Het effect van de opstuwing was echter nog niet te zien in de vegetatie. Waar de voor de Oudlandpolder zo typerende laantjes werden hersteld en heraangelegd en waar vlakvormig geplagd was, kon men wel een spectaculaire toename vaststellen in soortenrijkdom. Daar evolueerde de flora naar overgangen tussen Dotterbloem-, Zilverschoon- en Kleine zeggenvegetaties. Op 3 plaatsen werden populierenbosjes gekapt om het open landschapskarakter te herstellen en een pleisterplek te creëren voor weidevogels door natte hooilanden te herstellen. Ook op die plaatsen is er een spectaculaire toename van de soortenrijkdom zowel op de ruggen als in de afgeplagde laantjes.³⁶⁸

't Pompje is een natuurgebied van ongeveer 100 ha in Ettelgem (Oudenburg), is erkend als Natura 2000-gebied en wordt sinds 2001 beheer door ANB. In het gebied werd van eind 19^e eeuw tot begin jaren '1960 klei ontgonnen: een deel van de kleilaag werd er weggehaald om bakstenen te maken. Eerst was er een veldoven actief. En in 1918 was het de Brugse industrieel en mecenas Jean de Brouwer, stichter en voorzitter van onder meer *Briqueteries de la Côte*, die er een mechanische steenbakkerij vestigde. Op de uitgebrikte gronden werd in 1961 gestart met de bouw van een nieuw station van de Radio Maritieme diensten.

Sinds 2008 werd het relatief laag gelegen gebied ingericht als natuurgebied als een soort compensatie voor de natuur die verloren ging bij de uitbreiding van de achterhaven van Zeebrugge: 86 ha zilt grasland, 4 ha poldergrasland en 10 ha rietmoeras. Door het zilte karakter van het grondwater vinden we hier zouttolerante planten zoals zilte rus, stomp kweldergras, melkkruid en zeeaster. Door sleuven te graven en stroken te effenen ontstonden er plas- en draszones waar heel wat waterminnende soorten een plek vinden om te overwinteren of zelfs te broeden. Bergeend, blauwborst en rietzanger broeden in het gebied. In de winter van 2018-2019 kwam er een zeearend overwinteren. De vernatting en de grondwerken hadden onmiddellijk een positief effect op de weidevogels. Sinds de zomer van 2018 broedt er zelfs een kleine kolonie steltkluten, één van de doelsoorten voor de natuurcompensaties. Ook tureluur, slobbeend en zomertaling hebben geprofiteerd van de natuurontwikkeling en zijn sterk in aantal toegenomen. De meest kwetsbare delen van dit gebied zijn nog steeds militair domein en dus niet toegankelijk voor het publiek. Ten noordoosten van 't Pompje vind je

³⁶⁸ LAQUIÈRE, D'HEER, AMELOOT en AMPE, *Meetkerkse Moeren: '6 jaar na de werken tussen droom en werkelijkheid'*.

een complex van 12 ha zilte graslanden, de Schorreweide. Ook dat gebied wordt beheerd door het Agentschap voor Natuur en Bos. 's Winters ontdek je er duizenden Kieviten en kolganzen, zelfs goudplevieren, die in de drassige weiden en op de omgeploegde akkers naar wat eetbaars zoeken.³⁶⁹

Van bakstenen naar weidevogels

Eeuwenlang was het uitbikken en bakken van klei een aanvulling op de activiteiten van boerderijen. Op grote hoven werd in de rustigere herfst- en winterperiode klei gestoken. Na het zaaien werd de klei gevormd tot stenen die dan te drogen werden gelegd. Na het oogsten werden de stenen gebakken in veldovens. Vanaf de 19^e eeuw treedt er een mechanisering op in de steenbakkerij en is er net als in andere sectoren een sterke schaalvergroting. Steenbakkerijen lagen vaak naast een brede gracht of watergang om afgewerkte producten snel te kunnen vervoeren. Brandstof werd gehaald uit de omliggende veenderijen tot de komst van steenkool. Ook in de 19^e eeuw werden er veel stenen gebakken. Zo bevat het gemeentearchief van Blankenberge 12 aanvragen tussen 1833 en 1900 voor de uitbouw van nieuwe steenbakkerijen net buiten het stedelijk gebied.³⁷⁰

Toch zijn er maar weinig materiële relictten bewaard van het ambacht: na de sluiting van kleinere ondernemingen werden de gebouwen afgebroken en werden veel kleiputten volgestort, onder meer met huishoudelijk afval. Vaak herinneren alleen nog toponiemen 'De Brieke' of straatnamen als de Kleiveldstraat in Bredene, Kleiputstraat in Zuikerkerke of de Steenovenstraat in Blankenberge aan de vroegere bedrijvigheid. Op een paar plekken in de Oudlandpolder heeft zich bijzondere natuur kunnen ontwikkelen op de oude kleiwinningsites. Dat is het geval voor 't Pompje in Oudenburg en de Put van Vlissegem in De Haan.

5.3.4 De landbouwer en natuurontwikkeling

De komst van natuurbewegingen maakte het gebruik van de poldergronden voor landbouw een stuk complexer door verschillende beschermingsmaatregelen. De boeren die vrij spel hadden in de polders werden beperkingen opgelegd. De overheid oefende zijn invloed uit door het beschermen van de bodem door onder andere een beperking op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen of mest en ook een verbod op het scheuren van de bodem bij historisch permanent grasland. Ook zorgden de regelgevingen rond natuur, het opkomen van toerisme en de uitbreiding van industrie voor het opleggen van beperkingen voor de boeren, wat voor ontevredenheid zorgde. Bovendien ondervond niet elk landbouwbedrijf beperkingen waardoor

³⁶⁹ ANB, *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*, p. 81-96 en CORDY, *Natuurgebied 't Pompje. De knotwilg*, p. 30-31.

³⁷⁰ COORNAERT M., *Uitkerke: de topografie, de geschiedenis en de toponimie van Uitkerke en Sint-Jans-op-de-dijk tot omstreeks 1900*, p. 53

ongelijkheid ontstond. Sommige van die conflicten zijn tot op vandaag nog niet volledig opgelost. Het delen van de boer 'zijn' gronden met het breder publiek, wandelaars, vogelspotters, stadsmensen..., werd niet door iedere landbouwer als positief aanvoeld.³⁷¹

Een onderzoek van Arteveldehogeschool en UGent over de aanvaarding van een natuurontwikkelingsproject in de Uitkerkse Polder bij de landbouwgemeenschap, 2000-2002, wijst uit dat landbouwers vaak negatief stonden tegenover natuurontwikkelingsprojecten. Het omvormen van 'waardevolle akkers' naar natuur werd door hen ervaren als een verlies. Tegen de jaren negentig liepen de conflicten hoog op, maar die zijn vandaag gelukkig meer geluwd. Ook voelden enkele boeren de verandering naar natuurgebied aan als een toenemend gevoel van controle op hun gronden. Natuurliefhebbers komen hun grondgebied binnen en staan vaak letterlijk op uitkijktorens met verrekijkers hun land af te speuren, weliswaar naar vogels maar dit voelde voor de landbouwer controlerend aan. Ook vreesden de landbouwers voor hinder van hun bedrijfsvoering. Er kwamen steeds meer beperkingen. Daarbij groeide het gevoel van onrecht: het – ontrechte maar wel aanwezige – aanvoelen was dat de landbouwer voor elke spadesteek een vergunning moest hebben terwijl ingrepen voor natuurontwikkeling ook zonder vergunning zouden kunnen gebeuren. Als positieve noot aan het onderzoek werd geconcludeerd dat boeren voornamelijk uit zijn op dialoog en oplossingen. Ze willen een gelijkwaardige partner vormen binnen het volledige polderverhaal.³⁷²

Er kan gesteld worden dat het hele verhaal ook geleid heeft tot enkele positieve veranderingen, weliswaar onder druk van de natuurverenigingen en consumenten. De landbouw kreeg meer aandacht voor de relatie met landschap en milieu. Zo kwamen er educatieve ruimtes en ontvangstzaaltjes in landbouwbedrijven en ontstond een nieuwe wisselwerking tussen landbouwer en tegenspelers. Ook groeide de aandacht voor duurzame technieken. Zo verschijnen bijvoorbeeld groenbemesters als Gele mosterd wat dan weer een positieve uitkomst is van de interactie tussen landbouwers en natuurbeschermers.³⁷³

Figuur 98: Zicht op de Uitkerkse polders.

³⁷¹ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 86

³⁷² BOGAERT D., CLIQUET A. en DE ZITTER M., 'Gerommel in de polder: een onderzoek naar het samengaan van landbouw en natuur in Uitkerke (Blankenberge)', in: De Grote Rede. Nieuws over onze kust en zee, 2002, nr 6, p. 10-13

³⁷³ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 68-70

5.4 MILITAIR LANDSCHAP

5.4.1 Forten en versterkingen

In 1795 kwam de Oudlandpolder onder Frans bewind. Dat betekende meteen het einde van de feodale maatschappijstructuur. Concreet hield het graafschap Vlaanderen op te bestaan en werd verdeeld in twee departementen van de Franse seculiere staat. Het Franse leger eiste een deel van de landbouwopbrengsten op en hoewel die opvorderingen wogen op de plattelandsbevolking kwam het in de Oudlandpolder in tegenstelling tot in andere delen van het keizerrijk niet tot opstanden.

Napoleon investeerde in de versterking van onder meer Oostende. Ten oosten van de havengeul liet hij een bestaande versterking verbouwen tot vijfhoekig fort met het oog op een mogelijke aanval van daaruit op de Engelsen. Tegen de tijd dat het fort was afgewerkt in 1813 had het Napoleontische keizerrijk al sterk te lijden onder de eigen expansiedrang, waardoor het fort nooit een militaire rol heeft gespeeld voor de Fransen.

De veldslag in Waterloo in 1815 bepaalde het uitzicht van Europa: tijdens vredesonderhandelingen werd een nieuw land gecreëerd als buffer tussen en tegen andere grootmachten. Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden – dat op zich geen lang leven beschoren was – werd geboren en de Oudlandpolder sorteerde onder Nederlands bewind.

De eerste decennia van de 19^e eeuw waren bijzonder zwaar voor de plattelandsbevolking: uit Rusland kwam een zware graan-concurrentie en in combinatie met een algemene verarming van de bevolking daalden de landbouwprijzen. Daar bovenop leidden een aantal zware misoogsten tot hongersnood. Die moeilijke leefomstandigheden waren voedingsgrond voor opstand. De zuidelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden kwamen in opstand en scheurden zich los. België komt tot leven.

De Belgische regering besliste om het fort van Napoleon in Oostende in militair bezit te houden, maar niet meer te gebruiken. De aandacht verschoof naar fortengordels rond Antwerpen, Luik en Namen. Oostende verloor ook haar statuut als vestingstad en breidde zich sterk uit naar het westen. Het fort ten oosten van de stad kon daardoor bewaard blijven. Het werd echter niet meer onderhouden tot het Duitse leger er opnieuw een zwaartepunt in de kustverdediging van maakte in de Eerste Wereldoorlog. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kende het fort een beperkte betekenis als observatiepost, maar nadien raakte het fort in verval en werd het deels opgeslokt door opgestoven duinen. Pas wanneer het fort in erfpacht werd gegeven aan Erfgoed Vlaanderen midden jaren 1990, werd werk gemaakt van de restauratie. Vandaag is het fort een toeristische trekpleister als onderdeel van het museum voor Europese vestingbouw.

Figuur 99: Vanop het dak van Fort Napoleon heb je een fantastisch uitzicht op het bruisende Oostende, de wijde zee en de duinengordel. Het fort vormt een attractief knooppunt tussen de kustlijn en het hinterland.

5.4.2 Eerste Wereldoorlog

Geopolitieke spanningen tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië leidden tot een conflict waarbij de grootmachten van de wereld betrokken waren: Oostenrijk-Hongarije stond samen met Duitsland tegenover Rusland, Frankrijk en Groot-Brittannië. België raakte betrokken in de oorlog op het moment dat koning Albert I Duitsland de vrije doorgang weigerde. Duitsland verklaarde België de oorlog en slaagde er in om op enkele maanden tijd nagenoeg heel België te veroveren. Van Nieuwpoort tot aan de Frans-Zwitserse grens vormde zich een frontlinie.

Voor de kuststeden betekende de Eerste Wereldoorlog het einde van de Belle Epoque en een ruptuur in de ontwikkeling van het kusttoerisme. De Oudlandpolder werd gezien als bezet gebied ver weg van de loopgravenoorlog, maar de kustlijn zelf was wel een frontzone waar de havens een oorlogsuitrusting kregen en de toeristische infrastructuur werd gebruikt als herstel- en ontspanningsoord door Duitse frontsoldaten. Op de zeedijk werden loopgraven gebouwd, in de duinen en de achterliggende polders werden kustbatterijen opgezet en nieuwe luchthavens verschenen in de polders. Daarmee werden zowel de kustlinie als de Oudlandpolder ook een doelwit voor de geallieerde bombardementen.

Het Duitse marinekorps stond in voor de verdediging van de Vlaamse kust: de havens van Oostende en Zeebrugge kregen bijkomende versterkingen als uitvalsbases voor de Duitse onderzee- en torpedoboten en langs de kust werd een reeks bunkers en kustbatterijen gebouwd. Blankenberge en Uitkerke behoorden tot de *Artillerieabschnitt Ost*. Hiertoe behoorden in het totaal 21 batterijen, waaronder de batterijen Sachsen en Hessen in Uitkerke. De snelvuurkanonnen vanuit kustbatterijen Herta in de duinen van Harendijke bij Blankenberge en Hannover in Vlissegem beschoten geallieerde schepen voor de Belgische kust. Doorgaans bestond een kustbatterij uit 4 stukken geschut die deels in de duinen waren ingegraven op een betonnen bedding en met pantserplaten waren beschermd. Daarnaast werd munitie opgeslagen, stonden observatieposten met smalle kijkgleuven en waren er ook een bomvrije schuilkelder en verblijfskamers voor de manschappen.³⁷⁴

In de Oudlandpolder verschenen nieuwe luchthavens:

- Het vliegveld ter hoogte van de Oosternieuwweg in Nieuwmunster werd al operationeel in de zomer van 1915.
- Het nieuwe vliegplein (1917) in Lepelem stond via een brede brug over de Noordede in verbinding met dat van Stalhille (Cathilleweg-Spanjaardstraat). Voor de bouw van de vliegvelden werden de boeren opgeëist om karren zand, stenen uit de lokale steenbakkerijen, hout en werkmateriaal aan te voeren.
- Ook in Houtave (Brugsesteenweg 30) werd een vliegveld aangelegd. De keuze daar was blijkbaar gevallen op een veld dat geschikt werd bevonden, maar dat na hevige regen het opstijgen en landen onmogelijk maakte. Een houten startbaan bracht geen soelaas zodat de vluchten tijdens de winter moesten worden opgeschort.
- Meetkerke kreeg een vliegveld nabij de kerk, tussen de Mareweg, Molenweg en Vaartwegel.

Op en rond de vliegvelden werd diverse infrastructuur opgetrokken: toegangswegen en opritten, vliegtuigloodsen, munitiedepots, keukens en slaapvertrekken voor de manschappen, ateliers en bunkers. In de herstelperiode na de Eerste wereldoorlog verdwenen de landingsbanen weer onder de ploeg, werden de restanten van de bovengrondse constructies afgebroken en bleven betonnen bunkers als oorlogslittekens overeind.³⁷⁵

³⁷⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/215680>

³⁷⁵ <https://www.luchtvaartgeschiedenis.be/content/nieuwmunster-houtave-vliegveld>

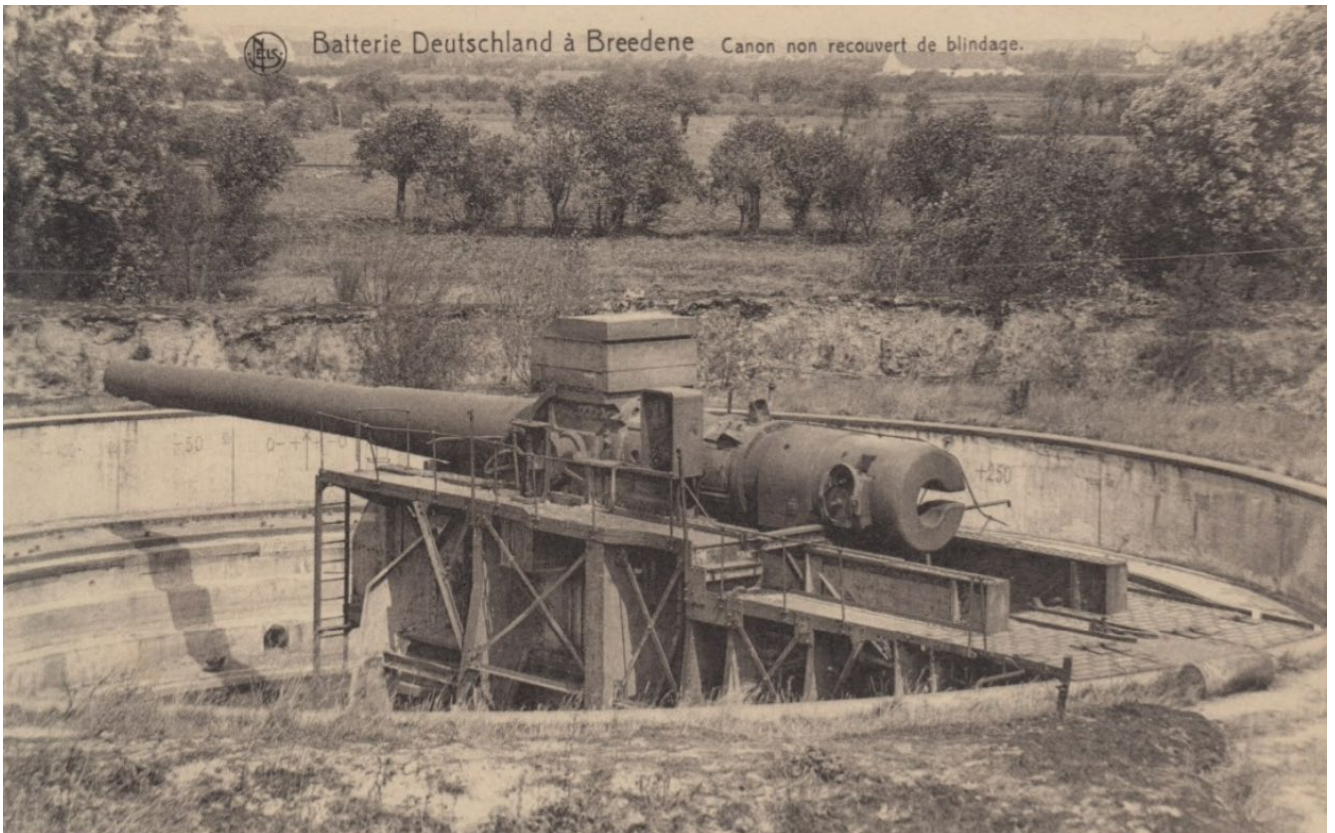
Figuur 100: Arbeiders spitten een terrein om. Ze halen heel wat prikkeldraad naar boven. Het hout- en steenafval ligt op een hoopje op de voorgrond.

5.4.3 Tweede Wereldoorlog

Goed 20 jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog liepen de spanningen tussen wereldmachten opnieuw hoog op. Duitsland viel Polen binnen en opende daarmee de deur naar een nieuwe wereldoorlog. Kort door de bocht: Hitler had de ambitie om een nieuw duizendjarig rijk te stichten en voerde gelijktijdig offensieven in verschillende windrichtingen. De eerste jaren was het de bedoeling om Groot-Brittannië aan te vallen, eerst vanuit de lucht en nadien met een landmacht. In Zeebrugge en Oostende werden opnieuw constructies gebouwd die de landingsvloot in de havens moest beschermen en langs de Belgische kust werden ook weer nieuwe vliegvelden aangelegd.

Nadat in 1941 duidelijk werd dat een aanval op het Engelse eiland zou worden uitgesteld, groeide de angst voor een tegenaanval. Bovendien eiste de oorlog aan het oostfront steeds meer troepen en moesten de verzwakte Duitse divisies in het westen beter worden verdedigd. Zo ontstond het plan om een verdedigingslinie te bouwen van kazematten, bunkers, kanonnen en mijnevelden over een totale lengte van 5.000km van Noorwegen tot Frankrijk, de Atlantikwall. De lijn moest een invasie kunnen tegenhouden en het Duitse afweergeschut veilig stellen.

Figuur 101: Zicht op kustbatterije 'Deutschland' in Bredene: een 380 mm kanon in zijn betonnen kuip, de loop van het kanon werd bij de terugtocht door een explosieve lading door de Duitsers vernield

Naar het einde van de oorlog werden mijnevelden toegevoegd onder het strand en in de duinen, moesten zogeheten aspergeversperringen een invasie tegenhouden en werden meer landinwaarts velden onder (zee)water gezet om meer aspergeversperringen te plaatsen zodat een geallieerde doortocht met tanks onmogelijk werd geacht. In het februari 1944 zette het Duitse leger de hele polderstreek tussen Nieuwpoort en Heist onder water. In de Oudlandpolder moesten Houtave, Nieuwmunster, Meetkerke, Bredene en Klemskerke volledig worden ontruimd, terwijl andere gemeenten deels onder water liepen. In de Blankenbergse Watering werden vanaf mei-juni 1944 ongeveer 300 ha met zeewater en 3.000 ha met zoetwater onder water gezet. De zone Wenduine-Nieuwmunster-Zuienkerke was herschapen tot een binnensee.

Het duurde jaren voor de polders weer konden worden gebruikt voor landbouw. Men strooide gips en kalk uit over de velden en de eerste jaren werd er zeer omzichtig bewerkt. De akker werd licht bewerkt en ingezaaid met klaver en luzerne, en pas later werd opnieuw graag gezaaid en met organische stoffen bemest. Een belangrijk landschappelijk gevolg was dat vele doornhagen en boomgaarden voor altijd verdwenen uit de polders.³⁷⁶

Bij de terugtrekking van de Duitse legereenheden werden kustbatterijen vernietigd, zodat de geallieerden ze niet konden gebruiken. Ze brachten ook grote schade toe aan de sluisdeuren van havens en probeerden vuurtorens te vernietigen. Na de oorlogsvernielingen werd in een razendsnel tempo aan wederopbouw gedaan. Er ontstond een sterke bouwwoede, waarbij langs de zeedijk de grote villa's, hotels en huizen werden vervangen door appartementsgebouwen. Een evolutie die het uitzicht van de kustlijn en de relatie tussen poldergebied en de kust sterk heeft veranderd.

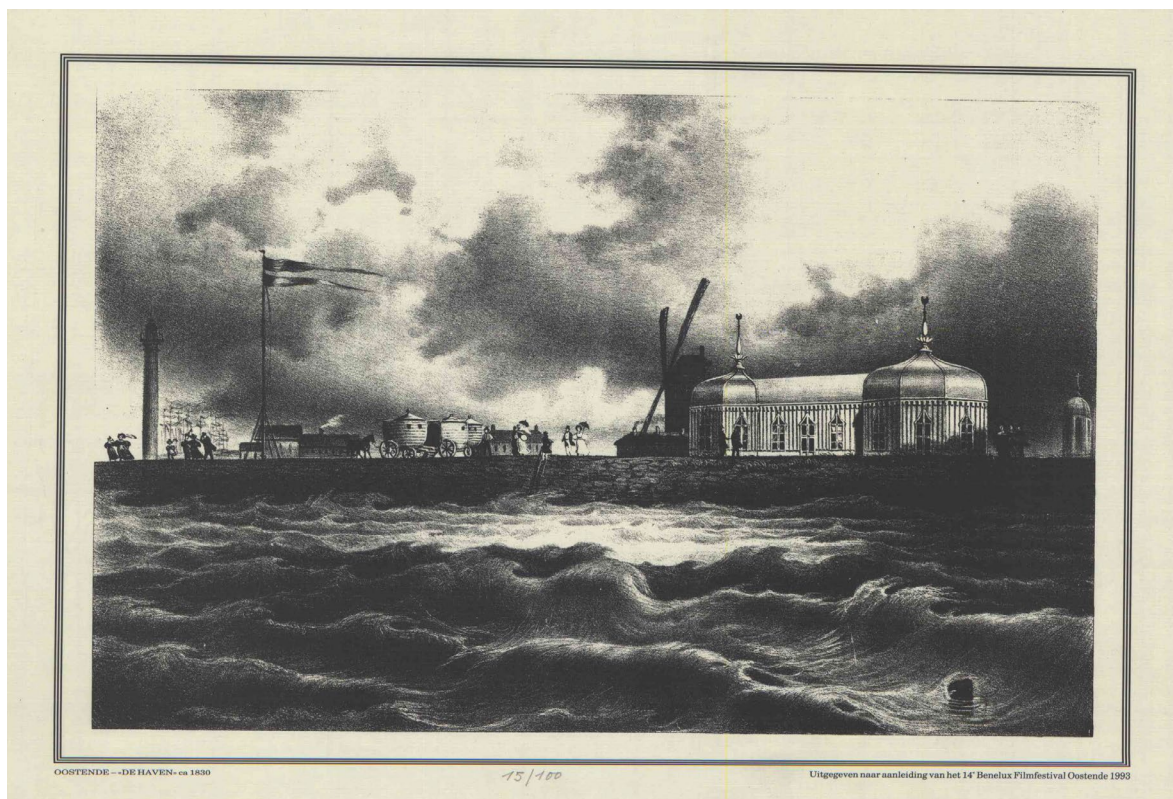
³⁷⁶ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 58-59

5.5 DE BEWOONDE POLDER EN DE ONTWIKKELING VAN HET TOERISME

5.5.1 Britten nemen het voortouw in het kusttoerisme

Vanuit de badplaatsen Blankenberge en vooral Oostende verspreidde het kusttoerisme zich over de hele Belgische kuststrook. Onder de invloed van de Britse kolonie in Oostende werd kuren aan de kust populair bij de adel en gegoede burgerij. Nog vóór het einde van de 18^e eeuw verschenen de eerste badkoetsen op het Oostendse strand, en vanaf 1784 mocht de Brit William Hasketh er met toestemming van Jozef II, keizer van de Oostenrijkse Nederlanden, versnaperingen verkopen voor de badgasten. Het Oostendse badstrand lag in die tijd naast de havenmond, ter hoogte van het huidige Zeeheldenplein. Daar bevond zich de enige stadspoort die uitgaaf op het strand. Oostende werd als badplaats op de voet gevolgd door Blankenberge, waar de eerste badkoetsen in 1778 in gebruik werden genomen.³⁷⁷

Figuur 102: Het Pavillon anglais, eerste gebouw op de Oostendse zeedijk, 1830.

³⁷⁷ DOUCET "Zeventig kilometer vervalg. Bouwen langs Belgische stranden" *Ons Erfdeel* (1986), p. 405

Om de nieuwe kustbewoners te onthalen, werd een enorme infrastructuur ontwikkeld: spoorlijnen maakten Oostende en nadien ook Blankenberge gemakkelijk bereikbaar, de zeedijk werd ook ingezet als plek om te flaneren en te verblijven, er ontstonden permanente badvoorzieningen, de kusttram en de koninklijke baan vormden een ruggegraat door de duinen waarlangs nieuwe woonkernen zich ontwikkelden. Waar de tram stopte, ontstonden nieuwe badplaatsen zoals Wenduine en De Haan. Oorspronkelijk lagen de haltes in de duinen zodat toeristen bij het uitstappen meteen van de natuur konden genieten, maar al snel trokken de haltes nieuwe infrastructuur en bebouwing aan. Die nieuwe woonontwikkelingen gebeurden vaak niet organisch, maar volgens een rationele aanpak op initiatief van rijke grondeigenaars.

De kust transformeerde van een grillige kaart met vissersdorpen en militaire vestingen naar een kustlinie met badoorden, casino's en duinvilla's en daarachter een sterk versnipperde duinengordel. Aanvankelijk was de Belgische kustlijn nog een eclectische architectuurparade, maar de democratisering van toerisme leidde tot een enorme bouwwoede en verappartementering van de zeedijk. De verfijnde architectuur van villa's en hotels maakte plaats voor monotone blokkendozen. Een uitzondering daarop waren de vooroorlogse ontwikkelingen in De Haan, waar nieuwe wijken werden uitgetekend naar het voorbeeld van de Engelse villaparken en tuinwijken³⁷⁸

5.5.2 Verlinting blijft beperkt in het hinterland

De aanleg van steenwegen in de 18e eeuw verbeterde de verbindingen van de Oudlandpolder met de steden, maar bij de tracébeplanning werd niet steeds rekening gehouden met het dorpsweefsel. Zo sneedt de steenweg tussen Brugge en Blankenberge de zuidoosthoek van het dorp Uitkerke af en werd zelfs een strook van het kerkhof ingenomen door de kasseiweg. De steenweg heeft echter lange tijd geen aantrekkingskracht gehad op de Uitkerkenaren als woonstraat. Pas in de 19^e eeuw verschenen er een aantal woningen.³⁷⁹ In het algemeen bleef de uitdeining van de dorpen en de verlinting langs invalswegen zeer beperkt in de Oudlandpolder.

Met de snelle uitbouw van het spoornet in België kregen vele dorpen een snelle ontsluiting met steden. Zo verzorgde de spoorweg Brugge-Blankenberge vanaf 1863 voor een goede verbinding van de Oudlandpolder met het binnenland met haltes in Dudzele, Uitkerke en Zuienkerke. Maar de spoorweg veranderde ook op een andere manier het landschap. Ten oosten van de Gentele waren in de 18e eeuw verschillende polderpercelen bebost: de industriële revolutie veroorzaakte een groeiende nood aan hout en in combinatie met een slechte afwateringssituatie werden minderwaardige stukken grond ingezet voor bosteelt, voornamelijk hakhout. Tijdens de 19e eeuw verminderde de oppervlakte bos weer: brandhout werd uit de markt geconcurrereerd door

³⁷⁸ DOUCET "Zeventig kilometer vervalg. Bouwen langs Belgische stranden" *Ons Erfdeel* (1986), p. 409 en ALLAERT, *Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging* (CcASPAR), p. 167

³⁷⁹ COORNAERT M., *Uitkerke: de topografie, de geschiedenis en de toponimie van Uitkerke en Sint-Jans-op-de-dijk tot omstreeks 1900*, p. 68

steenkol dankzij de komst van de spoorlijn. En ook turf werd uit de markt geconcurrereerd. Met komst van de trein stopte die activiteit ook geleidelijk.³⁸⁰

De uitbouw van de toeristische infrastructuur in Blankenberge kreeg eind 19^e eeuw ook impact op de dorpsontwikkeling van Uitkerke: ten zuiden en zuidwesten van de kerk van Blankeberge werden nieuwe woonsten opgetrokken in Uitkerke en langs de Blankenbergse Steenweg stonden een tiental herbergen in het dorp.³⁸¹ Rond dezelfde tijd start de gemeente ook met het reguleren van de activiteiten op zijn 2,3 km lange strand. In 1888 stond de gemeente voor 2 jaar het recht af om het zeestrand uit te baten aan een zekere E. Franchomme uit Brussel: in ruil betaalde Franchomme 100 frank en onderhield hij het personeel van de badkarren en van de reddingsdienst. Ook de jaren nadien werd de uitbating van het strand uitbesteed aan particulieren – in 1908 was de kostprijs voor de vergunning al opgelopen tot 1500 frank voor Franchomme.

De uitbreiding van de seizoensnijverheid in Blankenberge bracht talrijke nieuwe woningen op Uitkerkse grond met zich mee. Blankenberge zat zelfs zo erg om grond verlegen dat het de toelating vroeg aan Uitkerke om op hun grondgebied een nieuw kerkhof in te richten – die toelating werd geweigerd. Uitkerke vreesde immers dat de zomerse badgasten zouden wegblijven en zo de inkomsten van de herbergen en winkels langs de Blankenbergse steenweg in het gedrang brengen. Blankenberge bleef echter op zoek naar uitbreidingsmogelijkheden, nodig voor het vergroten van de badplaats, voor een nieuw kerkhof en een nieuwe stortplaats. Uiteindelijk ging Uitkerke in 1901 overstag en verkocht zijn kuststrook aan Blankenberge.

³⁸⁰ COORNAERT M., *Uitkerke: de topografie, de geschiedenis en de toponomie van Uitkerke en Sint-Jans-op-de-dijk tot omstreeks 1900*, p. 54-55, 71

³⁸¹ COORNAERT M., *Uitkerke: de topografie, de geschiedenis en de toponomie van Uitkerke en Sint-Jans-op-de-dijk tot omstreeks 1900*, p. 72-73

5.5.3 Dagjesmensen

Tijdens het interbellum brak een nieuwe periode in het toerisme aan: er werd ingezet op sociale vakantieverblijven en kampeerterrinen. Steeds meer Belgen hadden ook de financiële mogelijkheden om als dagjestoerist naar de kust af te zakken. De eisen die toeristen stelden aan hun comfort betekende dat verschillende voorzieningen de toeristische infrastructuur ondersteunden en werden geconcentreerd in stedelijke omgevingen. Terwijl de landelijke gemeenten daarvan verstoken bleven, ontwikkelde de Belgische kust zich tot een versteende strook.³⁸²

Figuur 103: Koppel in strandstoel, Blankenberge, 1935.

³⁸² ALLAERT, *Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging (CcASPAR)*, p. 167

In de jaren 1950 vinden nog andere structurele veranderingen plaats, beantwoordend aan het opkomend massatoerisme, dat het oorspronkelijke elitaire publiek voorgoed vervangt, onder meer de uitbouw van talrijke campings. Zo wordt de vissershaven van Blankenberge in 1955 ook omgevormd tot jachthaven en worden verschillende grote parkeerterreinen aangelegd. Na de Tweede Wereldoorlog kent de bevolking van de stad een enorme groei en om daaraan tegemoet te komen wordt een volledige nieuwe woonwijk ten oosten van de stad uitgebouwd, het zogenaamde 'Oostkwartier', met nadruk op kleine appartementen en een verkaveling ten zuiden van de Koning Albert I-laan met losstaande woningen en tuin, aansluitend bij een gelijkaardige verkaveling in Uitkerke.

Het plaatselijk beschermen van gebieden en dus vrijwaren van bebouwing kon het toenemende gebruik van de kust niet tegen houden. Voornamelijk vanaf na de Tweede Wereldoorlog werd er nu ook in de hoogte massaal langs de kustlijn gebouwd. In zekere zin kan er worden gesteld dat het beschermen en vrijwaren van resten duingebied tussen de badsteden en de landbouwgebieden achter de kustlijn heeft geleid tot de hoogbouw die vandaag onze kust in grote mate bepaalt.³⁸³

5.5.4 De toerist ontdekt de polder: de postmoderne landbouwer wordt ook gastheer

De kust werd zo populair als vakantieplek of daguitstap dat het bij goed weer op de koppen lopen is op het strand. Sommige toeristen willen aan die drukte ontsnappen. De toeristische diensten speelden daar sinds de jaren 1970 ook op in. Zo werd het onbekende en onbeminde platteland achter de kust ontsloten voor de autotoerist met de 'Riante Polderautoroute' en verschenen toeristische gidsen met suggesties voor uitstapjes in het groene hinterland. In de jaren 1990 kwamen daar verschillende bewegwijzerde fietsroutes bij waarbij vertrek- en eindpunt meestal nog in een badplaats lag. Ook het netwerk van jaagpaden langs waterwegen en van oude spoorwegbeddingen werd ingezet voor de recreatieve ontsluiting van de polders. Opvallend is dat de wandelende toerist wat minder aan zijn trekken kwam – misschien speelde de eentonigheid van het vlakke, open land daarin een rol. Grote uitzonderingen zijn de Uitkerkse Polderwandelroute en de Meetkerkse Moerenwandelroute. Sinds 2003 staat de overheid het multifunctioneel gebruik van onbevaarbare waterwegen toe: sindsdien kan je kano's spotten in de polders. Ook het logiesaanbod nam de laatste decennia enorm toe.³⁸⁴

³⁸³ ANTROP, BEYAERT & HERMENT, *België in kaart*, p. 215.

³⁸⁴ DE BLOCK, "Het belang van de Kustpolders voor toerisme en recreatie", p. 1-2 en DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 102

Figuur 104: Suppen (stand up paddle) in de polders

Het aantal landbouwbedrijven is sterk gedaald in de Oudlandpolder, maar vele oude hoeves bestaan nog, zij het als particuliere woning of horecazaak. En vele overblijvende boerderijen zijn op zoek gegaan naar een verbreding van hun activiteiten. Naast hun rol op de bovenlokale markt, schakelden sommige landbouwers zich in de korte keten in: ze verkopen op de hoeve rechtstreeks aan de consument. Landbouwers baten hun eigendom ook uit met het oog op plattelandstoerisme, van onthaalboerderij waar je kan proeven van allerlei typische boerderijwerk tot boerderijhotel waar je je in de watten kan laten leggen en alles daartussen. Anderen leggen zich meer toe op hun zorgende functie en bieden plaats aan jongeren in time-out-projecten of voorzien zinvolle dagbesteding voor personen met een beperking. Ook met het kweken van trekpaarden of springpaarden worden de inkomsten aangevuld. En in Meetkerke heeft zich zelfs een afgeleide onderneming genesteld die zorgt voor het internationale (vlieg)transport van de paarden.³⁸⁵

³⁸⁵ DEMASURE B., *De Oudlandpolder. Een bijzonder boerenverhaal*, p. 25, 84-85, 119

De **zorgboerderij De Streek** bevindt zich net buiten Brugge en leunt aan tegen het natuurgebied De Lage Moere. De Streek is een kleine boerderij met diverse dieren: pony's, schapen, kippen, poezen, honden en soms worden ook konijnen opgevangen. De dieren die op de boerderij verblijven zijn dieren die verwaarloosd werden en/of afgestaan. Er zijn de katten, de kippen en de honden die steeds verzorging nodig hebben van socialisatie tot borstelen en gaan wandelen. Daarnaast zijn er de weidedieren: pony's en schapen. Bezoekers leren halsters aandoen, knuffelen met het schaap, wandelen met de pony's, hoeven kuisen, pony's borstelen, vers water geven, de weide kuisen. De oudste vermelding van **korteketenboerderij Hoeve Klokkehof** dateert uit 1549 en werd toen de hofstee "Gloribus" genoemd. Tijdens de Spaanse erfenisoorlog werden de kerkklokken door de Franse garnizoenen geroofd om kogels van te maken. Daarom werden in 1706 de nieuwe klokken uit de kerktoren van Varsenare gehaald en begraven in de hooiweiden. De hoeve die daar al gebouwd was, kreeg daardoor de naam "Klokkehofstede", en nog later "Klokkehof". Vandaag kan de buurtbewoner en recreant er terecht in de hoevewinkel voor eieren, groenten, aardappelen en zuivel.

Hoeve 't Waterhof is ook te vinden op de Ferrariskaart. De omgeving draagt sporen van vroegere turfwinning. Vandaag kan je in de hoevewinkel terecht voor vlees. En de landbouwers onthalen graag schoolklassen om hen rond te leiden bij het vleesvee.

DE OUDLANDPOLDER: EEN KRANIGE DAME VAN LEEFTIJD

De Oudlandpolder kende doorheen zijn lange geschiedenis een aantal belangrijke transformaties:

In oorsprong was het studiegebied een natuurlijk en dynamisch getijdenlandschap waarin de bewoners zich aanpasten aan de mogelijkheden en beperkingen die de natuur hen bood. Er was Gallo-Romeinse bewoning in Wenduine en in Bredene en er waren (enkele eeuwen later) vooral veel vroegmiddeleeuwse herders-handelaars te vinden in het gebied, met een centrale terpnederzetting in Bredene en heel wat andere oude woonkernen.

In de 10^e en 11^e eeuw onderging de Oudlandpolder een cruciale transformatie van getijdenlandschap tot polder waarbij de relatie tot de natuur en het water kunstmatig beheerst werden. Naast grafelijke domeinen en dorpskerken structureerden afwateringskanalen en sluzen nu het landschap. De Gentele en de Sidelinghe (dit waren drainagekanalen en geen zeeverende dijken zoals in het verleden foutief werd aangenomen) bepaalden de grenzen van de Blankenbergse watering. Die (13^e-eeuwse) watering werd vernoemd naar zijn voornaamste afwateringspunt in zee net ten westen van Blankenberge (via de Blankenbergse Vaart of Grote Ede). In west-oost richting werd het polderlandschap doorkruist door de Noordede en de Ieperlee.

De agenten in dat verhaal zijn een dynastie van machtige graven en handige bestuurders; clerici en hun kerken en abdijen, kustridders met een Anglo-Deense connectie én vooral veel boeren, die een bestaan in de kustvlakte probeerden op te bouwen. Zij werden vergezeld door vissers, kapitalistische grootgrondbezitters, hospitalen en sluismeesters. Er was een duidelijk zwaartepunt van belang en macht in de omgeving van Uitkerke en Lissewege, met de grootste ridderhoven en rijkste kerken en een heuse abdij.

Dat middeleeuwse landschap is als onderliggende laag nog steeds herkenbaar in het huidige landschap van de Oudlandpolder. Maar het is niet hetzelfde als het landschap dat we vandaag zien. Enkele belangrijke transformaties hebben daarvoor gezorgd. De eerste is de verstuiving van het duinzand en kusterosie, beide met een verschuiving van de kustlijn richting het binnenland en een enorm landverlies tot gevolg, dit onder invloed ook van een onoordeelkundig en slecht beheer van de infrastructuur.

De tweede transformatie is van politieke en staatkundige en ook wel ingenieurskundige aard: het gaat om de restauratie van het landschap na de hevige strijd in de kustvlakte in de decennia voor en na 1600 (Tachtigjarige Oorlog). De infrastructuur werd hersteld en gereorganiseerd: er kwamen nieuwe sluzen en kanalen en dijken en duinen werden versterkt. De investeringen hadden een relatief succes: de kusterosie nam af. Het zwaartepunt van de Oudlandpolder verschoof naar het westen, naar het nieuwe landschap rond het nieuwe Oostende. Het waterlandschap met alle sluzen en kanalen in de omgeving van Bredene is impressionant te noemen. De Ieperlee wordt omgevormd tot het kanaal Brugge-Oostende. In de nu zeer open polder zelf waren

alle kleine boerderijen vervangen door grote kapitalistische polderboerderijen en -schuren: het klassieke beeld van de polder met andere woorden. Schapen en akkerbouw verdwenen naar de achtergrond en er werd massaal ingezet op weides en runderteelt.

Dat 17^e-eeuwse kustlandschap heeft het in grote lijnen uitgehouden tot na de Tweede Wereldoorlog. Structurele veranderingen zijn vooral nog opgetreden aan de kust met de opkomst van het kusttoerisme in de 19^e eeuw. Er ontstond zelfs een nieuw “dorp”: De Haan en aan zee werd het hele landschap grondig hertekend met een kuststram en toeristische bouwwerken. Binnenlanders kwamen verpozen aan zee, en de stille kustlijn werd in het hoogseizoen een drukke bijenkorf,. Aan de oostrand van de Oudlandpolder verscheen Zeebrugge met de bijhorende haveninfrastructuur. De stedelijke agglomeraties van Brugge, Oostende en Bredene breidden sterk uit en er kwamen moderne steenwegen.

Daarnaast intensiverde ook de landbouw sterk na de Tweede Wereldoorlog, met een schaalvergroting van de bewerkte percelen, omzetting van (natte) graslanden naar akkerland en het verdwijnen van heel wat kleine landschappelijke elementen tot gevolg.

Het landschap van de Oudlandpolder erodeerde, kromp en raakte ingesloten, maar behield wel heel wat mooie troeven: dorpen en boerderijen met een eeuwenoude geschiedenis, een achtergrond van Romeinse zoutzieders, vroegmiddeleeuwse schaapsherders, kustridders en hun hoven die ooit het landschap domineerden, een netwerk van middeleeuwse waterlopen en al dan niet verdwenen sluizen, met een boeiend verhaal van evenwicht zoeken met een veranderlijk leefmilieu, en zoveel meer.

De Oudlandpolder is een kranige oude dame, met een rijk en gevuld leven, die zich ook steeds hernieuwt. Door wat werd overgeleverd te integreren in een nieuw verhaal, kunnen we het insluiten en eroderen van deze oude polder tegengaan. De Oudlandpolder kunnen we niet bevriezen tot een landschapsmuseum, maar we kunnen wel de rugzak van verhalen, relictten en transformaties valoriseren en aan de mensen meegeven. Die mensen gaan de nieuwe hoofdstukken schrijven in de biografie van de Oudlandpolder, maar dat is voer voor een latere studie.

LITERATUURLIJST

ALLAERT, G. (2012). *Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging (CcASPAR)*. Amsterdam University Press.

ALLEMEERSCH, L., 1984. *Het veen in het oostelijk kustgebied. Genese, verbreiding en samenstelling*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven.

Agentschap Natuur en Bos. (2014, februari). *Gebiedsvisie en geïntegreerd beheerplan voor de Blankenbergse polder zuid*. West-Vlaamse Intercommunale. https://www.natuurenbos.be/sites/default/files/inserted-files/blankenbergse_polder_zuid.pdf

AMERYCKX, J., 1959. De ontstaansgeschiedenis van de zeepolders, In: *Biekorf*, nr. 60, pp. 377-400.

AMERYCKX, J. & VERHULST, A., 1958. Enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse Kustvlakte Een colloquium van bodemkundigen en historici Verslag, In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde Gent, Nieuwe reeks*, 12, pp. 1-24.

ANTROP, M. BEYAERT, M. & HERMENT, P. (2006). *België in kaart*. Lannoo.

AUGUSTYN, B., 1992. *Zeespiegelrijzing, transgressiefasen en stormvloed in maritiem Vlaanderen tot het einde van de XIVde eeuw. Een landschappelijke, ecologische en klimatologische studie in historisch perspectief (with an English summary)*, Algemeen Rijksarchief.

AUGUSTYN, B., 2001. De landschapsgeschiedenis van de Lage Moere van Meetkerke (13de-20ste eeuw). In: *Polders en Wateringen. Studiedag georganiseerd te Damme op 19 mei 2000*. Algemeen Rijksarchief, Brussel.

BACKHOUSE, L., 2021. Changing Social Relations and the Making of an Early Medieval Kingdom: People and Pottery in Anglo-Saxon Kent, c.5th-9th centuries A.D. Phd Reading University

BAETEMAN, C., 1999. The Holocene depositional history of the IJzer palaeovalley (western Belgian coastal plain) with reference tot the factors controlling the formation of intercalated peat beds, In: *Geologica Belgica*, 2-1-2, 39-72.

BAETEMAN, C., 2013. History of Research and state of the art of the Holocene depositional history of the Belgian coastal plain. In: Thoen, E., G.J. Borger, A.M.J. de Kraker, T. Soens, D. Tys, L. Vervaeke & H.J.T. Weerts

(ed.), *Landscapes or Seascapes?: The history of the coastal environment in the North Sea Area considered*. Comparative Rural History of the North Sea Area (CORN), vol. 13. Turnhout: Brepols, pp. 11-29.

BAETEMAN, C. & DENYS, L., 1997. Holocene shoreline and sea-level data from the Belgian coast, In: Eronen M., Frenzel B., Pirazzoli P., & Weiss M. (eds.), 1997. Sea-level changes during holocene times, Stuttgart, pp. 49-74. (= Paleoklimat Forschung/Paleoclimat Research, 21)

BALLEGEER, J. (1987). Lissewege- Een pedagogisch conferentiewerk uit 1911. *Rond de poldertorens*, 3, 129-149.

BARTHOLEYNS, E., 1913. *La Cote Belge, de La Panne à Knocke*. Bruxelles.

BAZELMANS, J., 1999. Zoden aan de dijk: kleinschalige dijkbouw in de late prehistorie en protohistorie van noordelijk Westergo., In: *De Vrije Fries. Jaarboek uitgegeven door het Fries Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.*, pp. 7-74.

Bedrijf voor de Vismijn en de Vissershaven. (1983). *De Zeebrugse vismijn*. Stad Brugge.

BOGAERT, D., CLIQUET, A., & De ZITTER, M. (2002). 'Gerommel in de polder: een onderzoek naar het samengaan van landbouw en natuur in Uitkerke (Blankenberge). *De Grote Rede: Nieuws over onze Kust en Zee*, 6, 10–13.

BEETS, D.J. & VAN DER SPEK, A.J.F., 2000. The Holocene evolution of the barrier and the back-barrier basins of Belgium and the Netherlands as a function of late Weichselian morphology, relative sea-level rise and sediment supply., In: *Geologie en Mijnbouw*, 79, pp. 3-16.

BERINGS, G., 1985. Het oude land aan de rand van het vroeg-middeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee, Landname en grondbezit tijdens de Middeleeuwen, In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde Gent, Nieuwe reeks*, 39, 37-84.

BERKERS, M., 2010. Het Upperhof te Lissewege. Een hypothese over het ontstaan en de vroegste ontwikkeling van het kasteel. In: *Rond De Poldertorens*, 2010-01, pp. 23-39.

BOTERBERGE, R. (2000) *Geschiedenis van de landelijke parochies Klemskerke-Vlissegem en van de badplaats De Haan*. Die Keure.

BUNTINX, W., 1968. De enquête van Oudenburg, Hervorming van de repartitie van de bedden in het graafschap Vlaanderen (1408), In: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 84, pp. 75-138.

- COORNAERT, M., 1966a. De Zeewering van de Oudemaarspolder, Bijdrage tot de geschiedenis van de Watering Eiesluis-tweede deel, In: *Rond De Poldertorens*, 1966-02, pp. 51-64.
- COORNAERT, M., 1966b. De Zeewering van de Oudemaarspolder, Bijdrage tot de geschiedenis van de Watering Eiesluis-tweede deel, In: *Rond De Poldertorens*, 1966-03, pp. 80-93.
- COORNAERT, M. (1967a). *Uitkerke. De topografie, de geschiedenis en de toponimie van Uitkerke en Sint-Jan-op-de-Dijk tot omstreeks 1900*. De windroos.
- COORNAERT M., 1967b. Bijdrage tot de historische geografie van de streek rondom Brugge, In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde Gent, Nieuwe reeks*, 21, 1-31.
- COORNAERT M., 1972. *De topografie, de geschiedenis en de toponimie van st-Pieters-op-de-Dijk tot 1899, met een studie over de waterwegen*. Brugge.
- CORDY, F. (2020). Natuurgebied 't Pompje. *De knotwilg*, 2, 30-31.
- Corpus Gysseling Online: <https://corpusgysseling.ivdnt.org> - gebaseerd op: Gysseling, M., 1977. *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*, Reeks I: Ambtelijke Bescheiden. 'S-Gravenhage.
- DE BLOCK, F. (2014) *Het belang van de Kustpolders voor toerisme en recreatie*. Toespraak Polderstudiedag.
- CROES, F., 1992. *Bijdrage tot de geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte: De Blankenbergse Watering. Bronnen, bewoningsgeschiedenis en institutionele aspecten*. S.l.
- DE BRUYN, J., TROCH, S., MABILDE, J., & VANDERHEIDEN, S. (2020, juli). *Kust en klimaat. Gids voor een gebiedsberichte aanpak*. Vlaamse Overheid. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/37599>
- DECAESSTECKER, K. (1983). 25 jaar ruilverkaveling in West-Vlaanderen. *West-Vlaanderen Werkt*, 5, 242–247.
- DECKERS, P., 2014. *Between Land and Sea. Landscape, Power and Identity in the Coastal Plain of Flanders, Zeeland and Northern France in the Early Middle Ages (AD 500–1000)*. Brussels: Vrije Universiteit Brussel.
- DECKERS, P., 2017. *Een vergeten tijd gedetecteerd. Metaalvondsten uit de Vlaamse kuststreek, 600-1100 n. Chr.*, Roeselare. (= West-Vlaamse Archaeologica 22)
- DE CLERCQ, W., 2017. De houten boerderijbouw in het noordelijk deel van het graafschap Vlaanderen. Een cultureel-biografische verkenning in bouwtradities (ca. 500-1500 n. Chr.), In: De Groote, K. & Eryvynck, A. (eds.):

HILLEWAERT, B., HOLLEVOET, Y., DEFORCE, K. & LAMBRECHT, G. 2019. Honderden monumenten voor de doden uit de Bronstijd, In: Hillewaert, B. & Ryckaert, M. (eds.). *Op het raakvlak van twee landschappen: De vroegste geschiedenis van Brugge. Tweede editie*. Brugge: Van de Wiele, pp. 30-39.

HOLDER-EGGER 1888 "Monumenta S. Winnoci Bergensis - *Historia translationis sanctae Lewinnae*. In: *Monumenta Germaniae Historiae*, SS, 15/2, pp. 782-789.

HOLLEVOET, Y., HILLEWAERT, B. & DE CLERCQ, W. 2019. Boeren, soldaten en handelaars. Vondsten en vindplaatsen uit de eerste eeuwen van onze jaartelling. In: Hillewaert, B. & Ryckaert, M. (eds.). *Op het raakvlak van twee landschappen: De vroegste geschiedenis van Brugge. Tweede editie*. Brugge: Van de Wiele, pp. 55-77.

IN 'T VEN, I., HOLLEVOET, Y., HILLEWAERT, B., DESCHIETER, J., ERVYNCK, A., VANDENBRUAENE, M. & COOREMANS, B. 1998. Vroeg- en volmiddeleeuwse sporen aan de Zeelaan te Dudzele/Brugge (prov. West-Vlaanderen). In: In 't Ven, I & De Clercq, W. (eds.). Een lijn door het landschap. Archeologie en het vTn Project 1997-1998, pp. 13-28. (Archeologie in Vlaanderen, Monografie 5). Brussel.

Inventaris Onroerend Erfgoed. *Haven*. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14517>

Inventaris Onroerend Erfgoed. *Duitse bunker vliegveld Uitkerke*. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/215680>

JACOBS, D. (2021, 29 april). *Het duinendecreet, de reddingsboei voor de duinen onze Vlaamsche zeekust*. BBL. Geraadpleegd op 28 januari 2022, van <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/het-duinendecreet-de-reddingsboei-voor-de-duinen-onzer-vlaamsche-zeekust>

KOCH, A.F.C. 1962. Brugges topografische ontwikkeling tot in de 12de eeuw, In: *Handelingen van de Emulatie van Brugge*, nr. 99, pp. 5-67.

LAQUIÈRE, J., D'HEER, J., AMELOOT, E. & AMPE, C. (2015) *Meetkerkse Moeren: '6 jaar na de werken tussen droom en werkelijkheid'*. Presentatie.

LEFEBVRE, D. (2020). 750 jaar Blankenbergse. De Blankenbergse schuit, de haven en de havenfeesten. *Ruimschoots. Nautisch tijdschrift*, 2, 15-17.

LOMBAERDE, P. 2004. De heropbouw van Oostende na 1604., In: Thomas, W. (ed.): *De val van het nieuwe Troje. Het beleg van Oostende, 1601-1604*. Leuven: davidsfonds, pp. 113-126.

LOPPENS K., 1935. De Yperleet, In: *Biekorf*, 41-11, 281-285.

LOPPENS K., 1936. Blutsie: Een verdwenen gehucht der Vlaamsche kust, In: *Biekorf*, 42-2, 33-35.

LOUWAGIE, G., 1956. Landelijke woningbouw, In: *West-Vlaanderen*, 5, pp. 69-73.

MEIJNS, B., 2015. Het ontstaan van de Brugse parochies tijdens de vroege middeleeuwen: nieuwe inzichten bij een oud vraagstuk., In: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis*, 152, pp. 3-81.

MEULEMEESTER J.L., 2000. Van Brugge naar de zee, wel via Plassendale., In: Meulemeester J.L. (ed.), *Met zicht op zee*, Tielt, pp. 36-43.

Middel Nederlands Woordenboek online: <https://www.inl.nl/woordenboeken/middelnederlandsch-woordenboek/>

Mobiliteit en Openbare Werken. *Werken aan een klimaatbestendige kustlijn*. <https://kustvisie.be/>

MONTEYNE, G. & VANDAELE, R., 2009. *Wenduine, van middeleeuws vissersdorp tot familiebadplaats*. S.l.

MOORMANN, F., 1951. De bodemgesteldheid van het Oudland van Veurne-Ambacht, In: *Natuurwetenschappelijk tijdschrift*, 33, pp. 1-124.

MOORMANN, F. & AMERYCKX, J., 1954. Het verband tussen bodem en bewoning in de polderstreek, In: *Biekorf*, 55, pp. 201-208.

MORTIER, M., 2015. *Onderzoek van het landschap ten noordwesten van Brugge met bijzondere aandacht voor de ontginning van het veen*. Onuitgegeven masterproef VUB. Brussel.

MOSTAERT, F., 1985. *Vergelijkende studie van de sedimentologie en de detailstratigrafie van eemiaan en Holocene getijdesedimenten in het Oostelijk deel van de kustvlakte*, onuitgegeven doctoraatverhandeling, Rijksuniversiteit Gent.

MÜLDNER, G., BRITTON, K., en ERVYNCK, A. (2014). "Inferring Animal Husbandry Strategies in Coastal Zones through Stable Isotope Analysis: New Evidence from the Flemish Coastal Plain (Belgium, 1st–15th century AD)." *Journal of Archaeological Science* 41: 322– 332.

Natura 2000. (z.d.). Natura 2000. Geraadpleegd op 28 januari 2022, van <https://natura2000.vlaanderen.be>

Natuurpunt. *Weidevogelreservaat Uitkerkse Polder*. <https://www.uitkerkse-polder.be/toekomstprojectennieuw.html>

NEGACZ, K., VELLINGA, P., BARRETT-LENNARD, E., CHOUKR-ALLAH, R., & ELZENGA, T. (2021). *Future of Sustainable Agriculture in Saline Environments*. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1201/9781003112327>

NOTTEBOOM, B., & UYTENHOVE, P. (Eds.). (2018). *Recollecting Landscapes Rephotography, Memory and Transformation 1904–1980-2004-2014*. Roma Publications.

OKSANEN, E., 2012. *Flanders and the Anglo-Norman World, 1066-1216*. Cambridge: CUP.

PAUWELS, W. & VANALLEMEERSCH, R. (2011) Poldergraslanden tussen Klemskerke en Vlissegem in ere hersteld. *De Spille*, 3.

PIETERS, M., BAETEMAN, C., BASTIAENS, J., BOLLEN, A., CLOGG, P., COOREMANS, C., DE BIE, M., DE BUYSER, F., DECORTE, G., DEFORCE, K., DE GROOTE, A., DEMERRE, I., DEMIDDELE, H., ERVYNCK, A., GEVAERT, G., GODDEERIS, T., LENTACKER, A., SCHIETECATTE, L., VANDENBRUAENE, M., VAN NEER, W., VAN STRYDONCK, M., VERHAEGHE, F., VINCE, A. (†), WATZEELS, S. and ZEEBROEK, I., 2013. *Het archeologisch onderzoek in Raversijde (Oostende) in de periode 1992-2005*, Brussel.

POLLET, J., 1942. *Meetkerke. Toponymische studie*. Gidsenbond, Brugge.

Port of Zeebrugge. *Geschiedenis*. Geraadpleegd op 23 december 2021. <https://portofzeebrugge.be/nl/dehaven/geschiedenis>

PYCKE, J. & VLEESCHOUWERS, C., 2016. *Les actes des évêques de Noyon-Tournai (7ème siècle-1146/1148) (volume 25,I et 25,II)*. Tournai : I6doc.com.

RATE ONE 360° view on aviation. *Nieuwmunster-Houtave – vliegveld*. <https://www.luchtvaartgeschiedenis.be/content/nieuwmunster-houtave-vliegveld>

REYNEBEAU, M., & ALLAERT, G. (2010). *De kusttram. Een veelzijdige kijk op de ontwikkeling van de Belgische kust*. Lannoo.

RIPPON S., 2001. *The Transformation of Coastal Wetlands. Exploitation and Management of Marshland Landscapes in North-West Europe during the Roman and the Medieval Periods*. Oxford.

ROCHE, E., 1902. *Histoire de Wenduïne sur Mer*. S.I.

- ROTTIER, H., & ARNOLDUS, H. (1984). *De Vlaamse kustvlakte van Calais tot Saeftinge*. Lannoo.
- RYCKAERT, M., 1972 Brugse havens in de middeleeuwen, In: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis* 109 (1-2), p. 5-27.
- RYCKAERT, M., 2003. Het Lisseweegs Vaartje. In: *Monnikenwerk. Lissewege & Ter Doest. Geschiedenis van het witte dorp en zijn abdij*, pp. 14-15.
- RYSSAERT, C., BONCQUET, T., PYPE, P., GERMONPREZ, D., BAETEMAN, C. & TYS, D., 2010. *Archeologisch vooronderzoek te Bredene Noord-Ede. Historisch onderzoek, landschappelijke boorkartering, veldkartering en proefsleuvenonderzoek*. Slijdinge: Rapport Ruben Willaert.
- SEYS, J. (2009). *Onze kust anders bekeken*. Het Bronzen Huis.
- SOENS, T., 2009. *De spade in de dijk? Waterbeheer en rurale samenleving in de Vlaamse kustvlakte (1280-1580)*. Gent.
- SOENS, T., 2013. Flood security in the Medieval and Early Modern North Sea Area: a question of entitlement? In: *Environment and History*, 19, pp. 209–232.
- SOENS, T. & TYS, D. 2001. Het *ius notarii Flandrie*, een miskende getuige van de ontwikkelingen in de Administratie van het graafschap Vlaanderen (12^e-15^e eeuw). In: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis, Brugge*, 138, 1-2, pp. 3-32.
- SOENS, T., TYS, D. & THOEN, E. 2014. Landscape transformation and social change in the North Sea Polders, the Example of Flanders (1000-1800 AD). In: *Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie* 31, pp. 133-160.
- Stad Brugge. (1983). *De Zeebrugse vismijn*. Stad Brugge.
- TAVERNIER R., 1938. De geologische ontwikkeling van de Vlaamsche kust, In: *Wetenschap in Vlaanderen*, 4-2, pp. 27-41.
- TEBRAKE, W., 1993. *A plague of insurrection : popular politics and peasant revolt in Flanders, 1323-1328*. Philadelphia: PUP.

THOEN, H., 1978. *De Belgische kustvlakte in de Romeinse tijd. Bijdrage tot de studie van de landelijke bewoningsgeschiedenis*. Publicaties van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Brussel.

Toponymisch Woordenboek online: <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/> - gebaseerd op Gysseling M, 1960. *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland*. Brussel.

TRACHET, J. 2019. Verdwenen en verzwonden: havengerelateerde toponiemen langs het middeleeuwse Zwin; In: *Toponymie*, XCI 2019 7, pp. 119-132.

TYS, D., 2003. *Landschap als materiële cultuur. De interactie tussen macht en ruimte in een kustgebied en de wording van een laatmiddeleeuws tot vroegmodern landschap. Kamerlings Ambacht, 500-1200/1600*. Vrije Universiteit Brussel.

TYS, D. 2004. Domeinvorming in de 'wildernis' en de ontwikkeling van vorstelijke macht: het voorbeeld van het bezit van de graven van Vlaanderen in het IJzerestuarius tussen 900 en 1200. In: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 7, pp. 34-87.

TYS, D., 2005. De inrichting van een getijdenlandschap. De problematiek van de vroegmiddeleeuwse nederzettingsstructuur en de aanwezigheid van terpen in de kustvlakte: het voorbeeld van Leffinge (gemeente Middelkerke, provincie West-Vlaanderen). In: *Archeologie in Vlaanderen*, 8, pp. 257-279.

TYS, D., 2010. Medieval moated sites in coastal Flanders: the impact of social groups on the formation of the landscape in relation to the early estates of the Count of Flanders. In: De Groot K., Tys D. & Pieters M. (eds.): *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, Brussels, pp. 289 – 301.

TYS, D., 2013. The Medieval embankment of coastal Flanders in context. In: Thoen, E., G.J. Borger, A.M.J. de Kraker, T. Soens, D. Tys, L. Vervaeke & H.J.T. Weerts (ed.), *Landscapes or Seascapes?: The history of the coastal environment in the North Sea Area considered*. Comparative Rural History of the North Sea Area (CORN), vol. 13. Turnhout: Brepols, 199-239.

TYS, D., DECKERS, P. & WOUTERS, B., 2016. Circular, D-Shaped and Other Fortifications in 9th and 10th-century Flanders and Zeeland as Markers of the Territorialisation of Power(s), In: Christie N. & Herold H. (eds.), *Fortified Settlements in Early Medieval Europe*, Oxford, p. 173-189.

- TYS, D., 2020. "Maritime and River Traders, Landing Places, and Emporia Ports in the Merovingian Period in and Around the Low Countries", In: B. Effros & J. Lund (eds.), *The Oxford Handbook of the Merovingian World*, Oxford: OUP, pp. 765-796.
- VAN BELLE, R., 2014. Een der oudste vermeldingen van Meetkerke. In: Biekerf, 114-4, pp. 404-405.
- VAN BERKEL, G. & SAMPLONIUS, K., 2018. *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. Ouddorp.
- VAN DE PUTTE, F. 1864 : *Cronica et Cartularium monasterii Dunensis*. Brugge.
- VAN DER HERTEN, B., 1998. *Het Brugse Vrije in beeld: De Grote Kaart geschilderd door Pieter Pourbus (1571) en gekopieerd door Pieter Claeissens*. Leuven.
- VAN GOMPEL, J. (2015). Landbouw als partner in het beheer van de Uiterse polder. *Natuur.Focus*, 1, 4–10.
- VANHOECKE, D. & HANSEN, K. (2018) *25 jaar na de dag dat duinnatuur zegevierde: waar staan we nu?*. <https://www.natuurpunt.be/nieuws/25-jaar-na-de-dag-dat-duinnatuur-zegevierde-waar-staan-we-nu-20180920>
- VANHOUTTE, S. 2019. Het Romeinse castellum van Oudenburg en zijn evolutie tot belangrijkste laat-Romeinse site in onze gewesten. In: Hillewaert, B. & Ryckaert, M. (eds.). *Op het raakvlak van twee landschappen: De vroegste geschiedenis van Brugge. Tweede editie*. Brugge: Van de Wiele, pp. 88-90.
- VAN REMOORTER, O., SADONES, S. and VANOVERBEKE, R., 2016. *Archeologische Opgraving Blankenberge, Lissewegestraat*. Gent: Baac-Vlaanderen.
- VAN ROYEN, H. 2003. Monastieke bewegingen in de middeleeuwen en de stichting van Ter Doest, In: *Monnikenwerk. Lissewege & Ter Doest. Geschiedenis van het witte dorp en zijn abdij*, pp. 32-33.
- VANTORRE, D. (1983a). Kroniek van een badstad. *Heyst Leeft*, 3, 19–24.
- VANTORRE, D. (1983b). Kroniek van een badstad. *Heyst Leeft*, 1, 20–24.
- VAN VEEN, P. & VAN DER SIJS, N., 1997. Etymologisch woordenboek: de herkomst van onze woorden. Utrecht-Antwerpen: Van Dale.
- VERHULST, A., 1959. Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200, In: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 14-1, pp. 1-37.

VERHULST, A., 1995. *Landschap en Landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*. Gemeentekrediet, Brussel.

VERVAET, L., 2014. *Goederenbeheer in een veranderende samenleving: het Sint-Janshospitaal van Brugge, ca. 1275-ca. 1575*. Gent: Universiteit Gent.

VERWERFT, D., HINSCH MIKKELSEN, J., HILLEWAERT, B., LAMBRECHT, G., ROELEN, F., HUYGHE, J., & DECRAEMER, S., 2016. Steentijd onder de polderklei. Archeologisch onderzoek van prehistorische resten in de oostelijke kustvlakte. In : *De Grote Rede*, 45, pp. 15-23.

VERWERFT, D. & NOENS, G., 2019. Prehistorische resten in de oostelijke kustvlakte. In: Hillewaert, B. & Ryckaert, M. (eds.). *Op het raakvlak van twee landschappen: De vroegste geschiedenis van Brugge. Tweede editie*. Brugge: Van de Wiele, pp. 24-25.

VERWERFT, D., ROELEN, F. & MIKKELSEN, J., 2021. 2021. *Hof Van Straeten, Jabbeke. Verslag van resultaten archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem (proefsleuvenonderzoek)*. Brugge: Raakvlak.

Visit Bruges. *Monnikenmoere*. <https://www.visitbruges.be/nl/monnikenmoere>

Vlaamse Landmaatschappij. (1986) *Ruilverkaveling Houtave*. Brugge

Vlaamse Landmaatschappij (1993) *Ruilverkaveling Paddegat*. Brugge

Vlaamse Landmaatschappij, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Afdeling Land. (2000, oktober). *Ruilverkaveling, veel meer dan kavels ruilen*. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/288#:~:text=Het%20ruilverkavelings%2D%20of%20natuurinrichtingsproject%20geeft,landbouwwegen%20of%20afwatering%20te%20verbeteren>.

Vlaamse Landmaatschappij. (2005, oktober). *Ruilverkaveling als instrument, een (be)leefbaar platteland als doel*. <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/3726>

Vlaamse Milieumaatschappij. *Topsoil brengt verzilting in kust- en poldergebied in kaart*. <https://www.vmm.be/water/projecten/topsoil>

Vlaams Infocentrum Land- en Tuinbouw (2015, september). *Uit de oude Doos: van landbouwlandschap naar multifunctioneel platteland*. <https://veldverkenner.be/nl/nieuws/uit-de-oude-doos-van-landbouwlandschap-naar-multifunctioneel-platteland>

VOET, L., 1942. *Het domein der Graven van Vlaanderen*. Gent: Rijksuniversiteit Gent.

VOS, P.C. & VAN HEERINGEN, R.M., 1997. Holocene geology and occupation history of the Provinc of Zeeland (SW Netherlands). In: M.M. Fischer (red.), *Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands)*, *Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO*, nr 59, pp. 5-109.

Vroegnederlands woordenboek online: <https://www.ivdnt.be/woordenboeken/historische-woordenboeken/>

WARICHEZ J, 1912. *Etat bénéficial de la Flandre et du Tournaisis au temps de Philippe le Bon (1455)*. Louvain.

WARLOP, E., 1975. *The Flemish Nobility before 1300*. Kortrijk.

Waterbeheer. (z.d.). Vlaanderen. Geraadpleegd op 28 januari 2022, van <https://www.vlaanderen.be/natuur-en-milieu/waterbeheer>

Weidevogelreservaat Uitkerkse Polder. (z.d.). Natuurpunt Uitkerkse Polder. Geraadpleegd op 28 januari 2022, van <http://www.uitkerkse-polder.be/toekomstprojectennieuw.html>

Westtoer apb (2008). *Welkom in de duinen - Reflecties en aanbevelingen omtrent natuur en recreatie aan de Vlaamse Kust*. Westtoer apb

LIJST VAN ILLUSTRATIES

Figuur 1: Baeteman 2013: figuur 3.2.

Figuur 2: Baeteman 2013, fig. 3.4.

Figuur 3: De Decker & Himpe 2001.

Figuur 4: naar Verhulst 1959..

Figuur 5: Hillewaert, Hollevoet & de Clercq 2019, p. 56.

Figuur 6: verwerking van GIS-projectie van het digitale hoogtemodel op het 19^e-eeuwse kadaster (Popp-kaart, ca. 1860, KBR)

Figuur 7: De Smaele & Pieters 2018, p. 22

Figuur 8: © Bas Aerts.

Figuur 10: luchtfoto (Geopunt).

Figuur 11: Tys 2020.

Figuur 12 : Deckers 2017, Catalogus.

Figuur 13: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Herten 1998.

Figuur 14: verwerking van Gis-projectie van digitaal hoogtemodel, hydrografisch netwerk en kaart van het Dépot de la guerre (einde 19e eeuw).

Figuur 15: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Herten 1998.

Figuur 16: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Herten 1998.

Figuur 17: © Dries Tys.

Figuur 18: Deckers et al 2017.

Figuur 19: Deckers et al 2017.

Figuur 20: Deckers et al 2017.

Figuur 21: © Dries Tys.

Figuur 22: Ferrariskaart, Weense kaart

Figuur 23: © Dries Tys.

Figuur 24: links boven: Popp-kaart, ca. 1860, KBR – rechts boven gereduceerd kadaster (© NGI) – links onder: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998 – rechts onder: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium A024967.

Figuur 25: gereduceerd kadaster (© NGI)

Figuur 26: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B141384

Figuur 27: links boven: gereduceerd kadaster (© NGI) – rechts boven: Kaart van de Zwinstreek, 1501, Groeningemuseum – midden: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998 – onder: foto's © Dries Tys.

Figuur 28: Inventaris onroerend erfgoed

Figuur 29: links Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998 – midden Ferrariskaart, Weense kaart – rechts Google street view.

Figuur 30: Pollet 1942.

Figuur 31: Ryssaert et al 2010.

Figuur 32: gereduceerd kadaster (© NGI)

Figuur 33: Van Belle 2014.

Figuur 34: links gereduceerd kadaster (© NGI) – rechts Popp-kaart, ca. 1860, KBR

Figuur 35: gereduceerd kadaster (© NGI)

Figuur 36: Coornaert 1967b, p. 8-9.

Figuur 37: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 38: links: Coornaert 1967b, p. 8-9 – midden: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998 – rechts: Popp-kaart, ca. 1860, KBR.

Figuur 39: Links: Kaart van Blondeel, 1546, publiek domein - rechts: Popp-kaart, ca. 1860, KBR).

Figuur 40: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 41: © Dries Tys.

Figuur 42: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 43: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 44: bewerking van Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 45: © Stad Brugge – Gruuthuuse Museum

Figuur 46: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 47: © Dries Tys.

Figuur 48: links gereduceerd kadaster (© NGI) – rechts © Dries Tys.

Figuur 49: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 50: © Dries Tys.

Figuur 51: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertten 1998.

Figuur 52: Kaart Le Poivre, Lombaerde 2004a, p. 54.

Figuur 53: Lombaerde 2004.

Figuur 54: Beheersplan Plassendale 2017, p. 8.

Figuur 55: Beheersplan Plassendale 2017, p. 9.

Figuur 56: Soens et al 2014.

Figuur 57: Boterberge 1992, p. 281.

Figuur 58: Pieter Pourbus, uitgave Van Der Hertem 1998.

Figuur 59: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B141415

Figuur 60: links Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B141415 en rechts © Dries Tys

Figuur 61: Vaervaet 2014: figuur 29.

Figuur 62: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium E007352.

Figuur 63: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium E007270.

Figuur 64: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B145343.

Figuur 65: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B141415.

Figuur 66: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B141420.

Figuur 67: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B141428.

Figuur 68: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium A75616.

Figuur 69: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium B145111.

Figuur 70: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium E007669.

Figuur 71: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium E007670.

Figuur 72: Koninklijk Instituut voor het Kunstenpatrimonium E006716.

Figuur 73: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304810>

Figuur 74: Ferrariskaart, Weense kaart

Figuur 75: Ferrariskaart, Weense kaart

Figuur 76: © Dries Tys.

Figuur 77: © Fernand Hoste, www.beeldbankkusterfgoed.be

Figuur 78: © Fernand Hoste, www.beeldbankkusterfgoed.be

Figuur 79: verwerking van GIS-data.

Figuur 80: VLM 1986

Figuur 81: VLM 1986

Figuur 82: © Eva Vermeulen.

Figuur 83: VLM 1993.

Figuur 84: VLM 1993.

Figuur 85: © Koen Himpe, <https://id.erfgoed.net/afbeeldingen/224112>.

Figuur 86: <https://nl.geneanet.org/prentbriefkaarten/view/194808#0>

Figuur 87: <http://www.oude-postkaarten.com/foto.asp?oud=219>

Figuur 88: © Jo De Schepper, <https://id.erfgoed.net/afbeeldingen/338774>

Figuur 89: cartografische verwerking van data van de Nieuwe Polder van Blankenberge en van VLM 1986 en VLM 1993.

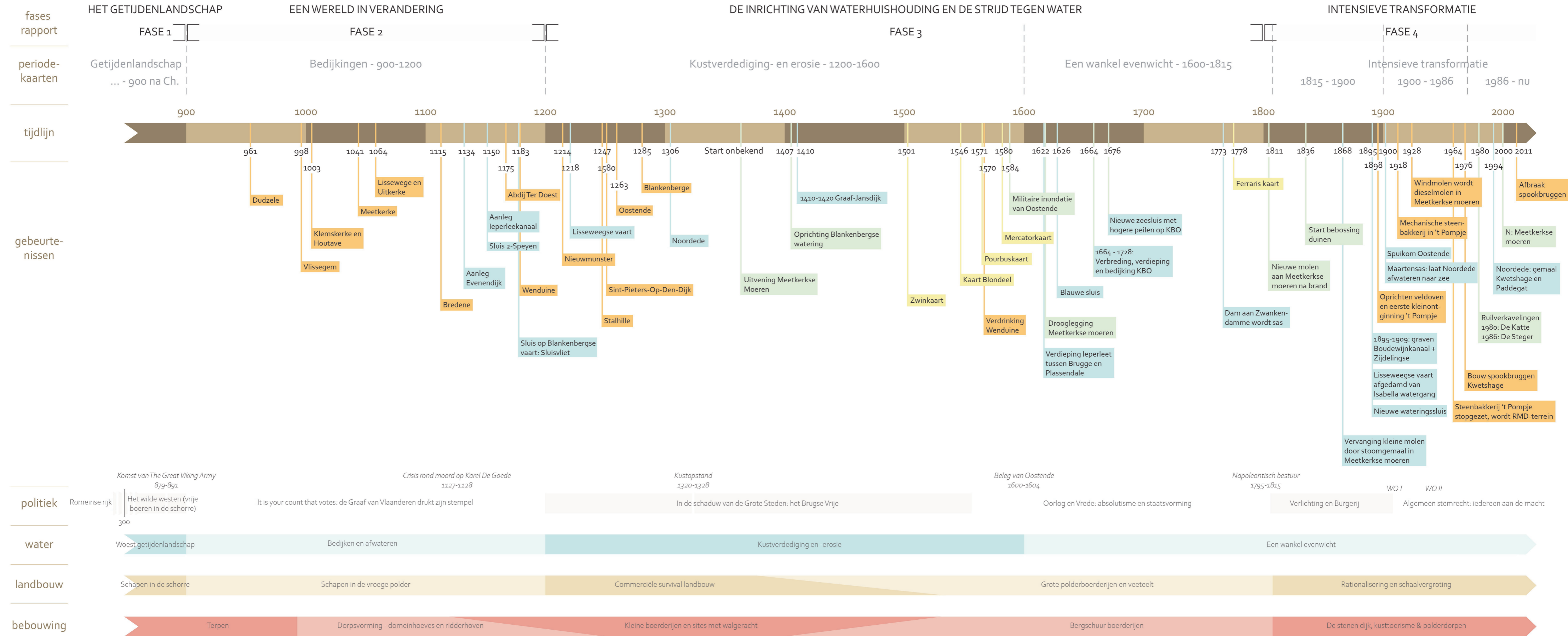
Figuur 90: <https://id.erfgoed.net/afbeeldingen/345069>

Figuur 91: © Wouter Deventer, <https://id.erfgoed.net/afbeeldingen/220637>

Figuur 92: GIS-verwerking van data van VMM.

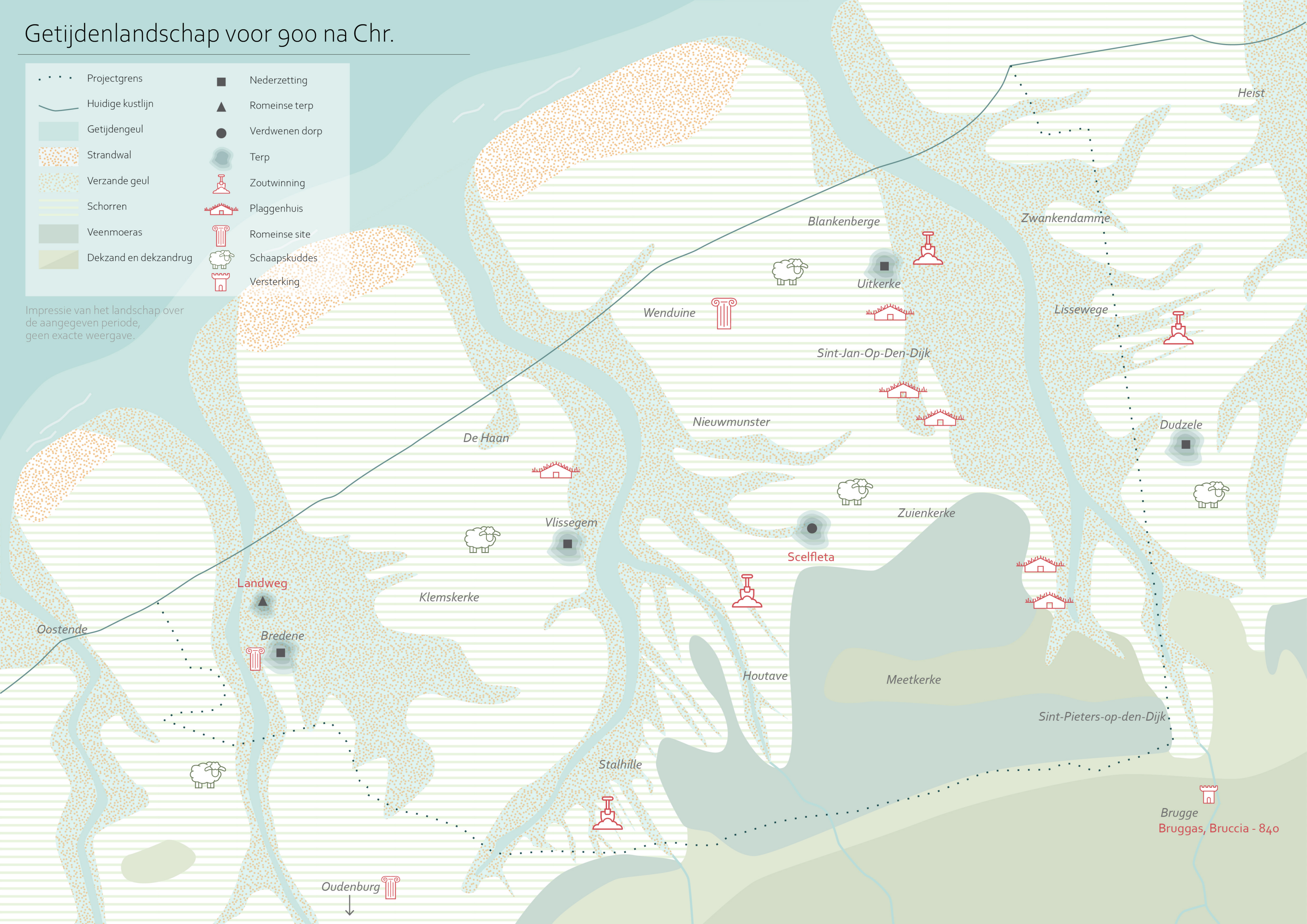
Samenvattende tijdlijn bij wetenschappelijk rapport: Landschapsbiografie Oudlandpolder

Getijdenlandschap voor 900 na Chr.

⋯⋯⋯	Projectgrens	■	Nederzetting
—	Huidige kustlijn	▲	Romeinse terp
■	Getijdengeul	●	Verdwenen dorp
▨	Strandwal	●	Terp
▨	Verzande geul	🏰	Zoutwinning
▨	Schorren	🏠	Plaggenhuis
■	Veenmoeras	🏛️	Romeinse site
▨	Dekzand en dekzandrug	🐑	Schaapskuddes
		🏰	Versterking

Impressie van het landschap over de aangegeven periode, geen exacte weergave.

Bedijking 900 - 1200

Impressie van het landschap over de aangegeven periode, geen exacte weergave.

Kustverdediging en erosie 1200 - 1600

Impressie van het landschap over de aangegeven periode, geen exacte weergave.

Een wankel evenwicht 1600-1815

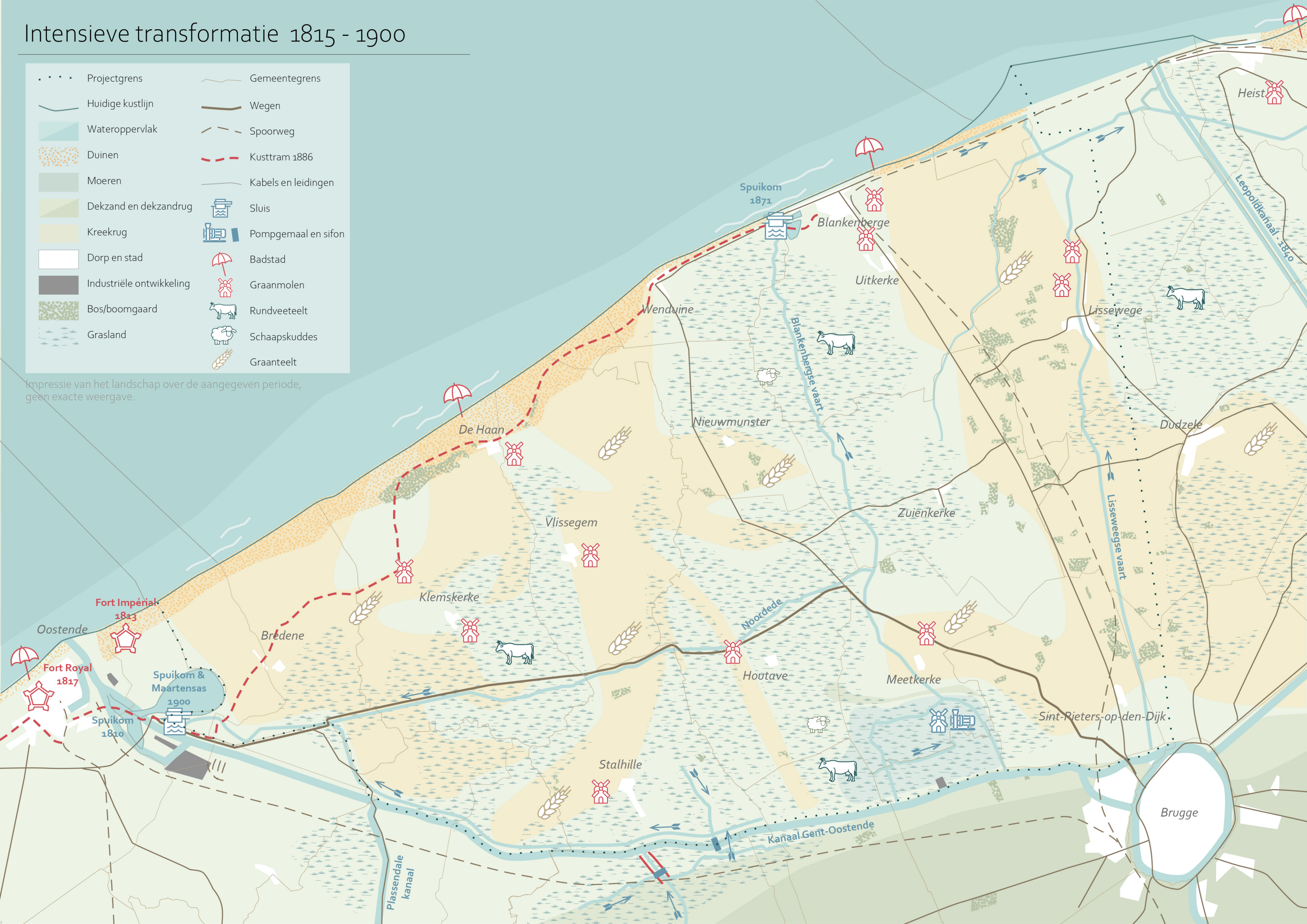
Impressie van het landschap over de aangegeven periode, geen exacte weergave.

Intensieve transformatie 1815 - 1900

• • • •	Projectgrens	—	Gemeentegrens
—	Huidige kustlijn	—	Wegen
—	Wateroppervlak	- - -	Spoorweg
••••	Duinen	- - -	Kusttram 1886
■	Moeren	—	Kabels en leidingen
■	Dekzand en dekzandrug	—	Sluis
■	Kreekrug	—	Pompgemaal en sifon
□	Dorp en stad	☂	Badstad
■	Industriële ontwikkeling	☂	Graanmolen
■	Bos/boomgaard	🐄	Rundveeteelt
■	Grasland	🐑	Schaapskuddes
		🌾	Graanteelt

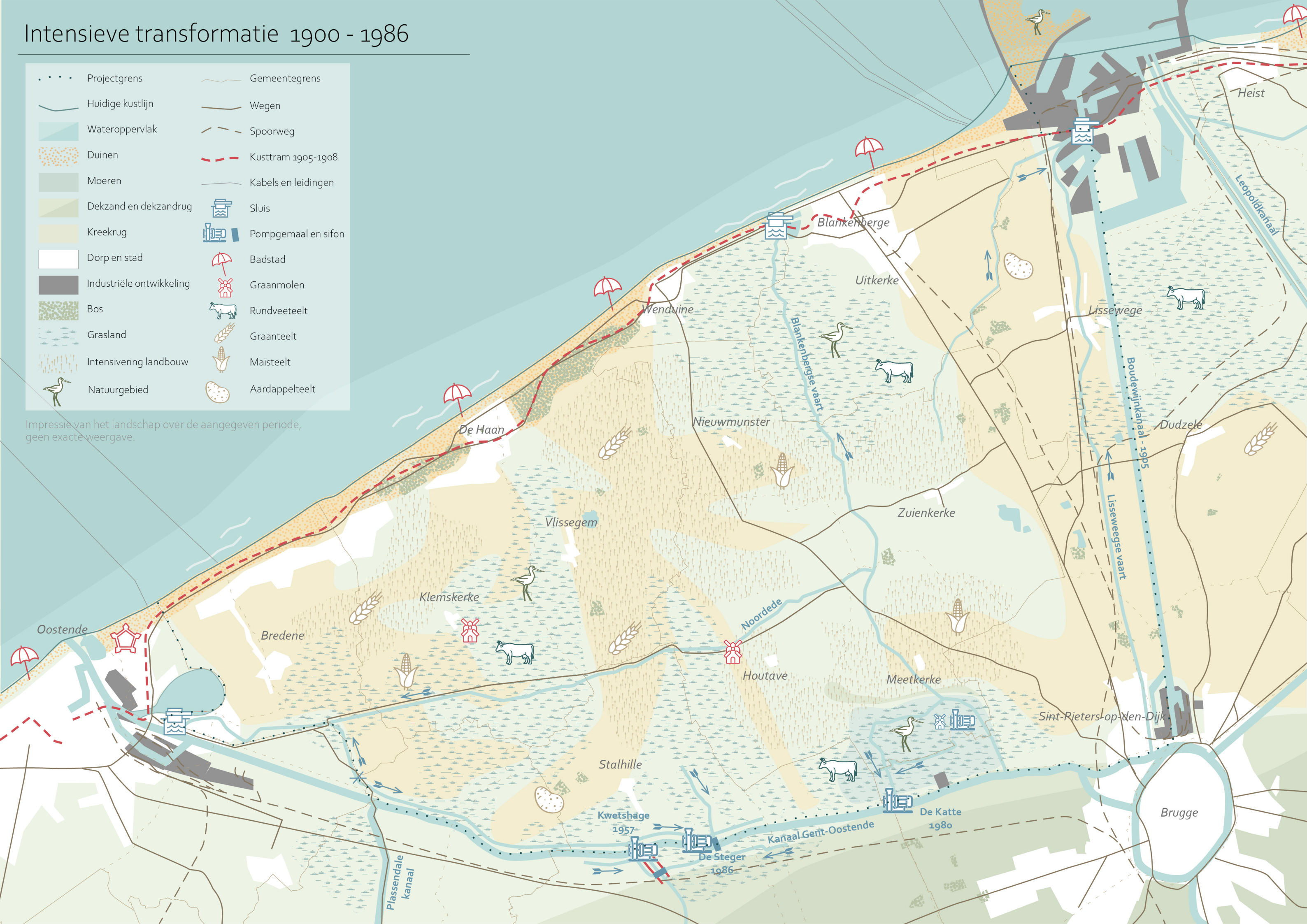
Impressie van het landschap over de aangegeven periode, geen exacte weergave.

Intensieve transformatie 1900 - 1986

	Projectgrens	—	Gemeentegrens
—	Huidige kustlijn	—	Wegen
—	Wateroppervlak	- - -	Spoorweg
•••••	Duinen	- - -	Kusttram 1905-1908
■	Moeren	—	Kabels en leidingen
■	Dekzand en dekzandrug	☰	Sluis
■	Kreekrug	☰	Pompgemaal en sifon
□	Dorp en stad	☂	Badstad
■	Industriële ontwikkeling	☂	Graanmolen
■	Bos	🐄	Rundveeteelt
■	Grasland	🌽	Graanteelt
■	Intensivering landbouw	🌽	Maïsteelt
🦅	Natuurgebied	🍌	Aardappelteelt

Impressie van het landschap over de aangegeven periode, geen exacte weergave.

Intensieve transformatie 1986 - nu

	Projectgrens	—	Gemeentegrens
—	Huidige kustlijn	—	Wegen
—	Wateroppervlak	- - -	Spoorweg
•••••	Duinen	- - -	Kusttram
■	Moeren	—	Kabels en leidingen
■	Dekzand en dekzandrug	☰	Sluis
■	Kreekrug	☰	Pompgemaal en sifon
□	Dorp en stad	☂	Windmolen
■	Industriële ontwikkeling	☂	Badstad
■	Bos	☂	Graanmolen
■	Grasland	☑	Rundveeteelt
■	Intensivering landbouw	☑	Graanteelt
☑	Natuurgebied	☑	Maisteelt
☑	Aardappelteelt		

Impressie van het landschap over de aangegeven periode, geen exacte weergave.

